ושו לעולם מופלא

מדי דברי בו

הרה"ח ר' אפרים לונדנר ז"ל

בנועם שיחו על פולין שלפני השואה

רבותיו האמרי אמת - הרב מבנדין

בני עליה

חבורות הבחורים

השטיבלאך

מאורעות השואה

גשו לעולם מופלא

מדי דברי בו

הרה"ח ר' **אפרים לונדנר** ז"ל

בנועם שיחו על פולין שלפני השואה

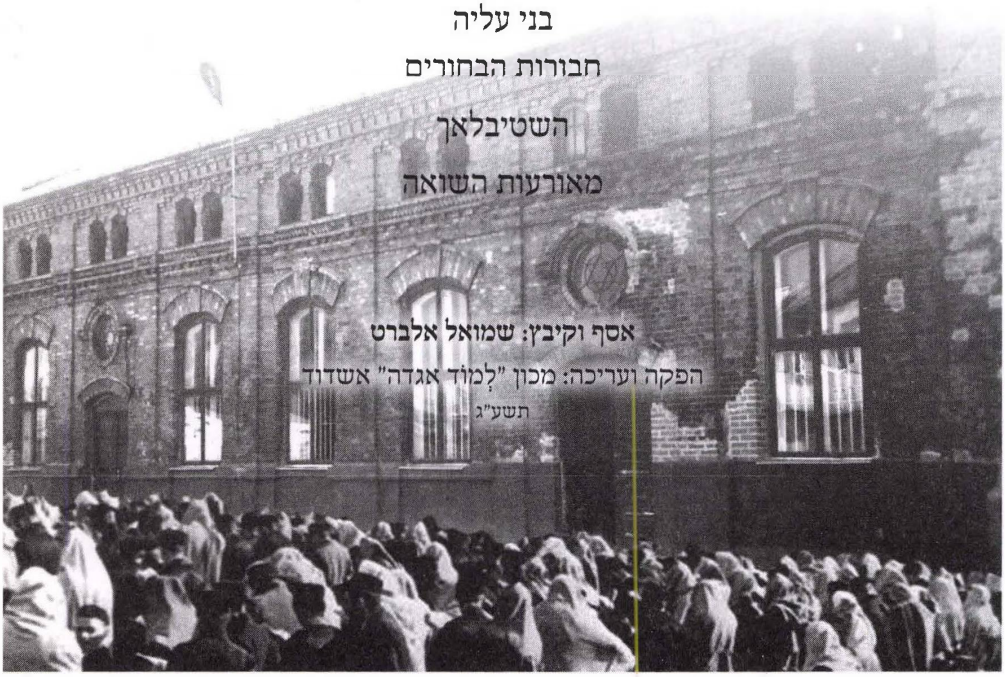
רבותיו האמרי אמת - הרב מבנדין

בני עליה

חבורות הבחורים

השטיבלאך

מאורעות השואה

אסף וקיבץ: שמואל אלברט

הפקה ועריכה: מכון "לְמוד אגדה" אשדוד

תשע"ג

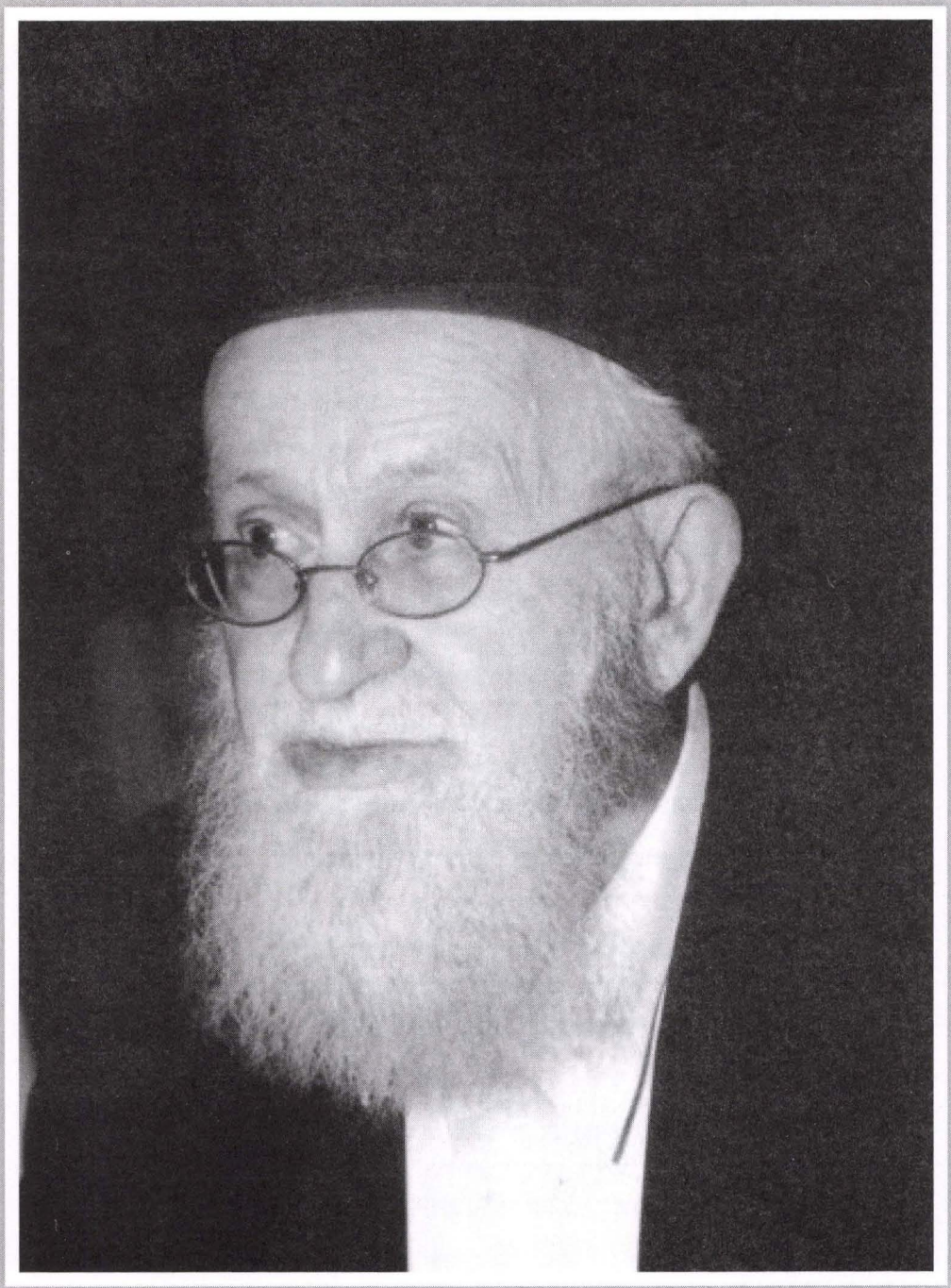
Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

נבקש מכל מי שיש בידו קלטות נוספות
וכדו', שימציאם לנו, ונשתדל אי"ה
לשלבם במהדורות הבאות

כל הזכויות שמורות (c)
בכל ענייני הספר נא לפנות
לפלא' 0573153640

תדפיס מתוך "זכור אזכרנו"
אלומת זכרון להרה"ח ר' אפרים לונדנר ז"ל
בנדין-סוסנוביץ-רמת גן

סדר ועימוד: עיטורים 057-3119953
עיצוב כריכה ושער: 057-3185990

הרה"ח ר' אפרים לונדנר ז"ל

מבנדין-סוסנוביץ-רמת גן

נולד ג' סיון תר"ע נלב"ע כ"ד תמוז תשס"ז

מכתב ברכה מאת הגה"ח רבי אפרים מנלה שליט"א
מראשי ישיבת חידושי הרי"ם

בס"ד נר ה' דחנוכה תשע"ג

לעורכי הספר "זכור אזכרנו" לזכרו של הרה"ח ר' אפרים לונדנר ז"ל מעיר סוסנובצא-בנדין פולין

שלום רב לאוהבי תורתך

שמחתי לשמוע כי הנכם עושים זכרון לאיש חשוב זה, והדבר מאוד נחוץ מאחר ולא כולם הכירוהו, ואבוא בכמה מלים על דמותו כפי שהכרתיו עוד מנעורי בעיר מולדתי סוסנובצא ועד שיבתו בארץ הקודש.

ר' אפרים היה מאוד מפורסם עוד בבחרותו בין כלל בחורי גור בפולין ובעיקר בעיר מגוריו בנדין, היה עילוי גדול וחסיד חריף בין החריפים.

חברו הטוב היה הקדוש ר' אלישע בנדינר הי"ד, שהיה הקומנדנט של הבחורים שראו בהם דוגמא של חסידי קוצק.

בידוע זכה באופן נדיר בעודו בחור, לקבל מכתב ממרן ה"אמרי אמת" כתשובה לקושיות שהקשה על הכסף משנה. המכתב מופיע בספר "מכתבי תורה", וכן בסידור לשבת "ליקוטי יהודא" שהדפים רבי לייבל היינה ז"ל.

הוא לקח אתו את המכתב למחנה אצל הגרמנים, והוא הרגיש שזה שמר עליו ונשאר בחיים, והודות למסירות נפשו זכינו ומכתב זה נשאר אצלנו והודפס.

לאחר נישואיו התגורר בסוסנובצא, וגם שם היה מהאברכים המפורסמים בקרב חסידי גור.

היה מהנואמים המפורסמים, ונאם בחסד עליון לפני מאות איש שבאו מכל קצוות העיר. היה תענוג לשמוע אותו ואת שפתו העשירה והמרתקת, לא היה שום כינוס שהוא לא היה מראשי המדברים, ובכל החוגים בעיר, יצא טיבו כלמדן מופלג וחסיד חריף.

כמו"כ היה עסקן גדול לטובת הציבור.

זוכרני שמדי פעם בא לבחון את הילדים הגדולים בחיידר, ונבחנתי אצלו כמה פעמים. מבחניו לא היו קלים ורגילים, שאלותיו היו תמציתיות, והילד היה צריך לאמץ ולחדד את שכלו כדי למצוא את התירוץ ואת ההיכי תמצא היוצא מן הסוגיא, וזה היה לתועלת ולקידום הילדים.

בשפגשתיו מדי פעם בארצה"ק, תמיד הזכיר לי את הגמרות והסוגיות מאז, והדברים היו מאירים ושמחים.

תחונתם בברכה
אפרים מנלה

קול דודנו דופק

לזכות ולכבוד לנו להציב זכרון לדודנו האהוב
שהיה עבורנו מנעורינו סמל דוגמא ומופת, וראינו בו את דמות
האדם השואף לשלימות הן בין אדם למקום והן בין אדם לחבירו.
תמיד חשנו לידו בטוחים ושלווים, ואזננו היתה כרויה לשמוע את
עצותיו והדרכותיו החכמות לחיים טובים ומאושרים,
והיינו מוקסמים מהשקפת חייו הבריאה והאיתנה,
ומאמונתו בצדקת דרכו, דרך הישר והטוב.

הילוכו בנחת עם הבריות, ומתן כבוד מירבי לכל אדם שנברא
בצלם אלקים, ומניעה קיצונית מפגיעה בזולת וכיבוד דעותיו,
עוררה בנו רצון עז לחקותו.

מבין יריעות ספר זה עולה ובוקע
קול דודנו, הדופק ומחייב את הסובב אותו, לחיים מלאי תוכן
ומידות ומעשים טובים, ודמותו קמה ועומדת לנגד עינינו במלוא הדרה.

כשם שבחייו היינו אנו יקיריו צמודים לחדרי לבבו, כן זכרונו לא ימוש מקרבנו,
וננצור וננחיל את מורשתו העשירה, גם לדורות שיבואו אחרינו.

זאב לירון-לונדנר ומשפחתו **משה לונדנר ומשפחתו**

כתב זאת זכרון בספר

הרה"ח ר' **אפרים** ז"ל

נלב"ע כ"ד תמוז תשס"ז

אביו הרה"ח ר' **יעקב יהודה** (לייבל) הי"ד

אמו מרת **חיה צירקא** הי"ד

אחיו הר"ר **ישראל יצחק** רעייתו מרת **יוכבד** ובנם **אפרים** הי"ד

אחיו הר"ר **אלחנן** (חונה) ומשפחתו הי"ד

אחיו ר' **איסר** ז"ל, רעייתו הראשונה וילדיהם הי"ד

אחיו הר"ר **אשר לעמל** ומשפחתו הי"ד

אחותו מרת **פריידא לאסק** ומשפחתה הי"ד

אחותו מרת **גילה** (געלא) **ברעדין** ז"ל

רעייתו מרת **נעמי מינדל** ע"ה

נלב"ע י"ג סיון תשמ"ז

אביה הרה"ח ר' **אברהם אייזנברג** הי"ד

אמה מרת **גולדה** הי"ד (לבית רוזנזאפט)

ומשפחתם הי"ד

בתם

הילדה **ביילה גיטל** הי"ד

יום היארצייט נקבע לתאריך ב' אדר יום הולדתה

גשר מוצק ואיתן לעולם שנחרב

עולם קסום ומושלם היה אי שם בפולין, מעבר לתמרות העשן של אש השריפה הנוראה אשר שרף ה', וגן עדן עלי אדמות היה גם הוא שם, מעבר לאוקיינוסים של דם מבחר היצירה האנושית שהוקז כמים.

אנו שנכספנו להכיר חבל ארץ זה, אומרים אנו, נעבור נא ונראה מה גבהו הריו, מה עמקו מעמקיו, ומה יפו פירותיו, אולם אדם אין בארץ כמעט, אשר ינחילנו את הארץ הזאת, ויגביה עוף אתנו לשם.

אחד ומיוחד היה רבי אפרים ז"ל, שריד מאותו עולם, והוא אשר ידע את מקומו, את צורתו הגיאוגרפית הרוחנית, ואת מחצביו העשירים.

ולא רק עם עיניו, גם עם מוחו לבו וכליותיו הנותנים בינה באדם.

באשר הלך, נשא בצקלונו מפירות הארץ ההיא ומיינה המשומר, בכליו טמונים סנפירונים ממבחר מכרותיה, ובסביבתו נודף ניחוח של שמן המור הנדיר שהיה מצוי שם.

על גופו בעל המוח המבין, העין הטובה והלב הפתוח לרווחה, נשא הוא את כל החפץ להגיע לשם, והיה למדריך ומנתב, וחילק בנדיבות לכל החפץ, מתנובתה ומאוצרותיה, של הארץ הטובה ההיא.

איש האשכולות היה רבי אפרים ז"ל, איש שהכל בו.

עילוי נפלא ומתמיד בתורה הינו מנעוריו, בר דעת באופן בלתי רגיל, וטוב לבו עולה על גדותיו.

חסיד ומתחסד הוא עם קונו, מתרועע עם חבריו המופלגים עובדי ה' בני העליה, מתחקה ובולש אחרי אורחותיהם של חסידי קמאי, כי תורה היא ולימוד היא צריכה, מעורב בדעתו עם הבריות, נושא בעול עם הציבור ועסקן מופלא, ושמו הולך לפניו בכל רחבי פולין החסידית והתורנית.

חיל מן השורה הראשונה הנו, בצבאו של המצביא הגדול של יהדות פולין, הלא הוא כ"ק מרן ה"אמרי אמת" זיע"א, ותלמיד מובהק הוא, לגיסו הגדול הגה"ק רבי צבי חנוך הכהן לוין זצוק"ל, הרב מבנדין.

והוא מתנהג כיאות, כאותו חכם הנמצא בחדרי האוצרות, אינו מאבד זמן לריק, חוטף ככל יכולתו, ואוגר כבן משכיל, בימים טובים אלו.

עם בוא ימי הרעה אשר לא ידע עם ישראל מעודו, בכלי הגולה נושא הוא את אשר אגר, ומזה מחייה את עצמו, וככל אשר יכול גם את הסובבים אותו.

שומר הוא על צלם האדם שנברא בדמותו של הבורא כביכול, וברוח האמונה העמוקה והאיתנה אשר בקרבו, מצליח הוא לשרוד לא רק פיזית, אלא גם רוחנית, ועם הפציע השחר לאחר אותו לילה ארוך, בכח אותה אמונה, מתחיל הוא לבנות עולם חדש כדמות העולם הישן שנחרב.

לאחר המבול, בוחר הוא להתהלך בצידי דרכים, ואינו מודיע את טיבו. אולם כאותה מרגלית אשר בכל מקום הימצאה זוהרה עליה, שמו הולך לפניו, ובכל מקום הנו ראש המדברים. בכל עת שמתבקש, קם הוא ונושא דברים, ונושף מתוכו את תורת האמת ו"שפת האמת", האצורה בתוכו, בכדי לזכות את הרבים ולחזקם, ודומה הוא לקולמוס הפולט מילים ואותיות, אינו חש מתנשא ומיוחד, ועושה הכל בטבעיות ובענווה האופיינית לו.

לכל אדם נדמה הוא כאומתו. לתלמידי החכמים הינו חברותא לריתחא דאורייתא, למבקשי תורת החסידות, הינו בר סמכא בדרכיה ונתיבותיה, וכתובת לכל קטע מוקשה בספרים הקדושים, ולעמך ישראל פשוטי העם שיושב הוא ביניהם כאחד מהם, משפיע הוא ומקרין אהבת ישראל אמיתית ללא גבולות, ורואים עליו בהתגלמות את המאמר "נוח למקום ונוח לבריות".

בשנותיו האחרונות נעתר הוא לבקשת צעירי הצאן ופותח הוא את דלתו עבורם, ומרווה אותם בצמאונם הגובר ככל אשר תאווה נפשם, ואז נוכחים אנו לראות, כיצד האש שהוצתה בקרבו בנערותו, עת דבק בכל נפשו בכ"ק מרן ה"אמרי אמת", עדיין לוהטת ומתגברת.

בשפתו הברורה והרהוטה, זוכים הם לשמוע מכלי ראשון על כבשונה של חסידות גור, כיצד חיו החסידים בדורות שלפנינו, ולשונו המתוקה חודרת ללב, וממיסה כל שער ברזל ופלדה.

בספר זה המציג מעט מאשר הכיל בקרבו, והמפנה זרקור למקצת מתחנות חייו הרבות, ננסה להציב זיכרון לאיש מורם מעם זה, שהאלקים עשהו ישר כאשר עשה את כולם, והוא לא ביקש חשבונות רבים והתהלך בתמימות כדבעי.

והזיכרון אחד הוא, גם עבור העולם המופלא שנעלם ואיננו, ואשר הוא היה חלק בלתי נפרד ממנו.

לא לבד נעשתה המלאכה, ולא נמנע טוב מבעליו.

בראש ובראשונה תודות למשפחתו הקרובה שאת כל כולו נתן למענם והם למענו, הלא המה חתנו ובתו היחידה עו"ד הר"ר שמשון ומרת זהבה מירנברג שיחיו, וילדיהם, הר"ר יאיר ומרת יהודית שוורץ, הר"ר מנחם ומרת טליה שלום, הר"ר נתנאל ומרת כרמית ברעם, שיחיו, וכל יו"ח.

בני אחיו היקרים ר' משה ור' זאב שיחי', שנפלאה היתה אהבתם.

תלמידים וחברים מקשיבים, הרה"ח ר' אברהם דב גרינבוים, הרה"ח ר' חנוך צבי הלוי רובינשטיין מנכדי הרב מבנדין זצוק"ל, הרה"ח ר' יחיאל מיירנץ, הרה"ח ר' אלימלך וינשטיין, והרה"ח ר' י.מ. רושצקי, שהודות להם נשתמרה החבית ויינה.

תודה מיוחדת למשפחות גורביץ - שמרלינג - קסנר, ילדי אחותו של החסיד הקדוש מפארי חסידי גור בדור שלפני השואה, רבי אלישע גולדברג (בנדינר) הי"ד, רעהו הקרוב של רבי אפרים ז"ל.

אחרון חביב, טוב עין הוא יבורך, בני יקירי זך הרעיון וברוך הכשרון, הרב ישראל שליט"א, ראש מכון "למוד אגדה", שעסק במלאכה מתוך מסירות רבה, יזכה להוציא מכח אל הפועל את שאיפותיו לזיכוי הרבים.

חן חן למוסד החשוב "גנזך קידוש השם" ולעומד בראשו הרב דוד סקולסקי, והאיש אשר על הארכיון הרב צבי מאיר, ולהרב דוד מרגליות ראש מכון "מאגרים", על שפתחו בפנינו את אוצרותיהם מתוך עין טובה.

בהודיה לה' יתברך שעזרנו עד כה ובתפילה שלא תצא תקלה מתחת ידינו, ויהיו הדברים מעוררים ומקיצים למה שנאמר "אלכה ואשובה אל -אישי- הראשון" (הושע ב, ט) ודרשו חסידים הראשונים שהכוונה לאש והתלהבות שהיתה בימים ראשונים.

שמואל אלברט

תוכן העניינים

מדי דברו בו

גור ..... יט

חבורות הבחורים והשטיבלעך ..... נד

בני עליה ..... סו

הרב מבנדין ..... קח

הערים בנדין-סוסנובצה ..... קמז

מאורעות השואה ..... קנד

עט אפרים

שבת שירה בבלגן בלזן ..... קפג

דברים בחנוכת כולל גור בני ברק ..... רא

מתוך קובץ זכור ..... רה

במאבק על אקסודוס ..... רי

סיפור מופת מהחזון איש ..... ריב

דברים בכינוס משפחת ר' שמעון קרוק ז"ל ..... ריג

שמואל אלברט

באתי במגילת ספר כתוב עלי

אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי לעשות רצונך אלקי חפצתי ותורתך בתוך מעי בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא... (תהלים מ, ח-י)

בהעלותנו על זכרוננו, את הזמן הבלתי נשכח, בו ישבנו בצוותא עם ר' אפרים ז"ל, והאזנו בצמא לשיחותיו, עומדים לנגד עינינו פסוקים אלו של נעים זמירות ישראל.

אמר אחד מגדולי ישראל: האדם משול לספר, וכל מעשיו בספר נכתבים. יום לידתו – שער הספר, פטירתו – העמוד האחורי של הספר, והוא עצמו – גווילי הספר ויריעותיו.

רבי אפרים ז"ל, היה ספר מוסר חי, וכל מה שהעביר לשומעי לקחו מדברי התורה והחסידות ומסיפור חייהם של רבותיו ודמויות המופת, כתוב וחרוט היה עלי גופו.

שיחה עמו, מלבד שהיתה נשמעת בשקיקה, מעולם לא נסתיימה, בתוכו היו אצורים עוד ועוד מלא הטנא בציר מובחר, וכשנפרדת ממנו בלית ברירה, תמיד זה היה באמצע משהו מרתק ומעניין, ועם ציפיה דרוכה להמשך שבוא יבוא.

כשהוא החל לשוחח על העבר המפואר, בהילם נרם של רבותיו כ"ק מרן ראש גולת אריאל ה"אמרי אמת" זיע"א, והגה"ק רבי צבי הירש מבנדין, עלי ראשו ועל ראשם של כל בני החבריא הקדושה שהסתופפו ולמדו בצילם, הוא נשאך על גבו הרחב לזמן והמקום ההוא, והכל היה עומד חי לנגד עיניך, והתרוממת טפחיים מעל הקרקע.

וכשעברו הדברים לימי הרעה, והוא הגבר תיאר את אשר ראה בעני עמו, ואת הנהגתם הנשגבת של "אלה שלא נכנעו" לאשמדאי הנאצי, הבנת מה גדול היה הדור ההוא שהלך ללא שוב, ובעיקר מה אנו יכולים מעשית ללמוד ולקחת מדרכיהם ואורחותיהם הישרים של הקדושים אשר בארץ המה, הי"ד, ולשאוף שנוכל ולו במקצת לגעת במעשיהם.

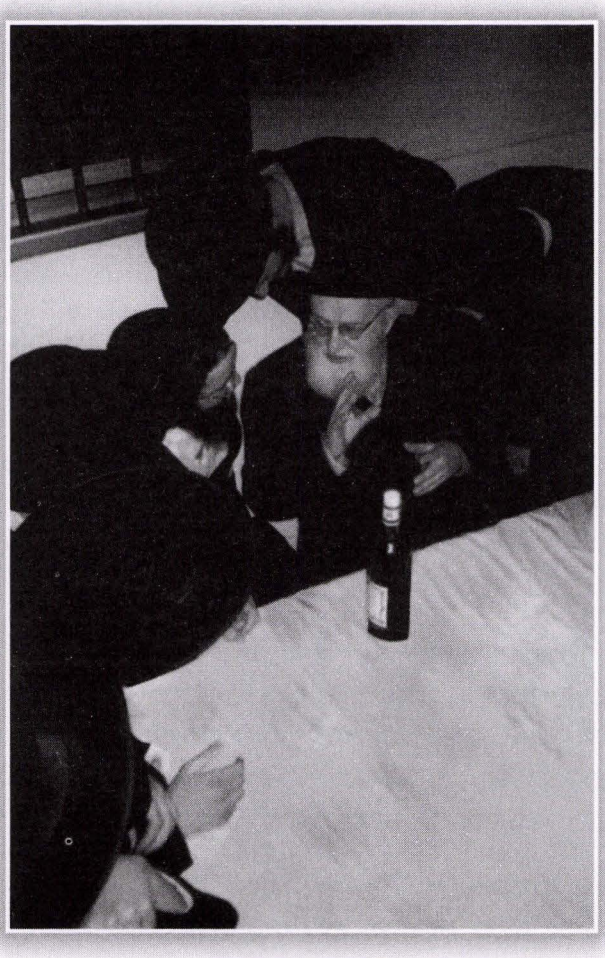
מהותו ודמותו האצילית הוסיפה מימד נוסף לדברים, שפתו ברורה ומלוטשת, ודומה היה שבתוך פיו יש כעין משקולת עדינה ביותר, השוקלת, מודדת ותוחמת, כל מילה היוצאת. איננו זוכרים שבשיחותינו הרבות עמו

נפלטה מפיו איזו מילה "סתם", או אף שלא במתכוין מילה העשויה לפגוע במשהו או במישהו. הכל ספור ומנוי, וכל מילה שוויה ואף משקלה כסלע.

המילה הנכונה, בזמן הנכון, ובמקום הנכון.

בנועם שיחו, יכולת להבין את מה שנאמר אודות שיחת חולין של תלמידי חכמים.

הפרקים שלפנינו, הנם תמלולים של עשרות קלטות שנשתמרו על ידי שומעי לקחו ששמם מוזכר בתחילת הספר. מטבעם של דברים, על אף העבודה העצומה וההשתדלות שבל תתואר, יתכן וישנם כפילויות. כמו כן, השיחות עברו עריכה ועיבוד לפי נושאים, ועם זאת השתדלנו ככל האפשר לשמר את סגנונו הערב המקורי והבהיר.

ר' אפרים ז"ל בנועם שיחו

אברהם דב גרינבוים

"ודובר אמת בלבבו"...

קוים לדמותו של הישיש ר' אפרים לונדנר ז"ל

היה זה ביום סתווי, לפני שנים לא רבות. בשיחת טלפון שח לי ר' אפרים ז"ל כי ברצונו לנסוע לבני ברק, להיכנס אל האדמו"ר שליט"א מגור, לבקש ברכה עבור ניתוח שעליו לעבור בקרוב. סיכמתי עמו יום ושעה שאבוא לקחתו במונית ללוותו אל הקודש פנימה.

כבר בנסיעה ר' אפרים מאוד נרגש, כמו חוזר אחורה אל הימים ההם, אל גור שבפולין: "לא אשכח את דמותו של רבי משה בצלאל אחי הרבי נכנס לפני ולפנים אל אחיו האמרי אמת" מספר בערגה ומוסיף בשפתו הציורית: "היה זה כמו אהרן הכהן הנכנס לפני ולפנים אל משה רבינו אחיו".

בתור שלפני הכניסה אל חדר הרבי, כולם זזים ביראת הכבוד ומפנים מקום לר' אפרים, שגם בגילו המבוגר אינו לוקח מקל לידיו, ונותר צעיר ברוחו, ר' אפרים חוגר את האבנט החסידי ואומר בחצי חיוך: "במתן תורה התרפאו כל המומים, חסידים ידעו כשנכנסים אל הרבי זה כמו הר סיני, ושם הכל מתרפא"...

הנה אנו נכנסים, ר' אפרים שקשתה עליו הראיה והשמיעה, מבקשני ללוותו אל הקודש פנימה, הרבי קם מלא קומתו לפני ר' אפרים ומפטיר: "שלום עליכם". ר' אפרים, שהגיע הנה למטרה מאוד מסויימת, שוכח הכל ובלב מלא הערצה הוא מתחיל לומר לפני האדמו"ר: "תדיר כשאני נכנס לכאן מתמלא לבי מעיינות של יראה ואהבה" ("קוואלען פון יראה און אהבה") הרבי מקשיב ור' אפרים מוסיף: "כי טוב יום בחצריך..." והרבי יחד עם ר' אפרים משלימים את הכתוב: "מאלף" - - -

הרבי לוחץ את ידו של ר' אפרים, ואילו אני מתעשת ומבקש להזכיר את מטרת בואו, כי הרופאים ממליצים שעליו לעבור ניתוח. הרבי מרעיף את ברכותיו ומוסיף: "א גוט עלטער" (=שיבה טובה), ואנו יוצאים החוצה נרגשים. כזה מחזה עוד לא ראיתי מימי. חביבות נדירה, כיבוד נדיר והסכמה לכל מילה שנאמרה.

לכשתמצי, כזה היה ר' אפרים ז"ל. חסיד בכל מהותו ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, והיו עיניו ולבו שם כל הימים עד יומו האחרון, ועד בכלל.

משפטי ה' אמת

היה זה באחת משיחותי עמו, ור' אפרים מתעניין אודות ידיד עול ימים שאירעה לו צרה במשפחה רח"ל ואחת מקרובותיו נפטרה בקיצור ימים ושנים. ר' אפרים דורש בשלומו של הידיד ומבקשני למוסרו: חסידים אמרו בשם הרבי ר' שמחה בונם מפשיסחא זצ"ל על דברי הכתוב: "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו" כי מלך בשר ודם המעניש אדם, לכאורה מה אשמים בני משפחתו, ומה חטאו כי נגרם להם צער שכזה? אמנם, אצל בורא העולם, משפטי ה' הם 'אמת צדקו יחדיו', וכל הקרובים אליו מכל צד וקירבה, כולם נושאים יחדיו בנטל של הצער והמכאוב. כל אחד נושא בדיוק את המשא אליו הוא משוייך ומצטער בדיוק כפי המגיע לו.

בדבריו ממשיל זאת למקרה פיגוע ל"ע הקורה בתוככי שוק הומה אדם, והקרובים יותר נפגעים יותר, ואילו אלו הרחוקים יותר, עוצמת הפגיעה בהם פחותה יותר. כן גם קרובי המשפחה המצטערים ביותר, הם אלו שנכתבו משמים לסבול יותר.

והוסיף ר' אפרים לחזק את הידיד בדברי נחמה ומרגוע: כי כאשר יודעים שהצער והמכאוב באים מהש"י אפשר להתנחם, כי משפטי ה' אמת.

כזו היתה דרכו של ר' אפרים ז"ל, לראות את דרכי הבורא בכל צעד בחיים, כן חי בעולם בתקופתו, בבנדין אצל מורו ורבו האוהב ישראל הגה"ק רבי צבי חנוך הכהן מבנדין זצ"ל. כך עבר את מאורעות המלחמה הנוראה כאשר העולם היה בחורבנו, וכך גם נהג והמשיך ללא כחל וללא סרק בעולם בתקופתו כאן בארץ ישראל.

וחושב מחשבות

לא אשכח את שיחתנו הראשונה עמו. היה זה בשלהי שנת תשנ"ז, בימי הספירה. עלינו קבוצת חסידים להתענג על העבר בשמיעת עדות אישית מאדם בא בימים. היה זה מפגש מרתק שכל מילה שנאמרה בו צריכה לימוד. ר' אפרים שהיה אמן הביטוי והציור, היטיב לתאר בשפתו העשירה את חיי העבר, ולא על העבר דיבר, כי אם אל ההווה. העבר עומד לנגד עיניו כאילו וברגעים אלו ממש הם: "הנה הרבי נכנס לתפילת מנחה", "הנה נח איצ'הס נכד הרבי"... הוא מדבר במינוחים של 'הנה' 'עכשיו'. הוא לא חי את העבר. הוא רואה זאת ממש ברגעים אלו. וזו היתה רוחו הגדולה בביטוי.

בתוך הדברים הוא מסבר את אזנינו: "היום קל לי יותר להיזכר בעבר, היות וראייתי נחלשה, ואין לי דבר המעכבני לנגד עיני"... ולא רק אותנו

הכניס אל הווי התקופה הקדומה הזוהרת, אלא אף הוא עצמו חזר אחורה בבת אחת לימים ראשונים. בסיום השיחה הציע לנו את קו הטלפון בכדי לחייג ולהזמין מונית, בהוסיפו בלהט: "תתקשרו, תתקשרו ללובלין, לווארשה ולגור"...

ולא נס ליחו עד סוף ימיו. כך אזכור גם את השיחה האחרונה שהיתה לי עמו. בחול המועד שלפני פטירתו. בגן הירק שליד בית בתו וחתנו שיחיו שהתמסרו למענו בלב ונפש. ישוב היה על ספסל בגינה, ראשו שמוט על המקל שסיגל לעצמו לאחרונה, והוא יושב וחושב. חושב... זה למעשה המבט שאני זוכר כמלווה אותו תמיד בעשור האחרון לחייו. תדיר יושב וחושב. מה הוא חושב כה הרבה? על העבר היפה אותו חווה? על ההווה אותו חי? ואולי דווקא על העתיד הנעלם?

קשה להיכנס לנעליו של אדם הקרוב לגיל מאה ומוחו הצלול לא פוסק מלהרהר ולחשוב. כשאנו שואלים אותו למחשבותיו הוא נענה בחיוך: "אני מבקש מה' יתברך שיתן לי חיים כל זמן שאני יכול עוד לחשוב"...

מסורת מבית אבא

עולה לנגד עיני אותה "שבת בראשית" בה חגג לרגל רכישת "חתן בראשית" בשמחת תורה, היה הוא כחתן המיסב בראש המסובין ומאחל לכל אחד "שמחת תורה פרטית". לכשנתבקש לשאת דבריו, נעמד והיסה את הקהל, ובמשך דקות ארוכות בהן ישב הקהל מרותק למוצא פיו, ביאר בטוב טעם את הקשר העמוק בין "לעיני כל ישראל" ל"בראשית ברא", בהטעימו, כי עיקר התורה היא "לעיני כל ישראל" כאשר כל ישראל מאוחדים בשרשרת הדורות. "כשמטיבים לשמר את המסורת של דורות הקודמים הרי זה כאילו כל הדורות מאוחדים יחדיו, זהו לעיני 'כל' ישראל, ואז יכולים לשמור את התורה הנצחית – "בראשית ברא אלוקים".

שם בבית הכנסת, וגם בשנותיו האחרונות בביהכנ"ס... ראינו את יראת הכבוד שרחשו לו באי בית ה', ואת אהבת החינם אותה הפגין ר' אפרים לכל ילד וילד, גם אם הוא צעיר ממנו בלמעלה משמונים שנה. היה זה ר' אפרים שהעניק תחושה של 'שווה בין שווים'. מגידי השיעור בבתי הכנסיות ביקשוהו להצטרף תמיד לשיעורים ולהעניק להם מתנת חינם מאוצרותיו המלאים.

הרעננות הזו, או בלשון הפולנית: "דאס פרישקייט", היתה לשם דבר אצלו. כל אימת שהופעת אצלו, ישוב היה מתעסק בספר הקדוש "שפת אמת". הוא חיבב את הספר וידע לצטט כמעט בכל פרשה את המוטיבים המרכזיים שבו. ככלל, נהג להקדים לשומעי לקחו, יש לדעת את ערכי

השפת אמת, ואח"כ ניתן להבין כמעט כל מאמר, והציר הראשון והמרכזי הוא, שבבריאה כל דבר מהדומם, הצומח, החי והמדבר שואף לשוב אל שרשו. השפ"א מוצא בכל חג ומועד, בכל מצוה והנהגה, את שיבת הבריאה אל שורשה. "כשתפנימו זאת יקל עליכם להבין את דברי קדשו" נהג לומר.

בגיא צלמוות

כששכב ר' אפרים בבית חולים לתקופה ארוכה, זכיתי שאבדלח"ט לסעדו, וכמעט בכל יום הופעתי אצלו ויצאתי עמו לטייל. בטיוליו השיבני אחור לבית אבא בבנדין, עקב היותי נכד ידידו הרה"ח ר' דוד גרינבוים ז"ל איש בנדין, אשר היה עם ר' אפרים ז"ל בכל מחנות המלחמה ויחדיו נשתחררו ביום השחרור.

באותן דקות יקרות פרש לפני ר' אפרים ז"ל את משנתו הרוחנית ואישו היוקדת אותה חווה ב"גער" של מעלה, ונמשך אליה שוב כעבור עשרות בשנים. "עם כל חסרונותי, מעלה אחת יש בי, והיא מידת האמת" אמר לי אז. ואת האמת הזו שמר ונצר בכל לבו, נפשו ומאודו.

סיפר לי כי באותו ערב של פסח תש"ד ישבו שלושה אנשים 'אסיפה' ודנו מה יעשו בחג הפסח הקרב ובא, והלא התורה צוותה: "תשביתו שאור". היו אלו ר' אפרים ז"ל, סבי ז"ל ור' יהושע וויצנבלום ז"ל, לימים גבאו האגדי של האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל. נמנו וגמרו, כי יוותרו על מנת החמץ ויהי מה. במסירות נפש עילאית ויתרו כל אחד על פת הקיבר האישית שלו, וקיימו את צו התורה גם במעמקי שאול בגבורה ובקדושה. "שלושתנו שרדנו את מאורעות המלחמה" הוסיף ר' אפרים בלחישה כמגלה סוד כמוס...

ואם הזכרתי את סבא ז"ל, אצטט משמו, כי ר' אפרים ז"ל כבר היה ל'שם דבר' בפולין של אז. בכל כינוסי תנועת "אגודת ישראל" אך טבעי היה כי ר' אפרים ישא מדברותיו, והוא עדיין אברך עול ימים וכבר הוכר לנואם בחסד עליון. וסבא ז"ל גם זכר את אותו נאום מרגש אותו נשא ר' אפרים בראש השנה בצל המלחמה. בין שחרית למוסף, כאשר שופר אין למצוות היום, ור' אפרים נושא כפיו לשמים, ואומר: האם לא תקענו די תקיעות שברים ויללות במשך השנה החולפת? - - -

חבל על דאבדין

איש משפחה וקרוב אמת היה ר' אפרים. הוא התחבר אלינו הצעירים על אף פער הגילאים הגדול שבינינו. לעת שמחה התייצב בגאון ואף העניק 'דורון' במאור פנים. מתעניין ודורש בשלום המשפחה בחיבה וברעות. אין

הוא מבקש חלילה להטריחנו לבוא אליו או להתקשר בטלפון. אך בשיחותינו עמו מתעניין באבהיות בפרנסתנו ובשלום צאצאינו, כאילו ואלו הם בראש מעייניו.

ראויה דמותו שתשמש מודל ודוגמא לאוד מוצל מאש, אשר נותר דבוק בשורש, אותה ינק בגור של מעלה, ועם מטען רוחני זה חי את כל שנותיו, בתביעה, בדרישה ובחקר אחר האמת.

גור

רוצים לשמוע על מרן ה"אמרי אמת" זיע"א ממי שהכירו.

ראשית יש להבהיר, כי ביחס לרבי ה"אמרי אמת", "להכיר" אי אפשר לומר שזכינו להכירו, אבל מי שזכה לראותו בלבד, היתה זו גם זכיה גדולה ועצומה, בפרט לראותו בכל מיני זמנים והזדמנויות שונות. כמו למשל לראותו בליל ראש השנה עומד במקומו הקבוע וכל כולו אש להבה.

לראשונה זכיתי להגיע לגור בשנת תרפ"ג, בגיל 13. אנסה לתאר את אשר ראיתי, מנקודת הראות שלי.

מספרים: בלווית ה"שפת אמת", צעדו כל בניו ו"האמרי אמת" בתווך. פנה ה"אמרי אמת" ואמר לאחיו: "לאבא היתה אריכות ימים"! לשמע הדברים התפלאו האחים, הרי האבא היה אך בן 58 שנים בפטירתו, וכי לזאת יקרא אריכות ימים? פירש "האמרי אמת" את כוונת דבריו ואמר: "היום של האבא היה ארוך"!

בחינה זו ראו גם אצל ה"אמרי אמת". כל העולם היהודי, לא רק חסידיו, אלא בכל קצוות תבל ידעו, שאין אצלו רגע, ואף לא שניה! שאינה מנוצלת לעשות ולפעול בה משהו.

כל דקה ושניה היתה חשובה אצלו
מרן האמרי אמת מביט בשעונו

בגור ידעו מה נקרא "יום". אמרו על ה"אמרי אמת" שעשרים וארבע שעות היממה היו אצלו כמו אצל אדם רגיל עשרים וארבע שבועות. כל שניה היתה מחושבנת.

זאת מלבד הזריזות האופיינית שלו. בדרך כלל היו מכבדים את הרבי בפתיחת ההיכל. הרבי עמד ניצב על מקומו הקבוע ליד העמוד של הבעל תפילה, וכשאך החל החזן באמירת "אתה הראת לדעת", מיד אתה רואה אותו כבר עומד ומסיט את הפרוכת במהירות הבזק. הוא לא הלך, רק הסתכלו-והוא כבר ניצב עומד ומסיט את הפרוכת. איני יודע איך. כעין זה היה כאשר קראו לו לעליה לתורה. הוא נעמד, הלך, ובשברירית השניה כבר ניצב על עומדו בבימה, כמלאך במעופו...

האהבה הגדולה לרבי

אתם שואלים - **מה אמר ה"אמרי אמת", מה דיברת אתו, איך היה נראה ההווי?** אני יכול לומר, לא היינו רק 'חסידים' של ה"אמרי אמת", אלא 'אהבנו אותו'. ללא כל סיבה. פשוט אהבו אותו.

אהבנו לראות אותו, לשמוע אותו. כל רגע ורגע רצינו שוב לראותו ושוב לראותו. אני לא יכול להסביר לכם מה זה נקרא אהבה, "ישבעו ויתענגו מטובך"! מי שאוהב מישהו – אין לזה סיבה, אבל אפשר לנמק את זה. אני מתאר לעצמי את אלו שזוכים לעולם הבא, ואני אומר לעצמי שהשהיה בגור היתה אחד משישים מעין עולם הבא.

אלו שמקומם בטיש היה מתחת לשולחן לרגלי הרבי, היו נקראים "שוכני עפר". אי אפשר לתאר איך הם היו שם, באיזו צפיפות ודחיסות. מהשולחן לכיוון מעלה עלו אדים. החלונות היו פתוחים והאדים יצאו החוצה. דמיינתי לעצמי שזה כמו העשן שהיה בקבלת התורה. הם התייצבו על מקומם חצי יום קודם, כי אחרי זה כבר ישבו בטיש זקני העדה ולא היתה אפשרות לעבור, הם ישבו שם חצי יום והמתינו עד שהגיע הטיש שארך כשעתיים. לא אכלו קודם ולא אחרי כן, הרבי היה נותן להם סעודה שלימה. היו להם "טיש בגדים", בגדים מיוחדים לטיש מכף רגל ועד ראש, מהזיידענע איבעצע עד לגרבים, הם היו קרועים... כלל לא ראו שזו קפוטה, היה עולה מהבגדים הללו אדים...

לאחר הטיש היה הרבי עולה מתוך בית המדרש לביתו, ניגש למרפסת שהיתה קבועה מעל החצר שלפני בית המדרש (לפני הבית מדרש היתה חצר וכן מאחורי הבית מדרש) פותח את שתי הדלתות שהיו שם, ומסתובב הלוך וחזור מהמרפסת לתוך הבית שוב ושוב, כשציבור החסידים עומד בצמאון והשתוקקות לראותו.

בית המדרש ובית מגורי האמרי אמת בגור

באחת הפעמים לאחר הטיש, עמדתי עם ר' משה שפירא מווארשה והסתכלנו איך הרבי צועד הלוך ושוב מהבית למרפסת. לפתע אנחנו רואים את שמואל זגערשער (ביאלוסטוצקי, הוא היה מהמובחרים בגור, היה ידוע שהרבי מחבבו) וידידי בן העליה המופלג אלישע בנדינר, שניהם מה"שוכני עפר", הם עם ה"בגדים טיש", אחרי טיש שלם, מזיעים כהוגן... בחצר ניצבו מיכלים גדולים שמהם חילקו מים לציבור החסידים, ולאחר החג מי שרצה שילם עבורם, אבל שמואל ואלישע כלל אינם הולכים לשתות, הם רצים אל המקום שממול המרפסת בה עומד עתה הרבי, ושוב עומדים ומסתכלים בתשוקה וערגה לראות את פניו.

הרה"ח ר' שמואל ביאלוסטוצקי (זגערשער) ז"ל

אמר לי ר' משה שפירא: מילא אני, באתי לגור רק בערב החג, וכמו כל ציבור החסידים בקושי זכיתי לראות את פני הרבי במשך החג (כי חוץ מיחידי סגולה כהגאון רבי מנחם זמבה ורבי מאיר דן מאוסטרובה בעל "כלי חמדה" שהיו תמיד משוחחים עם הרבי בדברי תורה, רוב הציבור רק עבר אצל הרבי ולא היתה לו הזדמנות נוספת כלשהיא לראותו), לכן מנסה אני עתה לתפוס הזדמנות נוספת לראות את פניו, אבל אלישע, הרי הוא כאן כבר חודשיים, כל מנחה רואה את הרבי, כל שבוע נכנס לשוחח או לשאול משהו, רק עתה היה שעתיים בטיש, שמע את כל השמוסען וראה את הרבי! שילך לשתות כוס מים אחר שכה התייגע בטיש. אך לא! הוא שוב עומד ומשתוקק לראות את הרבי.

סיים רבי משה, עתה מבין אני מה הפירוש "ישבעו ויתענגו מטובך". אם אנחנו אוכלים סעודה טובה ושבעים ממנה עד בלי די, אם יתנו לנו אחרי כן כל מטעמים שבעולם, נאמר שדי לנו, אנחנו כבר שבעים ומלאים ואין לנו כבר עונג באוכל נוסף. אבל מתי זה כן "ישבעו ויתענגו", ש"ישבעו" וימשיכו "ויתענגו"? מתי שזה "מטובך", כשזה טוב ואוהבים את זה עד למאוד, אין שבעים אלא מתענגים עוד ועוד.

כך אהבו את הרבי, אהבו לראות ולראות עוד ועוד.

את האהבה והתשוקה הגדולה הזו ראו גם כל אימת שהיה הרבי נוסע ברכבת, בדרכו למנוחה במרינבד, או ביערות של ר' יוסל כץ בלודמיר (מחסידי הרבי, היו לו יערות במזרח פולניה, והיה מזמין את הרבי לכמה שבועות למנוחה. במקום זה היה הברית של ה"פני מנחם", שם הוא נולד, בשנת תרפ"ו. אני זוכר את השמחה הגדולה שהיתה בכל השטיבלך). בדרך כלל הרבי נסע בחודש תמוז בערך. שכרו עבורו קרון שלם, ושם ישב ועשה בדיוק מה שעשה בבית. היה לומד, אוכל, מחלק שיריים.

האמרי אמת והרב מבנדין בחלון הרכבת

האמרי אמת במעיינות מרפא

היו אברכים, שלא שבעה עינם מלראות את הרבי בכל עת מצוא, הם ידעו תמיד מתי הרבי נוסע. הם היו כעשר - שתים עשרה אברכים, שתמיד נסעו אתו. כשהם שמעו שהרבי נוסע, הם קנו כרטיס, וישבו ליד הקרון שבו ישב. נכנסו למסדרון וראו את הרבי. יכול היה להיות שרק בשבת האחרונה הם היו בגור וראו את הרבי, אבל הם רצו שוב לראות.

סיפרו בהלצה, שהיו כמה אברכים שלא ידעו מהויות העולם הזה, ונסעו ברכבת עם הרבי, וכאשר הגיעו לגבול שבין פולין לצ'כיה והיו צריכים דרכון, לא רצו להיפרד מהרבי, הם ירדו ונכנסו לבית מרקחת ושאלו - אפשר לקבל כאן דרכון?...

הרבה מאברכים חשובים אלו זכיתי להכיר, ובהמשך נספר אודותם.

הרבי נסע את כל פולניה עד צ'כיה ברכבת (מרינבד היא בצ'כיה. בצ'כיה מאוד כיבדו את המסורת של היהודים, עד היום יש שם את כל הבתי

כנסיות מזמן המהר"ל, וכן את קבר המהר"ל), ובכל תחנות הרכבת עמדו הכן אלפי חסידים שכבר ידעו שהרכבת שבה הרבי נוסע צריכה לעבור בתחנה זו, והם בציפיה נרגשת עומדים ודרוכים לרגע בו תעצור הרכבת ויזכו לראות את דמותו של הרבי. בתחנה גדולה עמדה הרכבת חמש דקות, ובתחנה יותר קטנה שלוש דקות.

המוני חסידים מקבלים את פני מרן האמרי אמת בתחנת הרכבת לידו נראה הרב מבנדין

כאשר הרכבת נעצרה, הצטופפו אלפי החסידים שעמדו בתחנה על יד הקרון, הרבי ניגש לחלון, והוציא את ידו לתת שלום. היו גם ילדים, אדם בא עם נכד, העלה אותו למעלה, הרבי עזר לו... התכופף קצת, ונתן לו את היד. מפולין עד צכיה, בכל התחנות עצרה הרכבת והרבי נתן את ידו לשלום, והחסידים שוב רוצים לראות את הרבי. איזה צמאון! צמאון שאי אפשר להיות שבע מזה!

כאשר ה"אמרי אמת" נסע לכנסיה הגדולה, ה"חפץ חיים" הגיע מראדין לווארשה ומשם נסע יחד עמו. לקחו בשביל ה"אמרי אמת" קרון שלם ריק, וגם ה"חפץ חיים" הצטרף לקרון. נסעו שני הצדיקים ביחד מווארשה, ובכל תחנה שבה נעצרה הרכבת התאספו מאות חסידים. בין התחנות יש תחנת טשנסטוחוב, עיר גדולה. בתחנה גדולה הרכבת היתה מתעכבת כמעט רבע שעה, החליפו קטר וכו', זה היה נקרא צומת דרכים.

זה היה באמצע הלילה, התחנה היתה מוארת, ולפתע פרצה שריפה בדיוק בקרון בו שהו ה"אמרי אמת" וה"חפץ חיים". נתהוותה מהומה גדולה, הם ירדו מהר מהקרון למטה. סיפר לי ישראל לבקוביץ מרמת גן, שאנשים

נחפזו ורצו להביא שתי כסאות, והוא הספיק למצוא כסא אחד, והם ישבו. הוא שמע שה"חפץ חיים" אומר ל"אמרי אמת" – "בזכותכם הצליחו לכבות את האש".

מרן האמרי אמת בהגיעו לכנסיה הגדולה

מרן האמרי אמת בשולחן הנשיאות של הכנסיה הגדולה

אורים ותומים

לבחורים היה עם הרבי קשר אישי וחזק. זה היה על ידי הכניסה לרבי באמצע השבוע. התייעצו על שידוך, על כל דבר.

אפשר להגדיר את הרבי ה"אמרי אמת" אורים ותומים!

אני זוכר שהרהרתי לעצמי בשנים שלכם, ועוד יותר מוקדם, בגיל 16-17, שכאשר נכנסת אל הרבי לקודש פנימה לשאול משהו והוא ענה, זה אינו כמו אדם חכם ששמע את שאלתך וניתח אותה לכל צדדיה ונתן לך עצה,

אלא זה היה ממש כמו אורים ותומים. באותה שניה ששאלת את שאלתך – מיד הוא ענה, זה הרי אינו אפשרי באופן אנושי שהוא שמע את כל שאלתך ועיבד את כל הנתונים – וענה לך, אם לא שאתה מאמין, ואתה חייב להאמין, שהוא היה אורים ותומים. עמדת ודיברת מה שרצית ואף הוא דיבר וענה מיד. האורים ותומים דיברו מקרבו.

כנגד רוחו של כל אחד ואחד

המדרש תנחומא בפרשת פנחס אומר על הפסוק "יפקוד ה' אלוקי הרוחות לכל בשר" (במדבר כז, טז), 'אלוקי הרוחות' – שמנהיג הדור יידע להלך כנגד הרוחות של כולם.

לגור היו באים גם ילדים בני עשר. היה יפה לראות איך אב וסב ונכד צועדים יחדיו בואכה בית המדרש בגור.

הרבי מסוקולוב זצ"ל אמר למקטרגים על גור, מה אתם רוצים? לרבי מגור יש עשרת אלפים חסידים שאוכלים ביום כפור! השומעים נבהלו... והסוקולובער הסביר, כוונתי לילדים לפני גיל בר-מצוה...

כל ילד, או בחור, שהתלבט עם מחשבות, חלומות, עניינים שונים, שידוך, או אברכים בעניינים שלהם, באו לגור להתייעץ. והרבי, כדברי המדרש, כמו שהרגיש אצל אדם זה כך, כן הרגיש אצל אדם זה כך.

המדרש שם אומר, וכעין איתא גם במשנה בסנהדרין (פ"ד מ"ה), כשם שאין פרצופיהן של בני אדם דומים זה לזה כך אין דעותיהם דומים זה לזה. והקשו, כמדומני בשם ה"אמרי אמת", לשם מה צריך לתלות דעות – בפרצופים? המדרש יכל לומר רק שקיימים בין בני האדם דעות שונות. וביאר, שהנה הרי אין פרצוף של אדם בעולם שדומה לשני, וכי מצינו שיכעס אדם על חברו על כך שפרצופו אינו דומה לשלו?! בודאי שלא. כמו כן אין לו לכעוס על כך שדעותיו שונות מדעותיו שלו.

זה ראינו בגור אצל מנהיג הדור. הרי אין מצוקה אחת שוה לשניה, והיו במשך החגים כאשר באו ציבור עצום, כמה אלפי מצוקות ליד הרבי, והוא נתן לבו לפתור כל מצוקה, אותה מידת הקשבה היתה לבעיה קטנה כמו לבעיה גדולה, כל המצוקות היו שוות אצלו. אני לא יודע אם היה לפניו, או אחריו, דמות כזו!

הוא לא רק התפלל ועבד את ה', לא רק היה לעצמו מלאך, הוא ניהל את החיים ליותר ממאה אלף יהודים ברחבי פולין, ברוחניות וגשמיות.

בכוחו ובזכותו נוסד בכל עיר ועיר בנק. הרבי כבר אז הבין שהחסידים צריכים שיהיה להם בנק משלהם, בנק אגודת ישראל. בראש כל בנק עמד חסיד גור גדול. והיו בבנק בעיות, בעיות כספיות, או חילוקי דעות, וכל דבר הגיע לרבי והוא הכריע ופתר את הבעיה. הוא שלח מכתב - אני מבקש שכך וכך וכך, והזכיר שמות, ואמר מה לעשות. הכל עשה.

מתי היה לו זמן לזה? מתי עסק בזה? זה כוחו של מנהיג הדור!

בקודש פנימה

כאשר נכנסת אל הקודש פנימה, הרבי עמד ב"שלום שטיב" ליד חלון, והיה שם ארון ושולחן קטן. הוא החזיק בשולחן ביד אחת, ניגשת, מסרת את הקוויטל, והוא קרא. בדרך כלל רגילים שרבי קורא-ואומר... אבל אצל ה"אמרי אמת" לא היה כך, הוא קרא וענה משהו, ככה בהמהום... ממש היה רוח הקודש מה שענה.

בתקופה ההיא היתה בעיה גדולה עם הבחורים בנוגע לצבא. היום גם יש ויכוח בנושא זה, אבל שם זה היה צבא פולניה שכולו גוים. רוב הבחורים עינו את עצמם (באידיש קוראים לזה: מ'האט זעך גיפייניקט) בכדי לא להיות כשיר לצבא, ושעל ידי זה יפטרו אותם מלהתגייס. ומתוך אלפי בחורים היו אולי כמה בודדים שלא הועיל להם וכן נלקחו לצבא.

הגעתי לגיל עשרים בערך, הייתי חביב מאוד בבית הורי, והיתה דאגה גדולה בבית מה יהיה איתי בקשר לצבא.

תקופת ההתייצבות לצבא היתה תמיד כשבוע לפני חג השבועות. חודשיים לפני כן התחלנו לרזות, פשוט לא אכלנו ולא שתינו. מפסח עד שבועות ממש צמנו! חיפשנו כל מיני סיבות איך להיות ערים בלילה, כדי שנוכל לא לישון, ולהחליש את הגוף. וכמובן שניצלנו את הלילות ולמדנו אז כמה וכמה מסכתות.

התושיה שלי היתה על ידי שהיה בעירנו בנדין, אדם שהיה שמש של הרב מבנדין זצ"ל, הוא חלה בדלקת ריאות והרופאים התייאשו ממנו. היה לי חבר, נכד שלו, שהציע לי שבתקופה זו של טרום הגיוס נהיה יחדיו ערים בלילה אצל השמש, נשרת אותו ונעזור לו, וכך נוכל להיות ערים בלילות ולהתכונן להתייצבות.

שהינו אצלו בלילות כחודש ימים, שימשנו אותו (רפואתו היתה שהיו נותנים לו כל חצי שעה כוסית מבקבוקי סודע וואסער) וגם למדנו הרבה. בחסדי ה' על ידי התפילות של הרב מבנדין הוא הבריא.

שבועיים לפני שהייתי צריך להתייצב נסעתי לגור. נכנסתי לקודש פנימה, נגשתי אל הרבי והזכרתי את עצמי. איני זוכר את המילים שהרבי אמר לי, אבל יצאתי מהקודש פנימה עם לב לא שלם. לפי התשובה הבנתי שהמצב לא כל כך טוב.

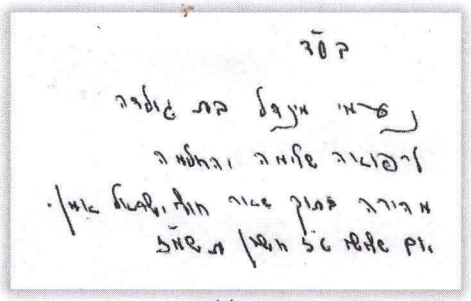
מרן האמרי אמת

התשובות של הרבי היו שונות מאדם לאדם. אדם נכנס לבקש על חולה ל"ע, אם הרבי נתן אנחה גדולה, א זיפעץ, ואמר "דער אייבערשטער זאל העלפ'ן, רחמים רבים... רחמים רבים"... ידעו שהמצב לא טוב, הלא נאמר "מחיה מתים ברחמים רבים"...

באתי אל ועדת הגיוס, הם נתנו לי פתק שחרור לשנה. מצד אחד, היתה בכך נחמה שעוד לא לקחו אותי לצבא, אולם מצד שני אין כאן פתרון, כיון שנתנו לי שחרור רק לשנה.

לפני מועד ההתייצבות של השנה הבאה, שוב פעם עשיתי את אותה פרוצדורה, לילות וחודשים לא אכלתי, רזיתי וירדתי במשקל גופי כדי להיראות חלש. שוב נסעתי לרבי, נכנסתי לקודש פנימה, ואז הוא אמר: "דער אייבערשטער זאל האלפען א' יוד אין דער היים"... יצאתי מרוצה, עם לב רגוע. הרגשתי שהוא פתר לי את הבעיה.

זה היה הרבי. אורים ותומים. מילה, רמז, הצורה של הדיבור, של החיוך, של הבעת הפנים, הכל. זה היה משהו מיוחד!

קוויטל לרבי
שער הספר אמרי אמת של ר' אפרים ז"ל ובו מזכיר את זוגתו לישועה

אַ נסיעה קיין גער

בקרב המוני חסידי גור בכל עיירות פולין, היו חסידים מן השורה, והיו גם בני עליה, ובכללם בחורים בני 17-18 שיכלת לכנותם "בני עליה"! (אני הייתי רק חבר שלהם...).

היו אברכים מיוחדים שישבו כמה חודשים בגור. אפשר לומר שהם יצאו לגמרי מהעולם הזה ונכנסו לעולם הבא. הם היו מיוחדים ממש.

מתוך כל אלפי הבחורים והאברכים שבחסידות גור, היו מאות שכל אחד מהם היה יכול להיות מנהיג דור! וכל אלו התקבצו יחד בגור.

ב"גור" לא ישבו וסיפרו סיפורים ומופתים מהרבי, הרבי עושה ככה, הרבי עושה ככה, זה היה הכל טבעי!

אם ארצה להגדיר בשתי מילים מה היה "גור", הרבי, הסביבה, האוירה, והשטעט'ל (העיירה) – זה היה הקדמה לגן עדן! הקדמה לעולם הבא!

כאן בארץ זה קצת אחרת. אנחנו כיום חיים כאן באוירא דארץ ישראל בין יהודים, ובין היתר באים גם נסיעה לרבי... בפולין התגוררנו בין גויים, אכן היו יהודים רבים וחסידים רבים, אבל זו היתה הרגשה של גולה, בין גויים, כשהגענו לגור הרגשנו יציאה מהגלות.

כמה אופייני היה, שאחד שאל את חברו 'היכן היא ווארשה'? וחברו השיב לו 'זה ליד גור'... (ווארשה היתה עיר הבירה של פולין, היו שם מאות אלפי יהודים, מלבד המוני התושבים הגויים, ואילו בגור היו אך 800 משפחות).

הנסיעה הפיזית, וגם הרוחנית, היתה נקראת אצלנו "אַ נסיעה קיין געור".

מלבד הנסיעות הגדולות הקבועות של שבועות, ראש השנה, עשרת ימי תשובה, ערכו הבחורים מכל המקומות מזמן לזמן נסיעה לגור לשבתות וכדומה בחבורות מאורגנות. כמובן שבהגיענו לגור כל חבורה הכירה את החבורה מהעיר האחרת. משך השהיה בגור היה שונה מאחד לשני.

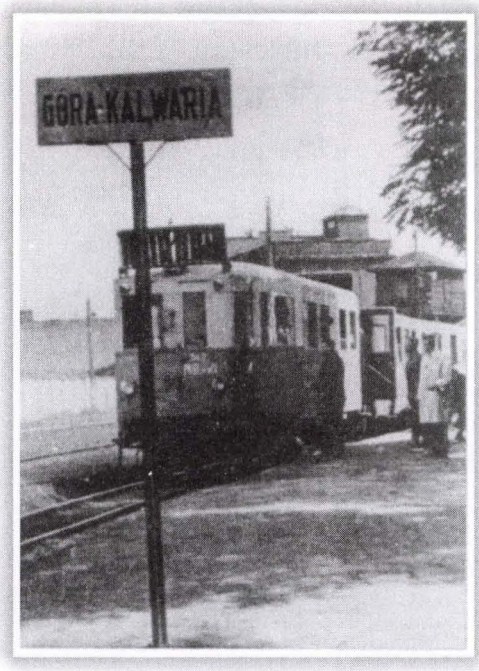
לא היתה נסיעה ללא הכנה! ההכנה לא היתה רק מחשבתית, אלא למדו יותר, התפללו יותר, עשו יותר תשובה.

את השמחה שהיתה שורה במשך מספר השבועות של ההכנה לנסיעה אי אפשר לתאר.

מה זה נסיעה? לראות את המוזיאון בגור? לראות את הרכבת? את הקולייקע?

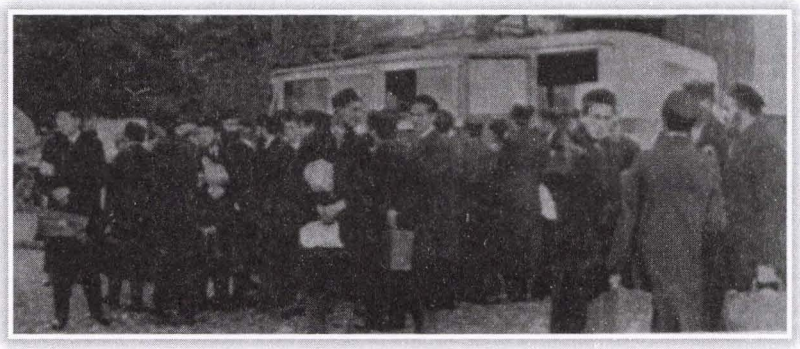
לראות את הרבי! זו היא תכלית הנסיעה! לצאת מהחול אל הקודש, מעולם הזה לעולם הבא!

הנסיעה לא הגיעה בקלות, הפרוטה לא היתה מצויה בכיס, לא היה את הרחבות שיש היום, אולם האבות נתנו לילדים מעבר לכוחותיהם ואפשרויותיהם הכספיות. אבל לא הרגשנו כלל שעושים מאמץ, זה היה טבעי.

הקולייקע

בשעת לילה יצאה הרכבת לווארשה, כשהנסיעה – דרך טשענסטוחוב, רדומסק, פיעטרקוב, לודז', סקרנביץ – אורכת כ-9 שעות. לווארשה הגיעו בשעת בוקר, נסעו עם החשמלית עד מונקוטוב, שם היתה הקולייקע, בה היה דוחק וצפיפות, לפעמים היו בה אלף איש (תארו לעצמכם שאני אז ילד בן 13, מצטופף ונסחב עם מזוודה ביד...). הגיעו לגור, ירדו מהקולייקע, הרחוב היה מלא... ה"נסיעה" כבר בעיצומה.

מחכים לנסיעה בקולייקע

שלום נעמען

השלום נעמען היה מעמד נשגב בפני עצמו.

היו מגיעים לחצר הרבי, היה פתוח מ-9 וחצי עד 10 וחצי. בשנים האחרונות עשו נכדי הרבי, בני ר' איטש'ה זצ"ל, סדר בתור ההמתנה לרבי (מנחם איטשע'ס, לייבל איטשע'ס, נויח איטשע'ס. אני זוכר אותם היטב, הם היו תוססים, מלאי חיות ועוז, עם פיאות ארוכות). הם עשו כמין שביל עם מחיצות, כדי שהסדר יישמר ותהיה שורה אחת.

ארך שעה-שעה וחצי עד שנכנסו לרבי. בכניסה ל"שלום שטוב" היתה

צפיפות עצומה. לפני כן היה "דער ערשטע שטוב". זה היה חדר קטן, ולשם היו נכנסים לפעמים ביחד כמות עצומה של אנשים. ה"שלום שטוב" היה אותו גודל כמו "דער ערשטע שטוב".

השלום נעמען לא היה משהו טכני, זה היה כזה מין עליה, דבר שאי אפשר להגדיר.

היינו עומדים בתור, עד שהגענו לחדר הראשון, לפני ה"שולם שטיב". הגענו כבר ל"שולם שטיב", ראית ליד החלון, את כל העומדים מאחור, משהו לא טבעי בכלל, בחורים ואברכים, שביניהם היו גרויסע יודן שכל אחד מהם יכל להיות רבי, עמדו רגוע ובשקט, אפילו אם עמדתי יחד עם ידיד הכי טוב שלי, לא דיברנו, לא שמעו מילה, כל אחד תפוס עם עצמו במחשבותיו, איני יודע על מה הרהרו, אבל כל אחד היה תפוס.

הלכו והלכו, היתה חרדה, כזו מין חרדה מעורבת בשמחה, מ'גייט זעהן דעם רבי'ן. התקדמו, הגיעו לשלום שטיב, שם עמד שמחה משמש [ורשביאק]. כאשר הגעת אל הדלת, שמחה לקח אותך והכניס אותך לבפנים, לשלום שטיב. הרבי עמד בפינה ליד החלון (סמוך לסוכה שהיתה בחצר) על יד ארון הספרים, לצידו היה שולחן שם הניחו את הקוויטלעך. אני זוכר עוד מהשנים הטובות, כשהרבי היה בשיא כוחו, אז הוא לא ישב, בשנים האחרונות הוא כבר היה לא כל כך חזק, וישב, לפעמים כשרגל אחת על שרפרף קטן. כך הוא עמד שעה וחצי שעתיים וקיבל את העולם.

מרן האמרי אמת

היה לך זמן של חצי דקה מהכניסה לשלום שטיב עד שניגשת ממש אל הרבי, אני רואה זאת כאילו כעת לנגד עיני, הקשר שנוצר בין הבחור אל הרבי, אתה הבחור מסתכל על הרבי - והרבי מסתכל עליך - ואתה ניגש, תמיד חשבתי לעצמי שזה כמו זרם חשמל שנפגש ביחד. נתת את היד, והרבי במשך כל הזמן מילמל ומילמל, בנוסח סגנון דיבורו, עם כזה ניגון, גם כאשר דיבר אליך הוא דיבר עם כזה מין ניגון, כמו בכי, כמו שהוא אמר את השמיעס בכזה ניגון. באותו טון דיבור הוא דיבר באופן פרטי עם כל אחד, לדוגמא אמר, 'זאלס'ט זיין א' יוד', וכדומה.

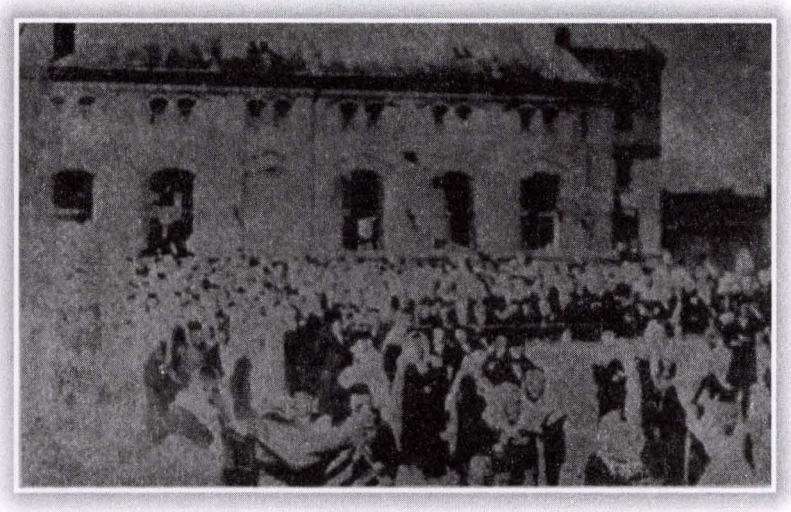
לא שמעו את המילה "שלום עליכם", אבל הרגישו שנקשרים לכאן! "מ'האט שולם געניימען"! בחור אחד שאל את השני – "האסט שוין שלום געניימען"? אם הוא השיב בחיוב הוא כבר היה נקרא אַ היגער [=מקומי], כאילו כבר נרשם...

יצאת מהקודש פנימה, הרגשת כאילו היית במקווה נהדרת, טבלת ואתה כעת בריה חדשה.

היתה תשוקה, אהבה עצומה לראות את האדם הזה. זה פשוט משך! פרפר נמשך אל האור – כי הוא נמשך לזה! בלי הסבר. זה היה כמו מגנט.

זה היה **א' נסיעה קיין גער**. זה כבר נתן את אוירת ההכנה לימים נוראים, או לשבועות. העיר עצמה גם גרמה לאוירה, זו היתה עיירה קטנה, כל הבתים יחד בצורה קומפקטית, לא היה אז פלאפון, לא מברק, איני יודע

אם היה שם בית דואר, היית מנותק מכל הסובב שעד עתה. נכנסת בעולם אחר לגמרי. עולם שאפשר לומר – שהוא הפרוזדור לעולם הבא. עירנו בנדין עם פארי הבחורים והאברכים שבה והרב מבנדין זצ"ל, אמנם גם היתה פרוזדור גדול, אבל "גור" זה כבר היה הכניסה לעולם הבא.

חצרות בית המדרש בגור

נסיעה למנחה של יום חול

מתוך מאה אלף חסידי גור בפולין, לא כולם הגיעו לחגים הגדולים, אבל בכל ליבם ונפשם היו מקושרים ואהבו את הרבי.

היו גם חסידים שהתגוררו קרוב לגור, שקפצו באמצע השבוע לשהות קצרה בצל הרבי, רק להיכנס לקבל שלום ולהיות בתפילת מנחה. זה לבד היה איזו עבודה.

ה"אמרי אמת" נכנס בכל יום לתפילת מנחה עם הציבור בבית המדרש. שחרית הוא לא התפלל בבית המדרש. ליד העמוד כבר עמד ר' יוסל

גרוינעמ'ס, יהודי מהעיר גור, שהיתה לו חנות. מיד כשנעמד הרבי על מקומו – הוא התחיל 'וידבר ה' אל משה לאמר'. ליד הרבי עמדו והצטופפו עשרות בחורים ואברכים. לפעמים באמצע חזרת הש"ץ היה הרבי מסובב את ראשו ומביט על הציבור.

ימים נוראים

מה היה בחודש אלול בפולין? איך התכוננו? עם איזה הכנה נסעו לרבי לראש השנה?

בשנים שלנו, כשהייתי ילד, בחור, ואחרי כן, כשהגיעו ימי הסליחות והרחמים, הגיעה לעיר אוירה, כאילו שהגיע איזה ענן, העננים מהמדבר, הרגישו בחלל אוירה אחרת.

נסיעה בפולין, בפרט אצל הבחורים, היתה כרוכה בעלות כספית, זה לא בא בקלות, נסעו בקולייקע, והיו בגור באכסניה, רעבו שם, לא כמו היום שיש לכל אחד מיטה וכוס תה. הייתי בחול המועד סוכות בבית המדרש בירושלים, א'מחיה, יושבים ליד השולחנות ויש עוגיות, קפה, תה. למי היה את זה פעם? יכולת לחלום כל היום לזכות לכוס תה! מי שרצה, אם היה לו יכולת שילם עשר גראש'ן וקיבל כוס תה.

אבל היה לזה איזה תוכן! הבחורים התכוננו, אספו כסף מהאבא, מהאמא, מהאחים. נסעו כולם עם הרכבת, הגיעו, נכנסו שולם נעמען, ובאותם רגעים כבר החלה אוירת הימים נוראים הנשגבה.

כבר בתור נער צעיר חשבתי וניתחתי לעצמי את הרשמים מעשרת ימי תשובה אצל ה"אמרי אמת". בעשרת ימי תשובה היה בגור ציבור גדול מכל השכבות. אברכים, ובוודאי כל הבחורים, הכל היה מלא. אתם לא יכולים לתאר לעצמכם את גודל המעמד.

החל מיום ראשון של סליחות, במוצאי שבת לפני ראש השנה, או חצי שבוע או עוד שבוע קודם, כבר הגיע ציבור גדול. קשה לי להסביר מה בדיוק עשינו ב"שבת סליחות", אבל זאת אוכל לומר, הפכנו למשהו אחר! בוודאי שאילו נשארנו בבית לא היינו כך, הרי כאן אנחנו אצל הרבי.

סליחות

סליחות של אמצע השבוע היו אומרים בשלוש וחצי לפנות בוקר. תארו לעצמכם ציבור גדול בשעה כזו, לפעמים היה הרבה גשם בתקופה זו, לא כמו כאן בארץ ישראל שעוד שלהי דקייטא.

לא הלכנו בביגוד חם, אבל לא היה קר, גם בבית המדרש. לא הלכנו לישון במיטה כמו היום (סדר היום של הבחורים זה תיאור בפני עצמו), כמו כן לא היה שעון מעורר, אבל תמיד היה מישהו מהבחורים שהיה השעון מעורר. אצלנו אלישע (אודותיו ידובר בפרק "בני עלִיה") היה השעון מעורר. מתי שצריכים, אלישע קם, מביא נעייגל-וואסער.

אי אפשר לתאר את האוירה בבית המדרש. כולם, מאות בחורים וכל ההמון, צבאו על הפתח סמוך למועד שהרבי צריך להיכנס.

הגיעה השניה שהרבי צריך להיכנס. הרבי נכנס. הדייקנות בגור, הקפידה על השניה, באותו רגע שהרבי ניצב על מקומו כבר שמעת את החזן אומר 'אשרי יושבי ביתך'... ראית את הרבי אדם אחר ממה שראית כל השנה, היה לו פשוט שינוי צורה. ראית עליו צורה אחרת ממה שראו עליו בקבלת שבת ובמעריב של שבת. תמיד הפנים שלו האירו, אבל כשנכנס לסליחות, ראית עליו את יום הדין. כל כך ציבראכ'ן. אני מתאר לעצמי, שירמיה הנביא כך הלך כאשר ראה את חורבן בית המקדש. כך היה גם מראהו במשך כל עשרת ימי תשובה. ראית על פניו שצרות הכלל רובצות עליו.

לא אמרו את הסליחות בצעקות, אלא בבכיות מעומק הלב, כמו בגור.

בארבע ורבע כבר גמרו סליחות. עוד חושך. מה עושה יהודי כמוני?... חוזר לאכסניה ושב להתכרבל עוד קצת עד זמן התפילה. אבל אצל אלישע בנדינר לא היה מצב חזור, הרי עשרת ימי תשובה היום! הוא מצא רמב"ם חצי קרוע ולמד בו את עבודת יום הכפורים.

עוד נצבים מול עיני, אברכים משטיבל רח' טוורדא 18 בווארשה, הם גם ישבו ולמדו בשולחנות, אני עכשיו כמו שומע אותם... היה אברך ר' איצ'ה מאיר קמינר, נמוך קומה, מעל גיל 30, הוא ישב יותר בגור מאשר בבית. איני יודע ממה התפרנס, אולי ההורים עזרו לו, אולי עסק במסחר. הוא למד בהתלהבות ובקול כאילו יושבים לפניו אלף תלמידים. איני יודע אם יש היום אנשים שלומדים ככה בכזו חיות, אולי יחידים.

זכור ברית

ה"ימים נוראים" התחילו בליל "זכור ברית". רוב הציבור כבר הגיע לגור, אלפי איש. בשתים עשרה בלילה היה נראה כמו יום, הכל מואר ומלא.

ברבע לשתים עשרה החלה הצפיפות. בשתים עשרה וחצי בדיוק, הדלת נפתחת, והנה כמו התגלות פני שכינה! כאילו נתגלה משהו בצורת אש!

כולם רצים ונדחפים כדי להיטיב לראות... והרבי אינו הולך, אלא רץ! הוא כבר לא היה צעיר כל כך, זה נראה כאילו משהו מריץ אותו. בשבריר שניה הוא כבר נראה עומד על מקומו, ובו ברגע ר' יוסל'ה חנצי'נר צועק: י-ת-ג-ד-ל... ורעדה אוחזת בכולם.

הבעל תפילה בגור הרה"ח ר' יוסהלה חנצ'ינר הי"ד קיצוני משמאל

הסליחות נמשכו כשעה וחצי, לאחר מכן חלק מהציבור נותר ללמוד, חלק הסתובבו במחשבותיהם, וחלק הלכו לאכסניה לנוח. בשמונה וחצי בבוקר כולם היו במנין לתפילת שחרית (הרבי לא נכנס לשחרית, אלא רק למנחה).

עשרת ימי תשובה

במנחה של כל יום מעשרת ימי תשובה, היו מאות בחורים צובאים על הדלת דרכה הרבי עומד להיכנס. לא היה סדרן, לא גבאי, כולם עומדים צפופים, אי אפשר לעבור ליד הדלת מרוב הצפיפות, אי אפשר לפתוח. והנה בשניה שהדלת נפתחת ודמותו הקורנת של הרבי מופיעה, מיד נעשה שביל, בלי כל עזרה, הרבי לא היה צריך לשהות אפילו שניה, הוא מהלך באלכסון עד למקומו ליד עמוד התפילה, וגם שם, אותם מאות ניצבים סביבו כחומה.

בזכרוני עולים דמויותיהם של שני אנשים ידועים מלודז'. ר' אברהם דוד אייזנר, ור' משה צדרבוים. שניהם עשירים גדולים ומכובדים, מיליונרים ונדבנים, וגם חסידים מופלגים. הם הגיעו לראש השנה לגור וישבו שם עד אחר יום כיפור. בעשרת ימי תשובה הם שכחו מלודז' ומהעסקים, לא התעניינו כלום מה קורה בבית, היו מנותקים, לא השתמשו בטלפון ולא במברקים. זה היה מחזה לראות את שניהם מסתובבים יחד הלוך חזור-הלוך חזור בבית מדרש.

יום כיפור

בערב יום כיפור היה רק מנין אחד, של הרבי.

בין חסידי הרבי היו גדולי עולם. היה מעניין לראות אותם ביום כיפור עומדים עם סידור ביד, לא צועקים לא מרעישים... אבל ראית, הרגשת, שהוא מנהל שיחה עם מישהו, הוא שופך שיח לפני בוראו, הוא חושב משהו. אלו לא היו סתם אנשים, הם היו כולם גדולים ובעלי מחשבה. לי היה יצר הרע גדול וסקרנות, בכל פעם עמדתי אצל גדול אחר כדי לבלוש ולראות איך הוא מתפלל. אמרתי לעצמי 'זאת היא היחידה המובחרת של הצבא האמיתי', צבא ה'.

בגור צמו ביום כיפור יותר טוב מאשר בבית. בגור הרי לא מאריכים מדאי, מתפללים מוקדם בבוקר ועושים הפסקות גדולות.

בזוכרי את יום כיפור בגור, אז בגור אף אחד לא הלך עם נעלי בית ביום כיפור, הלכו עם גרביים. גם הרבי, על אף שירד גשם.

פסח

זכיתי לראות את ה"אמרי אמת" באפיית מצות, רץ בזריזות עם המיירע, מחלק לבחורים, ואומר בקול "לשם מצת מצוה".

חג השבועות בגור

זכיתי להיות בשבועות בגור פעמים רבות. בטיש חשבתי ודמיינתי לעצמי שאני נמצא בהר סיני ומקבל את התורה. כך זה היה נראה. הניגונים, השולחן, כמה מאות מסביב לשולחן, וכמה אלפים בבית המדרש. שקט. ופתאום... שקט לגמרי, לפני השמוע'ס. הטיש הסתיים בשעה שתיים - שתיים וחצי.

שבוע לפי חג השבועות כבר היינו באים, קבוצות של עשרים שלושים בחורים עם קומנדנט. היתה קופה אחת לכל בני החבורה, כל אחד נתן מה שיכל. היו שלושה סוגים, האחד – שילם עבור עצמו מה שאפשר... השני – יותר בעל אמצעים, שילם כמעט כפול, השלישי – שום דבר... אבל כולם היו ביחד, בשוין.

בצהרים סעדנו יחדיו כל יום. על פי תורנות היה אחד מהחבורה קונה לחם ארוך וגם כבד (שהיה מאכל זול בפולין), הניחו את הכבד עם הרבה רוטב בצלחות לכולם יחד, וטבלו את הלחם השחור ואכלו. ארוחת ערב אכל רק מי שהיה בעל יכולת, לאחד היה מה לאכול ולחבירו לא.

[נוח איצ'ס, בנו של ר' איטש'ה זצ"ל, היה בחור נעים הליכות, גבוה, עטור פיאות ארוכות, טוב נפש, כל הזמן עם חיוך על פניו. הוא ניהל מפעל של הזנה לרווחת הציבור שבאו נסיעה. הוא לקח תרומות מעשירים וחילק צעטעלך, היו צעטעלך של עשרה גרוש, חמשה גרוש, עשרים גרוש, עם זה הלכו למאפיה וקיבלו לחם או חצי לחם, או לחמניות. חוץ מזה לא היה לאכול, היה רק לחם...]

אהבתי מאוד להסתכל ולהתבונן על אופן האכילה העדין והנאצל של הבחורים בני העליה. הם חיכו עד שכל בני החבורה יאכלו ורק אחרי זה הם אכלו. ואין לשכוח שזה לא היה שבת קודש, אלא ימי חול פשוטים (כמה ימים לפני שבועות), עבודת האכילה שלהם ביום חול פשוט היתה כמו עבודה שרואים אצל רבי'ס.

הלכנו למנחה, ה"אמרי אמת" נכנס לתפלה, ואנו שוב שמחים על הזכות להביט בו ולהיות במחיצתו.

בערב שבועות הגיע ציבור ענק של אלפי איש. ראית צועדים יחדיו סבא ובן, נותנים יד לנכד. לחג השבועות באו גם גיסי הרבי, גאוני עולם וצדיקים, כדוגמת רבי יעקב מאיר בידרמן, והבנדינער רב (הוא היה מגיע רק לשבועות, או כאשר היתה איזו שמחה בבית הרבי).

כל אחד הלך לאכסניה, אחרי כן הלכו למקוה, וזה סיפור בפני עצמו. בתוך המקוה עמד דוד עם אש, המים היו בוץ חם... המקוה היתה קטנה מאוד, עד היום אני לא יכול להבין איך נכנסו ואיך יצאו שלושת אלפים איש, הרי כולם צריכים מקום להניח את בגדיהם ולהתלבש, להיכנס לטבול - ולצאת, – איני יודע עד היום איך עשו את זה... אני לא מתכוין לספר זאת סתם. אני רוצה להדגיש שזו היתה זריזות. זריזות זה דבר גדול. להיות פעיל, לעשות, לעשות ולעשות. ללכת, לא לשחק. אצל ה"אמרי אמת" ראו זריזות מה היא.

שבת בגור

הייתי אצל הרבי בשבתות רבות. מה שראינו, זה "שבת אין גער"! כתוב בגמרא "היה הולך בדרך ושקעה לו חמה", לא כתוב שבאה השבת, אלא השבת נתלית ובאה עליך. שם בגור ראינו את השבת בחוש!

השמוע'ס

עמדו בטיש בבית המדרש, לפעמים אלף-אלפיים איש, עמדו בשקט, לפתע שומעים ש...ש...ש... ידעו שהולך להתחיל שמוע'ס, נהיה שקט שאי אפשר לתאר. דממה.

הרבי מתחיל באמירת השמועס. כ7-6 דקות ארך אמירת השמועס, זו לא סתם אמירת דברי תורה, זה כמו דברי נביאות. הוא אמר את הכל בניגון ובקול רווי בכי. בסוף הוא סיים עם כזו אנחה. לאחר שגמר את השמועס, זה היה נראה כמו אדם שנשא על גבו משא עצום בקושי רב, והוא נאנח מאנקת המשא, ועתה פרק מעליו את המשא והוקל ורווח לו.

פעם שאלתי מדוע עושים ש... ש...? ענו לי, שבדרך כלל בטיש רואים שהרבי מצוי כאן, בעולם הזה, מדבר פה ושם עם היושבים לידו, עם רבי משה בצלאל או מישהו אחר, אך באמצע הטיש, לפתע הוא מתנתק מהסביבה, מקבל צורה אחרת, נהיה חתיכת להבה, מתחיל להתנועע ולהזדעזע, ומתחיל באמירת השמוע'ס בניגון מיוחד (על הנביאים מובא שרעדו בשעת אמירת הנבואה).

בספר "שפת אמת" יש הרבה פעמים שהוא כותב "שכחתי", "נשכח ממני" (כידוע היה ה"שפת אמת" כותב את השמועס במוצאי שבת או ביום ראשון). אני מאמין שחוץ מ"שפת אמת" על התורה אתם לומדים גם "שפת אמת" על הש"ס, מי שמכיר את זה יודע שיש שם גאונות כמו הרשב"א, והיה לו גם זכרון אדיר, אז איך אתם מבינים שבשבת הוא אמר תורה ולפתע הוא שכח? אם אתם תכינו בשבת איזה שטיקל תורה, וכי תשכחו את זה? אלא, רואים כאן שאמירת התורה של רבי היא ממש כנאמר מפי הגבורה. וכעין זה ראו אצל בנו ה"אמרי אמת".

כדי להבין היטב את השמיע'ס היה צריך להיות תלמיד חכם גדול. אלו שהיו עושים איבער שמיע'ס, למדו כל השבוע את כל המדרשים, מדרש רבה ותנחומא, זה עזר להם להבין טוב את השמיע'ס, היה אף צורך להיות בקי בנ"ך.

הוא דיבר מאוד במהירות, גם כשאכל, אכל במהירות. הכל הלך מהר.

פעם אחת זכיתי לשמוע כמה מילים מהשמוע'ס וזה מהדהד באזני עד היום.

בפרשת נשא. שמעתי ממנו – "תורת ה' תמימה, פיקודי ה' ישרים משמחי לב הנחמדים מזהב ומפז", מתי 'תורת ה' תמימה', כאשר זה 'הנחמדים מזהב ומפז'...

נקודת האמת והענוה

בגור היתה אהבה בין ציבור החסידים. אפשר לומר שגור היתה, אהבה, חסד, ואמת, נקודת אמת. והיה יחד עם זה ענוה, ענוה גדולה.

בין אלפי החסידים שבאו להסתופף בגור בצל הרבי, היו מצויים עשירים וגבירים גדולים. לדוגמא ר' יחיאל מאיר פיק מלודז', ר' אברהם דוד אייזנר, ר' משה צדרבוים. לא הכרת ולא הרגשת שאנשים אלו הם עשירים ואנשים אלו אינם עשירים.

יכולת לראות את ר' לייבל מינצברג מלודז', שהיה נבחר הציבור בפרלמנט הפולני, ועוד כמוהו, הם באו לגור לשבועות, מי הלך אחריהם או כיבד אותם?! הכל היה פשוט, כולם כאילו פשטו את מדיהם, כולם היו אחד. כולם שוים. היתה מידה גדולה של ענווה. לא דברו מדאי על עצמם.

חלק גדול מקהל החסידים שהתקבץ בנסיעה, היו לומדי תורה מופלגים, רבנים גדולים, אשר באו בעיקר לחג השבועות, כמו למשל רבי מאיר דן מאוסטרובה בעל ה"כלי חמדה". הם עמדו בבית המדרש יחד עם כל הציבור. לא היו מחלקות, עשירים, עניים, רבנים, תלמידי חכמים, עמך. כולם שוים. ויחן שם ישראל כאיש אחד.

רבי מנחם זמבה הי"ד

כמו כן היה בין חסידי גור חסיד מפורסם גאון העולם, רבי מנחם זמבה.

הגה"ק רבי מנחם זמבה זצוק"ל הי"ד

כמה וכמה פעמים זכיתי להיות ביום כיפור אצל הרבי. היתה סקרנות אצל הבחורים לעקוב אחרי החסידים, רצינו לראות איך הם מתפללים... אם אני מדבר על רבי מנחם זמבה, לא הייתי בווארשה שם הוא גר, אבל יכולתי לראותו ולעקוב אחריו בגור, הייתי סקרן לראות, יהודי גאון עולם כזה, איך הוא מתנהג... איך הוא נראה בנעילה...

המחזה עוד עומד לנגד עיני.

נעילה. כולם עומדים צפופים עם טליתות, עומדים צעירים ובחורים, אמנם היה צפוף אבל לא הרגשנו צפיפות... רבי מנחם זמבה עמד באמצע הבית מדרש, אדם נמוך קומה, בעל צורה מיוחדת.

כל הקהל זועקים את 'שמע ישראל', 'ה' הוא האלוקים' של סוף נעילה,

דומני שאני דילגתי או שלא אמרתי כמו שצריך – מתוך שהייתי טרוד לעקוב אחריו ולהקשיב לו...

אי אפשר לתאר איך הוא אמר את 'ה' הוא האלוקים'! אין דברים כאלו יותר!! זה היה מחזה חד פעמי! ראית עליו שהוא ממש מוסר את נפשו לקב"ה.

כמו כן זכיתי לראותו בהתמדת התורה שלו עם קבוצת אברכים בהפסקה של יום כיפור.

ביום כיפור היו הפסקות בין התפילות, מה עשו בהפסקות? למדו!

בין מוסף למנחה היתה הפסקה של כשעתיים. רבי מנחם היה הולך לאכסניה (היתה לו תמיד אכסניה מכובדת) ולומד עם קבוצת אברכים. ידעתי היכן מקום האכסניה שלו והלכתי לראותו.

הוא שכב על המיטה עם הקפוטה והגארט'ל, היתה לו כיפה שחורה גדולה, לא קטיפה. לידו עמדו כעשרים אברכים לומדי תורה, גאונים מופלגים, ביניהם הגאון הצעיר רבי זאב וואלף יוסקוביץ מלודז', בעל מחבר "אמבוהא דספרי" ו"ספרי זוטא", העילוי הנפלא יונה אורבך מקראקא, אברהם מאיר הרצברג מבנדין, ואברהם אליעזר מקורניק, בנו של ר' דוד'ל עילוי, וכן עוד בחורים ואברכים מבין ה"ראשים החריפים" מלודז' ומווארשה, גם אני נדחפתי ונכנסתי. היה מחזה יפה לראות איך הם עמדו לידו ולמדו יחדיו את כל הרמב"ם וכל "סדר העבודה" של יום כיפור, דיברו בלימוד התפלפלו והעלו את דיעות הפוסקים.

ר' בונים לוין

מדי דברי על חסידים בעלי מדרגה, עומדת לנגד עיני גם דמותו של החסיד המפורסם ר' בונים לוין מלודז', חמיו ודודו של ר' פנחס לוין מירושלים, הוא היה אח של הבנדינר רב.

הוא מסכתא בפני עצמה. הבנדינר רב כידוע היה אחד מצדיקי העולם, ואמרו על אחיו ר' בונים לוין שבאופן נסתר הוא יותר גדול מהבנדינר רב. הוא היה יהודי נסתר, יהודי גדול. הוא לא היה רב ולא שוחט, אלא סוחר. זכיתי להכירו היטב, ואף שוחח עימי פעם.

זכיתי לראותו בערב יום כפור עומד ומתפלל. עמדתי וראיתי איך הוא עומד עם הסידור ואומר וידוי. לא ראית משהו חיצוני. הסתכלת - וראית כמו שעומד מלאך ומתפלל, כעין מה שראיתי אצל הרבי. הוא לא עמד במזרח, לא עמדו מסביבו. כאן יש את הרבי! כאן כולם שווים.

ר' בונים לוין היה יד ימינו של הרבי, הוא מסר נפשו עבור הרבי. אמרו עליו בגור, שהוא הר' הערש טומשובער של ה"אמרי אמת". ה"אמרי אמת" אמר פעם, יש לי שלושה ידידים טובים, והראשון הוא מנה את בונים לוין, השני ר' יענקלי שפירא מבנדין, חסיד של החידה"ר, השלישי איני זוכר.

[ר' יענקלי שפירא היה נגיד גדול, חסיד של החידה"ר, ומהחסידים הגדולים, היו לו בנים חסידי גור חשובים. אחד מבניו, מיליונר מווארשה, אהב אותי מאוד. הוא שאל אותי פשט בדברי ה"אמרי אמת" שאביו הוא מידידיו הטובים. הוא אמר לי, אפרים, מה הפירוש שהרבי אומר – יש לי שלושה ידידים טובים, וכי אין לו עשר אלף או עשרים אלף, או אפילו מאה אלף ידידים טובים, מבין כל החסידים. אלא, הוא ענה וביאר לי: אבא שלי אוהב אפילו את הנעלי בית שהרבי הולך! הוא פשוט אוהב את הרבי, לא שהוא ידידו, אלא הוא פשוט אוהב אותו אהבת נפש!]

סיפרו, שבמוצאי שבת אחת אמר ר' בונים לוין בביתו בלודז': אני מוכרח לנסוע לגור, אני מרגיש שקרה שם משהו... ואכן, באותה שבת הרבי עלה במדרגות ביתו בליל שבת ומעד קצת. ר' בונים הרגיש מיד במוצאי שבת שקרה משהו בגור. זו הרגשה. זו אהבה.

מרן האמרי אמת בלווית בנו רבי מאיר הי"ד ומרן הלב שמחה והחסיד רבי בונים לוין הי"ד

בני הרבי

בחורים שאלו אותי **האם שמעו מוסר או משהו, מבני הרבי או מאחיו.**

בחורים יקרים! בגור לא שמעו, אלא ראו!

לנגד עיני עוד עומדת דמותו של אחיו של הרבי, רבי משה בצלאל זצ"ל. ראשי הישיבות של ליטא, כרבי אלחנן וסרמן, רבי חיים עוזר גרודז'נסקי, גאוני עולם, הכירוהו וכיבדוהו מאוד.

היה מרטיט לראות איך הוא נכנס לרבי כשכולו מלא חיל ורעדה.

המראה עדיין עומד לנגד עיני, איך שאני נמצא בצד ימין 15-10 מטר מדלת השלום שטיב, ואני רואה את רבי משה בצלאל עומד להיכנס אל ה"אמרי אמת", עמדתי והבטתי איך הוא נכנס לקודש פנימה. הוא נכנס כמו שכל ילד ואדם פשוט נכנס, בכזו רעדה ואימה. כך נכנס אהרן הכהן אל משה.

אני זוכר גם את המעמד שחזר על עצמו בכל ראש השנה כשהוא היה בעל תוקע, ועדיין מהדהד באוזני קולו באמירת הברכות, בכאלו קולות ברקים ורעדה.

כשרק שמעו את ברכת "לשמוע קול שופר" ו"שהחיינו" יוצאת מפי רבי משה בצלאל כבר שמעו את חרדת הקודש הגדולה שלו.

והנה, אחר הברכות, מרוב חרדה ופחד – רבי משה בצלאל אינו מצליח לתקוע. זמן רב לקח עד שנרגע והצליח להוציא את המאה קולות מהשופר.

מרן האמרי אמת עם רבי משה בצלאל זצ"ל מימין בנו רבי יצחק מאיר חתן האמרי אמת

היה ידוע שכאשר ה"אמרי אמת" אמר כתשובה לשאלה של חסיד, שצריך לשאול מומחים, כוונתו היתה על רבי משה בצלאל.

החסידים הזקנים שעוד היו אצל ה"שפת אמת" וה"חידושי הרי"ם", היו רגילים בדרך כלל אחר שנכנסו אל ה"אמרי אמת" לעלות ולשוחח עם רבי משה בצלאל.

כזה היה גם רבי משה גזונדהייט מבנדין, שהיה עוד חסיד של ה"שפת אמת", שבכל פעם שהגיע נסיעה ל"אמרי אמת" לא היה נוסע הביתה עד שהיה עולה לרבי משה בצלאל. הם היו מבינים מי זה רבי משה בצלאל, הם הכירו אותו עוד מזמן ה"שפת אמת".

(כשה"אמרי אמת" עשה את המהפכה בזמן התפילה, שיתפללו בשבע וחצי (לפני כן היו עוסקים שעות בכל מיני הכנות בדחילו ורחימו), נכנסו אליו ר' משה גזונדהייט ור' משה פולטיינצקי, שניהם מבנדין, ועוד מחסידי ה"שפת אמת", ואמרו שזו גזירה בשבילם, כי הם עוד לא מוכנים לתפילה. הוא אמר להם – "ואחרי זה אתם כבר מוכנים"?...)

הייתי עם רבי משה גזונדהייט יחד במלחמה בשנת תש"ב, באחד הימים בא רבי משה לנחם יהודי נכבד שאמו נפטרה, וסיפר לו, שהוא כתב לרמ"ב על המצב הקשה, ורבי משה בצלאל ענה לו בגלויה (והוא הראה לי אותה), שאין ברירה, ומוכרחים לקיים את הפסוק בתהלים (נו, ד) "יום אירא אני אליך אבטח".

דמויות נשגבות בפני עצמם הנם אחי הרבי הנוספים, רבי מנדלי מפאביאניץ, שהיה ידוע בתור חכם עצום. רבי נחמיה'לי, רבי יעקב מאיר בידרמן, גיסו וחותנו של הרבי, הכרתי אותו טוב, הוא היה גאון עולם, היה לו גם בן למדן גדול, ר' איצ'ה דוד.

ר' מאיר רבינ'ס

ראו את בנו בכורו של הרבי, רבי מאיר רבינ'ס, הוא היה עומד תמיד בתפילה בימים נוראים ליד הארון קודש (ל"לב שמחה" וה"בית ישראל"

מרן האמרי אמת בלוויית בניו הבית ישראל ורבי מאיר הי"ד

לא היה מקום קבוע), הוא התפלל מתוך המחזור ופעמים שהיה נראה בתפלתו הנלהבת כאילו הוא קופץ על יד הארון קודש.

לרבי מאיר היה קול גבוה, ותמיד כשהחזן ר' יוסלה חנצ'ינר אמר 'אמרו לאלוקים', היו שומעים את קולו של רבי מאיר צועק – 'אמרו לאלוקים'!

היה לו בן שקראו לו אלעזר, וכן בן נוסף בשם נפתלי שהיה אברך כלי מפואר. אני זוכר אותו כשהתפלל אצלנו בשטיבל ואמר קדיש על אמו.

ה"בית ישראל" וה"לב שמחה"

ה"בית ישראל"... אני זוכר אותו כמו היום... הוא התגורר בוורשה, ולעתים תכופות כמעט כל לילה היה מגיע לגור. היה לבוש עם איביצע ארוכה, לא משי, אלא מין סוג בד שחור שהיה נקרא בפולניה אלפאדה.

כאשר הוא הלך ברחוב זה היה כאילו מגיעה מולך רוח סערה.

מרן האמרי אמת בלווית בניו רבי מאיר הי"ד מרן הבית ישראל ומרן הפני מנחם בילדותו

הוא היה מגיע לביהמ"ד בגור מאוחר בלילה, בשעה שתים עשרה-אחת, ישבו אברכים ולמדו, לפתע הוא היה נכנס... אוי! הוא היה אש להבה! אש להבה! הוא נכנס במהירות הבזק ונעצר בצד, עומד ומביט על האברכים הלומדים, עם שארפע אויגען, כמו שנעמד איזה רנטגן וסוקר אותך, כמו מתי שהוא היה רבי... האברכים רעדו כמו עלים בסערת היער, זה היה חיל ורעדה יאחזון! הוא הלך בבית המדרש בצעדים המהירים שלו... אין לכם מושג איזה רעדה אחזה בכולם!

לאחר המלחמה, כשעזבתי את מחנה ברגן בלזן ועליתי ארצה, ה"בית ישראל" כבר הנהיג. בפרשת תולדות תש"י שהיתי בירושלים, התאכסנתי

במלון באב"ד ליד רח' יפו בחדר אחד עם ר' זלמן ינקלביץ שהיה חבר כנסת. בחור ממכירי נתן לי קפוטה שאז לא היה לי... וביום שישי אחה"צ נכנסתי אל ה"בית ישראל" לקבל שלום. הוא הכיר אותי.

מרן האמרי אמת ובניו רבי מאיר הי"ד ומרן הבית ישראל

בשבת קודש בא אלי הגבאי ר' יהושע נח בינקה ואמר: הרבי אמר שתבוא אליו אחרי התפילה לקידוש. היתה לי זכות גדולה, שהזמין אותי לקידוש. (אחרי כן בא אלי ר' איצ'ה מאיר לוין והזמין אותי לסעודת שבת, הוא כיבד אותי בזכות אבא שלו, מורי ורבי הרב מבנדין זצ"ל, וב"ה היה לי כבר קידוש וגם היה לי סעודה...).

נכנסתי לקידוש, ה"בית ישראל" ישב בשולחן, היה עוגה וכו', נתן לי, ואמר דברי תורה שהיו מכוונים אלי. הוא דיבר על דברי המדרש הידוע על הפסוק 'וירד יהודה מאת אחיו', שהוא התחתן עם תמר, כל הענין שם, ואומר המדרש שכל העולם היו אבלים ועסוקים בשקם ותעניתם ויהודה היה עסוק בלהעמיד את המשיח. כלומר – שאפילו אחרי השואה צריכים וכו', הבנתי היטב מה שהוא מתכוון לומר לי.

לבעל ה"לב שמחה" היה חוג אברכים שהתלכדו מסביבו, ובכלל, לכל בן היה חוג שלו, יונגעלייט וגם בחורים שהסתובבו אצלו.

ווארשה היתה עיר גדולה מאוד, היו שם אלפי חסידים והרבה שטיבלך של גור. המפורסמים ביותר היו טוורדא 18 ונלבקי 19, שם התפללו ה"בית

ישראל" וה"לב שמחה", אולי זו היתה אחת מהסיבות שאלו היו שטיבלך מיוחדים, כולם ידעו שטוורדא 18 נלבקי 19, הם שם דבר.

מרן האמרי אמת עם בנו מרן הלב שמחה

אני זוכר את ה"לב שמחה" וה"בית ישראל" נכנסים ל"אמרי אמת" בעשרת ימי תשובה כשבידם ארבעה מינים, כל אחד הביא לו לבחור ארבעה מינים. אמרו גם שה"אמרי אמת" היה מחליף בכל יום מחג הסוכות את הארבעה מינים. זכיתי להיות פעם אחת ביום טוב ראשון של סוכות בגור.

ר' איצ'ה רבינ'ס

הרה"צ רבי איצ'ה זצ"ל

הוא היה סוג אחר מכולם.

היו לאמרי אמת שלושה בנים ובן אחד... השלושה היו: ר' מאיר רבינ'ס, ראו עליו שזהו ר' מאיר רבינ'ס... עם קפילוש וכו', וה"בית ישראל" וה"לב שמחה", שגם עליהם ראו שהם אנשים אחרים. הם הלכו עם בגדי הדר, לבושים יפה, הכל הבריק, עם הפיאות למטה. אך ר' איטש'ה הלך בלבוש פשוט ביותר, דומני שאפילו לא הלך עם פיאות למטה. אך ראו על הפנים שלו משהו מיוחד, היו לו פנים בוערות.

ידעו שהוא איש מסתור, נסתר. אַ באהאלטענע מענטש.

ביום שלישי ויום רביעי היה בגור שוק קטן (יוצאים מביהמ"ד שמאלה, הולכים לא רחוק, היה שם שוק קטן. אז הכל היה נראה בעינינו גדול...) לשם היו באים בשעה ארבע לפנות בוקר בעלי עגלות גויים מהכפרים, הם באו לנפחים כדי לקרזל את הקופיטעס [=פרסות] של הסוסים. יהודים שמכרו עמדו שם. ר' איצ'ה עמד שם פארטאגס, דיבר איתם והסתובב ביניהם כאילו היה אחד מהם...

ר' איצ'ה מאיר משה בצלאל'ס

ר' איצ'ה מאיר משה בצלאל'ס היה גרויסע מענטש. הכרתי אותו. הוא היה חותנו של ר' אהרן דוד לוין בנו של הרב מבנדין. הוא התגורר בגור

האמרי אמת רבי יצחק מאיר בן רבי משה בצלאל הבית ישראל והלב שמחה

בסמיכות למעון הרבי (היה הבית מדרש, החצר, ובצד היה מחסן גדול שהיה חנות ספרים של ילדי ר' משה בצלאל. לפני כן היה הרחוב, ובצד ההוא היה ביתו של ר' איטשה מאיר), היו רואים אותו עומד בחלון, ומפעם לפעם היה נכנס לבית המדרש.

היו בגור שני אנשים, שקראו להם "דער גרויסער משה", ו"דער קליינער משה". שניהם היו גיסים של הרבי, מהעיר ביאלה. ל"גרויסע משה" קראו כך כי היה אדם גבה קומה ותמיר, גבות עיניו ככה עלו, כל הילוכו היה בגדלות. אמנם לא רצו אחריו, הוא התהלך כמו יהודי רגיל. כן ה"קליינער משה" גם התהלך בגדלות. ואפשר לומר שהיו בין קהל החסידים עוד

מאות אנשים כאלו בדרגות שונות של גדלות, אך הם לא היו מתבלטים בין הציבור.

התקופה האחרונה בגור

לא ראו משהו מיוחד המרמז על מלחמה קריבה. בשבועות האחרון היה כמו שהיה רגיל בכל השנים. הרבי היה חלש, הוא ישב בשולעם נעמען. לא היו כל הטיש'ן. אולי היו חסידים גדולים שהרגישו על הרבי שהולך להיות משהו. הוא התבטא ואמר "שווערע צייט'ן".

בפולניה היתה עיר שנקראה פשערוב. בעיני היהודים לא מצאה חן המילה פשערוב, כיון שזה נשמע כמו – פשע רב, אז הפכוה ל"שפערוב" - שפע רב.

הרב מפשערוב היה מחסידי גור, ומהרבנים החשובים ביותר בעדה. (דבר נפוץ מאוד היה בפולניה, ערים קטנות, אבל עם רבנים גדולים, כגון הרב מאוז'רקוב. ועוד הרבה מאוד רבנים גדולים). ביום שישי ערב פרשת נצבים תרצ"ט, היום בו פרצה המלחמה, הוא היה בגור. במשך כל הקיץ היתה כבר מתיחות גדולה אצל היהודים, היטלר איים לכבוש את פולין. הרב מפשערוב נכנס לרבי, לספר לו על תחילת המלחמה ולשמוע ממנו את דעתו על המצב, והרבי אז התבטא בין היתר שהוא רואה חבלי משיח.

הגה"ק רבי מאיר דן פלאצקי זצוק"ל הכלי חמדה

השואה ותקומת חסידות גור

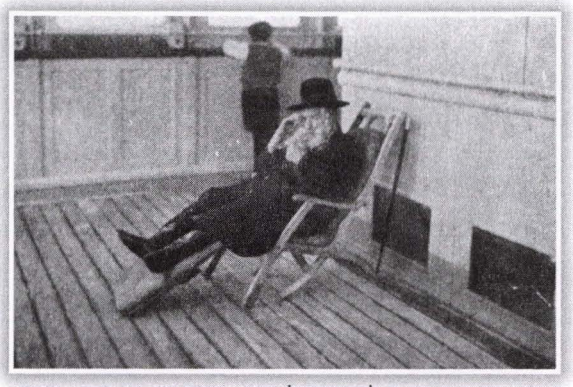
אני הגבר ראיתי עָנְיִ.

ראיתי את הפאר של לפני השואה, הייתי בשואה... ואחרי השואה... אני חושב על זה, ואיני מגיע למסקנה. אני לא מתיימר להיות מבין ברבי ה"אמרי אמת", אין לנו מושג בו, אבל ראינו תופעה מעניינת, הוא היה היחידי מבין גדולי הדור שהיו בפולניה, - והיו שם ראשי ישיבות גדולות, ה"חפץ חיים", רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי, רבנים גדולים בגור, רבי מנחם זמבה, רבי מאיר דן מאוסטרובה, הרב מאוז'רקוב, הרב משפערוב, היו גדולי ישראל, אדמורי"ם, ה"שם משמואל" בן ה"אבני נזר", שהיה ידיד של ה"אמרי אמת", הרבי מסוקולוב.

אבל מבין כולם הוא היה היחידי שכל הזמן עבד בכיוון של עליה לארץ

ישראל, משנות העשרים והלאה, עד השואה-בתוך השואה-ואחרי השואה, כל הזמן עבד בכיוון הזה.

יתירה מזו. היתה תקופה, בשנות תרצ"ג-ד-ה שהרבי חשב לעבור ולהשתקע בקביעות בארץ ישראל (כך היו שמועות בין החסידים בחגים כשהיינו בגור). כמובן שהיה קצת עצוב לחסידים. מה עושים? לא נעשה נסיעות לגור?... זו לא תופעה רגילה לעזוב עדה גדולה כזאת ולעלות לארץ. ואכן בסוף הוא לא עלה.

האמרי אמת באניה בדרכו לארץ ישראל. נראה בתמונה מרן הפני מנחם בנערותו

אמנם, ה' עזר לו והוא הצליח להקים חסידות גדולה – אחרי המלחמה, על ידי הבנים, על ידי הנכדים.

זו תופעה שכל אדם שיש לו קצת דעת צריך לחשוב על זה. זו לא תופעה פשוטה!

מרן האמרי אמת בערוב ימיו בארץ ישראל בדרך לכותל המערבי

כאשר האמרי אמת עזב את פולין בימי השואה, הוא השאיר מכתב, שבסופו הוא כותב – "אני אזכיר אתכם מרחוק לטובה".

ה' שבט

ה' שבט יום היארצייט של ה"שפת אמת" זיע"א, ה"שפת אמת" הוא הממשיך של הרבי רבי בונים מפשיסחא, רבי מנדלי מקוצק, ה"חידושי הרי"ם", והרבי רבי חנוך מאלכסנדר.

עוד משנת תרפ"א, כשהייתי ילד עדיין, אני זוכר את התכונה, של יום יומיים לפני ה' שבט. איני יודע אם אפשר לקרוא לזה יום טוב, הרי זה הילולא, אבל ההכנות הנפשיות ליום הזה, זהו דבר שאי אפשר להבין.

מעניין לראות ב"שפת אמת" פרשת ויחי, מהשנה האחרונה לחייו, מה הוא אומר בסוף דברי תורתו, כמה ימים לפני פטירתו, ובמה הוא דן בשורות האחרונות.

הוא דן בכנסיה של יעקב אבינו, עם ישראל הקטן דאז, ילדים, נכדים, וגם נינים כבר, למעלה משבעים נפש, וכולם ביחד עומדים ליד מיטתו, ואומרים שמע ישראל, ושם מדבר ה"שפת אמת" על המעמד הזה. הוא מסיים שם במילים: שפת אמת תכון לעד.

מילים אלו אומר ה"שפת אמת" טרם הסתלקותו מהעולם. ועל פי זה, בניו – ומסתמא ה"אמרי אמת" בראש – קראו את שם ספרו "שפת אמת", כפי שהם כותבים בהקדמה.

אבל זה לא רק את השם "שפת אמת" על הספרים הוא השאיר, אלא - זה 'תכון לעד'! הוא השאיר 'תכון לעד'. הוא הביא את עצמו בסוד הנצחיות של הדורות לתמיד.

כשהגיעו ימים אלו שלפני ה' שבט, ומי מדבר על עיצומו של ליל ה' שבט, כשהגיע הלילה הגדול הזה, היה כזה מין שטיל'קייט, כזה מין קדושה, כזה מין חרדה. ישבו שולחן של בעלי בתים, שולחן של אברכים, שולחן של בחורים בוגרים, בחורים יותר קטנים, ועל כולם ביחד ראו את ההתעלות וההתרוממות של היום.

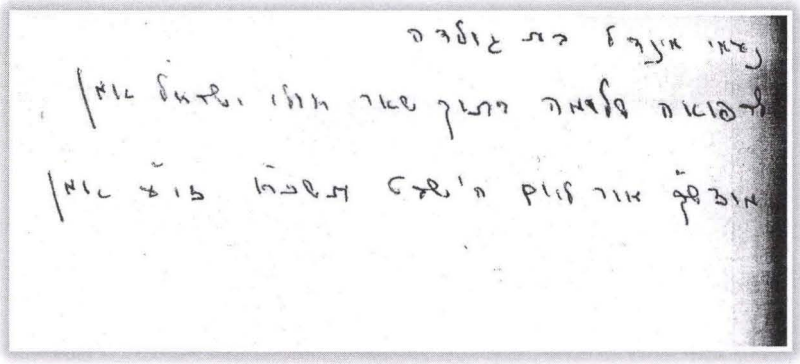
ה"שפת אמת" אומר (פרשת ויחי תרל"א): "כי כל בריאת האדם בעולם הזה לא היה כדי להידבק חס ושלום בעולם הזה, רק להיפך, שעל ידי דביקות האדם בעיקר החיות, מתמשך גם עניני עולם הזה להשם יתברך".

ה'דרך' של ה"שפת אמת" היא: אל תחשוב שעליך לבטל את העולם הזה, אלא עליך לחיות בתוך העולם הזה אבל לא להדבק בו!

זאת היא חסידות גור! לא סיגופים, לא תעניתים, לא לבטל את העולם הזה, אלא להתרומם ולא להדבק בו!

איזה ספרים למדו החסידים בדורות שלפני השפת אמת?

אפשר לומר כמה תשובות. אחת מהתשובות היא, החסידים הקדומים מקוצק ומה"חידושי הרי"ם", לפני ה"שפת אמת", התהלכו מעצמם במחשבה עם אותם רעיונות הכתובים ב"שפת אמת". הם הבינו את זה מעצמם לבד. אך ל"שפת אמת" כבר היו אלפי חסידים לא קוצקער חסידים, וכן ה"אמרי אמת", וכן היום, ולהם חייבים לתת את הרעיונות האלו בספר כתוב, כדי שידעו את זה.

קוויטל לרבי
שער הספר שפת אמת של ר' אפרים ז"ל ובו מזכיר את זוגתו לישועה

יש ספרים נצחיים מזמן הבעל שם טוב, 'תולדות יעקב יוסף', שהוא ספר גדול וחשוב, מתלמידו הגדול של הבעל שם טוב, יש 'נועם אלימלך', 'קדושת לוי', גיוואלדיגע ספרים, 'יערות דבש', 'אוהב ישראל'. בשטיבל אצלנו היו רגילים להסתכל בספרים אלו, אף עיינו הרבה בתניא ובמהר"ל, אבל "ללמוד" למדו "שפת אמת", "שפת אמת" למדו כמו שלומדים ומתעמקים בגמרא ותוספות. אני לכשעצמי יש לי הנאה מיוחדת מהרעיונות שבספר "שפת אמת" יותר מבשאר הספרי חסידות.

זכורני בעירנו בנדין, יכולת לראות בשטיבל בליל שבת את ר' יעקב לוסטיג, שהיה מלמד, איני יודע אם היה לו אוכל לשבת לשובע, אבל הוא ישב ולמד ארבע חמש שעות "שפת אמת". הוא לא למד שטיקל "שפת אמת" כדי לדעת את זה, אלא הוא עבד על עצמו עם השטיקל שהוא למד.

היסוד והבסיס של כל ספרי רבותינו מגור הוא הספר "שפת אמת".

"שפת אמת" זה ניצוצות מפעם! "שפת אמת" צריך לעכל, צריך לאכול את זה, לעכל את זה במחשבה. הוא כתב בקיצור.

שטיק'ל "שפת אמת" זה "אמת". אין כמו "שפת אמת" בשביל לייצב את האדם במצבים שונים, כולל במצבים קשים. כאשר נמצאים ב"שפת אמת" זה למעלה מן המקום, למעלה מן הזמן. חוזרים בחזרה לנצח.

ה"אמרי אמת" אמר על ה"שפת אמת", שכל יהודי יכול למצוא שם את עצמו.

בספר "שפת אמת" רואים, שמה שהוא אומר, הוא לא אומר את זה כמו שמחבר אומר דרוש ל"עוילם", אלא, הוא אומר את מה שהוא מרגיש. הוא כביכול מדבר ל'עצמו' - וממילא אחרים גם נהנים.

למה הדבר דומה? אדם היושב בבית חשוך ורוצה ללמוד בספר, הוא מדליק נר כדי שיוכל לראות, וברגע שהדליק את הנר, מעתה אם יבוא אורח מבחוץ גם לו מאיר וגם הוא נהנה מזה. כעין שרואים ביום הראשון של מעשה בראשית, בתחילה היה מצב של 'והארץ היתה תוהו ובוהו, ורוח אלוקים מרחפת על פני המים', וכאשר 'ויאמר אלוקים יהי אור', 'ויהי אור'! הקב"ה הדליק – וממילא נהיה אור וכל הרוצה יכול להגיע ולהתחמם.

בצעירותי למדתי גמרא עם רשב"א, וגם עם "שפת אמת" על הש"ס, יש שם גאוניות כמו הרשב"א, גאוניות משולבת בפשטות.

יש לדעת את ערכי ה"שפת אמת", ואח"כ ניתן להבין כמעט כל מאמר בספר. הציר הראשון והמרכזי הוא, שבבריאה כל דבר מהדומם, הצומח, החי והמדבר שואף לשוב אל שורשו. ה"שפת אמת" מוצא בכל חג ומועד, בכל מצוה והנהגה, את שיבת הבריאה אל שורשה. כשתפנימו זאת יקל עליכם להבין את דברי קדשו.

אני יאמר לכם ווארט מה"שפת אמת" על פרשת וישלח, שתשאלו את החסידים הגדולים האם הם מכירים אותו... זה אינו כתוב ב"שפת אמת" על התורה אלא ב"שפת אמת" על מסכת מגילה.

נאמר בתורה (בראשית לג, כ) בעת שבנה יעקב אבינו מזבח בשכם לאחר מלחמתו עם שרו של עשו, "ויצב שם מזבח ויקרא לו א-ל אלוקי ישראל".

לפי הפירוש הפשוט, הכוונה שיעקב אבינו בנה מזבח, והתפלל לפני הקב"ה, שהוא אלוקי ישראל, וכפי שהתרגום אונקלוס אומר: "וצלי".

והנה בגמרא במגילה (יח, א) דרשו לפסוק זה: הקדוש ברוך הוא קראו ליעקב א-ל. כלומר "ויקרא לו [הקב"ה ליעקב] א-ל", וסיום הפסוק הוא, שמפרשת התורה ואומרת, מי הוא זה שקרא ליעקב כן, "אלוקי ישראל".

מקשה השפת אמת, מהיכן לוקחת הגמרא לומר כזה פשט, הרי המשמעות הרגילה של הפסוק לכאורה היא ממש כפי פשוטו?

מתרץ ה"שפת אמת", שהוקשה לגמרא, שהרי במאבק יעקב עם שרו של עשו, אמר לו המלאך שעוד יגיע זמן שיקראו לו ישראל, דהיינו שלא שכבר עתה יקראו לו ישראל, אלא עתה עדיין נקרא הוא יעקב, אולם יגיע עוד זמן שיקראו לו ישראל.

אם כן הוקשה לגמרא, שכיון שעתה הוא עדיין קרוי יעקב, איך אומר הוא, "אל אלוקי ישראל", הרי עתה עדיין קרוי הוא יעקב? לכן מחדשת הגמרא שהפירוש הוא, שהקב"ה הוא זה שקרא ליעקב "אלוקי ישראל", ולקב"ה מותר לקרוא לו ישראל.

זו גאוניות ופשטות.

חבורות הבחורים והשטיבלעך

אני מתבונן לגבי השוני בין פעם להיום.

היום יש ישיבות. כל צעיר לומד בישיבה, ישיבת "אמרי אמת", "חידושי הרי"ם", "שפת אמת", "חצור", וכו' וכו'.

בכל פולין לא היתה אפילו ישיבת אחת של גור! היו ישיבות "כתר תורה" של הרבי מרדומסק הי"ד, היתה ישיבת אלכסנדר, אבל לגור לא היתה ישיבה.

בשנת תרע"ט- תר"פ, היה זמן נורא, היתה אז רוח סערה-שטורעם. היה אז את כל הבולשביזם וכו', הם חרטו על דגלם כאילו רוצים כביכול לעשות שויון בין כולם, ובישיבות, למדו שם גם כן כאלו שנהיו לבסוף דמויות המפורסמות לאפיקורסים גדולים, כמו שמסופר בגמרא שהיו ספרי מינות נושרים מחיקו של אחר, כאן היה לו גמרא, וילנא ש"ס, ומצד שני הוא קרא ביכעל שהרס בו כל חלקה טובה.

מרן האמרי אמת בשנת תרע"ח

גערער חסידים איבדו את הילדים, הם באו ובכו ל"אמרי אמת", רבי, הילד שלי התקלקל. הוא אמר להם: אינך אשם, ואף ששגור בפי העולם הפתגם שהתפוח אינו נופל רחוק מהעץ, כל זה הוא רק ברוח מצויה, אבל כיום זו רוח שאינה מצויה.

כאשר ה"אמרי אמת" ראה את השממון הרוחני שמתחיל להתהוות, אפשר לומר שהוא עם הכוחות שלו מנע את זה. הוא ייסד את קבוצות הבחורים, וזה עמד בפרץ. אני הייתי כשזה עוד היה בעריסה, בשלבי היצירה. הוא ייסד בעשרות עיירות חדרים וכו'.

לפני כן נהייתה כזאת מין אוירה של אפיקורסות, והילדים שלמדו בחדרים ברחו מהחיידר ורצו ללמוד גם לימודי חול. עד שהגיע ה"אמרי אמת" וייסד חדרים.

לפני מהפכה זו, עדיין לא באו אלפי בחורים לגור, היה מקובל שרק אברכים באים. הוא עשה מהפכה גדולה, הוא יסד - בעזרת החסידים - כמעט בכל עיר ועיר תלמודי תורה. אני זוכר איך זה היה בעיר שלנו, בנדין. קנו בית גדול בן 3-4 קומות, והקימו שם בית חינוך לילדים, וזה היה נקרא "חיידר יסודי התורה".

היו שם 12 כיתות, מכיתה א', והיו מלמדים מובחרים. באנו לחיידר ב-8 בבוקר, למדנו עד 1 וחצי אצל מלמדים בני תורה, הלכנו הביתה לצהריים, באנו חזרה בשעה 3 או 3 וחצי. שעתיים וחצי בערך למדנו לימודי חול, פולנית, גרמנית, חשבון, והמורים היו גויים. בעיקרון לקחו מורים גויים. וכך עד שעה שש וחצי לערך, ואז התחלף ושוב למדנו לימודי קודש עד שמונה וחצי. הנימוק שאדם היה אומר אני רוצה שבני ילמד גם לימודי חול – נפל, כי גם בחיידר למדו לימודי חול.

מחיידר זה, שמונים אחוז יצאו טוב, וגדלו אחרי כן לחסידישע בחורים. אמנם, היו כמה אחוזים שכן רצו ללמוד יותר לימודי חול, והם יצאו מהחיידר והלכו למקומות אחרים.

אבי לא היה חסיד גור, אבל מהחיידר הזה אני השתחלתי לגור.

בכל חודש אלול, היה "נסיון" (כך קראו אז לבחינה). נבחנו אצל טובי העיר. ישבו כחמישים שישים לומדים מובחרים מהעיר, היתה בימה, קראו לכל ילד, עמדת לפניהם ורעדת... כל אחד מהם שאל שאלה (והם שאלו שאלות חדות). אני זוכר שקיבלתי ה' פלוס, ציון מאוד גבוה.

בגיל שלוש עשרה נבחנתי על כל נדרים ור"ן. כל אחה"צ של כל חודש אלול, לא הלכתי ללימודי חול, אלא ישבתי ושיננתי גמרא נדרים. היו עוד ילדים שעשו את זה, לא כולם. וכמובן שהמורים צעקו, והמנהל הגוי צעק, שהילדים לא באים ללימודים אחה"צ, אבל הסוף היה שידעתי את כל נדרים עם ר"ן.

בתום שנות הלימודים בחיידר, בגיל שלוש עשרה, לקחו מלמד פרטי ושילמו לו (אבא שלי היה בעל אמצעים ויכל לעמוד בזה), ולמדנו אצלו 8-10 תלמידים. כעבור שנה, הייתי בן ארבע עשרה וחצי, נסעתי ולמדתי קיץ שלם אצל הרב מקוז'יגלוב.

קרוב לגיל חמש עשרה נכנסתי לשטיבל. כמו שמכניסים ילד לחיידר, כך האבות הגיעו עם הילדים לשטיבעל, ומסרו אותם תחת שבט ההשגחה של השטיבעל.

השטיבעל שלנו היה מבנה של 5-6 חדרים, עם מאות אברכים, שישבו ולמדו שם. וכך היה בכל פולין. גם בהיותי אברך הייתי בשטיבל.

היו קומנדנט'ן, שהיו אחראים כל אחד על כשלושים בחורים, לכל גיל. הקומנדאנט דיבר עם הבחור הצעיר על מה שנשמע בבית, מה חסר לו, מה מציק לו, כמו משגיח. דאג לצרכי הנפש וגם לצרכי הגוף. הוא אמר לו מה ללמוד, והוא היה הסמכות בין הבחורים. איני יודע אם יש היום עיצוב כזה וגיבוש של הבחורים. אז היה עיצוב של החבר'ה בחורים, והקומנדנט דאג להכל.

הבית וכל המשפחה היתה דירת ארעי, הבית שלנו היה השטיבל. היית יכול לראות שבא בחור באמצע היום, ושם נימנם. אפשר לומר, שרוב הבחורים שכחו את שמם, שכחו מי הם, הכל היה אחד.

היינו יושבים סעודות ביחד. גם מלוה מלכה היינו יושבים יחד, לא אכלנו בבית, אלא אכלנו חבר'ה ביחד. לא היה מטבח שהכינו לנו, אלא החבר'ה הכינו כל מוצאי שבת גריץ (תפו"א עם קאשע). שני בחורים הביאו את הסיר לשטיב'ל, והיו כמה קערות וככה אכלו ביחד. הבחור המופלא אלישע בנדינר (אודותיו נדבר בפרק בני העליה) היה בעל מנגן, הוא ידע את כל ניגוני גור. תענוג מיוחד היה לשמוע אותו שר אז במוצאי שבת 'איש חסיד היה' בניגון הידוע ומוכר אף כיום.

ברור כשמש, שהיסוד של ה"אמרי אמת" בגיבוש של החסידים, זה מה שעזר לנו לעבור את שנות הרעה של השואה ולהישאר עם יודישקייט.

סדר היום בשטיבל

סדר היום, לאו דוקא של המובחרים, אלא של כל הבחורים, היה ללא שעון. לא חיינו לפי שעון. היה בשטיבל שעון כדי שנדע מתי שבע וחצי זמן התפילה. חוץ מזה, עד שבחור לא נהיה חתן לא היה לו שעון, וכשנהיה חתן קיבל שעון.

גרתי עם ההורים בבנדין, בדירה ממוצעת, וישנו שם בצפיפות. בפולין היה לפעמים חורף מינוס 28 מעלות סלציוס כמו בסיביר. תנור החימום היה יותר שבור ממתוקן, ואפילו כשהיה מתוקן לא חימם כל-כך. קצת התחממנו מהשמיכות. אבל כשהגיעה השעה ארבע וחצי לפנות בוקר, אף אחד לא העיר אותי, התעוררתי מעצמי, בלי שעון. איני זוכר שאֵי פעם אמרתי לעצמי - אוי, אני אתן עוד שלָאף.

אני נזכר זמנים, אפילו בחורף, כשירד גשם יומיים שלושה ברצף, הייתי אז נער בן 14 או 15, מה רדף אותי? למה הלכתי? לא היה משגיח בשטיבל! מי אמר לי לבוא? בחוץ גשם חזק, שלג, בוץ, איך אני הולך? אין תעלות ניקוז כמו היום, היו מרזבים מפח מלמעלה עד למטה, והמים זרמו בשצף.

בארבע או ארבע וחצי לפנות בוקר התעוררתי, לא התרגשתי משמיעת קול הגשם... פתאום אני שומע את הקול: "קוקוריקו" (כמעט לכל אדם היה אז לול בחצר), התרנגול קרא, ואתה שוכב במיטה, חורף או קיץ, אתה בן 15-14, כל המשפחה, אבא אמא אחיות ואחים, ישנים, ואתה שומע את הקו-קו-ריקו, ומתעורר והולך לשטיבל.

זה היה שעה של בין יום לבין לילה, אבל בשטיבל היה כבר יום. לפעמים הייתי הראשון, לפעמים השני או השלישי.

השטיבל שלנו היה אולם גדול, ובקיץ החלונות היו פתוחים, וכל אחד ליד הגמרא, ומתחילים לנגן גמרא בקול רם, עם ניגון, בחשק ובהתלהבות.

בית היוצר לגאונים מופלגים

מהשטיבלעך יצאו תלמידי חכמים עצומים. יש ספר "אמבוהא דספרי" על ספרי זוטא, מרבי יעקב וואלף יוסקוביץ. הכרתי אותו באופן אישי, והוא למד בשטיבל. היה גם רבי מנחם זמבה שהוא היה גאון הדור, והיה לי זכות להכיר אותו, וגם הוא גדל מתוך השטיבל.

בזמן ההוא לא היה נדיר לראות ולהכיר בחורים שיודעים רבע ש"ס בעל פה. בחורים למדו מדרש רבה לפני שעיינו ב"שפת אמת". עיינו בספרים של הדורות האחרונים, למדו רמב"ן על תורה, למדו אפילו לבד, אפילו בחור אחד, ואם הוא ראה דבר חידוש, דבר גדול, הלך לספר לחבר. חיו את זה!

אני למדתי בתור בחור צעיר כל שבוע את הפרשה עם כל הפירושים שיש במקראות גדולות. וכמובן גם כמה שטיקלעך "שפת אמת". אם בחור לא גמר את פרשת השבוע, הוא הרגיש שחסר לו משהו והוא השלים זאת במוצאי שבת.

אלו היו בחורים חניכי השטיבל, והיה צמאון עצום לכל זה.

חוץ מזה שהבחורים למדו הרבה ועסקו בחסידות, הם היו גם ענווים גדולים, לא היתה להם שום ישות עצמית, הם ביטלו את עצמם לגמרי.

הבחורים היו מובחרים מאוד. יש ארגז של אתרוגים, מפשפשים ומפשפשים ביניהם כדי למצוא את האתרוג המובחר ביותר, ומוצאים כמה וכמה מובחרים. אבל אף מובחר אינו דומה למובחר השני. האחד מובחר כמו מגדל, אחד מובחר בלי כתמים, אבל שלמות לגמרי זה רק יוצא מן הכלל.

כך היו הבחורים. הם היו אתרוגים, אבל הם היו מובחרים. אחד היה מובחר במידות, אחד מובחר בלימוד, ומעניין שאף בחור לא עשה זאת בגלל שציבור הבחורים עושים כך, אלא כל בחור היתה לו יחודיות בפני עצמה.

אני שואל: האם יש גם היום כמו שהיה, שפתאום בא בחור ומספר לחבר'ה, שהתעורר לו חשק לנסוע לגור... משהו לא מסודר אצלו, הוא מוכרח להיכנס לרבי... זה לא היה כמו היום שעולים על קו 400 ונוסעים. שם נסעו מבנדין לווארשה, ומווארשה לגור, כברת דרך ארוכה.

אם לכל אחד ואחד מכם תהיה השאיפה להגיע לכך, יהיו כמה וכמה מובחרים, והרבי יהנה.

מה גרם לבחורים בפולין שתהיה ביניהם אחדות, ושהם היו ממש-אחד?

פולניה היתה ארץ גדולה, יותר מפי עשר פעמים ארץ ישראל, והיו הרבה בחורים, כמות גדולה. יכול להיות שהגורם של האחדות היה הנסיבות, הגיבוש, הפגישה. הרב מבנדין היה רגיל לומר, שכאשר הוא בא לגור, ולאו דווקא הוא, אלא גם רבי מנחם זמבה הגאון, האחים של הרבי, הם מתבטלים, וזה כמו שאתה לוקח נר גדול, יש אש, אבל כשהוא מתקרב לאבוקה, הוא מתבטל, אין נר. בגור כולם התבטלו, היתה אבוקה אחת, הרבי, כולם התגבשו למול האבוקה. זה אחדות, כולנו באנו לגור כאיש אחד ובלב אחד, ובמטרה משותפת.

בחורים נסעו לרבי באוטובוסים שכורים, בעגלות וסוסים, והלכו מאות קילומטרים ברגל. שני בחורים הלכו ביחד, עברו מעיר לעיר, ובעוברם שם סרו לשטיבל של אותה עיר. אי אפשר לתאר זאת למי שלא חי את זה. אם בחור מעיר זו, נקלע לעיר רחוקה, אז בא לשטיבל, נכנס עם מזוודה קטנה, וכמו "נכנס הביתה", היה בבית, לא ידעו מי בכלל בשטיבל, זה היה משהו כמו בינלאומי. כמו עשר ישיבות, עם ראשי ישיבה. אי אפשר להחזיר את מה שנקרא אז השטיבל.

בבואנו לגור, פגשנו את היושבים, אחד הכיר את השני, שם נפגשנו, אכלנו בגור יחד א'סעודה'לי, ובכל אירוע היינו יחד. יחד עמדנו בתור, יחד עמדנו בשורה ראשונה. היו כמה "שוכני עפר" מכמה עיירות בפולין, למשל יוסף מאיר זיידל מקאליש, אלישע בנדינער, עוד כאלו, והמפגש יחד, זה עשה גיבוש.

אני זוכר מקרה, היה בפולין זמן שאנשים בעלי פרנסה ידועי שם ירדו מנכסיהם, ואחד מהם היה גר בפיעטרקוב. היה בעל בעמיו בשטיבל, נכבד, אבל הוא ידע את האמת שהבית ממש ריק. הוא ביקש מבחור מפיטרקוב, בן עליה, תיסע לכמה ערים לחברים שלך, בכדי לעזור לי.

הרהח ר' יוסף מאיר זיידל ז"ל עם אביו ר' יצחק איציק הי"ד
בעיר קאליש בחזרתם מתפילת שחרית

יוסף מאיר זיידל מקאליש בא גם כן לצורך זה, לאלישע לבנדין (קאליש – לבנדין זה היה רחוק מאוד מאוד, שלוש ארבע פעמים כמו מחיפה לתל אביב) והלכנו ביחד להתרים את החסידים הנגידים. בערב לאחר מכן, לאן הולכים? הולכים חזרה לשטיבל. ואם יוסף מאיר קאלישער נמצא אצלנו – אז אוכלים סעודה'לה (אז אכלנו יותר בשטיבל מאשר בבית), וכי מה אני יעשה איתו, אלמד איתו אורים ותומים? קצות החושן? אבני מילואים? את זה הוא יכול לעשות גם בבית!... נשב יחד סעודהל'ה – זה מקרב! לכל הבחורים מהחברה היה כמה ימי 'חג' עם יוסף מאיר. הוא ישן אצל אחד מהבחורים, והרגיש כמו שבא הביתה.

הרה"ח ר' יוסף מאיר זיידל ז"ל נמנה בין החסידים החשובים בפולין שלפני השואה. רבנו ה"אמרי אמת" זצ"ל קרבו ביותר, והטיל עליו שליחויות של הצלת אנשים חשובים שנמצאו במצוקה גדולה, שלא באשמתם. פעם אחת קרא לו הרבי זצ"ל, והטיל עליו שליחות, שיסע בערי פולין לאנשי חסד גדולים, ויתרים בשם הרבי להצלת יהודי חשוב ממצוקתו.

ר' יוסף מאיר ז"ל נרתם לשליחות זו בכל מאודו. במסעו הגיע לעיר בנדין, שבה כיהן כרב, הגאון הרב צבי חנוך הכהן לוין זצ"ל. מגדולי רבני פולין, וגיסו של הרבי בעל ה"אמרי אמת" זצ"ל. בהגיעו לבנדין נמסר לו שהרב נסע לשהות בשבת בגור, במחיצתו של הרבי. הוא החליט להישאר בבנדין עד שהרב יחזור לעירו, כדי שהרב ישתתף אתו בהתרמת הנדיבים. כאשר חזר הרב מבנדין, קבלו בשמחה רבה, והבטיח לו שיעזור לו בכל כוחו להצלחת המשימה שהוטלה עליו. תוך כדי השיחה, אמר הרב מבנדין לר' יוסף מאיר:

"אמסור לך דברי קודש, שהשמיע הרבי לפני החסידים".

וכה אמר הרב:

"דברי הרבי נסבו על הנאמר בספר שמואל א': "ודוד יפה עיניים וטוב רואי". מסופר בדברי חז"ל, שדואג האדומי נכנס למושב הסנהדרין וקטרג על הרצון למנות את דוד למלך ישראל. הוא טען, בהסתמך על הכתוב בתורה, שעמוני ומואבי אסורים לבוא בקהל עד עולם.

אבל, המשיך הרבי ואמר: נאמר, "ודוד יפה עיניים" – היו לו **עיניים יפות** כלומר: כל מי שראה את דוד נוכח לדעת שלדוד יש עיניים **יהודיות טהורות וקדושות**, ואי אפשר לפסול אותו מן היהדות. כאן יש לפרש את דברי חז"ל: **"כל הרואה את דוד בחלומו, נזכר בתלמודו"**. ואכן לפתע נזכרו הסנהדרין במה שדרשו פעם: **עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית**, וא"כ דוד המלך שמוצאו ממואבית ולא ממואבי, הרי הוא יהודי כשר וטהור וקדוש, הראוי למלוכה".

הרב מבנדין הוסיף בהכרזה חגיגית ובהתרגשות עצומה: "אוי האט הער גיזאגט! אוי האט הער גיזאגט!" כלומר: הרבי אמר דברים עמוקים וטמירים!

בסיימו את דבריו שרתה על הרב מבנדין שמחה עצומה. הוא תפס את ר' יוסף מאיר בידיו, רקד עמו וקרא בעוז:

דוד מלך ישראל חי וקיים.

(מכתבי הסופר הרה"ח ר' אריה אלברט ז"ל)

היחס של בחור בבנדין - לבחור בקאליש, היה יותר מלאח שלו בבנדין. היתה ידידות של הבחורים כמו רשת ארצית. קשה היום לחיות בצורה כזאת, אבל אז זה היה טבעי. היתה חטיבה אחת. גוונים שונים, אבל חטיבה אחת. ובראש הפירמידה עמד הרבי. היה לנו קשר, עיר בעיר, ובחור בבחור, ויחד היה את האבוקה של גור. זה הביא את האחדות. זה דבר גדול הגיבוש. גיבוש בא גם על ידי שלומדים ביחד. אנחנו למדנו יחד

עשרים בחורים, ואם בחור אחד ידע קצת יותר טוב, לא התנשא חס וחלילה, התנשאות היתה רחוקה מגור, כולם התבטלו.

אתם גם יכולים לעשות משהו בשביל גיבוש מעין זה. אם לא בעיר אחרת, אז ביניכם כאן.

בגור ידעו שאין שום דבר, רק גור! יש גויים, יש אומות העולם, יש יהודים, יש עם ישראל, מי זה עם ישראל? גור! געררע בחורים. אבל הם 'באמת' התבטלו. לא היתה התנשאות, חס וחלילה. וזה הביא לאחדות. היתה עיר קטנה, גור, היה שמה קודש הקדשים, ה"אמרי אמת", כולם התגבשו שם. ווארשה היתה עיר גדולה, עיר הבירה ונהגו לומר: היכן היא ווארשה, סמוך לגור...

גור היתה משהו מיוחד במינו. השנאה של החילונים-אם היתה, לא היתה לשום חרדים, רק לחסידי גור. החילונים ידעו שעיקר ההתנגדות שלהם היא גור.

אחוות רעים וברכת הרבי באשמורת

אספר את הסיפור הבא כדי להמחיש את הידידות והאחדות ששררה בין הבחורים, שהיתה יותר משל קירבת משפחה.

ידוע היה בציבור שבגערער שטיבל ישבו בחורים ולמדו טוב. לא ישבו ודיברו סתם בחסידות, דיברו בלימוד. ידעו שכאן יש תלמידי חכמים. היו כמה וכמה בחורים שבבית לא היו חסידים בכלל ובני משפחתם הכניסו אותם לשטיבל כדי לשמור עליהם. כמו מאיר שיקמן הנודע, שיש לו כאן אח ר' יחזקאל שיקמן. מאיר, כמו שאומרים באידיש "האט געשוקעלט מיט דע וועלט". היה חסיד גדול.

בשנת תרפ"ח, היה בעירנו בחור בגילנו, כבן 15-14, שמו היה זישא, אביו היה יהודי יקר וחסיד, חייט פשוט, לא חסיד גור, ונפטר בדמי ימיו. בהשתדלות אחיו ואחיותיו, שכנראה רצו לשמור עליו מבחינה רוחנית, הוא נכנס לשטיבל של גור בבנדין, ולמד אצל הבחורים הגדולים.

ויהי היום, זישא נחלה ל"ע בדלקת ריאות משני הצדדים. אז לא היה אנטיביוטיקה, וזה היה ממש סיכון וודאי.

היינו כולנו מאוחדים ודבוקים זה בזה יותר מאחים ואחיות, ואף היתה לנו קופה משותפת, ודאגנו לו ביותר. אמרנו תהילים, בכינו, לא אכלנו, לא הלכנו הביתה, ובבית שלנו ידעו שיש אצלנו ענין טראגי, אסון, ואנחנו עצובים. כולם אמרו תהילים, אמי, אחיותי, אפילו האח שלי התעניין, כל אחד ואחד הרגיש שזה ענין שלו.

טיפלנו בו לא בכסף, רק בעצות. הביאו פרופסורים מעיר גדולה, קרקוב, ליד בנדין. היתה שם אוניברסיטה חשובה, והזמינו משם מומחה גדול. הוא בא ועשה קונסוליום (התיעצות עם עוד רופאים), הם הרימו ידיים למעלה ואמרו – רק הקב"ה יכול לעזור.

ביום חמישי, היה מצב מאוד קשה. התייעצנו, והחלטנו שנשלח שליח מיוחד לגור ל"אמרי אמת" להתפלל עליו. אחד מאיתנו שידע לכתוב מתוך הלב, כתב מכתב-לרבי, שזה בחור יתום, בחור יקר, וכו'. בחרנו את הבחור אברהם זיידנר, נתנו לו כסף לכרטיסים, ואמרנו לו שמיד בהגיעו לווארשה יקח מונית לגור (דבר נדיר ביותר בזמן ההוא) כדי שיספיק להגיע כמה שיותר מוקדם לפנות בוקר, ולא יחכה עד שעת הפתיחה אצל הרבי (תשע וחצי, ביום ששי) אלא ישתדל להכנס עוד לפנות בוקר.

כשהיינו בגור והיינו ערים עד מאוחר, בשעה שלוש-שלוש וחצי לפנות בקר, היה חושך בחוץ, לא היתה תאורה כמו היום, היינו רואים צל הולך, רץ. שמחה ורשביאק הגבאי, הוא היה אדם מבוגר, ביד זו היה לו טרמוס תה, וביד זו טרמוס חלב, והלך פנימה לרבי. הרבי היה ער אז כבר מזמן. חסידים אמרו שאז זו עת רצון גדולה, אבל דא עקא, שלא היו מכניסים אז לרבי. אפילו מלאך לא יכול היה להיכנס.

מרן האמרי אמת. מאחור נראה ר' אהרן דוד לוין

מול בית המדרש גר ר' איצ'ה מאיר בן ר' משה בצלאל, חתן הרבי. היה לו חתן, בן של הבנדינר רב, אהרן דוד'ל, הוא היה חבר שלנו, וגם הכיר את זישא. אמרנו לבחור השליח שידפוק אצלו בחלון, הוא גר בקומת קרקע, והוא יכנס יחד עמו אל ה"אמרי אמת".

וכך היה. אהרן דוד'ל הכניס אותו אל הרבי. הרבי נטל את הקויטל, קרא הרבה זמן, ואמר, בניגון ובאנחה, אה... אה... זישא... זישא... זישא איז דאך בעסער... (=לזישא הרי כבר יותר טוב).

אנחנו בבית היינו דרוכים כל רגע לדעת מה הרבי אמר, המצב של הבחור הרי היה לא טוב, ואז לא היה טלפון. באמצע היום, כמעט קרוב לשבת, בא מברק מהשליח, ובו שני מלים: "זישא איז בעסער".

בית מגורי האמרי אמת בגור

הבחור הבריא לגמרי (אנחנו לא עשינו מזה נסים ונפלאות, זה היה טבעי ככה), התחתן והיו לו ילדים, רק ל"ע נספו בשואה. היו לו גיסים בבני ברק ובתל אביב, משפחת ויסבקר.

הבחורים היושבים בגור ראו את הבחור השליח, הם ראו שיש כאן איזה ענין מיוחד, הוא סיפר להם, וכולם הכירו את הבחורים מבנדין, הם היו שם דבר, וכולם התעניינו. כאשר שמעו מה הרבי אמר, אמרו, קודם כל נלך להתפלל, ואח"כ נערוך סעודה... לזישא כבר טוב! כך היו מאוחדים, דואגים ושמחים אחד עם השני.

בין האברכים בשטיבל, גם כן שררה אחדות נפלאה וגמילות חסדים נאצלת ביותר.

אני רואה לנגד עיני בשטיבל, שני טיפוסי יהודים, לאחד קוראים משה שפירא, ולאחד מיילעך גרויצער.

מוישל'ה שפירא, שהתגורר תחילה בווארשה ולאחר מכן בא לגור בבנדין, היה מיליונר במושגים של הימים ההם, גר בבית מפואר, לבוש במעיל יפה ויוקרתי. הוא היה חסיד, כל שבת עשה קידוש לחסידים. ואילו מיילעך, היה קבצן, היה לו בית עם ילדים ולא היה לו ל"ע מה לאכול. לא נסע לגור כי לא היה לו כסף. הוא היה יהודי צדיק, בשבת ראית עליו שהוא אדם אחר מכל השבוע.

שניהם, מוישל'ה ומיילעך, באו לשטיבל. לא ראו בשטיבל שום הבדל בין משה'לי לבין מיילעך. שם לא שיחק אם הוא מיליונר או לא מיליונר. הכל היה אחד.

מוישל'ה היה כל השבוע בדרכים, חוץ לעיר. ביום חמישי בלילה הגיע לשטיבל, ניגש לבחור, לפעמים אלי, לשמוע משהו דברי תורה. הוא התחבר עם הבחורים (עומד בזכרוני גם למשל יהודי נוסף שקראו לו שלמה, עשיר גדול, בית לא חומרני, הוא ראה לעצמו כזכות לקרוא לי ולהראות לי שטיק'ל "אבן עזרא", ושאספר לו משהו. הם התחככו ליד הבחורים). כבר היה תשע וחצי, עשר, כבר חשוך, לא היה כזה אור כמו פה, היו כאלו מנורות קטנים, בפורמט יותר קטן (אבל תורה היה שם בפורמט יותר גדול... גם חסידות...), מוישה'לי התפלל מעריב, קצת למד, טעם משהו, לאחר מכן הסיר את מעיל העשירים המפואר, קיפל אותו על הספסל ונשכב לישון חצי שעה. בבית הוא אמר: אוי! זו השינה הכי טובה... השינה הכי טובה זה על הספסל-הוא אמר. ובבית היה לו ארמון.

לפני שהוא הלך, ישב בצד מיילעך, הוא נגש אליו והעניק לו מטבע הגונה, מאה זלוטעס, וכך היה לו לשבת. איני זוכר מהיכן זה נודע לי. וכאשר הגיעה שבת, שניהם היו במקוה ביום שישי, שניהם היו שוים, הוא סידר את הזקן ואת הפיאות ואף הוא, ועל שניהם ראית בשווה את אוירת השבת. הכל היה שווה.

כשמיילעך היה מתפלל על פרנסה-הוא היה מתפלל על משה, שלמשה יהיה פרנסה... הוא לא שאף להיות-משה'לי, אלא הוא ידע ש'הוא' - 'מיילעך' ו'הוא' - 'משה'. זה היה הגישה של החסיד. ראו בגור ממש את השויון.

למשה'לי היה בין העסקים מכרה של פחם, זה היה דבר גדול בפולניה, פעם אחת היה שטפון של מים ונהיה לו הפסד גדול, ומיילעך היה באבל כי למשה שפירא היה הפסד...

בפולין היו תהפוכות כלכליות גדולות. אחד מחשובי אברכי חסידי גור, מגדולי העשירים, נכנס בתקופה מסויימת למצוקה כספית גדולה והיה זקוק לממון רב כדי לצאת מכל זה. היה לו ידיד טוב שאף הוא היה מגדולי החסידים, שהיה גם כן עשיר גדול. סיפרו, שהרבה זמן חכך בדעתו האם לפנות לידידו הטוב ולבקשו שיסייע בידו. לבסוף החליט שאין ברירה,

ופנה אליו. ובכל זאת, ידידו הטוב משום מה לצערו לא יכול היה לעזור לו. סיפרו, שחברו הסתובב אז כמה ימים אחוז שרעפים, עד שהחליט לגשת לידידו הטוב, ואמר לו: החלטתי בלב שלם שאנחנו נשארים חברים כמו קודם, איני רוצה גם את זה להפסיד...

בני עליה

פגישה של דורות

אני שואל את הבחורים הבאים לשמוע אותי: האבא שלכם הוא חסיד גור, ואצל הרוב - גם הסבא, ואולי גם הסבא של הסבא, ואם אלו הם השורשים, אז מה צריך לשמוע ממני? יש בית מדרש בירושלים, רבי גדול. מה רוצים עוד לשמוע? מה יש לי לחדש?

אמנם, אם אני הסכמתי – בגיל שלי, בבריאות שלי – לבוא ולדבר, זה רק מפני סיבה חזקה.

התלבטתי וחככתי בדעתי הרבה לכאן ולכאן אם לבוא לדבר או לא. במקרה, עברתי בספר שמואל פרק י"ז, שם מסופר הדבר הידוע, המלחמה עם פלשתים, עם גלית, היהודים נשארו לעמוד חסרי אונים, מה עושים? גלית היה גדול, גיבור, שייגעץ גדול, חוצפן גדול. בא דוד המלך, נער, כנראה לא היה לבוש בשטריימל, ולא עם זיידנע איבעצע... ופתאום הוא בא וצועק, המלך! המלך! אני אנצח אותו... והמלך לא רוצה להאמין. מי אתה? הוא שואל? ודוד משיב: אני הרגתי אריה, הרגתי גם דב (דוד הלא היה רועה צאן, ובדרך היה אריה שרצה לטרוף את הצאן, ודוד המלך הרגו) אם כך, - אמר המלך - ננסה. לקח שאול את המדים שלו, מדי המלך, והלביש את דוד. שאול ראה שהם מתאימים למידתו, ואז התחיל הריב... העין הרע... כל ענין רדיפת שאול את דוד.

אני חוזר במחשבתי אחורה לזמנים הקדומים.

אתם לא יודעים. אתם לא עוסקים בזה. אלפי בחורים, אברכים, נספו בשואה. אני, עמדתי כמה פעמים בפני אריה, בפני הדוב. הגיסטפו היו כמה פעמים ממש לידי, וניצלתי מהם בנס. הם כאילו הסתנוורו ולא ראו אותי, כמו אצל לוט בסדום... וממילא, אם ככה עזר לי ה' ונשארתי, בשביל מה נשארתי?...

אם הרשמים שתשמעו ממני אודות בני העליה שהיו בזמן ההוא יעזרו לכם קצת להתחזק, זה נותן לי רשות והסכמה לבוא ולשבת איתכם. זה הכריע אצלי את הכף לבוא לכאן, כדי להביא לכם דרישת שלום מהחבורה הזו.

וכאשר אני מדבר, אל תסתכלו עלי, אלא על הבחורים בני העליה שהכרתי - שבשמם אני מדבר.

איני בא חס וחלילה להגיד לכם חידושי תורה או דברי מוסר, מי אני... אפילו אם אתם צריכים להיטיב עוד יותר, יש גדולים ממני. אבל כפי שאמרתי, זו פגישה של דורות, אני מייצג את הדור הקודם, את הדור הגדול. ויהי רצון שממכם יצא גם כן אותה איכות.

קפיצת הדרך של שבעים וחמש שנה...

אני מנצל את הזכות לשבת איתכם, רק מפני סיבה אחת. לא יושב איתכם סתם יהודי זקן (למרות שזו גם כן זכות, אפילו גוי זקן זו זכות, כמובא בגמרא), יושב איתכם יהודי שזכה להכיר בני עליה.

במצבי עכשיו, קשה לי להביא בפניכם את כל הרעיונות שהייתי חושב ומונח בהם בתקופה ההיא, או מה שאני חושב עכשיו. אבל מצאתי תחבולה.

ביהדות יש מושגים של, עולם, שנה, נפש. העולם זה בחינת מקום, הקב"ה ברא את המקום, זה אחד מהסיבות שהקב"ה נקרא מקום, כי הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. 'המקום' זה הקב"ה. כמו כן יש נפש - יהודים, ויש זמן, זמנים מקודשים.

אנו מוצאים אצל יעקב אבינו שכאשר הלך בדרכו לחרן, "קפץ המקום", כפי שהגמרא דורשת במסכת סנהדרין (צה, ב): כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו, בעי למיהדר, כיון דהרהר בדעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא, מיד "ויפגע במקום".

יעקב אבינו כאשר הלך בדרכו לחרן, הוא הלך-הלך-הלך, בודד, במדברות, בדרכים, מתבודד בדרך, עד שהגיע לחרן. כאשר הגיע לחרן, פתאום נדלק לו משהו - אני כבר בחרן? עברתי את הר המוריה, ולא עשיתי שם שום דבר?! (בדומה לאדם שאומר, הייתי בירושלים, הייתי בגור בבית מדרש, ולא נכנסתי, הייתי צריך להתפלל שם!) אז הוא התחיל לחזור. הוא התחיל לחזור – אז הקב"ה ראה שהוא עייף והוא חוזר, עשה איתו חסד, ובמקום שיעקב הגיע אל 'המקום' – המקום הגיע אליו. הקב"ה לקח את הבית מדרש, את הר המוריה, והביא אותו אליו, ויפגע במקום.

רואים שאם הקב"ה רוצה אז זז מקום למקום אחר.

אותו דבר יש ב'זמן'. הזמן של שבעים-וחמש-שנה-אחורה, מגיע אלי במשך שעה שעתיים-היום כשאני מדבר אליכם. אני שמה כעת!

מעלת השנים הצעירות

אנחנו לומדים בשיעור בבית הכנסת מסכת ראש השנה. בדף ט"ו יש שם סוגיה שלימה לגבי אתרוג בענין מעשר ושביעית, שבאילנות הולכים אחר חנטה, ובירק הולכים אחר לקיטה, אחד מהתנאים שם אומר שאתרוג שגדל כזית, אפילו אם גדל לשנה הבאה ככיכר, הולכים בו אחר השנה שבה הוא גדל כזית. מה למדתי מזה? שהעיקר זה ה"כזית", ימי הינקות והנוער של האדם, בעת שהאדם גודל וצומח. לאחר מכן כבר גדלים ונהיים א'גאנצע כיכר, א' אלטע יוד... ועל זה כבר לא מדברים, לא מתייחסים לזה כבר...

אני רוצה לומר לכם בזה שתנצלו את השנים שלכם, אני רואה מה שאני איחרתי והפסדתי. אצלי זה ענין אחר מאשר אצלכם הצעירים, הגעתי ברוך השם לגיל תשעים.

אני התגוררתי בבנדין, זה מרחק ניכר מווארשה, נסענו ברכבת ממנה לווארשה מאחת עשרה בלילה עד שש בבוקר, כל הלילה, והקטר מרעיש ונוסע-נוסע-נוסע עד שמגיע לתחנה האחרונה בווארשה.

בכל הדרך הוא נסע במהירות, אבל כשהגיע לווארשה היה אולי רבע שעה שנסע בתוך שטח מרחב של ווארשה, ושם משך ונסע לאט לאט.

אז היו נוסעים על ידי פחם, עוד לא היה חשמל. כשהגיעו לווארשה לא הדליקו את הפחם, אבל הקטר נסע, והוא משך ונסחב לאט לאט, הוא לא נסע, אלא סחב וסחב... עד שנעצר. אני הייתי בחור – לא רע, ולאחר מכן הייתי אברך ראוי, ופרצה מלחמה ושואה, עם אבידות וכל מיני דברים, אז אני כמו קטר שנעצר... היום נוסעים על דלק, לכם יש יכולת להטעין דלק טוב ולנסוע באוקטבה הגבוהה.

ההבדל בין פעם להיום

שאלו אותי מחנכים **מה החילוק בין פעם להיום?**

אמרתי להם, שאצל כל הבעלי מלאכה, למשל יצרני משקפיים, עושים מאות משקפיים. עושים תחילה שטאנץ (=מבלט) ומזה יוצרים אחרי כן את מאות המשקפיים בצורה זהה. היום כשאני מסתכל על הבחורים אני

רואה איין שטאנץ. השטאנץ עשה את הבחורים. פעם היו חמישים בחורים נבחרים מאוד, כל אחד התנהג באופן שונה, אחד התנהג באופן זה, ורעהו באופן שונה. היום אתה רואה חמישים עולמות, חמישים נשמות, אבל כולם נשמה אחת...

מה ההבדל בין בחור ואברך היום לבין בחור ואברך מלפני שבעים וחמש שנה? איפה אתה רואה את ההבדל, במה אתה רואה את ההבדל?

אני מדמיין לעצמי, מה זה "אמרי אמת", ממה בנויה חסידות גור. מה זה גור.

בכמה מילים. לא אלך לגמרי רחוק עד הבעש"ט... ענף גור התחיל בפשיסחה, היהודי הקדוש, הרבי ר' בינם. לפשיסחא נסעו שני האורות, החידושי הר"ים והרבי מקוצק. הם היו גיסים וכמו כן ה"חידושי הרי"ם" גם היה תלמיד של קוצק. אחרי החידה"ר היה למשך תקופה קצרה הרבי ר' העניך מאלכסנדר, ואחרי כן ה"שפת אמת". אחרי ה"שפת אמת" בא ה"אמרי אמת".

בצל ה"אמרי אמת" הסתופפו עשרות אלפי יהודים, בעיקר בפולין, וגם מכל העולם. הוא היה רבי בשבילי, ובשביל עוד הרבה אלפים כמוני, והוא היה גם הממשיך של חסידות קוצק. אפשר לומר שהיה אצלו - מה שלא היה אפילו בזמן ה"שפת אמת"! התהוו אצלו מאות בחורים שהיו יכולים להיות חסידי קוצק! ואת זה אני עדיין לא רואה היום... במחילה מכבודכם. בחורים טובים, כן ירבו... אבל עוד לא חסידי קוצק!

מי אני שאומר לכם - תהיו חסידי קוצק. אבל אני רק מספר לכם שבזמני זכיתי לראות בחורים חסידי קוצק!

תשאלו - מאין ידעתי שהם היו חסידי קוצק?

התשובה לכך:

אנחנו לומדים בתורה בכל האירועים של יעקב ויוסף והאחים שנאמר שם: "ראות פניך לא פללתי" (בראשית מח, יא). וכתוב שכאשר יוסף בא לקראת יעקב, "ויעל לקראת ישראל אביו וגו' וירא אליו" (בראשית מו, כט). מה הפירוש "וירא אליו"? באידיש אפשר לומר זאת היטב: "וירא אליו" הער האט זעך בייוויזן פאר עהם. הוא הראה את הפרצוף שלו. יעקב ראה מי-זה-יוסף. במסחר, לפעמים בא קונה ואומר: קיין קונה בין איך נישט, אובער א'מבין בין איך!... (אני לא קונה גדול, אבל אני 'מבין'!).

אני אומר על עצמי: לא הייתי חסיד גדול, אבל הייתי "מבין"! ראיתי על בחורים, "וירא אליו" "ראות פניך לא פיללתי", ראית את הדעת, את הצורה שלהם, וגם את ההתנהגות שלהם. וזכיתי שהיו לי כמה וכמה ידידים, בחורים, שהיו יכולים להיות חסידי קוצק.

ואם אנחנו רוצים להבין, לא מבחינה דמיונית, אלא מבחינה מוחשית. אתם באמת יכולים לשאול – מה, אני לא ככה? אני מתפלל, מניח תפילין, שומר שבת, אפגעהיט'ן, נוסע לרבי, מה היה אחרת אז?

ראינו אצלם דברים מיוחדים ונשגבים לפני השואה, אולם הביטוי החזק הממשי, הגיע בזמן השואה!

קודם כל, כדי להמחיש.

הבחורים אלישע, ויונתן, שנספר עליהם עוד מעט, אנשים שהיו חיים אז, (ה"אמרי אמת" אהב בחורים אלו, כי הם היו שומרי הברית, הוא חינך אותם), אפשר לומר עליהם מה שנאמר בפרשת חיי שרה את מאמר רש"י על המילים "שני חיי שרה" - כולן שוין לטובה. מה פירוש כולן שוין לטובה? וכי אפשר לומר שכל חייה של שרה הצדקת היו לטובה? הרי היו לה הרבה צרות, היתה עקרה, צרות מהגר, צרות מישמעאל, נסיון העקידה, עד שמתה.

אלא, כולן שוין לטובה הפירוש, שהיא ידעה - זה רצון הקב"ה! לא היה לה אנוכיות, אלא אמרה לעצמה: ככה זה! אתמול היה טוב, היום אחרת, אבל זה לא 'אני' עושה את זה. אם הקב"ה עשה ככה – אז כולן לטובה.

זה ראינו אצל היחידים הנבחרים האלו.

אני אומר שוב, אני לא מדבר עלי, אני עכשיו צינור, שמדבר מתוך בחורים בני עליה.

כפי שכבר הזכרתי, כאשר לוקחים ארבעה מינים, רוצים שהאתרוג יהיה הדר. כל האתרוגים כשרים, אבל רוצים אתרוג מובחר! היו אלפי אלפי "אתרוגים בחורים", אבל היו מאות "מובחרים". ממש "הדר". והיו כאלו שהיו ממש הדר שבהדר.

והבחורים האלו, כשהגיע זמן המבחן הגדול - של השואה, שוב אותו דבר, הם לא הכירו שיש צרה, שיש גרמנים, אצלם לא השתנה שום דבר!

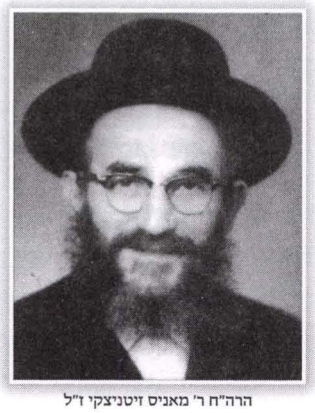
אין גרמנים! אין שואה! אתמול ישבתי ולמדתי 18 שעות, אני לומד הלאה! יש מודעות שצריכים ללכת לאיזה מקום כדי להחתים תעודות? – זה לא אני! הם לא עבדו, לא הלכו למחנות, הם חיכו עד הרגע האחרון והלכו למשרפות, עם שמע ישראל!

הנאצים מתעללים בבחורים חסידי גור

יש ספר של ר' מניס זיטניצקי, מייסד ישיבת "אמרי אמת", הוא גם כותב על ענין זה. ר' מניס היה אדם יוצא מן הכלל, הוא מספר על הנבחרים האלו, והוא בענווה טבעית, לא כולל את עצמו איתם...

אני הייתי בין התשעים אחוז שכן הלכנו בתלם של הגרמנים. קיימנו את הציווים, הלכנו לעבוד. אבל בכל זאת, היינו חסידי גור. קיבלתי פעם אחת צו שאני מוכרח לבוא לעבוד בשבת, עבר גרמני ואמר - מחר אתה מוכרח לבוא! אבל, לא חשבתי פעמיים והחלטתי לעצמי – מחר אני לא בא! ולא באתי בשבת לעבודה. זה היה סיפור גדול. כמו כן עד כמה שיכולנו נזהרנו במאכלות אסורות במחנות, לא אכלנו חמץ בפסח, ועוד כל מיני דברים שנזהרנו לא להיכשל על אף העת ההיא, והרבה מהסיפורים יש בדפוס.

הרה"ח ר' מאניס זיטניצקי ז"ל

יש שתי סוגי זכירה. יש זכירה – ש'זוכרים' את הדמות הזאת, אבל יש זכירה – ש'רואים' את הדמות. אני לא רק זוכר את אותם בני עליה, אלא 'רואה' אותם. זה כבר יותר מ75 שנה שחלפו, ואני רואה את כל מיני אותם דמויות לנגד עיני במצבים וממדים שונים.

המקום המרכזי – היום של חסידות גור זה ירושלים. אז היתה זו 'גור', עיירה קטנה. נפגשו שם מזמן לזמן עשרות-עשרות דמויות של בחורים שיכלו להיות חסידים בקוצק. מעיר שלי בנדין, מזגער'ש, מלודז', קאליש. אלישע, יונתן, ישראל שמואל. בחורים מובחרים. יוסף מאיר זיידל מקאליש. אותו דבר שמואל זגערשער (ביאליסטוצקי), ושמואל ליקעווער. זה שניים שלושה שנשארו. היו עשרות עשרות, אולי היו מאות, אני לא הכרתי את כולם.

יש בתי חרושת, מפעלים, שמיצרים מבלטים, באידיש זה נקרא שטאנץ. עושים נר, לא עושים כל נר לחוד, אלא יש דפוס מקורי ועושים לפי זה כמויות גדולות.

כפי שאני זוכר, עומדים לנגד עיני דמויות של בני העליה, מעירנו בנדין, דמויות מגור, דמויות של כל עיר ועיר שבאו לגור, והדמויות הללו התערבבו זה בזה, הצטרפו. הם היו השטאנץ, המבלטים המקוריים, וההמון הסתכל עליהם, וכל אחד השתדל להגיע להישגים של הבחור הזה. אבל כל אחד עבד לפי תכונותיו, ולא חיקה סתם את השני.

הרובד הנבחר של חסידי ה"אמרי אמת"

ה"אמרי אמת" היה רבי ל-עם ישראל, ומזה נעשו אח"כ רובדים רובדים.

היה רובד גדול של יהודים חסידים עממיים, אפשר לומר שבפולין לבד היו יותר ממאה אלף חסידים כאלו. הם באו לחגים לגור, או באמצע השנה, שבתות, באו לשאול עצות, להזכיר את עצמם ואת המשפחה. אני לא יכול לומר שהכרתי את כל ההמון הזה.

ובתוך העם הגדול הזה, היו יחידים קדושים וגאונים. כמו למשל, בני הרבי, גיסים של הרבי, ונכדי הרבי. וכן סתם חסידים, רבי מנחם זמבה, רבי מאיר דן פלוצקי, הרב מאוזרקוב, הרב מפשערוב, מכמעט אלף רבנים בפולין. בראש אגודת הרבנים עמד אח של הרבי, רבי מנדלה מפאביאניץ שנהרג בשואה.

אני רוצה לגשת לרובד השני, רובד שלדעתי הרבה יותר גבוה.

אי אפשר למדוד במעלות ולהעריך אפילו במעט, את הרבי של כל המוני החסידים, את הרבי של אברכים שהיו ובחורים שהיו קוצקער חסידים מופלגים וכמובן שגם הם לא היו מועטים, אלו היו קוצקער חסידים שעבדו כל ימי חייהם להיות קוצקער חסידים, אי אפשר לדמיין שאני בתור בחור צעיר, אברך, הכרתי את כולם, אבל כמה עשרות הכרתי.

היו חבורה של אברכים חסידיים שהתכנסו והיו חוג בלי התארגנות, בלי דיבורים. דיבור – בלי דיבור. לשמוע – בלי לשמוע. אפשר להגיד שאיצ'ה צישינסקי, שהיה כאן בארץ, היה דומה להם.

באופן חיצוני, עם עיניים שלנו, עיניים גשמיות, ראינו אותם בהתאגדויות. במשך כל השנה. היתה תקופה שקרו להם חבר'ה "הוי בוי", הויבויניקעס. הם הלכו עם כובעים של משי, לא כשאר הציבור שלבש כובעים רגילים. (היה בבנדין אברך חריף, אולי שנה אחר שהתחתן, נסע לגור, ולאחר ששהה שם ארבעה חודשים, החליף את היודישע היט'ל [=כובע הקסקט], לסאמעט היטל. כולם הסתכלו עליו).

מה הם עשו? מה היתה היחודיות שלהם?

הם לא התאחדו ולא התאגדו, ולא היו להם לילות של שיחות מוסריות, שיחות חסידיות, עד סוף הלילה, אף אחד לא דיבר חסידות עם השני, זה היה הלא בינו לבין הרבי, אבל כל אחד ידע שיש שני.

מתי הם נפגשו? איני יודע, אולם מה שרוב הציבור לא ידע ולא התעניין, למשל היכן הרבי נמצא בשבוע זה, בשבוע סתמי של פרשת תולדות או סתם פרשה, הם ידעו! לא היה להם מודיעין, אבל הם ידעו. היה איזה חוט כזה שקשר אותם, ונתן להם תזוזה כשהרבי זז. אם הרבי נסע מווארשה לוישיגרוד, או לבנדין, הגיס מחתן בן, או מישהו אחר ממשפחת הרבי, רוב ציבור החסידים ישבו בבית, אבל הם, מה זה? הרבי ישב שם וינהל טיש'ן שבוע ימים, ואני לא אהיה שמה?

לא שרצו להיות באיזה חובה או התפארות, אלא זו היתה איזושהי התקשרות בלתי מובנת, בלי הסכם אחד עם השני, בלי לדבר אחד עם השני.

והם נפגשו שמה, עמדו יחד בשורה ראשונה, לבשו ביחד את האיביצ'ה והשטריימל, ואח"כ שוב נפרדו כל אחד לדרכו. ואם קרה אירוע כזה שהרבי נמצא באיזה מקום, שוב הם היו נמצאים.

מאיפה לקחו את הכסף? אף אחד מהם לא היה מנהל, אף אחד מהם לא קיבל מהכולל, לא קיבל תרומות. אולי השוער נתן להם. איני יודע.

אלישע בנדינר - בן עליה

אחד מבני העליה המופלאים שזכיתי להכירו ולהתיידד עמו באופן אישי, היה אלישע גולדברג, או איך שאנחנו קראנו לו "אלישע בנדינער".

היתה לי זכיה להכירו, בעצם לא להכירו, הייתי ידיד שלו, ידיד נאמן, לא הייתי במדרגה שלו, הייתי רחוק ממנו... אך משום מה הוא חיבב אותי. היו לי עמו הרבה שיחות נפש. הוא היה משהו מיוחד מיוחד! משהו יוצא מן הכלל. ועליו אפשר לומר שהיה קשור לרבי הרבה יותר מאבא ומאמא. הוא והרבי! הוא והרבי!

תמיד קרן ממנו איזהו משהו, איזו אמת שהשפיעה. אפשר היה לומר עליו שהיה ראוי לנהל עדה של חסידים. אני מגדיר אותו כ"קוצקער חסיד", לא חסיד של שנת תרצ"ט. כבר הזכרנו שלרבי האמרי אמת היו כל מיני סוגי חסידים, גם בעלי בתים, גם לומדים, וקבוצה קטנה שהייתה נקראת חסידי קוצק. אבל הם לא היו כמו אלישע! מי שלא הכיר אותו ולא ראה אותו, קשה לתאר לו את זה. גם פה בארץ, עדיין לא ראיתי אדם שאני יכול לומר שהוא בדומה לו.

אני יכול להעיד עליו, שהוא לא דיבר לשון הרע, לא הוציא מפיו רכילות, לא דיבר על מישהו. אני חושב, שלא עבר רגעים, שהוא דיבר עם אדם - ולא חשב על ה'. שויתי ה' לנגדי תמיד.

שמואל זגערשער (ביאלוסטוצקי) שאל את ה"אמרי אמת", היות ויש לו חבר שהוא יכול להתחבר איתו, אלישע בנדינר, האם להתחבר איתו? והרבי אמר לו עליו: "עהר איז א ירא שמים". כאשר שמואל סיפר את זה לאלישע, נענה אלישע ואמר לו – זה שקר! תמה שמואל ואמר לו, הלוא הרבי אמר כך! "נכון", ענה לו אלישע – "באותו רגע שהרבי אמר לך את זה, היה זה אמת, כעת לא"...

היתה לאלישע יחודיות גם בלימוד תורה. הוא למד שמונה עשרה שעות ביממה. האמת שאפשר לומר שהוא למד עשרים וארבע שעות... כי בזה היה עסוק כל היממה, אלא שהוא גם קצת ישן וקצת אכל (מה שהיה לו כבר לאכול...).

הוא למד – לא רק כדי לדעת, הוא למד – כדי ללמוד, למד מפני שצריכים ללמוד, להגיע על ידי זה ליראת שמים. הוא למד דף גמרא ורש"י, וכמו שאומרים – הוא חיפש שם את הקדושה, לא סתם למד, אלא בבחינת כל עצמותי תאמרנה.

כל שבוע, בד בבד עם לימוד הגמרא ותוספות, למד גם את פרשת השבוע עם כל המפרשים, וכן מדרש רבה, מדרש תנחומא, שפת אמת.

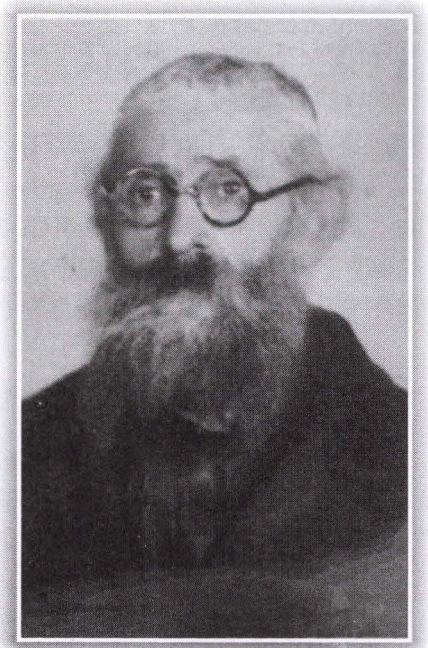
יחוד נוסף היה בו שהתעמק הרבה בשולחן ערוך, הוא היה בקי מאוד בשולחן ערוך אורח חיים ויורה דעה, וכן בכל ההלכות הנצרכות לעניני דיומא.

כל ההתעלות והמדרגות האלו לא באו לו באופן אוטומטי, הכל בא על ידי עבודה מאומצת, הוא עבד על עצמו עבודה קשה. הרבה לילות הוא לא ישן. הרבה לילות ישן על הספסל בשטיבל (מה שכבר ישן, שעה שעתיים).

בשבת, ראו עליו משהו מיוחד. הוא לא היה אותו אלישע, הוא היה אלישע של שבת! א' גיהויבענע מענטש! הוא לא קפץ וכו', לא עשה דברים של רעש... אבל ראית את הפנים שלו! ראינו שהוא דבוק בשורש של האבות.

היו עשרות יהודים כאלו בגור! לא היה בגור סימנים חיצוניים, בגור לא צעקו בתפילה.

אפשר לומר שמדרגת השבת של אלישע נבעה אצלו מאביו, ר' קלמן גרויצער.

החסיד רבי קלמן גולדברג הי"ד אבי רבי אלישע בענדינער הי"ד
התמונה צולמה על ידי הנאצים וכחזהו נראה הטלאי הצהוב

ראיתי פעם הגדרה על השבת, שבשבת כל יהודי נעשה נסיך, 'נסיך של שבת', כמו מלך. אצל ר' קלמן גרויצער ראו את זה. ששת ימי המעשה שלו היו קודרים, היתה לו חנות קטנה שבקושי התפרנס ממנה, במשך כל השבוע היה לו עצב בעינים, עם אנחה, א'יודישע זיפ'ץ. הרבה פעמים באמצע השבוע הם לא אכלו בצהרים בשר, כי לא היה, חסכו כדי שביום שישי יהיה כסף לקנות אוכל לשבת, כמו שמובא במסכת ביצה (טז, א) מאחד בשבת - לשבת. הם חיו כל הששת ימי המעשה עם תחושה והרגשה – מה יהיה בשבת, איך נכבד את השבת? והוא לא היה יחיד, היו בתים רבים כאלו בפולניה.

אבל הייתם צריכים לראות את ר' קלמן לאחר המקוה. הוא בא לשטיבל, עם הקפוטה, עם כזה מאור פנים של שבת, כפי שאומרים חז"ל אינו דומה מאור פניו של אדם בשבת לימי החול. ראינו את זה עליו, ראו אותו אדם אחר לגמרי! זה לא אותו אדם! עם אור בעינים, אור בפנים, חדוות השבת, ראו אצלו את ה'נסיך של שבת'. וכך היתה גם כל האוירה הביתית שלו ושל ביתו וילדיו, בשבת. ובתוך הבית הזה גדל אלישע.

והאמת, שבפולין, כשהגיעה שבת, ראית אפילו על יהודים פשוטים את האצילות.

דרך אגב, כיום כל אחד ואחד יושב בחג הסוכות בסוכה יפה, סוכה עשירה כמו מצה עשירה. ברוך ה' שכיום בתקופה הנוכחית הגענו למצבים כאלו, הלוואי שהיה לנו בתקופה ההיא את המנוחה הזאת. אז לא היו סוכות במרפסות, זה היה ברחוב. לפעמים היה גשם, נהיה רטוב, הביאו סמרטוט וקצת ניגבו.

לאלישע תמיד היה מצה עניה וסוכה עניה, דומני שאפילו קישוטים לא היו בנמצא בסוכתו. היתה לו סוכה מאוד פשוטה, אבל ההשקעה והרגש שלו בסוכה, העבודה והיגיעת כפיים בהכנתה, היו לאין ערוך.

בחג הסוכות, הן כשהיינו בחורים והן אברכים, היינו יושבים כל בני החבורה יום יום בסוכה יחד, ושתינו יין כדי לקיים את מצות ושמחת בחגך. בבית לא כל כך הרגשת "חול המועד", אולי הרגשת "מועד – חול"... אבל אנחנו לא הרגשנו את החול. כמובן לא הלכנו ברחוב בשטריימל, זו היתה סכנה ללכת כך ברחוב, רחוב גויי עויין, ומחמת זה גם לא יכלו לשבת בסוכה לבד, אבל בתוך הסוכה ישבנו עם שטריימל וקפוטה, שתינו יין. שוחחנו שעות שעות בענייני תורה ועבודת השם.

זכורני שבאחד הפעמים, בתוך השיחות, אלישע, או מישהו אחר, אמר: היום מוכרחים לשתות יין, מוכרחים להיות בשמחה, כי אם לא נהיה בשמחה לא נקיים את מצות שמחת החג ולא נרגיש את החג, וזה ייחשב ממש כאילו שלא הנחנו תפילין היום. כמו שבתפילין ושבת, האדם נמצא שם בתוך תוכו, וכן אסור להסיח דעת מהתפילין, אף מהסוכה אסור להסיח דעת.

בפורים כמובן שגם כן תמיד אכלנו יחד בחבורה. אפשר לומר שאלישע היה מהיחידים שקיים לבסומי בפוריא, ואז הוא התחיל לבכות ממש כמו ילד קטן, הוא ציטט בעל פה שערי תשובה לרבינו יונה, חובות הלבבות, וכולנו ישבנו והקשבנו.

במוצאי תשעה באב, וכן ביום כיפור, היה אלישע גומר את הצום חצי שעה לאחר כולם. אם הוא אכל בערב יום כפור, הוא לא אכל כדי לאכול, אלא חשב לאכול כדי לקיים את המצוה. הוא היה כמו קוצקער חסיד. לאחר מעריב של ליל יום כיפור, הוא לקח רמב"ם הלכות תשובה וישב עד תפילת שחרית ולמד, ואת כל תפילת יום כיפור התפלל בעמידה.

הוא התחתן בסוסנוביץ. חמיו לא היה אדם עשיר, ובכלל בתקופה ההיא לא היה מה לתת, שום דבר לא קיבלו, מה שאדם לא הרוויח בעצמו לא היה לו. היתה דחקות ועניות רבה. אנשים שיכלו דאגו עבור אחרים, אבל אין הבור מתמלא מחוליתו ואין הקומץ משביע את הארי.

היתה לו דירה שכללה מטבח וחדר (כך היה אצלנו, לא הרבה חדרים). החדר היה עבור שינה, וגם להכל. שם אכל בליל שבת, ישב בפנים בחדר, אכל ועשה קידוש, רעייתו שמעה את הקידוש והביאה לו את האוכל לשם, והלכה בחזרה למטבח. הוא התנהג כמו איש גדול וקדוש.

מצד שני, הוא התייחס בצורה כה מכובדת, הוא היה ההתגלמות של דברי הגמרא בענין כיבוד זולתו. לפני מועד וחג, על פי דברי הגמרא שיש לשמח את בני הבית ואת הילדים בבגדים, הוא הלך לחנות נעליים (של אחד ממיודענו) לקח כמה זוגות נעליים והביא הביתה שיוכלו לבחור. החיים שלו היו חיים של תורה, הוא חי על פי התורה, הוא היה תורה.

אני התחתנתי אחרי אלישע. התיידדנו מאוד. דוגמא קטנה לידידות האמיתית, אלישע התחתן בתרצ"ג, ואני התחתנתי שנה אחריו, בקיץ תרצ"ד, בחגים של תרצ"ה הייתי מיד אחרי החתונה, נסעתי לגור לראש השנה ויום כפור, נמשכתי עם החבורה ונשארתי שם עד אמצע חג הסוכות, ואלישע נסע הביתה לסוכות.

באתי הביתה לחול המועד סוכות (לשמחת תורה כמעט כולם נסעו הביתה, רק כמה יושבים נותרו בגור) אחרי שלושה ארבעה שבועות לא קלים כל כך. עוד לא הספקתי לנוח, אבל צעדי הראשונים היו אל אלישע. איפה אלישע יושב? – בסוכה! באתי אליו, והוא אומר לי: אפרים, אתה לא הולך הביתה, אתה אוכל אצלי צהרים. ככה היינו יחד בידידות.

עד כדי כך שהיה בעירנו חיידר שנקרא "בית ספר יסודי התורה", ומינו את אלישע בתור מנהל החיידר. הוא לא היה איש דברים, לא איש של

נאומים והרצאות, הוא היה מאוד צנוע. הוא ניאות לקבל את המינוי, אבל בתנאי שבשעות הפנאי שלי (אני ישבתי בשטיבל כל הזמן) אבוא לעזור לו. וככה עמדתי לצד ימינו, עד פרוץ המלחמה.

מסירות נפשו בזמן השואה

אם אמרתי שהיו בגור כמו אלישע, אבל סוף כל סוף הוא היה משהו יחידי יוצא מן הכלל, ואת זה ראינו יותר ויותר בעת הנסיון, במלחמה. (אתם לא יודעים כמה טוב לכם היום! הלואי שימשיך ככה, שלא תעמדו בפני שום נסיונות כמו שאנחנו עברנו אז כשנכנסנו למנהרה החשוכה של שנות השואה).

ראשית, המסירות נפש שלו. סוסנוביץ העיר היתה עיר של אלפי אלפי אנשים צדיקים וחרדים, לא פחות מהיום... היה צו מהגרמנים שעל כולם לגלח את הזקן והפאות. אני גילחתי את הזקן והפיאות (התחושה שלי באותו רגע הייתה כמו של שמשון הגבור אחרי שדלילה הורידה לו את שערות ראשו. הרגשתי שנעשיתי אדם אחר, הרגשתי תשוש, שבור), אלישע היה היחיד שלא גילח, הוא נשאר עם הזקן והפיאות, הוא נשאר היחיד מכל מעיר!

כאשר הוא היה צריך ללכת החוצה, לקח מטפחת ועטף הפנים כמו שיש לו כאב שיניים וכך יצא לרחוב. לא תמיד הוא הצליח להסתיר את זה, הרבה פעמים קיבל מכות מכל מיני סוגי דרגות גרמנים, כל מיני סוגי מלאכי חבלה.

הוא כה התבלט והיה לו שם דבר בעיר בדבר זה, עד כדי כך שאנשי הקהילה היהודית, המשטרה, כיבדו אותו, ואפשר לומר שאפילו קיבל מהם קצת השגחה ושמירה. עד כדי כך הם העריצו את המעשה היוצא דופן שלו.

כתוב בגמרא (כתובות לג, ב) אודות מסירות נפש, אלמלא נגדוה לחנניה מישאל ועזריה הוו פלחי לצלמא, שעל אף שעמדו בנסיון לקפוץ לתוך כבשן האש אבל בנסיון היסורים לא היו עומדים. מכות ויסורים זה יותר קשה מלמסור את הנפש פעם אחת וזהו, מסירות נפש פעם אחת זה יותר קל, ידוע שכאשר אדם מת על קידוש השם מתרכזים אצלו כל הכוחות הנפשיים, וכל הזמן רואה לנגד עיניו את קדושת השם. אבל להישאר בחיים, ולקבל מכות כל הזמן, זה לא מסירות נפש חד פעמית וזהו. זה יומיומי. עבר היום, אבל מה עושים מחר? מה עושים מחרתיים?

בתקופת השואה, בגיטו, עסק אלישע בפעולות נשגבות של גמילות חסד, הוא התרים אנשים שעוד היו בעלי אמצעים בזמן ההוא, לצורך חלוקת אוכל, וגם לסיוע לחבורות המרי החסידיות.

נמצאו חסידים "בעלי עסק" בגיטו, שהצליחו לנצל קשרים מסחריים מסויימים עם קומיסארים גרמניים בבתי חרושת ובתי מסחר שהופקעו מבעליהם היהודיים – והם שעזרו ביד נדיבה ובנפש חפצה. אחד מאלה היה ר' אהרן קופלוביץ', שהיה סוחר עשיר לפני המלחמה וידע להסתדר עם ה"טרוי הנדר" (איש אימונים) גרמני, שהוכנס לבית העסק שלו. שני בנים היו לו – יודל ושלמה קופלוביץ', הצעיר. שלמה, הוריד את הפיאות והחליף את הלבוש ועזר לאביו בעסקים. ואילו יודל הבכור התנגד לכל וויתור והצטרף בעצמו לקבוצת המרי החסידית, ובאמצעותו העביר אביו סיוע שיטתי נרחב גם לכל החברותא החסידית הזאת.

[היה דבר מעניין בגיטו. עמדנו לפני כלייה, אבל היהודים עסקו במקח וממכר... כל יהודי שהיה לו מפעל לפני המלחמה, השאירו לו הגרמנים את המפעל אבל עם פיקוח שלהם. ויהודי הרי יש לו תחבולות.. אז עשה עם הגרמני שלו עסקים... וכביכול, - זה היה נראה, באשליה - שהרוויח הרבה כסף. ועבור הרבה כסף, היה יכול לקנות מזון בשוק השחור].

מדי דברי בו

בני עליה

אני עזרתי לאלישע קצת בעסקנות הזאת, אבל העיקר היה אלישע. הלכנו ל-כביכול עשירים, ולקחנו מהם כסף.

במאמצים גדולים קנה קמח בשוק השחור, שמן טוב, וביצים, לש את הקמח עם הרבה שמן – כדי שיהיה מנופח ואיכותי, ועשה מזה פתיתים, ואת זה שלח לעשרות אנשים מערים אחרות שהיה בהם רעב. שמואל זגערשער (ביאלסטוצקי) סיפר שקיבל ממנו כזאת חבילה.

אצלנו בגיטו עוד היה אפשר לחיות. אמנם לא היה בשר ודגים, לא היה מצה שמורה לפסח, אבל עוד היה חצי חצי (אצלנו בבית, אף שהיינו קצת בעלי אמצעים, לא היה שמן, לא ביצים, ולא קמח, היה רק לחם שחור), אבל שמענו אז שבלודז' יש ממש רעב. אי אפשר לתאר מה זה נקרא הרעב בגיטו, מתו מרעב.

מזמן לזמן אלישע שלח גם לרבי נחמיה'לי זצ"ל בן ה"שפת אמת", שהתגורר בלודז', חבילות אוכל, על ידי יהודי ששיחד קומיסאר גרמני

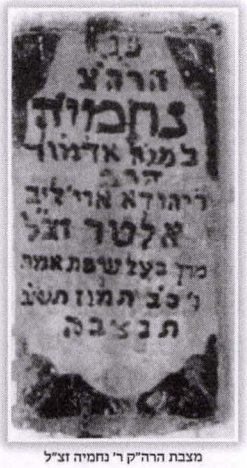

הרה"ק ר' נחמיה אלתר זצ"ל

בבית עסק יהודי שהופקע, ותמורת פיצוי נאות הסכים הקומיסאר לשלוח בשמו חבילות מזון לתוך גיטו לודז' על ידי הדואר הגרמני (הגרמני הרי יכל לשלוח בדואר הגרמני) והחבילה הגיעה לרבי נחמיה'לי לגיטו לודז'. אי אפשר לתאר! בגיטו לודז' אדם מקבל מזון איכותי כזה!

הרה"ק ר' נחמיה זצ"ל עומד נוכח מרן האמרי אמת המגיע לשמחה

מצבת הרה"ק ר' נחמיה זצ"ל

פעם אחת שלח אלישע לרבי נחמיה'לי שלושים קילו פחם (=קויהלען). לאחר זמן ראיתי אצלו גלויה מהרבעצ'ן של רבי נחמיה'לי, ואיזה תודה היא כתבה לו... ובסוף כתבה – שרבי נחמיה'לי אומר שאחרי מאה ועשרים תהיה איתו יחד! אלישע שמר את הגלויה הזו עד שהלך לאושוויץ – יחד עם זה.

בזמן המלחמה היו לו שלושה ילדים מתחת לגיל עשר, כשהצעיר מביניהם היה תינוק רך בן כמה חודשים.

הגיע היום הנורא של הסלקציה, קיץ תש"ב, היינו כעשרת אלפים איש מבני העיר, גם אלישע ואשתו ושלושת הילדים. לא אאריך כאן לתאר את הקדרות של אותו יום. אלישע היה עדיין אדם צעיר, עליו הורו מלאכי החבלה – ימינה, הביתה, על אף שהם בטח ראו שהוא לא כוח עבודה (היה לו נס שהם לא בדקו את המטפחת שהוא שם על הפנים על הזקן) ובאמצע הלילה אחר הסלקציה, הוא הלך הביתה כמו כל אלו ששוחררו הביתה. ואילו את בני ביתו ושלושת הילדים לקחו לצד שמאל, למשלוח לאושוויץ.

למחרת הסלקציה, ביום חמישי, הוא התחיל לחפש היכן משפחתו, שהיו יחד עם כל הציבור ברחוב שבו ריכזו את כל הנדונים למשלוח. קרה נס, ושוטר יהודי, איני יודע אם מעצמו (אולי בגלל שהעריכו אותו, כל העיר העריכה אותו), או שאלישע ביקש ממנו, הוציא פתאום מהחצר את שלושת ילדיו של אלישע, אבל את אשתו לא יכל להציל.

לאחר כמה ימים נעשה שקט בעיר, את אלו ששלחו שלחו ואלו שנשארו נשארו. ויוותר אלישע לבדו, ללוא בני ביתו, רק עם שלושת ילדיו, כשהצעיר שבהם תינוק בן כמה חודשים הצריך לאמו.

מדי דברי בו

בני עליה

באתי לאלישע, לראות את גדלותו של האדם הזה. הוא לבדו עם שלושה ילדים קטנים, האמא איננה, היא איננה גם לילדים וגם לאלישע.

והוא נשאר אותו אלישע! אותו אלישע!

על שרה אמנו כתוב, שכל השנים שלה היו שוים לטובה, עם הצרות, עם ישמעאל, כל השנים היו שוות. אותו דבר היה אצלה עם ישמעאל ובלי ישמעאל, עם יצחק ובלי יצחק, עם צרות ובלי הצרות, היא חיה בהרגשה של השגחה פרטית עם הקב"ה, ולכן כל חייה היו שוים לטובה. לא אגזים על אלישע, שהוא היה ממש כך. אותו אלישע. לפני יומיים שלושה היה לו את בני ביתו, היה לו הכל מסודר, זה היה בתוך צרות הגיטו כמובן, אבל עוד היה מסודר. ועכשיו אין לו את זה. והוא אותו אלישע!

בשעת העוצר, בבוקר מוקדם כשאך האיר היום, בשעה חמש שאז עוד היה מותר ללכת ברחוב ולא היה עוצר, הוא רץ לאיזה מקום רחוק לאיזה אשה עם התינוק שלו כדי שתאכיל אותו.

כמה זמן יכול תינוק בן כמה חודשים להחזיק מעמד בלי אמא, עם צרות. אחרי כמה שבועות, ביום שישי זה היה, התינוק נפטר. היתה לויה. שוב היה מפעים לראות את אלישע במצב הזה.

בליל שבת לא באתי אליו, כי היה אסור ללכת, באתי אליו בשבת ביום (שתי גיסותיו הצדקניות, אחיות של אשתו, עזרו לו עם הילדים, ועשו עוגות לשבת). עמדתי נדהם! עהר האט גילאכטען! הוא האיר! כמו בימי קדם. היום שבת! הוא היה כמו מלך, עם השתי ילדים שנותרו לו, ישב ושר זמירות שבת. שבת היה שבת.

במוצאי שבת הוא ישב שבעה. הוא ישב כמו אדם גדול. הוא הזכיר שיש איזה רש"י שאומר שכל מצוה צריך לעשותה בשמחה, וכן גם אבלות.

בראש השנה ויום כיפור אחרי שלקחו את אשתו של אלישע, עוד התאספנו, עוד היה שטיבל. אלישע היה בעל תפילה בחסד עליון, הוא התפלל לפני העמוד מוסף של ראש השנה ושל יום כיפור, וזה היה במתיקות שאין כדוגמתה. תמיד חשבתי לעצמי, איזה תפילות הוא ערך "אז", אחרי שקרה מה שקרה והוא נשאר לבדו.

בפסח, שבועות, עוד נפגשנו אני ואלישע, היו עוד כמה שבתות שהתאספנו כל פעם אצל מישהו אחר בשבת אחרי צהריים, וישבנו שוב עם אלישע כמה שעות. הריכוז היה כולו סביב אלישע, מזה שאבנו עידוד וחיזוק.

אחרי כן נפרדו דרכינו, כל אחד עם הסכנות שלו, אני בדרך הצלה שלא כדרך הטבע, ואלישע נעלם. הוא הלך עם כל העיר ושני ילדיו לאושוויץ. זה היה בתש"ג.

אם סיפרתי קודם על המסירות נפש לשלוח מזון לאנשים מערים אחרות בהם היה רעב, עדיין לא התבטאה כאן עוצמת הגדלות הנעלית שלו. היה לו אפשרות לעשות חסד, הוא הרי קיבל כסף מאנשים, ואשתו אפתה, והיה לו אפשרות לשלוח - ושלח. אני רוצה לספר משהו אחר בו באה לידי ביטוי הגדלות והצדקות העצומה שלו!

כאשר אחד מילדיו חלה, הוא היה עם חום גבוה, (מתו שם כמעט כל יום) היה רזה, השתעל, והיה כבר בדרך למות. שאלתי את אלישע, מה היה קורה אם היית לוקח קצת מהפערפאלעך האלו שאתה מכין ושולח לאחרים, ללודז', ולא תיקח זאת לעצמך, אלא תתן לילד שלך, כדי לחסן אותו קצת, הוא הרי חולה מאוד, שיהיה לו קצת יותר אוכל.

אלישע הסתכל עלי כשכולו פליאה, "מה אתה אומר לי? איך אפשר? הרי זה תרומות! זה קודש לה', זה הוכן בתרומה למען הנזקקים ואין לי כל רשות ליהנות מזה", כך נזף בי על התערבותי לטובת ילדיו מוכי הרעב.

מסירות נפש לטבילה במקוה

פעם אחת עוד לפני הגיטו, בתחילת המלחמה בתש"א או תש"ב, ואלישע עוד היה אז עם המשפחה, ואז אין מקוה בעיר.

יום אחד אלישע אומר לי, אפרים! מ'דארף גייען אין מקוה! אמרתי לו – אלישע מה אתה מדבר? הלא אין מקוה!

בקצה העיר, במרחק קילומטר, בפרבר שהיה קיים לפני שבעים שמונים שנה, היה מקום שהיה שם בעבר מקוה... ועתה נשארה שם חורבה, באיזה שדה, מקום מוזנח, אבל המים נשארו. אלישע רצה ללכת.

אמרתי לו – אני לא מוכן... הוא אומר לי – בוא!

היה מסוכן ללכת. אלישע שם מטפחת על הזקן, כמו אדם שיש לו כאב שינים, ויצאנו. באנו לשם, ומה אני רואה? מים מלפני שבעים ושמונים שנה, מלאים ירוקת ואזוב למעלה, הכל היה ממש ירוק... זה מתאים למים של תיבת משה בים סוף...

מדי דברי בו

בני עליה

אני אומר לו – אלישע ביסטו משיגע?? ובעוד אני מדבר, אלישע לא אומר מילה... אלא בזריזות קפץ-טבל-ויצא, התלבש. כעת הוא רומז לי בלי לדבר שגם אני יעשה את זה... לא יכולתי לסרב ועשיתי את זה...

אני בטוח שאלישע ידע מהמקוה הזאת עוד קודם, ורק בפעם הזאת קרא לי רק בכדי להנות גם אותי...

זה היה אלישע!

בחנוכת בית תלמוד להוראה בבני ברק השתתפתי כאחד מחבר המייסדים, ויש שם שלט עם שמי. משה פראגר-מרק ביקש שאבוא. זה היה בקיץ, ישבתי עם ראש הכולל הרה"ג רבי שלמה זילברשטיין, וכן היה שם ראש הישיבה הרה"ג רבי משה זאב פלדמן. הרב הגאון רבי יוסף כהנמן ראש ישיבת פוניבז' דיבר, משה מרק דיבר. ה"לב שמחה" זי"ע היה שם. היתה סעודה גדולה כיד המלך לכבוד המאורע הגדול.

לקראת סוף המעמד ניגש אלי משה מרק וביקש ממני - אפרים תגיד כמה מלים. אמרתי לו, משה מה זאת עולה בדעתך, גדולים כאלו יושבים כאן, ה"לב שמחה", הפונוביז'ר רב, ואני אדבר. אבל משה היה חזק בדעתו, והוא אמר - אתה תיגש ותדבר!

נאמתי כמה מילים. בין המילים אמרתי, הייתם צריכים לבוא לווארשה, לבנדין, לפולניה, לשטיבלעך, לראות איך שלמדו יומם ולילה, איך שמסרו נפש. אמרתי להם: אתם חושבים שאתם צדיקים גדולים, אתם הולכים למקוה, הרי המקוה שלכם חם, מים חמים! אצלנו בפולין במקוה בשבת היה קר, היה חורף, קר, והלכנו למקוה, ורעדנו מקור. אמרתי לאברכים, הלואי שלא תבואו לידי נסיון, אל תתפארו ותתגאו בכך שאתם אוכלים בשר חלק, מהדרים בכשרות, שומרים על זה שומרים על זה... הרי זה לא בא מתוך השקעה, הכל יש היום, אם רוצים חלק – יש חלק, רוצים מקוה – יש מקוה חמה. אל תתפארו. בואו לבחורים של אז, המסירות נפש שלהם למקוה קר עם ירוקת ואזוב!!...

ירדתי מהבמה, ניגש אלי רבי איצ'ה מאיר לוין ואמר לי: יישר כח אפרים, הצלת את הכבוד של גור.

יונתן ברגר

בחור בן עליה מופלג נוסף הוא הבחור יונתן ברגר. היו לו הורים יקרים, האבא יהודי גביר, חסיד, אחים חסידים, היה לו אח יששכר ברגר. יונתן היה יוצא מן הכלל. אם רוצים לעשות השוואה בינו לבית ולאחים, אפשר לומר שהם היו בעולם הזה והוא היה מונח בעולם הבא, בעולם אחר לגמרי.

הקב"ה נתן לי מתנה, שאפילו שאין לי היום חוש שמיעה וראיה אבל אני רואה את הדברים מהעבר ממש בהווה מול העינים. אני רואה כעת ממש מול עיני את יונתן.

הוא לא דיבר מילה מיותרת. רק למד. לא הלך ריק אף פעם. אף פעם לא הלך זקוף ברחוב, תמיד הלך ברחוב כפוף עם העינים למטה. לא ראה כלום מסביב, כאילו שום דבר אינו קיים.

בתשעה באב, למדנו בשטיבל את סוגיית החורבן בפרק הניזקין, למדנו גם מדרש איכה, והיו בחורים שלא היה להם כוח, אבל הבני עליה למדו.

הגיע מעריב של מוצאי התענית, כולם התפללו מעריב. יונתן לא התפלל. אצלו עוד לא נגמר הצום, הוא הסתובב הלוך וחזור הלוך וחזור. אנחנו הלכנו הביתה ואכלנו, וחזרנו (לא היינו הרבה בבית), ויהונתן עדיין צם.

שאלתי אותו – למה אתה לא מתפלל? מאיפה המקור שלך? "יש לי מקור"... הוא אמר לי. אולי מצא איזו חומרה באיזו מקום בהלכה שעדיין עוד לא הזמן של צאת הצום. הוא התפלל מעריב, והלך הביתה, אולי שעה וחצי לאחר הצום. וכך היה גם מידי שבת בצאת השבת.

בלתי להאמין.

הוא, למד הרבה שולחן ערוך, בעיקר חלק אורח חיים, זה היה בחיי ה"חפץ חיים", כשעדיין לא היה "משנה ברורה", כמו היום שנותנים ארוחה על השולחן וגם מנה אחרונה עם הכל יחד. אז היה צריך לקחת טור אורח חיים, בית יוסף, מגן אברהם, פמ"ג, וללמוד ולהעמיק בכדי לדעת את ההלכה על בוריה, ובנוסף הוא לבד עשה לעצמו חומרות, חיפש את כל החומרות שיש כדי לקיים אותם.

תמיד, כשאכלנו סעודה, היה קערה עם אוכל, יונתן לא נוגע, יונתן לא אוכל. אחרי שכולם יאכלו, יישאר, אז הוא גם יאכל. היתה לו משמעת של אוכל, לרסן את התאוות.

הבני עליה עבדו על עצמם. הם היו אנשי מעלה, גרויסע מענטשן.

יונתן התחתן ממש לפני המלחמה, בסוסנובצה.

מאיר שיקמן

יש בבני ברק חסיד גור ר' יחזקאל שיקמן, היה לו אח, מאיר שיקמן.

הבחור מאיר שיקמן הי"ד ולצידו אחיו ר' יחזקאל ז"ל

אבא שלהם היה יהודי חייט, יהודי טוב. אני כבר הייתי אברך בסוסנוביץ, והוא בא לשטיבל בבנדין, דיבר עם מישהו, הביא את בנו שהיה אז בחור צעיר ואמר: אני נותן אותו לידכם, שיגדל בתורה. והוא אכן היה לאדם גדול. תקופה קצרה הוא אף למד בישיבת חכמי לובלין.

בזמן השואה הוא אירגן כשבעים בחורים, הם לקחו חדר, ושם הם היו יום ולילה כמה שנים ועסקו בתורה. בזמן שחיסלו אותם כבר לא הייתי שם.

אותו דבר כמותם, היו מאות בפולניה.

היו עשרות עשרות בחורים שהיו נקראים "אייניקלך", אלו היו נכדים של ה"אמרי אמת". מנחם איצ'ס, לייבל איצ'ס, נח איצ'ס, ילדי ר' שלמה יוסקוביץ. בשנות המלחמה, מכל האיינקלעך, כמעט כולם לא גזזו את הפיאות והזקן, ולא הלכו לעבוד, ישבו ועסקו בתורה יומם ולילה עד שהלכו לעולמם על קידוש השם. נשאר רק אחד מהם, נח שלומע'ס. נח יוסקוביץ.

כולם הלכו לקידוש ה' במסירות נפש.

הגאון ר' אפרים מנלה שליט"א שהכיר היטב את הבחור מאיר שיקמן מעיר מולדתו סוסנובצה, מספר:

מהר"ם שפירא זצ"ל בחן אותו והתפעל ממנו מאוד ולקח אותו עמו לישיבה בלובלין, בישיבה תפס הבחור מאיר שיקמן מקום חשוב מאוד, היה קרוב מאוד לבחור דוד קליינמן שהיה מפורסם בשם דוד וולשצ'ובר.

כעבור כמה שנים ללימודיו בלובלין נשלח ע"י ועדה מיוחדת שהיתה בגור, לעיר אוסטרוב, שם שימש כמנהיגם של הבחורים המקומיים.

בתחילת המלחמה חזר לסוסנובצה. באותה תקופה, עם כניסת הנאצים ימ"ש לעיר, הם סגרו את כל בתי המדרש והשטיבלך, הבחורים לא יכלו יותר להיות בצוותא והתפזרו לכל עבר והיו במצב נורא ואיום. כל זה עד שהגיע מאיר שיקמן. כשהוא הגיע, הוא החליט שכולם חייבים להיות במקום אחד מרוכז, היו אז בעיר שתי בחורים חשובים שהיו נקראים ה"קומדנטים" של הבחורים, אברהם אבא אוזאך, בחור מיוחד במינו שהיה בקי בש"ס, ותלמידיו סיפרו עליו גדולות ונצורות. ובערל בלאט, שגם הוא היה "שם דבר", ותקופה מסויימת הנהיג את הבחורים בשידלובצה. אך כשהגיע מאיר שיקמן, כולם הכניעו עצמם מולו ושמעו בקול דבריו, הוא החדיר אוירה של מסירות נפש בכל הבחורים, חזרו ללמוד יחד כאילו כלום לא קורה, אכלו יחד כל שבת והשתדלו לשמור עד כמה שאפשר על סדר חיים נורמלי.

כך התנהלו העניינים עד פסח תש"ב. אח"כ התפזרו כולם במחנות, גם מאיר שיקמן נלקח למחנה, וסיפר אחי הרה"ח ר' חנוך העניך מנלה ז"ל שהיה עמו בליל הסדר: האברכים והבחורים התכוננו לשבת לסדר עם המרור שהיה להם בשפע רב, והנה הגיע מאיר שיקמן וביקש שיחכו לו עד שיתפלל מעריב. חיכו לו, והוא התפלל מעריב בהתלהבות עצומה, תפילת העמידה לבד ארכה לו יותר משעתיים... היה אז כל כך מסוכן, כל רגע יכל להיכנס נאצי ימ"ש ולתפוס אותם באמצע ההכנות לסדר, אך הוא עמד בדביקות והתפלל, ואחי ז"ל שהיה "מבין" סיים: "ראו בחוש שהוא בעל מדריגה ממש"...

גם אני, מספר הג"ר אפרים שליט"א - ראיתי את הבחור מאיר שהוא אומר "מן המצר" בהלל. וראיתי מה זה תפילה... כשלמדתי עמו יחד חו"מ הלכות עדות, ראיתי מה זה לימוד...

ומספר הג"ר אפרים שליט"א עוד: ששמע מאחד שהיה עמו בגיטו. "זקן היהודים" היה אז יהודי בשם ברוך מייסטר מקשאנוב, הוא הלך כמו הנאצים ימ"ש עם מגפיים גבוהות ובגדים מצוחצחים, ותחת פיקודו היתה קבוצה של יהודים שהיו מכים יהודים מכות מוות בלא היסוס ופקפוק, כולם פחדו מאותו ברוך מייסטר פחד מוות ממש.

והנה ליל ש"ק אחד, מאיר שיקמן השאיר לעצמו כזית מצומצם של לחם לקדש עליו, וברגע האחרון הבחין שגנבו ממנו את הלחם, לא פחות ולא יותר, הוא ניגש לברוך מייסטר וסיפר לו את סיפורו וביקשו שיתן לו לחם לקידוש.

ברוך מייסטר נתן לו שתי לחמים, ואמר, כי אם היה לבחור זה העזה לעשות כן ולפנות אליו בבקשה כזו, סימן שהוא באמת מתכוון לשם שמים ואם כן מגיע לו...

הרה"ח ר' דוד לייב קרקובסקי שליט"א ישן עמו יחד בתקופה מסויימת באחד המחנות, כשהוא מדבר אודותיו הוא אומר: זה היה מלאך, אי אפשר להבין, כל היום עבד קשה בעבודה הנוראה שהעבידו אותו הנאצים ימ"ש. ובלילה ישב וחזר על לימודו, חזר וחזר... מלאך אמיתי הוא היה... הי"ד.

(כוכבי אור / הרב דוד מנדלבוים)

מדי דברי בו

בני עליה

אנשל בנדינר

אני רוצה לתאר בפניכם את הדמות של ר' אנשל בנדינר (שם משפחתו היה שעניצער).

אנש'ל היה אחד מהחבר'ה בני העליה האלו, והיה בגיל שלושים, הוא הגיע לשטיבל בוארשה, ונהיה הויכע מענטש.

במשך היום, אם מחלקים את היום ל24 שעות, אפשר לומר ששליש מתוך היממה הוא הסתובב הלוך-חזור-הלוך-חזור-הלוך-חזור. לא רואים אותו פותח גמרא ולומד, אולי הוא עשה את זה כשאף אחד לא ראה. רק ראית אותו להסתובב הלוך וחזור קיבלת התפעלות, ראית שהוא שוחה בשמים.

אני מנסה לחשוב ולתאר לכם, איך הוא ניהל את החיים שלו, ומה הוא חשב. מה שאני אומר לא שמעתי מאף אחד, לא דיברתי איתו, אבל זו הערכה פרטית שלי, לפי מה שראו עליו, ואני מקווה שזה נכון.

בבחרותי שמעתי שהחובות הלבבות אומר באיזה מקום, שעל האדם לדמיין לעצמו שהקב"ה ברא אותו, ומה הענין שלך את מי עוד הוא ברא. אותך הוא ברא וציוה לך מה לעשות, בזה תתעניין ותפעל, ותו לא יעניין אותך אחרים. אני חושב שהמילים שלו הם: שתהא עבודתך בעולם כשם שהוא יחידי בעולם כך אתה יחידי בעולם.

כך אני ראיתי את אנשיל בנדינר. זו הערכה שלי, שהוא ור' מנדלי דומברובר (אודותיו נדבר בהמשך), ר' מנדלי ליטמורסקר, ר' אברהם טיקטינער, אלו הם יהודים שהלכו לפי המסלול של החובת הלבבות.

זכיתי פעם אחת לנסוע אתו ברכבת. הוא נסע עם אלי' בנדינר (בן הרב מבנדין) שהיה חבר שלו, וישבתי כמעט ממולו. לא דברנו אף מילה. הוא פתח את המזוודה, הוציאו פירות חדשים, והוא התחיל לשמוח, איי, זה פרי חדש שהקב"ה ברא! והוא אמר כזו ברכת שהחיינו, שאני בכל נדרי לא אמרתי כך שהחיינו...

זוכר אני שהיה פעם ה' שבט שמשום מה אברכים לא עשו אז סעודה. אנחנו הבחורים ישבנו ועשינו סעודה. אנשל בא לשטיב'ל, וכל זמן שאנחנו ישבנו, הוא הסתובב הלוך-וחזור הלוך-וחזור. בא אליו בחור ואמר לו – אנשל שב אתנו! אבל זה לא היה יכול לקרות שאברך ישב עם בחורים...

אנש'ל התייצב לצבא הפולני ולא הצליח להתפטר מהגיוס, ולקחו אותו. הוא הלך למחנה צבא [=קאזאר בפולנית] והתחייל, לבש מדים ונשא רובה. אברכים עזרו לו להתחמק ולברוח מהצבא, הוא זרק את המדים ואת הרובה וסייעו לו לקבל סרטיפיקאט ולנסוע לא"י. הוא הגיע לירושלים, והתאכסן בירושלים בעיר העתיקה, ושהה שם חודשים ארוכים ולא דיבר עם אף אחד מילה, ולא ידעו מי הוא.

לאחר זמן, כנראה שהם דיברו ביניהם שיש כאן איזה טיפוס בן עליה, והתחילו לתהות על קנקנו, ושאלו אותו מי הוא. הוא אמר להם שהוא מפולין ומסתופף בצילו של ה"אמרי אמת". אז הם צעקו, גיוואלד! ככה נראים החסידים שלו, כאלו בעלי מעלה? הם כל כך התפעלו מהדמות שלו.

הסוף היה שאספו עבורו כסף. נסעו זוגות אברכים בכל פולין וצברו סכום גדול, והשתדלו עבורו. הוא קיבל שחרור וחזר לפולין.

הוא נספה בשואה יחד עם אברכים אחרים.

אמרתי לכם, שאצלנו פירשו, כולן שוין לטובה – שכל המאורעות שקוראים בחיים הכל היה גלייך, שרה ידעה מרוב דביקותה בה' שהכל ממנו, והיא לא התפעלה משום דבר, לא מדבר טוב ולא מדבר רע. ראיתי את הבחורים והאברכים בני העליה, אלישע או אנש'ל בנדינר, איך שעברו את הזמן שלפני השואה ובזמן השואה, אצלם כך היה. תש"ג היה בדיוק כמו בתרצ"ג. ישבו ולמדו כאילו אין כלום.

אכשר דרא??...

אחד מראשי הישיבה אמר לי לגבי ערך הדור היום מול הדור של פעם, ש"אכשר דרא". אמרתי לו שדומני שהגמרא אומרת זאת בלשון תמיהה: אכשר דרא?...

אמנם, שני הדברים אמת. הרצון הוא, שהבחורים המובחרים שיושבים כאן, ובכל התפוצות, לא יחשבו שאכשר דרא.

ברוך השם, וה' יעזור הלאה, שלא תגיעו לאחוז-אחד-נסיון של מה שעברו בגילכם, הבחורים האלו. הם גם ישבו בסעודה. אבל על 'פירורי' לחם, ולא על 'כזית' לחם. על מים מהברז, ולא על כוסית משקה. אבל הם שרו את אותם השירים שאתם שרים, בהתלהבות גדולה!

המטרה היא, הכוח של – "להתקשר", לדעת – שלא נולדתי היום, אני בן לעם היהודי, אני נולדתי לפני אלפי שנים. אנחנו המשך, אנחנו ענפים, הרבה ענפים, הרבה עלים, עשרות אלפים, רבבות, הקשורים לעץ הגדול.

התחדשות תמידית

אמרנו שהיסוד של גור הוא פשיסחא.

רבי בינם מפשיסחא אמר: על דוד המלך, כאשר לא בא לאכול, ביום ראשון אמר שאול המלך "מקרה הוא", ביום השני... שאל "מדוע לא בא דוד... בן ישי גם תמול גם היום" (שמואל א פרק כ).

על משקל הנאמר בפסוקים אלו אמר הרבי מפשיסחא: אתם שואלים אותי מדוע לא בא דוד בן ישי? הרי יש חסידות, יש תורה, יש ירושלים,

יש בני ברק, גם אשדוד יש חצור... בעזרת ה' יש, אז מדוע לא בא משיח בן דוד? התשובה היא: "גם תמול גם היום". התמול דומה להיום, היום דומה לתמול, ללא התחדשות. צריך להכניס בדור היום קצת יותר התלהבות והתחדשות.

מה שאמרתי לכם על האתרוגים המובחרים, על אלישע, יונתן, ואיצ'ה... ועוד שמות ושמות... מאיר שיקמן... אצלם, לא היה אתמול כמו היום. אצלם כל יום הייתה התחדשות. להם לא היה איכפת מה יש בעולם, מה יש באומות העולם, זה לא נגע להם. הם למדו את הפשט של הגמרא כפשוטו, כל העולם לא נברא אלא לצוות על זה.

אני הייתי בגילכם כל-כך-תמים, שהסתכלתי על אלישע ויהונתן וקנאתי בהם, והרהרתי לעצמי בבטחה שכל העולם עומד על בחורים אלו. תארתי לעצמי, מי זה העולם? הגויים?! נו, מה זה הגויים... מתוך כל הגויים יש רק עם ישראל! ובתוך עם ישראל מי המובחר? החסידי גור... ובתוך חסידי גור יש יהונתן ואלישע! עליהם העולם עומד. ככה הייתה המחשבה.

ר' מנדלי דומברובר

ליד בנדין היתה עיר דומברובה, בה התגורר החסיד הגדול ר' מנדלי דומברובר.

ממבט חיצוני לא ראו עליו שום דבר. הוא התהלך עם חלעט'ל הכי זול, דירת מגוריו היתה דלה וענייה, לא הלך עם הפיאות בחוץ, ולא ראו אפילו שיש לו פיאות, ולא ראו אותו מחזיק גמרא, או מתפלל, וגם לא ידעו מתי התפלל, אבל כשראו אותו הולך – ראו שהוא איש מעלה!

אמרו עליו, שבקוצק הוא גם היה יכול להיות חסיד גדול. הקוצקער חסידים, האברכים החריפים, הם ידעו מי זה מנדלי.

הוא היה יושב כמה שבועות בגור, פעם התארח אצל זה, ופעם אצל זה.

אלישע היה נוסע אליו פעם בשבוע-שבועיים עם החשמלית [=טרעמביין] שנסעה מבנדין לדומברובה, לדבר איתו. זו היתה נסיעה של חצי שעה.

באחת השנים ר' מנדלי חלה בשחפת, אלישע עשה הרבה-הרבה מאמצים, הביא אליו רופאים הכי טובים.

וכה מספר הרה"ח ר' מוטל מיירנץ שליט"א אודות ר' מנדל:

אחד המיוחדים שבחבורת חסידי גור, היה החסיד המופלג ר' מענדל דומברובר ז"ל, אשר עוד בהיותו בן חמישים וכמה שנים שהה רוב ימי השנה בגור, ואף שהיה בעל משפחה היה משליך את כל העולם מאחרי גיוו, ולא היה לו בעולמו כי אם דביקות בהשי"ת וברבי.

וסיפר ר' לייבל קוטנר ז"ל, כי כשהגיע בנו של ר' מנדל זצ"ל לגיל בר מצוה בא לגור, ולכשפגש את אביו אמר לו: אבא אני נהיה בר מצוה. השיב לו אביו: "לשם מה אתה אומר לי זאת, אמור לעצמך"...

בהקשר לזה מסופר עוד, כי פעם הגיע מכתב ממשפחתו לאדמו"ר ה"אמרי אמת" זצ"ל כי שרויים הם בדוחק גדול, וזקוקים הם לאביהם שיפרנסם. שלח ה"אמרי אמת" לקרוא לו, אך הוא מרוב שלא יכל להיפרד מרבו, בבחינת "כל הפורש ממך כפורש מן החיים" (קידושין סו ב), הלך וטמן עצמו כדי שלא יבחינו בו ולא יוכלו למסור לו את הזמנת הרבי.

בינתיים הגיעו ימי החנוכה, והיה גם הוא מן הנדחפים בשורה בשעת הדלקת הנרות. כשהבחין בו הרבי אמר לו "הנה שמוע מזבח טוב" (שמואל א טז) - "הערן איז בעסער אפילו ווי א חסיד א חסיד" (דהיינו: הציות עדיף אפילו מלהיות "חסיד - חסיד", כפל הלשון להפלגה בדרגת החסידות).

מכל זאת רואים אנו את הפלגתו במידת החסידות. כידוע כמה היו שקולים ומדודים מילותיו של כ"ק מרן ה"אמרי אמת" זצ"ל, עד שאם כתב על מישהו בר"ת נ"ח (=נתן חסיד), ראו בזה הפלגה גדולה בשבחו, כל שכן אם נקט בפיו לשון של הפלגה. ללמדנו כמה היתה גדולה בעיני רבינו חובת הציות.

כשהפסיק אדמו"ר ה"אמרי אמת" זצ"ל לעשן מטעמי בריאות, מסר את קופסת הסיגרים לר' מנדל, ואמר לו: "שלא תשכח תורת רייכערן" (תורת העישון), כי כידוע בדורות הקודמים היה ענין גדול בעישון, כסיוע לעבודת הקודש. ורואים אנו עוד את מדרגתו הגדולה בחסידות, עד שראה אותו רבינו ראוי לעבודת קודש זאת.

ר' שמואל לוקעווער ז"ל, כשביקש לתאר את דמותו של אותו חסיד, אמר: כשהסתכלו עליו ראו יהודי שבטל לגמרי להשי"ת...

(על משכנות הרועים עמ' קסו)

מהמיוחדים שבין זקני החסידים היה הרה"ח ר' ישעיה ברגר ז"ל. בימי נשיאותו של כ"ק מרן האדמו"ר ה"אמרי אמת" זצ"ל, כשהתחילו בגור לעבוד על קירוב הדור הצעיר לחסידות, הטיל אדמו"ר זצ"ל על ר' ישעיה שהיה תלמיד חכם גדול ועובד ה' מופלג, לקרב את הבחורים.

הרה"ח ר' גודל אייזנר ז"ל, תיאר כיצד באו צעירי החסידים קבוצות קבוצות להתחמם באורו, היות ואז לא נהגו לדרוש בחסידות אלא בזמן סעודה, על כן מי שביקש לשמוע ממנו דברי חכמה היו מארגנים סעודה. נוטלים כיכר לחם עם דג מלוח, סיר מרק ובקבוק יי"ש ועולים לר' ישעיה לשמוע מילי דחסידותא. יש והיו הקבוצות מתחלפות בכל שעות היום, קבוצה של אברכים יורדת מביתו, וקבוצה של בחורים עולה אליו והסיר בידם. והחצרן הגוי שהיה שומר את שער הבית היה קורא כלפיהם, "מה אתם רוצים ממנו, הריהו מלאך ולא אדם, כל הלילה מתהלך בחדרו וצועק, הו, הו" (כי היה עובד ה' בהתלהבות, והסתובב לילות שלמים אחוז שרעפי קודש) וגם כל היום לא נותנים לו לנוח?

סיפר הרה"ח ר' שמואל לוקעווער ז"ל, שבצעירותו בהיותו סמוך לבר מצוה, ישב עם חבורה בני גילו בעת רעוא דרעוין של שבת חזון שבמוצאה חל תשעה באב אצל ר' ישעיה ז"ל, והיה אחוז התלהבות ודיבר בענייני עבודת ה', ובתוך דבריו אמר "כלום אני בדרגה להתאבל על חורבן בית המקדש? האלט מען אונז דען ביי מתאבל זיין אויף חורבן בית המקדש", והפליג בדברו עד סמוך לחשיכה. והדברים השאירו רושם עמוק אצל החסידים.

באותו תשעה באב שהה בלודז' החסיד המופלג ר' מנדל דומברובר ז"ל, שגם הוא נחשב לאחד מגדולי החסידים בגור, שהיה כולו ביטול מפני השי"ת, כדרישת ה"שפת אמת". ולעומת ר' ישעיה שהיה מרבה בדברים של חסידות אמת, וכולו בוער בשלהבת אש קודש, היה ר' מנדל ממעט מאוד בדיבור ועוצר את התלהבותו בפנים, בבחינת "אענך בסתר רעם" (תהלים פא), אף שקרני אורו היו בוקעים מתוכו והורגשו לכל אשר התחקו אחריו.

ביקשו הבחורים לשמוע גם מר' מענדל כמה מילים בענין בו דיבר ר' ישעיה, וסיפרו לו ברוב התפעלות על אשר ראו ושמעו באותה סעודה שלישית במחיצתו של ר' ישעיה. הפטיר ר' מנדל קצרות כדרכו, "און ביי דעם האלט ער יא? (ובדרגה זאת [להסביר את ריחוקנו מהאבל וכו'] הוא כן אוחז?).

(על משכנות הרועים עמ' רא)

זכרונות מבנו של ר' מנדל דומברובר

אבי - המכונה "מנדל מדומברובה"

בפרברה של העיר וארשה, הנקרא "פובונזק", חי יהודי בשם יצחק זילברצן. ידוע היה בשם איצק - הסבא רבא שלי. חסיד גור היה, מן היושבים ליד שולחן הרבי, ועל ידו ממש. בהיותו לו בנים, ואחר כן נכדים, כיבדו הרבי והיה ל"סנדק". בהיותו צעיר לימים, הרבה למטה מעשרים, נשא אשה. וכשנולד בנו הבכור, קרא לו שלמה (סבי לעתיד). כשגדל הבן, והגיע לגיל חמש עשרה,

התחתן עם בתו של הרב מוולשצובה הסמוכה לצ'נסטוכוב. שם חיו, אולם לא הרבה שנים, בהיותו רק בן עשרים ושמונה. חלה והסתלק.

בשנותיו הקצרות זכה להביא לעולם חמישה בנים ובת. כשנולד לו הבן הבכור, קרא לו מנדל, ע"ש רבי מנדל מקוצק. בגיל רך, בעודו ילד, כבר הראה סגולות נדירות בלימודיו. כשהיה בן תשע, סיפרו שידע את הש"ס בעל פה וקראו לו: "העילוי". באותה תקופה התייתם מאביו, סבי, והתגורר זמן מה אצל הסבא איצק בוואַרשה.

פעם לקח אותו דודו, אחי סבי, ר' אהרון ל"גור" אתו, והציג אותו לפני הרבי. ה"שפת אמת" הושיב אותו על ברכיו ושאלו שאלות בש"ס ובפוסקים, ולבסוף קיבל צביטת לחי מהרבי, אז היה בן תשע.

בעיר דומברובה גר יהודי, בשם משה שמואל קופרברג (סבי לעתיד). היה לו בית בן שלוש קומות שבנה בשותפות עם גיסו, וגם חנות היתה לו באותו בית. משה שמואל חיפש שידוך עבור בתו הבכירה, ובחיפושיו הגיע יחד עם גיסו הלמדן שלמה יוסף הי"ד, לעיר וולושצובה הסמוכה לצ'נסטוחוב, כדי לראות ולבחון את הבחור ששמעו כבר הלך לפניו. הסבא התפלא מאד ממה שראו עיניו, ושלמה יוסף הלמדן, אחרי שבחן אותו והשתומם מבקיאותו הסכים לכל התנאים. וכך נהיה הבחור העילוי, לחתן והגיע לדומברובה. במרוצת הזמן נודע והתפרסם, במיוחד בין החסידים, בשם החיבה: "מנדלי מדומברובה". אז היה בן חמש עשרה.

כשבא חסיד לקוצק, והתלונן על חוסר פרנסה, אמר לו הרבי שיתפלל לשמים. כשענה החסיד שאינו יודע כיצד להתפלל, אמר לו הרבי: "אם כן, אם אינך יודע איך להתפלל, זו דאגה יותר גדולה מדאגת פרנסה. כששאלה אמי את אבי מה יהיה עם פרנסה, השיב לה בזו הלשון: "ולוואי ותהיה לי דאגה בדברים יותר גדולים, כשם שיש לי דאגה בפרנסה"...

אמי בשמעה תשובה כזאת התייחסה באימון לדבריו, ולא תפסה את משמעותן של המילים, שלחסיד קוצק האמיתי, הדאגות העומדות ברומו הן דאגות עליונות, בענייני דשמיא, לרומם את נפשו של האדם, ולא עניינים גשמיים, כגון פרנסה, ואבי בכל מהותו וישותו, בדרך מחשבתו הפנימית, ובהליכותיו. היה חסיד קוצק אמיתי...

אבי, דבקותו באמת ובדרך המחשבה הקיצונית שהגיע אליה, מנעה ממנו כל התעסקות בעניינים חומריים, המסקנה שאליה הגיע היתה שכל עיסוק דורש לרמות קצת...

כשיודעים את אורח החיים של חבורת האברכים שהתלקטה בקוצק, לא קשה אז להבין את התנהגותו של החסיד, שנולד אמנם עשרים ושבע שנים

אחרי הסתלקותו של הרבי, ואשר נקרא בשמו, ובאורח פלא גדל והתנהג כאילו נולד והתחנך בתוך חצרה של קוצק.

אבי נולד תשעים ותשע שנים אחרי הרבי מנדל מקוצק, ועשרים ושבע שנה אחרי הסתלקותו. הדור היה עוד דבק ברטט של קדושה, במלכות הרוחנית של קוצק. סבי ר' שלמה (שבעל השפת אמת קרא לו "אברך משי") ראה צורך נפשי לקרוא לבנו הבכור, בשם ענק הרוח, המלאך שהתהלך בעולם הזה. וראו זה פלא - השם שקיבל קבע את דרכו בחיים לכל חייו. התייתם מאביו בגיל רך וגדל ונהיה לחסיד בהא הידיעה. כל התנהגותו והליכתו היו כקוצקאי מובהק.

בקוצק לא ראו כלום ולא שמעו כלום: בקוצק דברו בשפת הרמזים. אצל אבי גם כן לא ראו כלום ולא שמעו כלום, אבל למי שיש אוזן שמע, ולמי שיש עין ראה.

תלמידו של רבי מנדל מקוצק, חייב היה להיות למדן מופלג. בכל זאת היו שהלעיזו על חסידי קוצק שאינם לומדים, שאפילו לא רואים שיפתחו ספר...

פעם התלוננו חסידים לפני הרבי, שמנדל מדומברובה אינו לומד, מתהלך ימים שלמים בבית המדרש הגדול בגור, הלוך ושוב ולא רואים שישב פעם וילמד...

הרבי קרא לאבי, ושאל אותו בסוגיא במסכת "מכות". החסיד שסיפר על זה, המשיך וסיפר כי על סמך התשובה, ערכו סעודה, ואכלו בשר, כמנהג הגומרים מסכת בש"ס. ואל החסידים שהתלוננו, פנה הרבי ואמר: מה הנכם רוצים ממנדל שלי?

בניגוד לערים ועיירות אחרות בפולין המדינה, שהרוב בהן היו יהודים, בדומברובה העיר, הרוב היה לא יהודי, היהודים היוו בה מיעוט. עיר אפורה היתה, וגם שחורה מהאבק שנישא באויר ממיכרות הפחם שבתוכה ובסביבות כולה. מבחינה יהודית היתה עיר רדומה, לא הצטיינה במיוחד במוסדות ציבוריים מיוחדים ועסקנות ציבורית מיוחדת.

אם בכל זאת היתה מפורסמת, רק הודות לשם החסיד שהתהלך בתוכה, ושנתן פירסום לעירו... בכל רחבי פולין, בכל עיר שנמצא בה בית חסידי גור השם הזה היה ידוע, וכשמי מאנשי דומברובה, ולאו דווקא חסיד גור, נקרה באקראי, לרגל עסקים, או מסיבה שהיא לאיזו עיר בפולין, בין חסידי גור והזכיר או רק ביטא את שם העיר דומברובה, מיד היתה השאלה, בהתפעלות, מדומברובה אתה?... מעירו של מנדלי "דומברובר"?... ומה שלומו?... ושלום ביתו?...

בכל מקום קראו לו בשם העיר דומברובה, פרט לדומברובה עצמה. שהיו גם שקראו לו "מנדל מגור". וכל כך למה? כי ישב בגור שבועות רבים, ובמשך השנה השבועות הצטברו לחודשים...

כשנסע לגור בדרך לבית הנתיבות בדומברובה כשפגש במי, וההוא שאל, לאן אתה נוסע מנדל? ענה: אני נוסע לווארשה... כי הרכבת הזאת רק עד ווארשה הלכה, ומווארשה עד גור היה צורך בחשמלית וברכבת השניה. דייק בדיבור...

מעולם לא שמעו ממנו את המילים רבי, "גור". הכמיהה וההערצה אליהם היו כה גדולים וחזקים, שאף לא הרשה לעצמו להזכיר את שמות החיבה האלה.

שתקן ידוע היה, בעל אופי חזק, ולא התנשא מעל אף אחד. אולם שונה היה מכל אחד... במחשבותיו הרקיע שחקים, ולא היה יכול ואף לא ניסה, לרדת מהספירות העליונות לענינים פרוזאיים, ארציים, לא שלו, ולא של אחרים. עקבי היה עד הסוף בהתנהגותו, מבלי להראות פעם היסוס או חולשה של ילוד אשה.

דבקותו בגור היתה בכל נפשו ובכל מאודו, בלי שיור כלשהו לביתו ולבני ביתו ולא לסביבה הקרובה, הסובבת אותו. בהיותו בבית, הרגשנו שרחוק מאיתנו כרחוק מזרח ממערב, ובהיותו בין החסידים "בשטיבל" בדומברובה, היה במחשבותיו רחוק מהם, כמרחק השמים מן הארץ.

מדי דברי בו

בני עליה

בדרכו שלו הלך, ולפי מנהגו נהג כל חייו, מבלי לסטות ממנה ימינה או שמאלה. כשדרכו נראתה לו הלך בה, ולא היה איכפת לו מה יאמרו הבריות, לא התחשב בדעת איש, סטה מהשגרה.

לא פעם בבית החסידים, כשכולם התפללו, הסתובב הלוך ושוב, ולא השתתף בתפילה. (במיוחד בתפילת מעריב), אלא התפלל רק אחרי כן, בבית, ביחידות, כשדעתו היתה יפה עליו.

וגם אורח תפילתו היה שונה. "בשטיבל" בין החסידים, היתה תפילתו באלם ובדממה, יותר בהתבוננות, חשאית, כמעט שלא השמיע הגה, רק המחשבה זעקה והתפללה. אבל בבית ביחידות כן השמיע קול, וגם התפלל בדבקות. ואותו הדבר גם בלימוד.

"בשטיבל" בגור היה נהוג לעשות הפסקה בין תפילת שחרית, לתפילת מוסף בשבת, ללימודים. כשעה ישבו ולמדו. מעודי לא ראיתיו משתתף בלימודים, או אפילו ביחידות שיפתח גמרא, התהלך שקוע במחשבותיו, וחיכה לקריאה בתורה בפרשת השבוע, ולתפילת מוסף. והתפילה היתה באלם, אבל בבית למד

בקול ובהנאה, וגם לא התחשב בזה שגרו באותו בית לא יהודים, יותר מיהודים, והחלון היה פתוח.

הלא יהודים לא קראו לו אחרת מאשר, "החסיד".

בכדי לעמוד בבית המדרש בגור בשורה הראשונה מול הרבי, פנים אל פנים בשעה שהרבי ניהל את השולחן, ובכדי לעמוד בזה, היו נחוצים כוח רצון חזק, כוח גופני חזק, והקרבה עצמית.

אבי, כל השנים עמד בשורה הראשונה, החזיק מעמד עד הסוף... וגם מסר את נפשו על זה פשוטו כמשמעו... ראיתיו פעם פעמיים כשיצא מן השורה בגמור הרבי עריכת השולחן, והיה רטוב עד לשד עצמותיו. היו אמנם בחורים שחיכו לו, ובידיהם בגדים יבשים, כדי לכסותו עד שיגיע לאכסניה. לא פעם הצטנן, אבל משאת נפשו השיג, כל זמן שיכול היה לעמוד, נדחק ועמד בשורה הראשונה מול רבו הנערץ...

דרכו היתה דרך של הצנע לכת. הסתיר את הליכתו, הכל עשה בצנעה ובחדרי חדרים, החום היה עצור בפנים, ואילו מבחוץ נראה אדיש, אדם מהחוץ לא היה יכול לדעת מה לבו רוחש.

ידע את סוד השתיקה: אף דברי תורה לא נשמעו מפיו בפומבי, עבודת הקודש שלו, היתה גנוזה בחדרי חדרים של הלב...

"מנדל מדומברובה" שנקרא על שם האדמו"ר מקאצק, והתנהג כקוצק, היה חדור רוחה של קוצק...

אסון גדול קרה לנו": אמנו נפטרה בעת לדתה. היא השאירה שישה יתומים, ארבע בנות ושני בנים. והרי אמא היתה המפרנסת, המחזקת ועקרת הבית ורק כבת ארבעים היתה במותה. אי אפשר לחשוב שהאסון הזה לא זיעזע את אבי שנשאר בלי אשה, בלי פרנסה ועולם של ששה ילדים על ראשו, ובפתאומיות כזאת! אולם בחיצוניותו לא הראה כל סימן של זעזוע, ורגשות לבו לא גילה. האסון קרה ב-ז' באלול, ואחרי שבעת ימי האבל היה ט"ו באלול, ובזמנים כתיקונם כבר היה אורז את המזוודה לנסוע לגור. הפעם לא נסע ונשאר בראש השנה בדומברובה. זה היה הקרבן היחיד שהקריב, וזאת היתה גם אולי הפעם היחידה, עד כמה שזכרוני מגיע, שראיתיו בימים הנוראים בבית.

בערב ראש השנה, אחרי תפילת מעריב חגיגית ב"שטיבל", ניגש לכל אחד, ובשמחת חג ובקול, איחל לכולם גוט יום טוב. עמדתי משתאה. אז עוד לא הבינותי דבר וחצי מהתנהגותו, אם כי ידעתי שבשבת ובחג אסור להיות שרוי בעצב.

ידעתי שהיה מעשה בבנו של הרבי, צעיר לימים, שנפטר פתאום בשבת, והיה מוטל בחדר הסמוך, והרבי ניהל את השולחן כאילו לא קרה שום דבר, בגלל קדושת השבת, ומי שלא ידע, לא הרגיש. אולם לא יכולתי אז להבין בשום פנים, איך אפשר להיות בעל אופי כה חזק, וככה למשול ברוח, בלי להפנות לבו לרגשות צער, בו בזמן שמן ההכרח, שבתוכו התחוללה סערה.

עד כמה שלא אאמץ את זכרוני לרצות להיזכר ולשלות מנבכי העבר, מהתנהגותו היומיומית, איזו התנהגות קלילה, פליטת פה, צחוק קל, או סתם כמה מלים שלא מחייבות, אינני מוצא, בכובד ראש התהלך כל ימיו. קולו לא הרים, רק מבטו הספיק כדי להטיל עלינו פחד. לא כעס, אולם רצינותו הגיעה עד קצה גבול היכולת.

אמו, הסבתא תמריל, קראה לו: "מנדל הכתר שלי". בביתה בוולשוצובה היו לה עוד שלושה בנים, לא נשואים, והסבתא לא היתה משום מה מרוצה מהתנהגותם, על כן קראה באופן דחוף לבנה הבכור, "הכתר" מדומברובה, לעזרה. סיפר לי אחרי שנים הדוד ישעיהו, אחד מהשלושה שבגללם הזעיקה הסבתא את אבי: כשהגיע, אחרי קבלת הפנים הראשונה, יצא העירה להתראות עם אנשים, הלך לבית החסידים, בא הביתה, סעד לבו ושוב יצא, וכך היה יומיים. ביום השלישי התכונן לדרך ארז את המזוודה, נפרד מכולם, ולא הזכיר בשום מילה ולא דיבר על הנושא שעבורו הוזעק. אחיו, הדוד ישעיהו, ליווה אותו עד תחנת הרכבת. כשהרכבת הגיעה, נכנס לקרון הושיט לו יד לפרידה, ואמר שש מילים אלה: "למה לך לגרום לאמא עגמת נפש?" - ולא יותר. והוסיף הדוד בספרו לי, שהמשפט היחיד הזה השפיע יותר מאשר היה שומע שלושה ימים הטפת מוסר...

מדי דברי בו

בני עליה

האימרה של רבי מנדל מקוצק היתה, שהאדם מצווה על שני דברים: את עצמו לא לרמות ואת אחרים לא לחקות. את הצוו הזה קיים אבי בפשטות רבה, הזיקה לרבי הגיעה אצלו לדרגה שאין למעלה הימנה, אך הזיקה הזו לא טישטשה את צורתו העצמית, לא התמזג בתוך העדה, שמר על עצמיותו של היחיד. היה רחוק משיחם ושיגם של האנשים, שהקיפו אותו, מחשבותיו היו מחוץ לתחום מחשבותיהם.

בודד היה בעירו בהתהלכו בתוכה. עם אנשים פשוטים, לא היה לו מה לדבר... ועם החסידים אחרים לא מחסידי גור קשה היה לו לשוחח...

סיפר חסיד אחד, שעקב אחריו בהתהלכו בגור בבית המדרש הלוך ושוב, ושמעו אומר פסוקים מהתורה ומיד אחרי כל פסוק, את מה שדרשו חז"ל על אותו פסוק, וככה במשך שעות. סיפר חסיד אחר ששמע מפיו מלים שהיו כפלא, לא הבין אותן ולא ירד לסוף דעתו, וגם לא אזר עוז לשאול להסבר...

אמר: שאינו מקנא כך בעשיר, כמו שמקנא בזה שזז מכאן (מסתלק)... והמשיך החסיד ואמר: מילא שאינו מקנא בעשיר - זה עוד אפשר להבין... אבל לקנא בזה שהסתלק?... ומנדל שיגיד את זה, זה היה למעלה מבינתו.

בחורף תרצ"ו נפל אבי למשכב. בפסח אותה שנה קשתה עליו מחלתו עד כדי כך שבקושי רב עלתה לו אכילת הכזית מצה. בחול המועד הועבר לאוטבוצק. אחרי ימים ספורים, אור ל-ב' באייר, נפטר מן העולם, בלי שיתאנח אפילו גניחה קלה. הגם שסבל יסורים, התגבר עליהם עד הרגע האחרון ממש, ולא הראה שום סימן של חולשה, או של סטיה מאופיו ומאופן התנהגותו בחייו.

ב' באייר היה ביום שישי. הרכבות שהגיעו לאוטבוצק, היו מלאות חסידים שהגיעו בכדי להשתתף בהלווייתו. הוא הובא למנוחות בבית העלמין של אוטבוצק, בקרצב הסמוכה.

אחי שמעון הי"ד, אף הוא הלך בדרכי האב: היה "יושב" בגור. שנים לפני כן, כשהרב ר' מאיר שפירא זצ"ל, ייסד את "ישיבת חכמי לובלין", ונסע על פני רחבי פולין לבחור בחורים מצטיינים עבור הישיבה, נקלע גם לדומברובה, בחר בו ולקחו עמו ללובלין.

כשנכנסו הגרמנים הטמאים לגור ומצאו בתוכה חומר כזה, בחורים עם פיאות ארוכות, כיפה על הראש ומעל הכיפה כובע, אבנט חגור למתניהם, הגרבייים מעל למכנסיים - עטו עליהם, כמוצאי שלל רב, אספו עשרות מהם, ואת שמעון אחי בתוכם, וסחבו אותם עד ברלין, להציגם לפני עם "האדונים" את מה שמצאו בפולין. בדרך התעללו בהם, השפילו אותם, הכניסו אותם לסירה להעבירם את הנהר והפכו את הסירה כאילו להטביע אותם. אולם מטרתם של הטמאים היתה לעשות עמם "תצוגה", והתפקיד הזה טרם מלאו, לכן משר אותם מהמים וסחבו אותם הלאה למטרתם. והסוף ידוע גם ידוע... גורלם ומקומם בין ששת המיליונים היהודים של חלק עולם שלם, של יהדות אירופה כולה.

שמעון היה בפרוץ המבול בן עשרים ושתיים שנים. בנותיו של ר' מנדל דומברובר אף הן, הובלו לאושויץ יחד עם יתר יהודי דומברובה, ב-ז' באב תש"ג - ושם נספו.

ר' מנדל ליטמורסקר

ר' מנדל ליטמורסקר היה ידוע כחסיד גדול, היה יושב בגור. לזוגתו היה חנות, היא כתבה לו פעם מכתב (לקח כמה שבועות עד שהדואר הגיע) שהיתה להם גניבה. הוא נכנס ל"אמרי אמת" לספר. לא היתה לו

ברירה, הוא היה מוכרח לספר לו זאת, אין כזה דבר לא לספר לרבי. הוא נכנס בחיוך ואמר: זוגתי כתבה לי שבחסדי ה' היתה לנו גניבה... (הוא קיים את מאמר המשנה (ברכות פ"ט מ"ה) "חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה") ה"אמרי אמת" התחייך...*)

סוג חסידים כאלו, כר' מנדל דומברובר ור' מנדל ליטמורסקר, היה הרבה בפולין. אברכים ובחורים בעלי מוחין שהסתובבו 4-3 שעות פארמויחע'ט, הלוך וחזור-הלוך וחזור. הם נקראו מויח מענטש'ן. גם בגור עצמה בחצר היה כך. היו מביניהם לומדי תורה גדולים. אני לא הייתי מהסוג הזה, אני למדתי.

היה אברך מלודז', בגיל 40 בערך, ראיתי אותו בחצר בבית מדרש בגור מסתובב הלוך וחזור. שאלתי מי האדם הזה, ואמרו לי: זה א' גהויבענע יונגערמאן, סוחר גדול, איש עסקים גדול. סיפרו, שבפסח אחרון הוא ישב בסדר הראשון בלודז', ואשתו נפלה ונפטרה. הוא סילק את המת, וגמר את הסדר כאילו לא קרה כלום. כולם התפעלו, ודיברו על גבורתו הנפשית. הוא לא היה יושב'ניק, ולא עמד בשורות, ובכל מקום היו כאלו, בכל עיר ועיר.

הכרתי גם חסידים מבוגרים שהיו בני עליה, רק איני זוכר את השמות. למשל את ר' ישעי' ברגר הכרתי טוב. הוא היה יהודי חסיד, היו לו ילדים ונכדים, גם אחריו רצו חסידים שרצו לשמוע וללמוד ממנו כיצד לחיות, אבל אני לא זוכר בפרטות עליו.

היתה לי זכות להכיר, את ר' בנציון אוסטרובר, חסיד קוצק האחרון, שנפטר בשנת תרפ"ו בווארשה, אחרי נסיעה לגור. היה אדם לא צעיר (אז לא היו כאלו זקנים כמו היום). היה חג שבועות, ובחצר השניה, ראיתי את ר' בן ציון. הוא יצא מהטיש, יצא לאט-לאט, הוא כבר היה כנראה חולה, כל אלו החבר'ה רצו אחריו לשמוע ממנו עוד פעם מה הרבי אמר בטיש. ושמענו שבדרך חזור מגור הביתה, חלה בווארשה, ונטמן שם. זכיתי לראותו לפני פטירתו.

---

*) הרה"ח ר' מוטל מיירנץ שליט"א מספר אודותיו:
אמרו על ר' מנדל ליטמורסקר זצ"ל, כי בימי נעוריו הצטיין בחריפות ובשנינות, יום אחד החליט שצריך לקיים "תמים תהיה עם ה' אלוקיך", ועזב את כל מידת החריפות והשנינות שנהג בה והתחיל לנהוג בתמימות יתירה, עד שכולם הכירוהו כחסיד תמים מופלג, ורק לעיתים נדירות הבחינו בו בניצוצי שנינות (על משכנות הרועים).

היה ר' יוסל אוסטרובר, אנשל פיטערקובר, מתי'ס ווארשאווער, איצ'ה אפשטיין, אלי'-הבן של הבנדינר רב, איצ'ה מאיר קמינר, מאיר אייזנר, וואווע אייזנר, משה צדרבוים.

מכל הסיפורים על אנשים אלו עולה המסקנה, שמתוך גלריה של אלפי אלפי חסידים, מאות שטיבלך, רבנים, גאונים, היו חוג שקיבלו על עצמם לעבור את המסילה ולחיות כמו ה"אמרי אמת", וזה קשר אותם לרבי יותר ממה שהיו קשורים לילדים. אלו היו יהודים שלא ידעו, לא התעניינו, ולא היה עניינם, מה קורה בעולם, מה קורה אצל מישהו. זה לא ענין שלהם. ואפילו אצל משפחתו שלו, רק ל-מה שצריכים אותו - הוא בא מתייצב להשתתף, ולא יותר מזה...

פינטשע אייזיק'ס

מעניין. היה בגור בחור שלא היה מעורב עם היושבים, עם קבוצת הבני עליה של הבחורים, הוא היה קצת בודד, אבל היה לו אצל הרבי מקום מיוחד. קראו לו פינטשע אייזיק'ס, בחור גבוה ויפה מראה, הפנים שלו קרנו (מה שהיה לו באופן אישי עם הרבי – לא ידענו, הוא לא סיפר). היה לו כוח ורצון, תמיד היה עומד בשורה הראשונה באמצע מול הרבי.

כמעט כל הטיש עמד ליד הרבי כוס יין, והרבי חילק שיריים לאלו שישבו, מאה איש, שמונים איש, זקני העדה. תמיד כשהרבי שתה מהכוס והותיר, שלח את ידו ונתן לפינטשע. הוא היה אחד יחיד ומיוחד שזכה לזה.

לאביו אייזיק היה הרגל מוכרח כזה, שכל יום הדביק חרוזים על חשיבות עניית אמן יהא שמיה רבא. הוא היה ידוע במה שבכל בוקר הוא היה עולה על הבימה וצעק שיגידו 'ברוך הוא וברוך שמו-אמן'. היו לו כמה בנים, ואחד מהם היה פינטשע אייזיקס. הוא אמר שהוא נכד של החידה"ר.

מתי'ס גלמן

אני זוכר את מתי'ס כמה שנים לפני המלחמה. סיפרו עליו נפלאות, שהוא עזב את בית מולדתו כמו אברהם אבינו, עזב בית של מתבוללים, ונשאר בגור, ואני חושב שהוא היה 'יושב' בגור. להיכן שהרבי נסע, הוא נסע אחריו. בכל מקום הוא היה צמוד לרבי. הרבי נסע לבנדין, הוא גם נסע, אפילו אם היתה זו נסיעה רק לברית, גם הוא נסע.

מרן האמרי אמת. ברקע נראה ר' מתיס געלמען הי"ד

המעשים הגדולים שלו היו גם ביותר בזמן השואה. הוא נסע אז בעיירות בסביבות קעלץ, ואירגן את האברכים, ובעיקר את הבחורים. הם חיו ביחד, וקבלו עזרה מתי שהיה צריך, ומצודתו היתה פרוסה על מחוז גדול. יש אומרים שהוא מרד בגרמנים. בזמן השואה. שמעתי בזמנו, שמנחם איצה'ס שהייתי איתו בידידות, ולייבל איצה'ס, הם באותו מחוז עם מתי'ס. בסוף שלחו אותם. איני יודע אם הם נתפסו במחנות, או אח"כ.

אילו ספרי מוסר למדו בפולין?

לא היו כללים, לא היה אצלנו ראש ישיבה או משגיח, כל אחד היתה לו תחושה שלו. "שפת אמת" כולם למדו, אבל בהחלט כולם עבדו על עצמם. כמובן שהכוח החשמלי המניע, בלי לראות, בלי לדעת, בלי לדבר על זה, היה ה"אמרי אמת". אני מקווה שהיום יש לכם גם אותה תחושה של התקשרות לרבי. אז בזמננו זו היתה תחושה מעבר למציאות, ומעבר לטבע, בפרט אצל הבחורים והאברכים.

שמחה בכל עת

היתה לכם שמחה?

זו שאלה מאוד נכונה. תשובתי היא שאכן היתה לנו שמחה גדולה!

גלות פולניה היתה גלות שפילה עם צרות גדולות. אולי בחורים לא הרגישו כל-כך, מאחר ולא דרשו הרבה מההורים. בבית לא היה הרבה, והם לא דרשו הרבה, והיו מאוד מסתפקים במועט. בבגדים, באוכל, בשינה, בשעות שינה, ובטיב האוכל. ואיני מדבר כלל על דרישת מותרות, זה בכלל לא היה ב"מילון" שלנו. אבל שמחה היתה.

אני פעם שאלתי, למה אצלנו, במוצאי שבועות בגור, בלי שמישהו אמר, ברגע שנגמרה ההבדלה, איזה רעש של ריקודים היה, לא סתם ריקודים, איזה שמחה, עם המארשים הידועים והשמחים, זה היה עד שתיים שלוש לפנות בוקר, שמחו ורקדו. (ואגב, רקדו אברכים בנפרד ובחורים בנפרד).

גם בבית, כאשר הסבו לסעודה באמצע הזמן, למשל ליל עשרה בטבת, היתה שמחה, ולא סתם שמחה, שמחה גדולה.

היתה שמחה של לימוד גמרא.

אני שואל? גמרא הרי כן לומדים היום כמו פעם, אבל איפה ה"ניגון" של לימוד הגמרא?

לנו בבנדין היה שטיבל גדול. בקיץ, בשעה ארבע וחצי בבוקר, כבר היו כמה בחורים בשטיבל. החלונות היו פתוחים, הצפורים צייצו, והבחורים למדו, מסכתות שונות מכל הש"ס גם מסדר קדשים. לא למדו, אלא ניגנו! אני רגיל עד היום, כשאני מתפלל, או לומד, ללמוד בקול רם.

לומדים היום ככה? בקול?

זו היתה שמחה. לא היה מתחשק לנו לסגור את הגמרא. וכשסגרנו את הגמרא, בשעה שבע, כי היו צריכים להתכונן לתפילה, היה חבל לנו, כמו אדם שאוכל אוכל טוב, וחבל לו להפסיק. נראה לי, שהיום חסר הניגון, השמחה. אולי צריך להתחיל לעשות ככה. נתרגל, אז ניהנה מזה.

ואני לא מדבר על צורת לימוד של צדיקים שהכרתי בפולין. אמרתי לכם כבר, שכאשר למדנו אצל הבנדינר רב זצ"ל, שכדאי תמיד לחזור ולדבר עליו כי היה צדיק נפלא! הוא התרגש בלימוד, כאילו שרואה את אביי, הוא למד והתנגן בהתרגשות: הייליגר אביי... דער הייליגער אביי... אני לא רוצה שאנחנו נגיד סתם הייליגער אביי, אבל שיהיה הניגון, השירה. זה היה אצל כל הבחורים, השמחה הניגון והשירה שלא פסקה.

הניגון שלא פסק גם בימי השואה

לזכות בני העליה כדאי להזכיר, שהניגון לא פסק גם בימים האפלים של השואה. אני שוב חש חובה להגיד שלא הייתי בין בני העליה, אבל זכיתי לראות אותם, לבוא אצלם לרגעים בזמן השואה, ולהתבשם אצלם. הם היו בני עליה של שלושים אברכים, עם זקן ופאות, ובשבת עם שטריימל. הם לא היו בבית, היו במחבוא של שני חדרים, ושמה ישנו, שמה אכלו, ושמה למדו, ושמה הלכו על קידוש ה'.

אני כשלעצמי נתקבלתי כפועל לפי החוק הנאצי של "עבודת הכפיה" באחד המפעלים שעבדו למען הצבא הגרמני, והייתי תחת פיקוח ה"זונדר קומאנדו" שבגיטו. בהתאם לאשליות של הימים ההם הלוא כל אחד כמוני שהיה מועסק במפעל גרמני מוסמך, נתחשב כ"יהודי מועיל" וזה הבטיח כאילו "זכות חיים", שלא להישלח "אל הבלתי נודע"...

והבחורים והאברכים הללו, מפליא היה לראות כיצד הם התנהגו? לא אחת שוחחתי איתם, כי נמשכתי אליהם והצטרפתי בכל עת מצוא לתפילות הציבור ב"שטיבלך" שלהם.

נזכר אני בחוויה מרטיטה אחת שלי, ביום של הושענא רבה, שנת תש"ג. מסע השמד הנאצי היה בעיצומו, ידענו כבר בדיוק נמרץ מה פירוש "אושוויץ" ומה משמע "רכבת המוות"... ובאותו בוקר בטרם שמתי פעמי למקום עבודה שלי בסדנאות הגיטו, הקדמתי לסור לשעה קלה אל ה"שטיבל" החסידי ברחוב פאלבינסקה. הם עמדו, בלי לולב, בלי ארבעת המינים, עם טלית, ובכו וצעקו 'הושענא', והתפללו. התחלתי לבכות שאני לא זכיתי להיות כמוהם.

רגעים של התעלות אלה לא דעכו בי עד עצם היום הזה. לאיזה עולם בלתי מציאותי נפלתי אז! באושוויץ בוערים הכבשנים, ואלה פה לא נשתנו ולא נתרשמו כל עיקר... עוסקים בתורה ובתפילה, בחסידות, בדיבוק חברים, כל האחד למען כולם, וכולם למען האחד. והשמחה שבלבבות, וההזדככות הנפשית, והניגונים החסידיים מאוששים אפילו את המיואש והמדוכא כמוני...

קדושים וטהורים היו בחייהם עד רגעיהם האחרונים, שיצאה נשמתם ב"אחד".

כולם בגיטו ידעו היטב, היכן מסתתרים ה"מורדים החסידיים". וגם

"המשטרה היהודית" ידעה על כך, בדיוק נמרץ. ואף פעם לא קרה ש"החוטפים" משל ה"יודנראט" ילשינו על החסידים הגיבורים, או שיתפסו אותם על מנת למסרם לידי קציני ה"גיסטאפו", כפי שהיו חייבים לעשות זאת תחת איום של העונשין החמורים ביותר.

ועוד מה שאני זוכר מחיי הגיטו בסוסנוביץ, וצף לנגד עיני.

נכנסתי באמצע היום ל"שטיבל" ברחוב טארנובה 6, ומצאתי חבורתא גדולה העוסקת בסוגיא חמורה, בהתלהבות בלתי רגילה. הם היו כולם שקועים בהגות בתורה, ובראשם ר' מאיר שיקמן הקדוש. כמעט שלא שמו לב לכניסתי, ואני ישבתי מן הצד והאזנתי במה המדובר, ונחרדתי כולי. כי השיחה נסבה על "חבלי המשיח". כולם התעסקו בפרק "חלק" שבמסכת סנהדרין. מישהו מבין הנוכחים נאנח וקרא: "אמר ר' יוחנן, אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו... ובאותו ניגון הגמרא הוסיף ונאנח: ועתה, משבאות עלינו צרות כזרם מים אדירים ואנו טובלים במבול של דמים, וודאי שנחכה לו" - - -

כך הם חיפשו ומצאו משענת רוחנית בלימוד התורה ובחוסן האמונה אף ברגעים הנוראים ביותר, אלה גיבורי הרוח, מקדשי השם!

כל כך הרבה מן חוויות הגיטו נשתכחו ונטשטשו ברבות השנים, רק את הדמויות הללו של הבני עליה לא אשכח לעולם. הנה אני רואה את כולם, את כל אלה שהדבקנו להם את התואר די "ניינער" ("ניין" – זה מספר תשע, על שם בית החסידים שלהם, שנמצא לפני המלחמה בבנדין, ברחוב "השוק החדש מספר תשע"). אפילו בזמנים הקשים ביותר בגיטו, הם לא שינו את לבושם, לא גזזו ואפילו לא גנזו את פיאותיהם, ושערה מזקניהם לא נפלה ארצה!

רבות חשבתי עליהם, בכל שעה של מצוקה רוחנית התחממתי בסביבתם, ואני נזכר באברך הקדוש זיסקינד, חתנו של ר' בצלאל מלמד, שלא הסכים אפילו להחליף את ה"חסידיש היטעלע" (=מגבעת חסידית צרה) שלו, והוא דווקא היה בעל תשובה צעיר, שבנערותו הלך ל"גימנזיה" (תיכון) פולנית, ונסחף אחרי כן עם זרם חסידי גור.

הנה מופיע כעת לנגד עיני אחד הבחורים, פינצ'ה שטייער הי"ד. הוא היה אחד מרבים, ועשרות היו כאלה, בגיטו בנדין וסוסנוביץ העריכו אותם למעלה ממאה.

וכה אמר לי פינצ'ה באותם ימים:

אנו יודעים, שבלבוש כזה שלנו אי אפשר לצאת החוצה... ואנו מבינים היטב, שעם הפיאות והזקן לא נוכל להירשם לעבודה ולא נשיג "מנת הלחם" מן ה"יודן ראט"... ברור לנו בהחלט, שבאם יתפסו אותנו ה"זונדרס" אין בידינו שום "כרטיס" ושום "תעודה" ושום "סגולה" והם ישלחו אותנו ישר לאן שישלחו... אבל כאלה אנחנו, עכשיו הזמן של גזירת השמד, כי האשמדאי הנאצי רוצה חלילה לעקור כל זיק של אמונה מלבות בני ישראל וכל אלה הן גזירות של שמד, ועל שעה כזאת מצווים: "יהרג ואל יעבור"!

להט ההתמרדות נתבטא באי כניעה זו. אותו תפסו המרצחים, כשהיה בלבושו המקורי ושלחו אותו למחנה עבודה מסלוביץ, בשלזיה התחתית. שם במחנה ערכו "סדר פסח" בחשאי, ומפקד המחנה (לאגער פירער) גילה את ה"מסיבה החגיגית", ונודע לו, שאותו "חסיד" מזוקן נאם בפני עובדי הכפיה הרצוצים ואמר להם: כמו שהיה סוף מר לפרעה של אז, כן נחרץ גורלו של פרעה דהאידנא... המפקד הגרמני אסר את ה"מורד", והעביר אותו אל ה"דולאג" (מחנה מעבר) בגיטו בנדין, על מנת שיעבירו אותו ישר לאושוויץ. קרה נס ומישהו מבין השוטרים היהודיים בגיטו הבריח את ה"חסיד" הנידון למוות, ואולם לאחר מכן נשלח עם הטראנספורט הכללי של מגורשי הגיטו בכיוון אושוויץ. השם ינקום דמו.

כשהופיע בשעתו הספר המופלא והמרתק "אלה שלא נכנעו" מאת ידידי חוקר השואה ר' משה פראגר, אמרתי לעצמי, שבעצם, אילו כוחי היה בידי והייתי נחון בכשרון ספרותי, יש ביכולתי לכתוב ספר שלם וגדול פי כמה על מעמד הקדושה והגבורה של בחורי חסידי גור, בגיטאות של זגלמביה, בנדין וסוסנוביץ, אשר שם התגוררתי בכל תקופת המלחמה עד שנשלחתי למחנה המוות.

ר' בן ציון אפטר

התיידדתי במיוחד עם חסיד אחד שהיה מפורסם בפולניה בזמני. הוא ניצל מהשואה, נדד לרוסיה, ומסר נפשו תחת שלטון הקומוניסטים לנסוע לאומן, לרבי נחמן מברסלב. קראו לו ר' בן ציון אפטער.

הוא היה ידיד של חסידי גור. לא היה לו שטיבל, וכמעט באף מקום לא היה לחסידי ברסלב שטיבל, היו כמה מקומות נדירים בפולניה שהיה להם שטיבל.

היה חסיד אחד אצלנו בבנדין אלימלך, שהיה דוקא חתן של חסיד רדומסק, יהודי יקר מאוד, ואלימלך הזה עסק במסחר, והתפרנס בכבוד

גדול בריווח, והיה חסיד גדול של ברסלב. במה זה התבטא? הרי לא היה לו שטיבל, אלא הוא התפלל עם בכי, עם צעקות, עם שירה, וגם כן השתדל להתוועד עם חסידי ברסלב במקום שיש להם שטיבל פעם בשנה.

אם הם התחילו לרקוד, הם לא הפסיקו לילה שלם. בשנים האחרונות לפני המלחמה, בזמן שהיה כבר בלובלין את ישיבת חכמי לובלין של רבי מאיר שפירא זצ"ל, והוא עם הנשמה שלו (יש גם מנגינות שלו, אם אמרתי מטה רגלי... ברוב שרעפי בקרבי)... היה קרוב אל חסידי ברסלב, ואז נוצר שבלובלין בראש השנה, התאספו כמה מאות חסידי ברסלב בישיבה, והוא נתן להם אכסניה לאכול ולישון, ורתם את נדיבי העם של לובלין העשירים עבורם, ושרו שם את המנגינות של ראש השנה, והלובלינער רב שר ושבה לבבות, וכל החסידי ברסלב שרו אחריו.

ר' בן ציון אפטר היה נודד מעיר לעיר. הוא הקים משפחה, אבל הוא עצמו לא חי קבוע במקום מגוריו, אלא נדד ממקום למקום, מעיר לעיר (כנראה שזה ענין של ברסלב). לר' בן ציון היה זקן צהוב, שלא נגע בו מעולם, הלך תמיד כפוף, הקפילוש שלו עתיק ובלוי, והכיפת קטיפה גם כן אותו דבר. הוא הלך עם מקל, למרות שלא היה זקן, ושלושה ארבעה ספרים של ברסלב סחב מאחריו.

ר' בן ציון בא לשטיבל, ואנו כמה בחורים התיידדנו איתו, וכשבא, תמיד היה בשמחה. איני זוכר אם ישן בשטיבל, או שמצא לו באיזשהו מקום ספסל אצל מישהו, בכדי להניח את ראשו.

ככה הוא חי, איפה שאכל היום לא אכל מחר, ומזמן לזמן גבירים נתנו לו כמה גרושים. הוא לא ביקש, אבל נתנו לו, אלישע שהיה גם בעל לב רגיש ומשתפך ומצא איתו שפה, השתדל לזה. הוא ישב ככה כמה שבועות, ולפעמים חודשים.

בשבתות בסעודה שלישית, אנו הבחורים תמיד ישבנו עם בן ציון יחד, הוא שר "בני היכלא" ועוד שירים. הוא שבר לבבות.

פרצה המלחמה, ר' בן ציון נדד וברח לרוסיה. הוא היה בקובנא, לפני שהגרמנים כבשו, וגם הרוסים כבשו את העיר. הוא התאכסן שם במלחמה, ואחרי המלחמה השתחרר, ולא היה לו למי לבוא, לא היו באיזור אז יהודים,

והוא חיפש יהודים במחנות השחרור. אנחנו היינו בברגן בלזן, ור' בן ציון הופיע... ושוב בשבתות היינו סעודה שלישית עם ר' בן ציון.

כשבאתי ארצה ראיתי שוב שר' בן ציון כאן. פעמים אחדות בא אלי הביתה, ישבנו קצת ואז הלך לדרכו. עד שהלך לעולמו.

מאות חסידים היום בארץ, תגיד להם ר' בן ציון אפטר, והם יודעים מי זה.

החסיד רבי בן ציון אפטר זצ"ל

הרב מבנדין

חביבותו אצל ה"שפת אמת" וה"אמרי אמת"

זכיתי והיה לי רבי ענק שבענקים. מורי ורבי, רבי חנוך צבי הכהן מבנדין זצ"ל, גיסו של מרן ה"אמרי אמת". הרבנית פייגאלע היתה בת ה"שפת אמת" ואחות הרבי. הוא היה 'גאון' – לא נגלה, אבל 'צדיק' – נגלה. הוא לא היה 'אדם גדול' במידה של עוד גודל ועוד גודל... כנראה שגדולי העולם שהיו בפולין ידעו את זה ולכן כיבדו אותו מאוד. רבי מאיר שפירא מלובלין נישק אותו.

הרב זצ"ל היה מאוד מאוד קרוב אל גיסו ה"אמרי אמת", הוא מאוד חיבב אותו. ל"אמרי אמת" היתה משפחה גדולה ומובחרת, כולם אנשים גדולים. אֲחָיו, גִיסָיו, וכל המסביב. אבל ה"בנדינר רב" היה אצלו - משהו מיוחד. חותנו ה"שפת אמת" גם חיבב אותו מאוד.

הרב מבנדין זצוק"ל

האמרי אמת בבנדין

שבעת ימי המילואים בבנדין

מדי דברי בו

הרב מבנדין

הרב היה מחותנו של ה"אמרי אמת" פעמיים. בנו רבי יצחק מאיר היה חתן ה"אמרי אמת", ור' מאיר רבינ'ס חיתן (ביום ר' ערש"ק פרשת כי תצא י"ב אלול תרפ"ג) את בנו נפתלי עם בתו היחידה של הרב מרת יוכבד, היתה זו חתונה מיוחדת, מחותנים כמו: ה"אמרי אמת, הבנדינער רב, ר' מאיר רבינ'ס.

בכל השנה דמתה בנדין במידת מה לגור, בגלל הרב, אבל אז היה למשך שמונה ימים – חג בבנדין. אלפי איש באו לבנדין.

ה"אמרי אמת" התאכסן אצל ר' מנדל שפירא, יהודי חסיד שהיה בעל בעמיו. ר' מנדל הכין חדר מיוחד עבור הרבי, שם קיבל הרבי מידי יום את הציבור. כן לקחו אולם גדול ועשו טיש'ן כמו בגור. זה היה שבעת ימי מילואים! בכל שבעת ימי המשתה היו טיש'ן. לא כולם באו לשמונה ימים, הסוחרים באו והלכו... אבל החסידים הגדולים ישבו, הם לא הלכו...

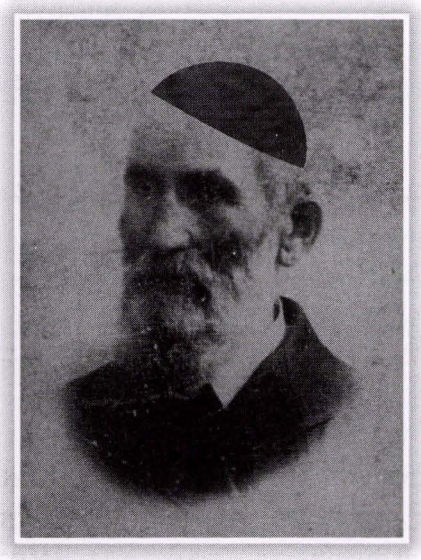
באו אלי אלי' לוין או אהרן דוד בניו של הרב, ואמרו לי, תבקש מההורים לאכסן אצלכם בבית שלושה אברכים: איצ'ה, מתי'ס, ואנשיל בנדינער. ההורים שלי, שהיו טובי לב במיוחד, בלי להוציא הגה, מיד אמרו – כן. היה לנו בבית שני חדרים מיוחדים שם הם התאכסנו.

מרן האמרי אמת עם בניו הבית ישראל והפני מנחם. שני מימין נראה ר' אהרן דוד לוין

הם הביאו איתם את ה"בגדים טיש"... (היו בגור כמה מאות חבר'ה שהיה להם אכסניה בגור, את ה"בגדים טיש" הם לא הביאו הביתה, אלא השאירו שם. אבל כאן, לבנדין, הם הביאו את זה...). הלכו לטיש, חזרו, ואמא ע"ה והאחיות תלו על המרפסת את הבגדי טיש עם הזיעה, או שכיבסו. כך היה יום אחרי יום.

בליל שבת אחרי הטיש, הם באו הביתה, ואכלו ממש סעודת שבת שלימה. הם הביאו איתם את כל בני חבורתם, כעשרים חבר'ה, ביניהם החסיד הנודע ר' מנדלי דומברובר, ר' יוסל אוסטרובר, אבא הביא בירה, והם ישבו עד שתיים בלילה.

אביו של ר' אפרים, ר' יעקב יהודה (לייבל) הי"ד

זה היה בסוף הקיץ. באותה תקופה הייתי ילד, בן 13 בערך. משום מה, נסעתי אז לאחר מכן לגור לפורים. פגש אותי איצ'ה, אחד מהאברכים שהתאכסנו אצלנו, ואמר לי: אפרים, בשעה 1 תבוא לדוד (אחד מבעלי האכסניה בגור). באתי לשם, היו שם כשמונה-עשר יונגעלייט, דער בעסטע יונגעלייט, אכלו סעודה, שתי עופות, וישבתי איתם. הבנתי שהוא נתן לי זאת בתור כבוד על שהם התאכסנו אצלנו.

הורי היו אנשי חסד, אנשים צדיקים. אבי היה מכניס אורחים גדול, ובליל שבת אחרי התפילה תמיד היה הולך לראות אם נשארו אורחים, והיה מביאם לביתו, לפעמים אדם אחד ולפעמים שתיים.

ה"אמרי אמת" הגיע לבנדין כמה פעמים. הפעם הראשונה היתה בחתונה זו, כמו כן הוא הגיע פעם אחת במיוחד לשבע ברכות שעשה ר' בינם לוין אח של הרב מבנדין, שהיה יד ימינו של ה"אמרי אמת", וכאשר הוא שידך את בנו עם חסיד גור מבנדין, דוד סקאצליאס (קרוב של משפחת ארליך מבני ברק) ה"אמרי אמת" הגיע במיוחד לשבע ברכות. הוא בא אחה"צ, נשאר למחרת, ונסע. וזה היה בסודי סודות.

מרן האמרי אמת עם בנו הלב שמחה וחתנו ר יצחק מאיר אלטר ובנו ר' בנימין אלטר. שני משמאל ר' אהרן דוד לוין

לימוד עילאי

היינו אצל הרב כשלושים בחורים בגילאים שונים, הוא למד עימנו בכל בוקר בשעה שש- שש וחצי שיעור בגמרא.

פרק בפני עצמו הוא, לתאר – 'איך' הוא למד, 'הצורה' שהוא למד. היו בזמן ההוא בפולין הרבה תלמידי חכמים גדולים, אבל בשעת הלימוד הם לא היו בצורה כזו עילאית כמו שהוא למד.

הוא לא 'למד', הוא-נדבק-לגמרא, הוא והגמרא היו אחד! ראית איך האיש שקוע, זה ההווה שלו. הוא לא 'למד', הוא 'שר'! הוא למד בניגון, כאילו שהוא רואה את בעל השמועה, הוא רואה את אביי, הוא למד והתנגן: הייליגר אביי... דער הייליגער אביי...

היכי דמי יסורים

אתאר שתי אפיזודות המלמדות על אופן הלימוד העילאי והרוחני שלו, והמבט על דברי קדושתם של חז"ל.

למדנו אצלו מסכת ערכין. בדף ט"ז עמוד ב' שואלת שם הגמרא, עד היכן תכלית יסורים, ומבאר רש"י, דהיינו, עד היכן זה הסוף – שאין כבר פחות מזה שיקרא יסורים. אומר רבי אלעזר: למשל, אם ארגו לאדם בגד, ויש תקלות, זה לא יושב עליו טוב, זה נקרא יסורים. אולם הגמרא תמהה, וכי רק זה יסורים? יש דברים פחות מזה הרבה, שגם נקראים יסורים, כמו למשל אם אדם הכניס ידו לכיס ורוצה להוציא שלוש מטבעות והוציא רק שתים, וצריך שוב פעם להכניס ידו, זה כבר נקרא יסורים. ועוד דברים בדומה לזה.

ושואלת הגמרא, 'וכל כך למה'? ורש"י מפרש מה נפקא מינא כל הסוגיה הזה, מה להלכה, בגמרא הרי מדברים להלכה, מה זה שייך להלכה? ומבארת הגמרא, שהנפקא מינה היא, שמי שעובר לו ארבעים יום בלי יסורים כבר קיבל עולם הבא.

הרב ז"ל, אני זוכר כמו עכשיו, התחיל להתלהב, כאילו שרואה את בעל הדברים האלו שמדבר, ואמר: "אוי ווי ווי, אוי ווי ווי, די הייליגער חכמים, די הייליגער חכמים, הם אומרים לקב"ה – הייליגער טאטע! הייליגער טאטע! אם אתה צריך לתת ליהודי יסורים, אנחנו פוסקים שזה גם נקרא יסורים, זה גם כפי ההלכה!"

הוא היה כל-כך מאושר בשעה שאמר את זה...

כך היה אופן הלימוד העילאי שלו. הוא למד את זה, לא כאילו שדברי הגמרא נאמרו לפני אלפיים שנה ואני יושב כאן כעת בבנדין ולומד, הוא היה כמו שאני נוסע אלפיים שנה אחורה, אל התנאים והאמוראים וקדושתם, או שהם נסעו אלי... ואנחנו ביחד, הוא דיבר איתם, עם האמוראים.

עורבא פרח

כשלמדנו אצלו מסכת ביצה, בדף כ"א עמוד א' מובא שר' אויא סבא שאל את רב הונא, בהמה חצי של עכו"ם חצי של יהודי מהו לשוחטו ביו"ט? ענה לו רב הונא, מותר. אמר לו רב אויא, וכי מה בין זה לנדרים ונדבות שאין קרבין ביו"ט [שחציין לו וחציין לגבוה, ואסור לשוחטן מפני חלק גבוה, רש"י]. אמר ליה – עורבא פרח [השיאו לדבר אחר, רש"י].

שאל רבה בנו של רב הונא את רב הונא, איני מבין, הרי פעם אמרת שרב אויא הוא אדם חשוב מאוד, גברא רבה, ואיך כעת דחית אותו ואמרת לו "עורבא פרח"? אמר לו רב הונא, וכי מה אעשה, היום זה יום טוב, אוכלים שותים, "רפדוני בתפוחים", צריך לאכול לשתות, והוא שואל אותי שאלות הדורשות סברה וטעם, ואין לי ראש לכך.

מסיימת הגמרא ושואלת, מה הוא באמת טעם הדבר? ומבארת, בהמה חציה של נכרי וחציה של ישראל מותר לשחטה ביום טוב דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה, אבל נדרים ונדבות אסור לשחטן ביום טוב דכהנים כי קא זכו משלחן גבוה קא זכו.

אני זוכר כמו עכשיו. הוא ישב על הכסא והתנועע, עצם עיניים, ובהתלהבות גדולה אמר: "הייליגע חכמים", "הייליגע חכמים", עורבא פרח??... ראית שהוא כאילו רואה את ה"הייליגע חכמים" בעיניו וחפץ להבין בדיוק מה הם התכוונו כאן.

הוא שקע-שקע בהרהורים, ואנחנו חיכינו. הוא הסתכל ברש"י. רש"י אומר 'השיאו לדבר אחר'. הייליגער חכמים! הייליגער חכמים! השיאו לדבר אחר"??!! שוב הוא שקע בלימוד בניגון האופייני שלו, "הייליגע גמרא"... להסיח דעתו. זה לא מצא חן בעיניו. עוד לא הספיק לו... שקע-שקע, עד שהתעורר ואמר:

מדי דברי בו

הרב מבנדין

אני אגיד לכם קינדערלאך (קרא לנו 'קינדערלאך' ברוב חביבות, מחמת האהבת ישראל שפיעמה בקרבו), הוא אמר לו – "עורבא פרח". מה זה עורבא פרח? העוף פורח חיש מהר וצילו אינו קיים על מקומו, כל הדבר הוא לא קיים. זה מה שענה לו רב הונא. כל דבר נמשך אחרי השורש. חצי של ישראל חצי של עכו"ם, השורש כאן הוא הישראל, אז החצי של עכו"ם בטל לגמרי לגבי לישראל, ולכן מותר לשחוט. אבל חצי של גבוה וחצי של הדיוט, כאן השורש הוא - הגבוה, ולכן אסור לשוחטו. זו היתה התשובה.

דבר זה נחקק בזכרוני כל כך, כנראה בגלל שהתפלאתי מהגאוניות ומהחסידות ומהכל ביחד.

מפגש מרגש

חנוך צבי הלוי רובינשטיין

בצהרי יום בהיר פסעתי לעבר ביתו של ר' אפרים. למען האמת היה זה ביתו של בתו שתחי', אך ההרגשה הנפלאה שהם נתנו לר' אפרים נתנה להרגיש כאילו אנחנו נמצאים בביתו שלו.

ר' אפרים מקבל אותי בחביבות, בסבר פנים יפות כמו שקיבל כל אדם באשר הוא, והוא שואל אותי למבוקשי. אמרתי לו שאני נמצא באמצע עריכת הספר הקדוש "יכהן פאר" שחיבר רבו המובהק הרב מבנדין ר' חנוך צבי הכהן זצ"ל לוין. הסברתי לו שבין בתרי הספר נמצא קטע בו הרב מספר על סיום שנעשה בביתו בו' אדר, סיום על מסכת ערכין בו השתתפו תלמידיו. הרב מונה את סדר התלמידים שהשתתפו בסיום ואחד מהם הוא התלמיד מ' אפרים שי'. הלא הוא ר' אפרים שלנו. מכיוון והרב כתב רק שמות פרטיים אני מנסה את מזלי אצל היחיד מהחבורה [כנראה] שקיים עדיין, ולפיכך עליתי לר' אפרים לשמוע ממנו קצת על שמות חבריו, אולי את חלקם הוא זוכר. למען האמת רציתי רק קצת לדבר איתו ואולי להצליח לדלות קצת פרטים, אך לא שיערתי לעצמי עד כמה עשיר אצא מפה.

ר' אפרים התרגש מאוד למשמע הדברים. הוא התרגש לשמוע שאני נכדו של הרב זצ"ל והרגיש זכיה על עצם הימצאו של נכד הרב בביתו. התחלתי להרצות בפניו את בקשתי להקריא את הקטע המדובר ולשאול אותו האם זוכר את הסיום הנזכר.

– כן כן, בוודאי שאני זוכר את הסיום – ענה לי ר' אפרים – היה זה בשנת תרפ"ח או תרפ"ט, בבוקרו של יום בשמונה בבוקר אחר תפילת שחרית נתכנסנו לסעודה גדולה במעונו של הרב זצ"ל. בפתח עמדה הרבנית הצדקנית מרת פייגא'לה ע"ה ביתו של ה"שפת אמת" זי"ע, ואמרה בחיוך לרב: זאג דער תלמידים זאלן קומען א גאנץ יאהר, נישט בלויז ביי דעם סיום... [אמור להם שיבואו כל השנה ולא רק לסעודת הסיום...].

איזו צדקת היתה היא. בכלל כל המשפחה הזו הייתה משפחה מיוחדת... מפליג ר' אפרים בזכרונותיו... את כולם הכרתי היטב, וכאן הוא מתחיל למנות אחד לאחד את שמות תשעת ילדיו של הרב, איצ'ה מאיר, פיניע, מוטל, דער רב ר' מענדעלע, אלי', לייבל, יוסל, אהרן דוד'ל, והחתן נפתלי מאיר'ס [ר' נפתלי בנו של ר' מאיר אלתר הי"ד בנו בכורו של ה"אמרי אמת" זיע"א] שהיה בעלה של יוכבד רבקה, בתו היחידה והמצויינת של הרב... איי איי איי כולם עומדים לנגד עיני... גם הסיום הזה עומד לנגד עיני...

תתחיל להקריא את רשימת התלמידים נראה אם אני זוכר... אומר ר' אפרים.

התחלתי להקריא בפניו את השמות, ור' אפרים כאילו שקע בעולם אחר, חוזר הוא לעָבָר המאוד רחוק מאזין בקשב רב ועונה בקול בטוח וכאוב:

ספר

יכהן פאר

על התורה, מועדים, לקוטים ודרשות

וגלוה אליו קונטרס

הבן יקיר לי אפרים

אשר נשאר לנו למלטה ונעלה בנם מרנשואה ותורה,
במעיינות התורה והחכמה מעגם כ"ב ידי הקדושה של
הגאון הקדוש, מופת הדור והדור, צדיק יסוד עולם,
אהוב ישראל, בצדקא פרישא, חסידא ופרישא,

כ"ק מרנא ורבנא **חגוך צבי הכהן** צוקלה"ה

אבר"ק בענדין והגלילות

יוסמר אליו

"רב פאר" ו"גזע פאר"

פרץ הגלילות ורחם

יצא לאור בירושלם בשנת תשכ"ד ע"י

מהדיר הר' יצחק מאיר הכהן קלין שליט"א

ומהדיר הר' פינחס יעקב הכהן קלין שליט"א

בני המחבר זי"ע

ונתנה לו"ל במתנה חדשה ע"י נכדי המחבר וצ"ל

תשס"א

חתן כלה, מתחיל בח' ומסיים בה', וכדאיתא (זוה"ק ח"ג רכב:) דהתילוק בין חמן למצה מח' לה', דעל ידי הזיווג נשלם ונעשה כמו מצה בה' וכדאיתא בזוה"ק ובתיקוני זוה"ק והמש"י.

הא דאומרים מהרה וכו' ישמע וכו' קול חתן וקול כלה, והלא גם עתה כן, וצ"ל דיהיה אז כראוי ובמדרגה גבוהה.

הנה הלשון כמשוש חתן על כלה ולא עם כלה, והנה חתן על כלה גימטריא תרי"ג, ונראה דחתן גימטריא יותר מכלה עם ת"ג, דזה דחתן תג על הכלה כמו תגין על האותיות, דהוא כתר וזר לה, ודו"ק.

לסיום מסכתא

מה שאמרתי להתלמידים היקרים שלי בסיום מסכת ערכין בד' אדר, ה'ה בני ע"ה, ויתברכו בכ"ט בני מ' אהרן דוד שי' ומ' פינטשא שי' ומ' שלמה שי' ומהור"ר הירשל שי' ומ' דוד שי' ומ' דישא שי' ומ' אלישע שי' ומ' יצחק מרדכי ואחיו מ' העניך שי' ומ' יונתן שי' ומ' אפרים שי' ומ' אברהם שי' ומ' אברהם ב"ר בונים שי' ומ' יעקל ב"ר משה שי' ומ' יעקל שי' ומ' העניך שי' ומ' משה שי' ומ' אברהם דוד שי' ומ' אברהם יעקב שי' ומ' איטשה מאיר שי' ומ' יודיל שי' ומ' ישראל שמואל שי' ומ' אלטר שי' ומ' יונה ואחיו מ' ליב שי' ומ' רפאל שי' ומ' יהושע שי' ומ' שבתי שי', ומ' ליבל וויס שי' ומ' שלום מאיר שי' והב' מרדכי שי' והב' משה שי' ומ' שמעון שי' ומ' איטשה שי', ואין מוקדם ומאוחר בתורה.

אשר הענין מסיום דאיתא (יומא עב:) דתלמיד שאינו תוכו כברו אינו תלמיד חכם וכו', ואיתא (שם) באורן וכו' שתלמיד חכם יהיה תוכו כברו, ולזה אותיות מסיום גימטריא תוכו כברו, דסמ"ך מ"ך גימטריא ס', י"ד ו"ד גימטריא י', ו תוכו כברו, מם תוכו כברו, דזה שצריך לראות בסיום המסכת שיפעול אצלו כח התורה שיהיה תוכו כברו.

ואמרתי דאיתא בגמרא (חגיגה ט:) אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה פעמים ואחד, דזה המילוי ממשה גימטריא ק"א, וזה על ידי ששונה מאה פעמים ואחד יש לו אחיזה בכח של משה רבינו ועל ידי זה זוכר התורה כמובן (וע"ע משי"כ לעיל אבות פ"ג מ"ט).

תלמידי היקרים שיחיו אשר כבר נשאו יהיה להם ולכל אשר להם כל טוב, ש"ב ר' יונה שי' ושי"ב ר' הענין שי' ר' אברהם שוי"ב שי' ר' בעריל שי' ואחיו ר' הירשל שי' ר' איטשה בערגיר שי' ר' פישל שפירא שי' ושי"ב ר' איטשה שי' ר' ליבל שי' ואחיו ר' אלטר עמנואל שי' ר' מאיר שי' ר' חיים ישראל שי' ר' מענדיל שי' ש"ב ר' שמואל שי' ואחיו שי' ר' חיים מיכל ור' חיים יצחק שי' ור' חיים שי' ור' משה פינחס שי' ור' יוסף מיכל שי' ור' מנלי שי' ור' בעריל ב"ר יחזקאל שי' ור' אורי' דימאנט שי'.

מ' פינטשי.

פינטשי? פינטשי? אוודאי!!! פינטשי שטייער.

פינטשי היה בחור משי, הוא היה נודע כקנאי גדול שלא ויתר על משנתו האידיאולוגית כהוא זה. זכורני מקרה שאירע עמו שהסעיר את הרוחות בעיר, כאשר נערכה פעם בר"ח תמוז אזכרה לד"ר הרצל, חוזה מדינת היהודים, האזכרה נערכה בבית הכנסת והמארגנים דרשו שהרב זצ"ל יבוא לנאום, מה שכמובן לא היה. חסידי גור לא הגיעו אך נכבדי העיר האחרים באו. על חלון בית הכנסת תלו דגל כחול לבן, ופינטשי הצעיר שהיה אז כבן 16 או 17 השיג סולם מאיזה מקום והוריד את הדגל מחלון בית הכנסת... הייתה זו שיחת העיר...

את נפשו הסוערת והחסידית של פינטשי היה ניתן לראות גם בתחילת המלחמה הנוראה. הרבה אברכים הלכו אז לעבודה בהוראת הנאצים, וכמובן שעקב כך נוצר הצורך לגלח את הזקן. פינטשי היה מהיחידים שלא רק שלא הוריד את זקנו אלא אף המשיך להסתובב עם כובע הקטיפה החסידי 'זאדעננע היטל' במשך כל ימות השבוע, עד אשר תפסו אותו ושלחו אותו למחנה עבודה שם הורידו לו בכוח את הזקן...

במחנה עבודה זה שלא היה מחנה ריכוז יכל להיות לפעמים שמנהל העבודה הגרמני השתתף באירועים של העובדים, כך היה בליל הסדר, כמה יהודים מן המחנה ההוא ערכו 'סדר' על איזה כזית מצה, פינטשי נעמד ואמר נאום ארוך על הגלות ועל הגאולה. בסיימו אמר ללא חת 'וכשם שהיה לרשעים במצרים מפלה כך יעזור ה' וגם כאן לנאצים יהא מפלה ואנחנו נזכה להיגאל'. המפקד הגרמני לא יכל לשאת זאת ותיכף ומיד שלחו אותו למחנה ריכוז שם. זה היה פינטשי... שמו היה פינטשע ב"ר משה שטייער...

שלמה.

שלמה? שלמה ברגר. אברך יקר שנישא ואף נולדה לו ילדה. שניהם ניספו באושביץ. שם אביו היה ר' פיניע ברגר. הי"ד.

דוד.

אולי דוד וייס בן ר' אברהם מרדכי וייס. נראה בהמשך.

זושא.

בודאי, זושא סושענק, אה, עם זושא היה לנו סיפור עם הרבי. זושא היה בחור שהתייתם כשהיה צעיר מאוד, אביו שלא היה מחסידי גור הותיר את אמו ואותו לאנחות יחד עם עוד הרבה בנות. זושא בהיותו צעיר לימים נכנס אל השטיבל שלנו והפך לאחד מאיתנו. בגיל 17 או 18 חלה לפתע בדלקת ריאות חריפה בשני הצדדים ובזמנו כשלא היתה אנטיביוטיקה היה זה מצב מאוד מסוכן.

היינו אז מאוד שבורים. זושא איז קראנק. הוא היה כמו אח שלנו, אחד מהחבורה. באמצעים לא הוצרכנו לעזור כי אמו האלמנה הייתה בעלת אמצעים ולנו לא נותר אלא להרבות בבכיה ובאמירת תהילים. אמו הביאה מקרקוב פרופסור ידוע וגדול והוא פכר את ידיו ביאוש ואמר שרק ה' יוכל לעזור.

אצלינו בחברה הייתה קופה שמפעם לפעם הצטבר שם סכום כסף והיינו משתמשים בזאת לצרכי החבורה. החלטנו שבכסף הזה נשלח שליח לגור להזכיר את זושא אצל הרבי לרפואה שלימה. היה זה מבצע גדול לנסוע מבנדין עד גור הסמוכה לווארשה, וניסינו לכוון שהשליח שנשלח יבוא אל הרבי בשלוש לפנות בוקר בשעה שהמשמש ר' שמחה ורשביאק מכניס לרבי את התה כבכל בוקר. חסידים דיברו שמי שמצליח להיכנס אל הרבי בשעה זו ישועתו מובטחת, רק שצריך היה לראות אכן להצליח להיכנס בשעה זו. כתבנו קויטל בו שפכנו את כל ליבנו אל הרבי והתחננו על נפשו של זושא היתום. בחרנו בחור מוכשר בשם אברהם זיידנר, והורינו לו שישתדל אצל בנו של הרב מבנדין זצ"ל ר' אהרן דוד שהיה חתנו של ר' יצחק מאיר בן ר' משה בצלאל חתנו של הרבי שהתגורר בסמיכות לרבי, שיכניסו בשעה זו.

אברהם אכן נסע לגור ונכנס אל הרבי. הרבי לקח את הקויטל ואמר: זושא? זושא? זושא איז דאך בעסער... [הרי זושא מרגיש יותר טוב...] למותר לספר שאברהם לא יצא מהחדר אלא קפץ מהחדר מרוב שמחה. היה זה בימי שישי הקצרים של החורף סמוך מאוד לשבת עת קיבלנו מברק מאברהם שכתב בקיצור נמרץ שלשה מילים: זושא איז בעסער. זה הספיק לנו להבין שזאת הייתה תשובתו של הרבי, וכמובן שזושא התאושש ותוך כמה ימים עמד על רגליו וחזר לשטיבל בריא ושלם כשאנו שמחים וחוגגים את רפואתו.

מדי דברי בו

הרב מבנדין

איי איי איי, זושא נישא, לזושא נולדו ילדים, זושא הלך לאושוויץ... מזושא אין זכר, אך זושא נישא לאחותו של יודא לייב ויסבקר שהיה גר בבני ברק וממשפחה זו יש צאצאים.

אלישע.

אלישע בענדינער, אלישע גולדברג, איי קדושים וטהורים, אין היום כאלו – אומר ר' אפרים ובעיניו נקווים דמעות - פינטשי, זושא, אלישע, אלישע היה קומעדנט גדול כבר סיפרתי עליו הרבה, קשה לי כעת להרחיב עליו, אלישע בן ר' קלמן גולדברג הי"ד, אחותו ניצלה ויש לו אחיין בבני ברק, הוא היה ידידו הטוב של שמואל זגערשער ויחדיו היו שוכבים מתחת לשולחנו של הרבי והיו נקראים "שוכני עפר"...

יצחק מרדכי ואחיו העניך..

אוי ווי אוי ווי אוי ווי...

שני אחים בני ר' אברהם שמואל ארענרייך... יש בירושלים צאצאים מבני

הדודים, הוא היה מכונה אברהם שמואל פינטשובער, כי מוצאו היה מעיר פינטשוב. אגב בפינטשוב היה יהודי חסיד גדול שהיה דיין העיר והיה מכונה מו"ץ אייזיק פינטשובער, עוד בימי המלחמה סיפרו שכשהגרמנים נכנסו לפינטשוב אספו את כל היהודים לכנסיה וחלק גדול הרגו, והשאר השאירו שם כמה ימים בלי מים ובלי אוכל. ר' אייזיק שעמד שם מהורהר במחשבותיו ושקוע בתוך תוכו בלי לשים לב למצבו הנורא מתעורר לפתע כמו מתוך חלום ושואל את הסובבים: דער רבי איז שוין דא? [האם הרבי כבר נכנס?] אה, כל כך שקוע היה הוא במחשבותיו שבכלל שכח היכן הוא נמצא, הוא בטוח שהוא כעת בבית מדרש בגור כשכל הקהל ממתין לרבי... שני האחים הללו התחזתנו מבנדין לזדונסקא וואלא הי"ד.

יונתן.

יונתן ברגר. בן דוד של התלמיד שהוזכר כבר - שלמה ברגר. יונתן היה תלמיד מצטיין מתלמידי הרב המובהקים. הוא היה בא לשיעור כל יום. בכלל ליונתן היו את הזמנים שלו, למשל במוצאי תשעה באב כשכולם הלכו הביתה אזי יונתן עוד היה נשאר בשטיבל... יונתן היה לו זמנים אחרים.

אפרים.

אפרים... נו, אותו אתה כבר מכיר, אפרים בן ר' יעקב יהודה לונדנר... אותם, את הקדושים והטהורים האלה לקחו השמימה ואותי הכי פשוט מהם השאירו...

אברהם.

אברהם זיידנר, הוא היה השליח לרבי בעבור זושא, כפי שהזכרנו קודם. לאביו קראו חיים מאיר, גם ממנו לא נשאר לדאבוננו זכר.

אברהם בן ר' בונים.

אברהם בן ר' בונים בונהרד - בונים היה נכד של הרבי ר' בונים מפשיסחא, חסיד אמשינוב, ובנו אברהם נעשה לחסיד גור, הוא היה בא לשטיבל, והיה תלמיד חכם גדול, בונים בונהרד.

הענינ.

הענינ? הענינ שענבערג. הוא נשאר בחיים אחרי המלחמה הוא התחבא אצל גויים, היה כאן והיגר לאמריקה, יש לו בן פרו' מיכאל שינברג חסיד גור, הענינ בן יצחק מאיר שענבערג.

אברהם דוד.

אברהם דוד הרצברג. אוי כמה שהרבי אהב אותו. הוא היה גאון. אמנם היה טיפוס אחר מאלישע אך גם היה נשמה גדולה, אביו לא היה חסיד גור והיה למדן גדול. גם הוא התחתן ואין זכר ממנו. לאברהם דוד היתה אחות גאונית בחשבון שלמדה בתיכון פולני, וכשהיתה באה הביתה עם בעיות חשבון קשות

היא ידעה שהיא תיגש לאחיה אברהם דוד והוא בקלות יפתור לה את המבוכים... אכן למד היטיב מסכת עירובין וידע על בוריו את כל החשבונות הנצרכים שם. תקופה ארוכה היינו שותפים...

אברהם יעקב.

אברהם יעקב לוסטיג, הוא ניצל מהמלחמה והיה בבני ברק, בן ר' יודל לוסטיג, יש ממנו ב"ה צאצאים.

יצחק מאיר.

יצחק מאיר ראדושיצקי, בן ר' מרדכי. היו כמה אחים כולם התחתנו לכולם היו משפחות ולאף אחד ל"ע אין זכר. אה, אינך קולט כלל, כאן מדברים על אברכים שהיו שרפי מעלה, אברכים כמו שאתם יודעים היה להם שטיבל ניי מארק 9, "די נענע" קראו להם. שרפים. שרפים... י"מ ראדושצקי.

ישראל שמואל.

ישראל שמואל ורדיגר בן ר' משה ורדיגר, ג"כ היה שארפע בחור, יש לו אחות בבני ברק הגב' חנה אמזל שיש לה צאצאים חסידים ואנשי מעשה.

יידיל.

יידיל קופלוביץ. יש בירושלים משפחת שניידר. הם צאצאים של אביו של יידיל ר' אהרן קופילוביץ משפחה ידועה בבנדין חסידים ובעלי מנגנים גדולים.

שבתי.

שבתי לאטוביץ. אינני זוכר כעת את שם האבא. בחור תלמיד חכם שעל אף שלא היה ממתפללי השטיבל הגוראי היה מגיע מידי בוקר לשיעורו של הרב. הרב היה מאוד מכיר טובה לתלמידיו שהשכימו קום לשיעורו.

לייבל וייס.

נו, כאן כבר הרב מזכיר גם את שם המשפחה, הוא היה הרבה יותר מבוגר ממני, לייבל וייס. כנראה שדוד המוזכר למעלה היה אחיו, מהמשפחות המפוארות בבנדין, אביו היה ר' אברהם מרדכי וייס, חתן של משפחת שפירא המפורסמת בבנדין. אגב, לאברהם מרדכי היה אח בשם אנשיל וייס שהיה גר בפיעטרקוב שהיה מתוך קבוצת אברכים שכל מקום שהרבי הלך הם הלכו עמו, יומם ולילה...

לייבל ואחיו אלטר עמנואל.

ודאי כוונתו לאלטר מניאל - אומר ר' אפרים בהגייה חסידית עסיסית, לייבל ואלטר מניאל המבורגר. הם היו בניו של ר' לעייזר המבורגר חסיד בעל הדרת פנים וזקן ארוך על פי מידותיו, הוא התגורר מהצד השני של הבית כנסת,

הגרמנים הארורים נכנסו לבנדין ביום שני בבוקר ובמוצאי שבת העלו את הבית כנסת באש, ר' לעייזר הלך על המדרגות לתומו וכשהגרמנים ראו אותו ירו בו למוות, הוא היה מהקורבנות הראשונים בבנדין. היה לו חתן מלודז' ר' שעי' שפיץ, והיה לו עוד בן מידידי בשם הירשל המבורגר. הי"ד.

וכך אנו עוברים שמות נוספים, חלקם כתובים ברשימה זו וחלקם ברשימה נוספת בספר, השמות מרצדים מול עיניו של ר' אפרים, ישנם שמות שהוא מוסיף אודותם מעשה או שניים וישנם שמות שמזכיר את שמות ההורים. הוא עובר על שמות נוספים ובשל השעה המאוחרת הוא מקצר.

וכך אנו עוברים על פני ר' יונה ערליך, האחים בעריל והרשל ראדושיצקי, ר' פישל שפירא בנו של ר' מנדל, חיים ישראל זיידמן, יוסף פייביל לוסטיג, ארי' דיאמנט, יענקל פרידריך מחסידי סוכטשוב, אלטר ורדיגר דודו של ישראל שמואל, האחים יונה ולייבל ערליך בני ר' יצחק מאיר ערליך, רפאל בן ר' בעריש ליוועך, ועוד חלק קטן של שמות שר' אפרים אינו מזהה.

אני מגלה את אזנו של ר' אפרים שהרב כותב לאחר רשימת השמות ש'אין מוקדם ומאוחר בתורה'.

ר' אפרים מתחייך ומרצין כאחד. אה, הרב שלנו, בענדינער רב, שורה זו מתאימה בדיוק את אישיותו, אסביר לך מדוע, אני הרי מכיר כאן את השמות, חלקם היו תלמידים מובחרים של הרב וחלקם היו תלמידים שהיו מגיעים רק לעיתים רחוקות 'סיום תלמידים'... הרב בעדינותו נזהר בכבודו של כל אחד ואחד ולכן הוא מדגיש ש'אין מוקדם ומאוחר בתורה'.

בכלל - ממשיך ר' אפרים - אני מתבונן וחושב כל הזמן, מדוע ולשם מה כתב זאת הרב בספרו? מדוע כתב הרב את שמות תלמידיו בספרו? - - - מי יודע אולי הרב זכרונו לברכה הרגיש ברוח קדשו את העתיד לבוא ורצה להעמיד שם ושארית לתלמידיו היקרים... אפילו אני לא זכרתי חלק משמות ידידַי הקרובים, מי יתן וזכותם של הקדושים האלו תעמוד לזכר עולם לזכות כלל ישראל...

עמדתי נפעם. לא שיערתי לעצמי איזו אוצר בלום קניתי. לא חלמתי שיש מישהו המכיל כל כך הרבה, העמוס בתוכן רוחני כה רב, והמיטיב לבטא ולהנחיל את אוצרות רוח העבר בצורה כל כך עסיסית. עמדתי נפעם מול גדלות רוחו של ישיש שלמרות פגישתו האקראית אל העבר הכה קרוב לליבו עומד הוא ללא חת ומכריז בערגה בזה אחר זה כאומר יזכור אלוקים את נשמות...

תמה ולא נשלמה פגישה מרגשת אחת. פגישה בין עולמות שחרבו לעולמות שנבנים, פגישה בין חבר בודד שנשאר יחיד מעירו לחבריו הרבים שעלו על המוקד, בין תלמיד ותיק לרבו המובהק, ובעצם, פגישה בין עבר להווה כשאני

הצעיר והקטן בכלל מיותר ואינו ראוי להיות שייך לעולם כה נערג... עולם שהיה ואיננו...

המכתב - והקירוב הגדול

באחד משנות התר"פ, אינני זוכר את השנה המדוייקת, תרפ"ח או תרפ"ט, נסע הרב בקיץ למנוחה למרינבד, לצ'כיה, יחד עם ה"אמרי אמת".

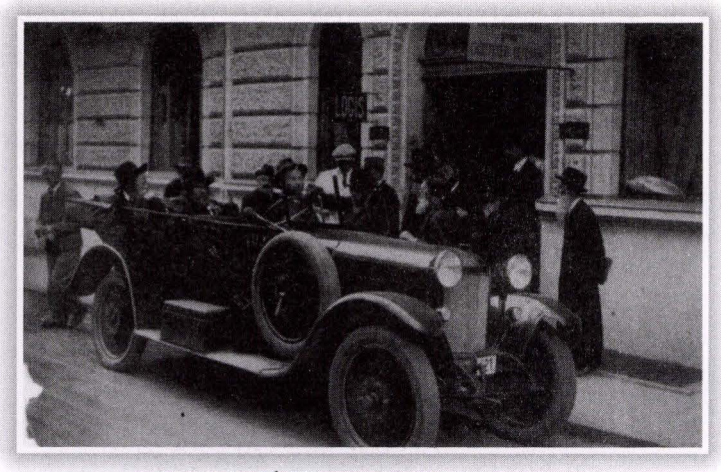
מרינבד תרפ"ט, מרן האמרי אמת עם הרב מבנדין משמאל נראה ר' בינם לוין

בשיעור האחרון לפני שנסע, אמר לנו הרב: קינדערל'ך, אני נוסע עתה למרינבד, כיתבו לי מכתבים מה שאתם מחדשים במשך הזמן, בדברי תורה. הרב נסע, אני ישבתי והייתי אז במלוא כוחי בלימוד, וכתבתי קונטרס של ארבעה חמישה דפים של דברי תורה ושלחתי לו. היו עוד בחורים בני תורה שכתבו לו.

קרוב לראש השנה, אולי שבועיים קודם, חזר הרב לבנדין. חזרנו לשגרה, שבנו לשמוע את השיעורים.

לאחר השיעור קורא לי הרב לחדרו ומספר לי:

נסעתי עם הרבי במרכבה (יש תמונה כזאת. הם נסעו חצי שעה על המרכבה כמעט יום יום, לשתות מי מעין) נתתי לו את המכתבים ואמרתי לו שאלו מכתבים מהתלמידים. הרבי לקח את המכתבים לאכסניה, ולמחרת כאשר שוב נסענו, הוציא מהביזעם את המכתבים כמו שהם ומסרם לי חזרה. בהגיעי לאכסניה ראיתי שעל המכתב ששלחת אתה, כתב הרבי בכתב יד קדשו מכתב תשובה (הוא כתב זאת מאחורי הזמנת חתונה שקיבל מיהודי מבנדין).

האמרי אמת הרב מבנדין ורבי מנדיל מפביאניץ הי"ד

התמלאתי בשמחה עצומה! מכתב מהרבי – אלי!

אם יגידו לי היום שזכיתי במפעל הפיס במליון דולר לא אוכל להירגע, תהיה לי שמחה גדולה, אוכל לתת לילדי כסף. הרי מאיזה דבר היום שייך אצלי היום לקבל שמחה, רק מנכדי וילדי. אבל זה לא יגיע בשום דמיון לשמחה שהיתה לי אז, זה היה כמו חלום, מכתב מהרבי!!

ואיפה המכתב? שאלתי את הרב.

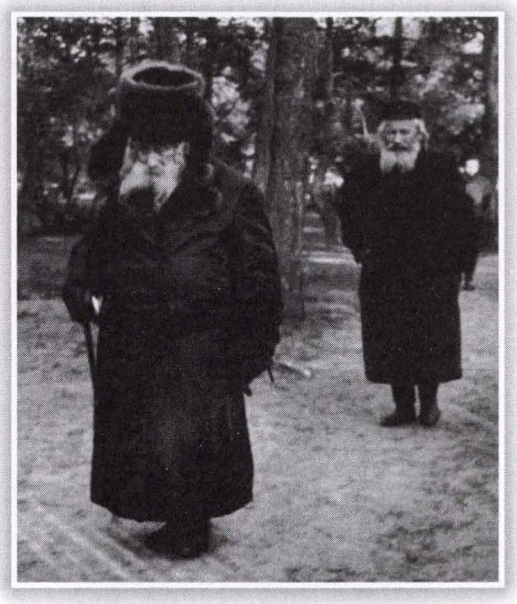
- - - לא רציתי להביאו, סוף כל סוף גם בחורים אחרים כתבו, ולא רציתי שתהיה קצת קנאה. כאשר תבוא לגור לראש השנה, היכנס נא אל אהרן דוד והוא יתן לך את זה (אהרן דוד היה בנו הצעיר של הרב, שהיה חתן של ר' איצ'ה מאיר משה בצלאל'ס, חתן ה"אמרי אמת", והתגורר בגור).

תארו לעצמכם, אם עד עתה שמחנו כולם ואני בתוכם – לקראת הנסיעה לראש השנה לגור, איך אני שמחתי וקויתי בכל רגע לנסיעה הזאת!! תן לי היום בהגרלת מפעל הפיס מיליארד דולר, אין התרגשות כזאת... אקבל את המכתב!! אולי זה היה גם מהול בגאוה קצת... אני חושב שהיצר הרע גם עבד חזק... זה לא בחור, זה 'ילד' מקבל מכתב מהרבי!

באתי לגור, קיבלתי את המכתב מאהרן דוד. זה היה כתוב בעפרון בהיר, היום כמעט ולא רואים את זה. כמובן שלא יכולתי להסתירו מעיני הרואים...

זה היה שתי שבתות לפני ראש השנה, חצי מציבור החסידים כבר הגיעו, ז"א שאלפיים יהודים כבר ישנם. בשבת היה טיש, עמדתי כמו

מאות החסידים סביב השולחן. אף פעם לא הייתי בין הראשונים, אבל נדחפתי קדימה, רציתי להצליח לשמוע משהו מהשמוע'ס. וכמו היום, מעמידים יין, "משטעלט וויין", והשמש עומד על השולחן ומכריז את שמות האנשים: חיים משה לודז'ער... וכו'.

מרן האמרי אמת. מאחור נראה המשמש ר' בונם לעייבל

הרב מבנדין

הטיש, השולחן, לא היה כמו השולחן הזה, שמסביב ספסל, זה היה כמו בטון, כמו מברזל, והספסל היה מאוד רחב, ומאחורה עמדו נכדי הרבי, בני איצ'ה רבינ'ס, מנחם איצ'ס, נוח איצע'ס, ויהודים בעלי אמצעים היו עושים "שטעלען ויין", ואמרו למשמש בערב שבת ונתנו לו כסף בעד בקבוקי יין, אחד נתן פחות אחד יותר, כמובן שעשירים נתנו יותר.

היה ידוע שהשמש מקריא וה"אמרי אמת" לא מתערב בעניינים אלו, אבל היה גם ידוע שיש מקרים יוצאים מן הכלל שהוא אמר ככה בשקט על ידו, שם של מישהו עם שם עירו וכו'.

אני עומד דרוך כדי לשמוע את השמוע'ס. פתאום אני שומע – "אפרים בנדינער"!

אני לא זז. לא חשבתי שכלל שמתכוונים אלי. אני חושב לעצמי - מי זה יכול להיות, אם קוראים לו לקבל יין מהרבי, כנראה זה איזה בעל מפעל גדול של טקסטיל בבנדין והוא לכל הפחות בן שלושים.

והצעקות ממשיכות: "אפרים בנדינער"! צעקות-צעקות. לאו דוקא בינם

משמש, אלא מי שעומד שם צועק... אני עומד בשורה שביעית-שמינית, צועקים, צועקים, "אפרים בנדינר!"... "אפרים בנדינר!"...

שמעתי, אבל לא תפסתי, לא זזתי. זה לא יכול להיות... זה לא אני...

מישהו שהכיר אותי ועמד לידי, עורר אותי – "די הערסט נישט"?? ואז אלו שעמדו בשורה שישית-שביעית הרימו אותי, הרבי הסתכל עלי, ואמרתי לחיים.

זה היה הכל בזכות הבנדינר רב. אני בטוח שהוא ביקש את זה מהרבי.

האמרי אמת הרב מבנדין

ומה הפלא הגדול שבמכתב זה?

כידוע עברתי את השואה. המחנה שלפני האחרון, היה עדיין מחנה עבודה, לא מחנה ריכוז, זאת אומרת שאתה יכול ללכת עם הבגדים שלך ולעבוד עבודת כפיה. אולם כשעברנו למחנה האחרון שהיה מחנה ריכוז, שם זה היה כמו אושוויץ, לוקחים הכל, אין שום דבר שנשאר. זה היה חול המועד סוכות, ואני דאגתי. היה לי חבר יהושע ויצנבלום, אמרתי לו: אני דואג, יש לי כאן מכתב אצלי. כל הדאגה שלי היתה על התפילין ועל המכתב מה"אמרי אמת" שלקחתי מהבית.

[היה איתי מכתב נוסף מהרבי, מכתב אישי, הוא לא כתב אותו אלי, אלא לר' מנדל שפירא, שהיה מתכתב עם ה"אמרי אמת" כמעט כל כמה זמן, בדברי תורה וחסידות. בלי ידיעתי הוא שאל את הרבי בעניינים שונים שהייתי זקוק למענה, והרבי ענה לו. זה היה מכתב גדול עם הרבה ענינים בד"ת ובין היתר הרבי כתב שם "על דבר הבחור אפרים" וכו'. זה כבר

לזכר אמא בעזרה עם בתפילה.

לזכרון קבורת ספרי תפילה ושאר קדושין
כשנפלו ואלו הגניזה בבתי הכנסיות
ובתי מדרשות כדין גניזה.

כשאמא חשבה הגניזה על הכתב שמות הקודש
שלא היה ניתן עוד לשימוש הרגיל
ורוצה נתלוות וכבוד קדוש.
היא מלמדת ומורה שיש לשים על
ושאחרי יקר כלכלתן.

במעלה ויש סבתא רחל בת יעקב
תתכב השם של הילד בתוך ש"א.

בעזהשי״ת

ספר

מכתבי תורה

שכתב

כ״ק אדוננו מורנו ורבנו רשכבה״ג

מרן רבי **אברהם מרדכי** זצוקללה״ה **מגור**

בעל **״אמרי אמת״**

מהדורה שלישית

עם מראי מקומות והערות

מאת

צבי יצחק אברמוביץ

רב הקרי׳ החסידית בחצור הגלילית

נערכו נסדרו והובאו לדפוס

ע״י **יצחק מאיר אלתר**

נכד כ״ק מרן אדמו״ר זצ״ל

תל אביב - תשנ״ז

היה כתוב בעט עם דיו חזק, לא בעפרון כמו המכתב הראשון. פעם קרא לי ר' מנדל ונתן לי את חלק המכתב הנוגע אודותי].

לבסוף מצאתי פתרון. היה במחנה רופא שיניים, שגם הוא עבר למחנה האחרון, והגרמנים נתנו לו להעביר עמו גם את מכונת הקידוח. ביקשנו ממנו והוא הכניס את המכתב למכונת הקידוח והעביר לשם.

כשבאנו למחנה ההוא, נכנסנו לאולם גדול, התפשטנו, הכל היינו מוכרחים לזרוק, נשארנו מעורטלים, בלי שום דבר ובלי תפילין. נכנסנו לאולם השני, היו שם סַפָּרים, גילחו אותנו כמו את הלויים, מכף רגל ועד ראש. בחדר שלישי היו ערימות עם בגדי קש, מכנסים, בלי גרבים, בלי נעלים, קבקבים, וזה היה חורף של 40 מעלות, מינוס.

למחרת שמחת תורה הלכנו לרופא שיניים ומצאנו את המכתב. וכך נשארתי ערום, בלי שום דבר, אבל - עם המכתב הזה!

אחד מהפלאים הוא, איך שמרתי על המכתב הזה, ואיך העברתי אותו למחנה. כשהלכתי למחנה הראשון, הכנתי לי בתרמיל חצי לחם, בקבוק שתייה, טלית, שתי זוגות תפילין, והמכתב הזה מהאמרי אמת. אך במחנה האחרון, הייתי מעורטל, לבשתי בגד מקש בלי כיסים, בלי חולצה, בלי גופיה, בלי כלום, והיה חורף קשה מאוד. הלכתי לעבודה, ואין לי כל מושג איך שמרתי על המכתב. וכי הלכתי אתו ביד?? איך זה נשמר לי עשרה חודשים על מזרון קש? איני זוכר עד היום איך יצאתי מהמחנה עם המכתב הזה, ובמה החזקתי את זה.

ככה שמרתי על זה הלאה, וככה הבאתי את זה לארץ. כנראה שהקב"ה שמר על הפתק הזה.

זה אחד מהסיפורים הנפלאים!

פתק זה עם כתב יד של האמרי אמת, זה זכות גדולה שיש לי בבית. (המכתב השני שהרבי כתב בו אודותי, נאבד לי במחנה).

כאשר רבי צבי יצחק אברמוביץ רבה של חצור, הוציא את המכתבי תורה של ה"אמרי אמת", לפני כמעט ארבעים שנה, אינני יודע מנין ידע שזה נמצא אצלי, הוא בא אלי ולקח ממני, פענח את זה, והדפיס בספר.

המכתב שאבד...

ועכשיו מעשה על מכתב שנאבד.

באחת הפעמים בה נסעתי נסיעה אל האמרי אמת, הייתי בן שבע

עשרה בערך, נסעתי לבד, נסיעה פרטית, בלי החבורה, באמצע השנה. איני זוכר למה נסעתי.

באתי אל הרב, ואמרתי לו שאני עומד לנסוע לשבת לגור אל הרבי.

הרב פשוט קינא בי, כאילו שאף פעם לא היה בגור... ואמר: "אוי אתה נוסע לגור? אני מקנא בך"! אי אפשר לתאר את השמחה שלו-שאני נוסע לגור, אני, התלמיד שלו. הוא כל כך אהב את ה"אמרי אמת". הוא אמר לי: "אני אתן לך מכתבים בשליחותי לתת בשמי לרבי".

אתם יכולים לתאר לכם (או שאי אפשר לתאר...) את השמחה שהיתה לי. קיבלתי תפקיד כזה. יהיה לי משהו עם ה"אמרי אמת", למסור לו משהו ולומר לו שזה מגיסו הרב מבנדין. אם היו אומרים לי ומבטיחים לי הרבה כסף, לא הייתי מחליף את זה בזה. ואמנם לקחתי את זה. זה לא היה מכתב יחיד בודד, זה היה חבילת מכתבים עבה.

מבנדין לווארשה היתה נסיעה של עשר שעות ברכבת. ביום חמישי בערב, מאוחר בלילה, ליוו אותי אחיותי לרכבת. היה לי כיס אחורי, שמתי שם את צרור המכתבים, ולא הסחתי דעתי מזה, שמרתי על זה כל הזמן.

עליתי על הרכבת, שמתי את המזוודה למעלה. הרכבת היתה כמו מסדרון ארוך, עם תאים להיכנס, וישבו שם יהודים וגויים. נכנסתי ותפסתי מקום ליד החלון, ואמרתי לעצמי, אפרים, השתדל לא לנמנם, יש בידך אוצר השווה יותר ממליון דולר. קיימתי בפועל את מאמר חז"ל (בבא מציעא כא, ב) אדם עשוי למשמש בכיסו כל שעה ושעה, משמשתי בכיסי בכל רגע כאילו שהיה לי אוצר גדול. משמשתי-משמשתי-ומשמשתי.

התחיל נצנוץ השחר, אני מתעורר וקולט שנמנמתי... זה הרי נסיעה של עשר שעות. יש אונס שינה. נמנמתי. אני ממשמש, ורואה שהכיס ריק, הכיס ריק!!

צריכים סופר גדול לתאר מה שהרגשתי אז. אי אפשר לתאר את העגמת נפש, כאילו שחרב עלי עולמי, הרגשתי כאילו נפלתי לתהום. אין אפשרות לתאר זאת, אני היום לא מבין, אני רק זוכר את תהומיות הצער שהיה לי.

פתחתי את התא, רצתי בכל הרכבת עד הקטר, הלוך-חזור-הלוך-חזור כמו משוגענער, ושאלתי בפולנית שלי... כל אדם שעבר, אם לא ראה איזו חבילה. אבל - אין! (זו היתה טפשות מצידי, מי שמצא, או לקח, הרי חשב שזה המון כסף, וכי הוא יתן לי את זה?).

ראיתי שאין לי ברירה, שבתי למקומי בתא, ולא הייתי מסוגל לחשוב שום דבר. הכל נסתם לי. רציתי שהיום ימשך לשנה ואפילו לעשר שנים. שהרכבת תסע לעולם ועד ולא תיעצר, וממילא אני ייפטר מזה... לא יודע מה לעשות, מה אגיד לרבי? אכנס לרבי, הוא יתן לי שלום ואספר לו שהיה לי מכתבים עבורו ונאבדו לי??... לא הבנתי...

השחר כבר עלה. הלכתי ליטול ידיים, הרכבת לא שמעה בקולי... היא עצרה בוורשה ומוכרחים לרדת. מווארשה נוסעים עם חשמלית חצי שעה-שעה למונקטוב (שם היה גאון גדול, המונקטובער רב, בנו היה חתן של רבי י"מ בידרמן, והכרתי אותם) לקולייקע. נסעתי עם הקולייקע, השעה כבר שבע וחצי-שמונה, באתי לגור, עדיין הייתי לפני התפילה, שם כבר אחזו אחרי התפילה.

אני בא לבית המדרש עם המזוודה, פוגשים אותי היושבים, שמואל זגערשער, אלישע בנדינער, א'גאנצע חברה, קיבלו אותי בשמחה, אהה, א'חבר! כל החברה ה"יושבים"... ואני, כאילו לא מבין אותם... הם רואים שאני לא כתמול שלשום, אני במצוקה, לא היתה לי את השמחה הרגילה, חשבו שמא חס וחלילה קרה משהו במשפחה, ולשם כך באתי באמצע השנה לגור, ואני מזועזע... מה קרה אפרים? שאלו אותי.

בקול נהי ותמרורים סיפרתי להם מה שקרה. החבורה לא זלזלו בגודל העגמת נפש, ולא ביטלו את זה לומר – מה כבר קרה, אין דבר... אלא אמרו לי: אין לך ברירה, לך לרבי, תספר לו (בוודאי שלא חשבתי להעלים...) "יהיה בסדר".

התפללתי ביחידות, זה הרי כבר היה אחרי המנין הקבוע. איני יודע אם עוד הרבה פעמים בחיי התפללתי כמו שהתפללתי אז ("תפילה" – זה הרי הקשר האישי עם הרבונו של עולם) אולי בזמן השואה. היו מקרים בודדים בחיים, פעמיים שלוש, שהתפללתי ככה. הקשר שלי עם הרבש"ע והבקשה שלי שאעבור את הדבר הזה...

[אז הבנתי את הווארט ששמעתי פעם בשם רבי בונים מפשיסחא על – 'ואני תפילה'. אדם שיש לו חס וחלילה מכאובים, והוא מתפלל, או שהוא בא למישהו לבקש, הוא מוכרח לומר את הבקשה. אבל יש אדם, שהוא כל-כך-מלא-מכאובים, עד שכאשר הוא נכנס למישהו מיד רואים עליו שהוא מתפלל, 'ואני תפילה'. כך אני הייתי אז, הייתי לגמרי – 'תפילה'].

הגיע השעה תשע וחצי, צריכים ללכת "שלום נעמען", והלכתי לתור.

היתה מחיצה כזאת של שני צדדים, זה לקח שעה בערך. במשך כל השעה גם כאילו בקשתי והתפללתי שהתור לא יעצר, אלא ימשיך-וימשיך-וימשיך... מישהו הזיז אותי-אז הלכתי... השורה הולכת-הולכת-הולכת. שוב רציתי שזה לא יגמר... שאשאר בחוץ... כמה שהזמן מתקרב יותר נעשיתי מבולבל. והנה, כבר באתי לשלום שטיב, והנה עומד הגבאי בפתח. בלי משים, בלי לחשוב, הדלת נפתחת, אני עומד כבר בדלת ורואה את דמות הרבי עומד בפינה.

אי אפשר לתאר את הדמות הזאת, זה כאילו הסתכל עליך וזרק עליך רנטגן... אני מתחיל ללכת, הרבי עומד... מסתכל-מסתכל-מסתכל, ואני נגש, נותן שלום (דווקא אני חושב שהוא נתן לי כזה מין ברייטע'ן שלום, והרי לא היתה לי אז בקשה מיוחדת), נשארתי עומד. לא יודע למה, לא ידעתי מה לעשות... לא יודע מה שהוא אמר-או לא אמר... אבל פתאום הבנתי מה שקורה כאן, הבנתי שאני עומד-ועומד-ועומד, הרבי מסתכל עלי, כאומר: מה איתך?? מה אתה עומד סתם?? לא אומר שום דבר!! לא מבקש שום דבר!!

התעוררתי, והבנתי שאני עומד סתם... ואז אמרתי, באידיש: אובער ס'איז מיר געשען א'אומגליק, דער רב האט מיר מיט גגעבען א'בריוו אין ס'איז מיר פארלוירען גגאנגען [=אבל אירע לי אסון, הרב נתן לי מכתב וזה נאבד לי].

מדי דברי בו

הרב מבנדין

הרבי נתן חיוך, שבחיים שלי לא ראיתי דבר כזה, ואמר (בניגון שלו...): אֶה... א'אומגליק... א'אומגליק... ס'זאל דיר קיין גרעסער אומגליק נישט געשען אגאנץ לעב'ן!... [=אסון... אסון... שלא יארע לך אסונות יותר גדולים מזה כל החיים!...] ובירך אותי, וסיים: "הוא יכתוב מכתב אחר"...

נסוגותי אחור ויצאתי. לא 'יצאתי', אלא 'רקדתי', כאילו הרווחתי מאה מליון דולר.

בחוץ עמדו כל החבורה לשמוע מה היה. סיפרתי להם... הם כמו חיבקו אותי. מה עשינו אחרי כן? הלכנו לאכול סעודה'לה...

אני מתכוין בעובדה זו גם להדגיש את הידידות של הבחורים והדאגה הכנה שלהם אחד לשני, הם לא פטרו סתם את דאגתי על אובדן המכתב, אלא השתתפו עימי מעומק הלב, ולאחר מכן כה שמחו עימי בצוותא.

ביום ראשון או ביום שני הלכתי גיזעגענען, באתי שוב אל הרבי, אז כבר הלכתי בשמחה... הרבי נותן לי יד, ואחרי כן אומר לי: "וארט צי

א'מינוט, איך וועל דיר געבען א'בריוו פאר'ן רב. הוא נכנס פנימה-פנימה לקודש הקדשים, ונכנס חזרה כשחבילת מכתבים עבה בידו, ואמר: 'וועסט דאס געב'ן דעם רב. אובער זאלסטו גיט היטען'...

יש לי תחושה, שהברכה הזו של הרבי - ס'זאל דיר קיין גרעסער אומגליק נישט געשען אגאנץ לעב'ן! מלווה אותי הרבה בחיים.

היה לי מקרה אחד, בשנת תש"ג בגיטו, כשהגסטפו הקיף את הגיטו, ואני ואשתי המנוחה לקחנו שני תרמילים בבית, והחבאנו במקומות מחבוא כסף וכו', והתכוננו שיקחו אותנו. הם עלו למעלה, רשעים רצחניים עם נעליים מסומרים, דפקו עם רובים בכל דלת. משום מה על הדלת שלי הם פסחו...

יכול להיות שזאת היא הברכה, זאת היא כל הברכה שנמצאת כאן.

מרן האמרי אמת הרב מבנדין ובני הרבי רבי מאיר הי"ד ומרן הבית ישראל

תפילה קצרה...

נחזור אל אישיותו המיוחדת של הרב.

ההכנה שלו לתפילה החלה מאמצע הלילה עד הבוקר. בתפילתו (על פי רוב ביחידות) היה עומד ליד ארון הקודש, ויכול היה לעמוד שעה שלמה עם הטלית. אנחנו היינו סקרנים להסתכל, הצצנו תחת לטלית וראינו שהוא לבן, כאילו שנשמתו יצאה מגופו. כמו בן אדם מעולף.

יכולני להעיד, שסגנון התפילה שלו לא היה אחיד, לא במילים ולא בזמן. לא עשרה רגעים, ולא שתים עשרה. ראיתי פעם איך שעמד לפני ארון הקודש, ועשה את השלוש פסיעות לשמונה עשרה של מנחה, עמד שני רגעים בלבד – "טאטע זיסע", "טאטע זיסע", ומיד צעד אחורה.

באופן אנושי הרי אי אפשר להגיד שום ברכה בכזה זמן, אם כך מה-הוא-אמר? הביננו? תפלה קצרה? זה לא תפילה קצרה, אלא "קצרצרה"...

הסברתי לעצמי ענין זה, שהרי נוסח התפילה נתקן על ידי אנשי כנסת הגדולה, והוא נוסח מלא סודות כידוע. הרב, במדרגתו העצומה פעל את אותם סודות בדיוק המונחים בנוסח התפילה, בדרך הקצרה ובנוסח שלו. אולם כמובן מסתמא הוא עדיין לא הרגיש מוכן, והתפלל יותר מאוחר.

(להכל היה לו נוסח אחיד, לקידוש, להבדלה. כמו שלה"אמרי אמת" היה נוסח אחיד).

כאשר היה בבנדין חולה, או בחור שהיה צריך לעמוד לצבא, היו מזכירים אותו אצל הרב, היו גם כאלו (לא מחסידי גור) שנתנו לו קוויטלעך, אבל לשאול עצה נסעו לגור, או שאלו את הרבי על ידי מנדל שפירא, ר' מנדל היה יהודי מיוחד, אין היום כאלו יהודים, הוא קיבל פעם פעמיים בחודש מה"אמרי אמת" מכתב ארוך. המכתבים היו בעסקנות ציבורית ותשובות לאנשים פרטיים ששאלו דרכו שאלות. וגם אני הקטן, היה מכתב גדול מהרבי לר' מנדל, ששתי שורות ממנו היו בקשר אלי. שם היה כתוב – "על דבר השידוך של הבחור ר' אפרים"...

אוהב ישראל

הרב היה ידוע במדרגתו העצומה באהבת ישראל. כאשר הוא רק ראה יהודי, כן הכיר אותו לא הכיר אותו, הוא חיבק אותו כאילו שראה חלק מהשכינה. אי אפשר להבין את זה, אי אפשר לתאר את זה.

סיפרו, שרבי מאיר שפירא אמר, שפעם אחת בשהותו במרינבד, היה לו בזיון... מהרב מבנדין. הרב מבנדין ישב בראש השולחן, והנה כאשר בא רבי מאיר שפירא, חיבק אותו הרב וקיבל אותו יפה והושיבו לידו, לאחר מכן בא יהודי נוסף, שוב קיבל אותו הרב באותו אופן והושיבו לידו... וכך עוד יהודי ועוד יהודי, עד שלבסוף רבי מאיר שפירא ישב בסוף השולחן...

מתפלל בעד מתנגדיו

בפולין היתה בכל עיר ועיר קהילה יהודית עם ועד והנהלה משלה. הגוים נתנו ליהודים אוטונומיה, זכות מוגבלת לנהל חיים עצמאיים משלהם. היתה להם זכות לקבל מיסים, וכמו שיש מיסים בשביל הממשל, היה גם

מס קהילה. כל אחד נתן מס קהילה ובזה החזיקו את הכלי קודש, היתה שחיטה. זו היתה קהילה מאורגנת, עם מזכירים וכו'.

בקהילה היו כל מיני מפלגות, ובראש "אגודת ישראל", היו גם בונדאים, קומוניסטים ועוד, הם לא היו כל-כך חילוניים, אבל התנגדו לרב, בגלל שהיה חסיד גור, חרדי מאוד, צדיק גדול. מזמן לזמן היו בקהילה הצבעות על כל מיני דברים הנוגעים לאידישקייט, וגם באופן אישי לרב, ופעמים רבות היו עליו התנגדויות מצידם.

אחד ממתנגדי הרב, שהיה ידוע שהוא מהחופשיים, התגורר במקרה בשכנות לרב, באותה קומה, והקיר שלו היה צמוד לדירת הרב. קראו לו קליינמן, במקצועו היה חייט, קראו לו 'חייט זהב' שכן היו לו ידי זהב. באחת הפעמים שהיתה בקהילה הצבעה, היתה לכל הציבור הפתעה גדולה, קליינמן הצביע יחד עם החרדים בעד הרב. שאלו אותו – מה קרה??

הוא אמר: לפני כמה לילות אירע שלא הצלחתי לישון. לפתע, באמצע הלילה, אני שומע מבעד לקיר איך הרב מסתובב הלוך וחזור בחדרו, וצועק-בוכה-ומתפלל: "רבונו של עולם, אני מבקש, אני מתפלל, אל תנקום בהם, אל תעשה להם חס וחלילה שום דבר רע, הם יהודים טובים", ועוד ועוד דברי זכות.

"יהודי כזה, שיכול באמצע הלילה להתפלל שלא יקרה לי שום דבר, אני מוכרח להצביע בעדו"...

מדי דברי בו

הרב מבנדין

כאמור היו בבנדין מפלגות שונות. ביניהם היו אנשי המזרחי והציונים, שהיו בריב עם אגודת ישראל.

היו בעיר כמה משפחות אמידות, שהיו ציונים או מזרחי. ביניהם היה אחד שקראו לו ר' שלוימע. הם לא היו בריב עם הרב. כאשר הם חיתנו בן או בת, לא היה בא אצלם בחשבון לקחת את הרב גרוסמן, הרב בבנדין מטעם המזרחי, היה להם כ'זכות' להזמין את הרב, מפני שכאשר הרב בא הוא היה תופס את ר' שלוימע "אוי ר' שלוימע"... ומחבק אותו באהבת ישראל שלו.

שלוימע זה היה עשיר גדול במובנים של אז, גר בפאר והדר, קראו לו סלומון... אבל אצל הרב הוא היה – ר' שלוימע... הוא היה מאושר שהרב ככה קורא לו.

יכול להיות שהוא נתן לרב כסף, מאה זלוטעס, או אפילו מאה אלף. אבל אני יכול להעיד שמים וארץ שהרב לא ידע כלום מענייני הכסף, בוודאי השמש לקח והביא את זה הביתה ולמחרת כבר לא היה גרוש בבית...

תפילת מנחה מהירה ביום כיפור

הסיפור הבא משקף אף הוא את מסירות נפשו של הרב ודאגתו לצאן מרעיתו.

כמה שהרב היה לעצמו אַ הימעל מענט'ש, ראשו בשמים, אבל הוא דאג לעדה, לכלל ישראל, היתה לו אהבת ישראל, לא היה יכול לקרוא שיגמרו להתפלל נעילה אפילו דקה אחת יותר מאוחר מהזמן, הרי יש יולדות, תשושים, ולא היה יכול להיות שיגמרו את נעילה מדי מאוחר.

בענייני החזנים בבית הכנסת של הרב היו חילוקי דעות, והיתה בחירה ונסיון לחזנים, שבת זו התפלל החזן הזה ובשבת אחרת החזן ההוא, והיו ויכוחים, לזה יש כזה קול ולזה יש כזה קול... אבי גם היה מבין אלו שהתפללו לפני העמוד בבית כנסת של הרב.

היה חזן שהתפלל מאוד יפה. באחד מימי הכיפורים, הוא נעמד להתפלל מוסף בשעה עשר וחצי, הוא התפלל עם מקהלה שלימה, שרו הכל וכו', והבנדינר רב עומד בפינה... 'ברוב שרעפי'... תפוס בתפילתו, הוא היה לבן כולו, הוא כלל לא שמע מה קורה כאן... הם שרו כמו תזמורת... והוא ישב והתפלל עם דמעות וכו'. הוא הרשה להם לעשות מה שהם רוצים.

החזן מתפלל, מתנגן-מסלסל-ומאריך... זה מצא חן בעיניו... והציבור גם כן נהנה, זו היתה תפילה מתוקה. והנה לפתע, הרב מביט בשעונו, השעה היא כבר אחרי 4! החזן התפלל והאריך עד כל כך מאוחר... צריכים כבר מיד להתפלל נעילה! לא נותר זמן לתפילת מנחה. או מנחה או נעילה...

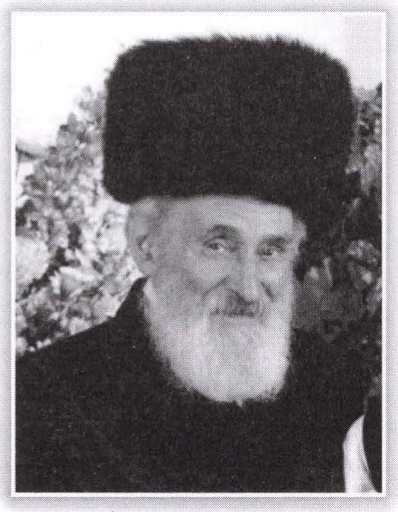
הרב ביקש מאבא שיגש למנחה, כי הוא ידע שאבא הוא בעל תפילה ותיק, והיה לו חיתוך דיבור חזק, הוא יכל לדבר מהר, ויכל לומר שמונה עשרה של ש"ץ כהרף עין והיית שומע כל מילה, וגם היה לו קול גבוה. אבא ניגש, וזה ארך 15-10 דקות, עם קריאת התורה, ומיד התחילו נעילה...

[בדרך כלל היה בעל התפילה של נעילה יהודי חסיד גור, ר' אהרן קופלוביץ, הוא היה מתפלל יפה. יש יהודי בירושלים חסיד גור ר' יעקב שניידר משפחה שלו, ויש תמונות של ה"אמרי אמת" שרואים את יודל קופלוביץ, בנו, עומד לידו].

הבית דין בבנדין

בעיר בנדין לא היה חלוקה בין ליטאים וחסידים, היו הרב מבנדין ועמו כיהנו ארבעה דיינים, שכל אחד מהם לחוד היה משהו מיוחד בפני עצמו, תלמידי חכמים ויראי שמים. לאחד קראו ר' העניך דוד פרידמן, ר' העניך דוד מורה הוראה קראו לו בעיר, הוא היה חסיד גור. אחד היה ר' יהושע גליקסמן, ר' יהושע'לי מורה הוראה קראו לו. הוא היה חתן בסוסנובצה, יש בן שלו באמריקה, חסיד בלז. ר' יהושע'לי היה ואוילע יוד. חמיו ר' איציק'ל היה גם כן מורה הוראה גדול בעירנו. ולאחד קראו ר' אייזיק מורה הוראה. וכן היה, ר' דן מורה הוראה, הוא היה חסיד אלקסנדר, ושאר המוצי"ם היו עוד סוגי חסידים. הם הלכו כל השבוע עם טיש חלאט'ל.

היה חדר של הבית דין, ומספר פעמים בשבוע הם ישבו שם ארבע חמש שעות עם הרב. עיקר עיסוקם היה בחופה וקידושין, הכשרים, ושאר צרכי העיר. בנדין היתה עיר של כ-30 אלף יהודים, ותשעים אחוז שהיו להם דיני תורות היו באים לשם.

הרה"ח ר' דוד גרינבוים ז"ל

לאבא של הרב החסיד ר' דוד גרינבוים, כעת מחשובי חסידי גור בבורו פארק, קראו אלעזר, חסיד רדומסק, הוא היה יהודי יקר מאוד. הוא היה פקיד בבית דין בבנדין.

לרב היה שמש, הוא היה נמוך, קטנצ'יק, לאן שהרב הלך השמש התלווה עמו, הוא היה עצל, לא עזר הרבה לרב... בשנים האחרונות, כשהרב כבר היה חלש (הרב לא היה זקן כשנפטר, אבל בשנים האחרונות היה קצת חולה) אמר לו: כשהיה לי כוח, שימשתי אותך, אבל האמן לי שכיום כבר אין לי כוח לשמש אותך...

היו לרב כל מיני הברקות כאלו.

הספד עם מסר עמוק

ראש הקהילה בבנדין היה יהודי חסיד רדומסק מודרני (ילדיו למדו השכלה. אחד מנכדיו עלה לארץ לפני המלחמה, והיה כאן אחרי המלחמה.

הוא היה פרופסור בינלאומי וקיבל פרס בישראל להיסטוריה), הוא היה יהודי יפה, גבוה, בגיל העמידה, עם זקן. הוא היה מזרחי-של אז, אבל היתה לו התנגדות לחסידות גור. לראש קהילה יש אפשרות לחיות 'עם' הרב-או להיות 'נגד' הרב... ראש הקהילה הזה ציער את הרב, והיתה לרב הרבה עוגמת נפש ממנו. מה יכול היה הרב לעשות? לא קילל ולא גידף אותו.

ויהי היום, נפלה על ראש הקהילה מחלה נוראה.

בהיותו איש עשיר ובעל יכולת, נסע לוינה או ברלין, שם היה מרכז גדול של רפואה (כמו שנוסעים היום לאמריקה), הוא שב משם לביתו כשבידו קביעת הרופאים שזו מחלה ממארת חשוכת מרפא ל"ע, וסופו קרוב.

הוא תיפקד בבית, אבל ידע שזה הסוף, הרופאים קבעו שיש לו עוד כמה חודשים לימי חייו. הוא ישב בביתו לבוש בבגדי שבת, לא הלך לאף מקום, ויום ולילה בכה ועשה תשובה, ובכלל התחיל ללמוד ולדקדק יותר.

באחד הימים ביקש, אם אפשר שהרב יבוא אליו, כי ברצונו להתוודות לפניו ולבקש ממנו סליחה ומחילה. הרב בא יחד עם כל חברי בית הדין שלו, הם ישבו אצלו כמה שעות, והוא בכה כמו תינוק, הוא ידע שהוא אוחז בסוף... הוא באמת עשה תשובה.

בא היום, היהודי הלך לעולמו. איני זוכר אם היו מודעות, אבל זו היתה עיר גדולה והידיעה התפשטה. הייתי בחור צעיר, כפי שהכרתי את דרכו של הרב הבנתי שיבוא ללוויה.

אני זוכר כמו עכשיו, באיזה צד גר ראש הקהילה ובאיזה רחוב היתה הלוויה, מאות מאות איש השתתפו, הרחוב היה שחור שחור. באתי, נדחפתי ליד הארון. הרב, בהיותו כהן, נעמד במרחק ד' אמות. הוא עמד עם מקל. לעומד מן הצד היה נראה שהוא מסתכל, רואה משהו, אבל באמת הוא לא הסתכל, הוא היה כל-כך-שקוע.

וככה התחיל ואמר, בניגון האופייני שלו:

משה! (לא אמר 'הנפטר', אלא פנה אליו בלשון נוכח), הגמרא אומרת, כשיהודי עושה תשובה כשהוא צעיר, בעודו בכוחו, זו היא התשובה הכי מעולה. והתשובה שעושה האדם בזקנותו, כשרואה שכוחותיו אוזלים ממנו, זו היא גם תשובה. אבל התשובה הכי פחותה-היא תשובה שעושה האדם כשהוא הולך למות. אבל זה תשובה!

שוב פנה אל הנפטר, ואמר:

אכן עשית תשובה-פחותה, אבל הרי עשית תשובה! לך לעולמך בשלום וכו'.

הוא נתן רמז למתנגדים, שיעשו תשובה עוד קודם...

הרב מבנדין בכנסיה הגדולה

וכי יהודי נוטל שכר שבת?...

פעם באו אל הרב וסיפרו לו שקרתה פירצה, שאדם חילוני פתח את חנותו שעה לפני צאת השבת. זו היתה פירצה חמורה, שכן בנדין היתה עיר חרדית מאוד, בדרך כלל לא קרה כזה דבר.

אמר הרב: (באידיש זה מצלצל יותר יפה): אינני מבין את האדם הזה! בין כך אסור לקחת כסף מזה, משכר שבת, ואם כן למה פתח?...

היתה לו השגה – וכי יהודי לוקח כסף מריווח של שבת? מילא פתח את החנות... אבל בשביל מה פתח-אם אסור לקחת כסף!!

הדרשות

בדרך כלל לא התפללתי בבית הכנסת של הרב, שכן מגיל בר מצוה כבר נכנסתי לשטיבל.

בשבת תשובה ושבת הגדול, היה הרב דורש בבית כנסת לפני קריאת התורה, ואז היו באים חסידים מאנשי העיר (כמאה חסידי גור, וגם מחסידי אמשינוב) לשמוע את דרשתו של הרב. הם עמדו, כי לא היה היכן לשבת,

שכן הבית הכנסת היה מלא במתפללים, בשבת שובה הרי כולם באו להתפלל. גם אני באתי, ועמדתי ליד אבי שהיה מתפלל שם בקביעות, וכך היתה לי זכות לשבת... והצלחתי לשמוע.

מראה בית הכנסת הגדול בבנדין וחלק מהעיר

לרב לא היה קול גבוה. הוא אמר סוג אופי של דרשה, אחרת מסוגי הדרשות הנאמרות בזמננו.

היום רגילים, שכשהרב עולה לדרוש דרשת שבת שובה או שבת הגדול, לפני כן הוא מחלק לציבור דף עם מראי מקומות, רמב"ם רש"י וכו', ומתחיל לומר הלכה וליישב את הרמב"ם. בבנדין, כשרק היית רואה את הרב עולה לדרוש, כבר היית מקבל הרהורי תשובה. הוא עלה על הבימה, עם הטלית מעבר לראש, וראית שהוא מסתכל ומביט נכחו, אך המבט שלו לא ממוקד לכיוון מסויים. אינני יכול לתאר, איזו צורה נעלה הייתה לו. הוא דרש כשעה. הוא רעד כולו במשך הדרשה.

הוא לא היה דרשן כמו הלובלינר רב, או דרשנים אחרים מפורסמים, אבל התוכן שלו, ברגע אחד יכול היה להביא הרהורי תשובה. הוא לא דיבר שום ענין של הלכה, הוא דיבר רק מוסר, מוסר, מוסר, היה אומר – 'טיירע אידן', 'טיירע אידן', ודיבר ועורר גם לכיוון עזרת הנשים, לשמור שבת, כשרות, ועוד.

דרשה בפולנית

ה"אמרי אמת" לקח את הרב מבנדין כשהיה אברך צעיר, ואמר לחסידי גור שיראו לפעול שהוא יהיה רב בבנדין. היתה על כך התנגדות גדולה מחלק מהציבור בעיר. הם לא התנגדו לו בגלל אישיותו, כולם הכירו

בגדלותו ובצדקותו, אלא הם טענו, שעל רב עיר מוטל לדעת את שפת המדינה וכו', ואילו הוא אינו יודע את שפת המדינה. ענין בחירתו נמשך כמה שנים, היו בחירות ופעולות, ולבסוף הוא הוכתר כרב העיר.

מימין לשמאל, הרב מבנדין זצ"ל רבי קלמן וובר זצ"ל אב"ד פישטיאן
רבי שמעון הירשלר זצ"ל אב"ד מאדען

ואכן, בתור רב עיר, היו לו כל מיני תפקידים רשמיים אצל הגויים, היו אמנם הרבה יהודים בבנדין, אבל תושבי העיר מסביב היו גויים, וכאשר הוא הוצרך לנאום בפולנית, הוא לקח אדם מיוחד שילמד וישנן איתו בעל פה נאום בפולנית.

מדי דברי בו

הרב מבנדין

סיפרו, שבאחת ההזדמנויות ה"אמרי אמת" אמר לו, אתה יודע הרי פוליש... אתה הרי ידען... (והאמת היא, שאיני יודע אם הוא ידע...). ה"אמרי אמת" עצמו לא הוצרך לדעת פולנית, כאשר הוא נסע והוצרך משהו לדבר בפולנית היה לו מספיק מי שיתרגם לו. גם כלל הבחורים בפולין לא ידעו פולנית, דיברו רק באידיש.

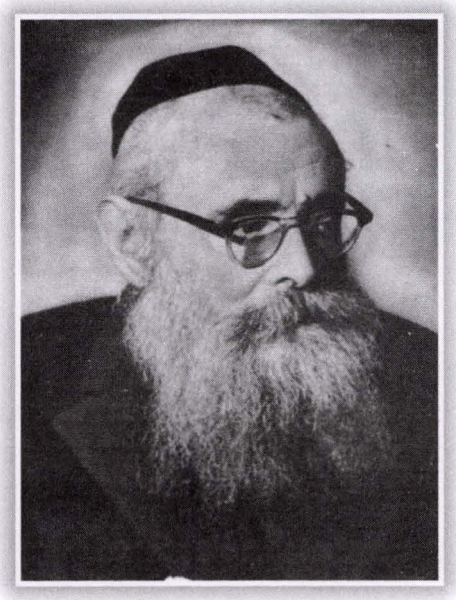
בשלישי במאי יש יום עצמאות של פולין. בבנדין היה טקס באותו יום, מושל המחוז (זה היה תפקיד גדול, הוא היה מנהל של כל המחוז, וגם נציג הממשלה במחוז זגלמביה. זה כמו שנקרא כאן מנהל משרד הפנים) הזמין את פני העיר, רובם פולנים, וגם כמה יהודים נחמדים, ואת הכמרים הגדולים, וגם להבדיל את הרב.

הרב היה צריך לומר מילים אחדות לכבוד נשיא פולניה, תחי פולניה וכו'. היה לו את האדם הצמוד שלימד אותו כמעט חודש ימים את הדרשה.

הרב הופיע בטקס, כולם קמו, כולם דיברו והרימו כוסית. והנה הגיע

תורו של הרב לנאום. הוא זכר בעל פה מה לדרוש, הוא סיים יחי זה... יחי זה... את כל שמות נציגי הממשל הוא זכר, ואת אחד מהם הוא שכח... והדבר כאב לרב מאוד.

המסיבה התחלקה לשני חלקים. חלק א' וחלק ב'. בשני החלקים היו צריכים לומר כמה מילים. בחלק השני נזכר הרב את מי הוא שכח ועתה תיקן זאת והזכירו בנאומו. הוא בא הביתה כל כך בשמחה על שהצליח לתקן את זה.

מורנו רבי יצחק מאיר הכהן לוין זצ"ל
חתן מרן האמרי אמת ובן הרב מבנדין

ר' יצחק מאיר לוין היה ידוע בפולניה בתור דיפלומט גדול, אפילו בין החופשיים, הוא הרי עסק איתם יומם ולילה, ישב ישיבות וכו'. אמרו עליו שהוא דיפלומט גדול. הוא פעם אמר: כולם חושבים ש'אני' דיפלומט, אבל באמת, אני לא כקליפת השום בפני הדיפלומטיות של אבא, למרות שחשבו אותו לתמים.

שתי סימנים מילתא היא

מתי שידעתי שהרב יספיד – רצתי לשמוע.

פעם קרה ששני אנשים מכובדים, שניהם מידידי הרב, נפטרו בפתאומיות בלילה אחד. אחד מהם, חסיד גור בן חמישים, בא מחנותו בסוף היום, בעשר בלילה, הלך לשטיבל להתפלל מעריב, ואחר כך למד בבית, כדרכו תמיד ללמוד בבית ולנמנם על הגמרא, נמנם-ונפטר פתאום ב1-12 בלילה. והשני, יהודי עשיר גדול מנכבדי העיר, אדם ישר דרך, לא חסיד אבל דתי ומסורתי, באמצע הלילה התעלף ונפטר.

למחרת היו בעיר שתי לוויות. בלוויה של אחד מהם השתתפתי. אני זוכר איזה צימוק אמר הרב.

הרב פתח ואמר (ושוב, בניגון האופייני שלו):

הגמרא אומרת, שאם נאבד למישהו משהו, ומוצאים את זה, אפילו

אם הוא נותן סימן זה לא די, אלא צריך לחקור, אבל אם הוא נותן שתי סימנים זה כבר מילתא, א'גרויסע זאך, ומחזירים לו את האבדה. הרב בכה, וקרא: "טייערע יודען! טייערע יודען! הרבש"ע נתן לנו שתי סימנים, שני יהודים יקרים הלכו בפתאומיות, זה בכדי להזכיר לנו שאנחנו צריכים לחזור בתשובה".

אן אלטע בריל'אנט

היה בבנדין יהודי, קראו לו לייביש קוז'יגלובער (הכפר קוז'יגלוב היה בפרברים, הוא בא משם לבנדין). על יהודי זה באו כל צרות איוב. הוא נשאר גלמוד לבד, עם בן לא מוצלח, רווק, וכך גרו יחד בצריף שגגו דלף, היה שם חורים, גשם, רטוב. כמה שנים לפני פטירתו חלה והיה רתוק למיטתו, והבן שימש אותו. אני לא יודע עד היום - מה היה הכוח שקיים את האדם הזה.

אינני יודע איך הגעתי לזה. הייתי כבר מאורס, ובכל יום שישי לפני הדלקת הנרות, לבשתי כבר את הקפוטה, את הגרטל, את הסמעט היט'ל, ואמא ע"ה הכינה סעודת שבת שלימה, עם סירים. היה אז מתקן כזה להחזיק, היו סירים עגולים כאלו שהוחזקו ונתלו על ווים. היה 3 סירים, למטה דגים, מרק עם משהו, וצימעס. הכל. סעודה שלימה עבורם. הלכתי לשמה שעה לפני הדלקת הנרות, זה היה רחוק רחוק, מאחורי העיר, צריך דולף, באתי לשמה ונתתי את זה, ומשם הלכתי לשטיבל - שהיה עוד יותר רחוק משם.

הגיע זמנו של היהודי, הוא נפטר. הוא היה איש חסיד, הרב היה בלוויה, והיה הספד. לא היו מאות איש, אבל היו כמה עשרות חסידים שהכירו אותו, הוא הרי היה חסיד גור.

אמר הרב בהספד:

ידוע שיש שתי נסיונות, נסיון עושר נסיון עוני. ואמר: לייביש, היית עשיר-היה לך נסיון העושר, היית עני-היה לך נסיון העוני, ועמדת בשניהם. העולם אומר: אַ אלטע יוד, אַ אלטע בריל'אנט! [כלומר, יהודי זקן אינו סתם חפץ ישן, אלא הוא יהלום עתיק ששויו לא יסולא בפז].

עליה לתורה בביסטרא

אבי היה מיודד עם הרב בלב ובנפש, והרב אף הוא החזיר לו אהבה. גם אותי חיבב הרב באופן מיוחד.

סבי, ואבי בצעירותו, היו חסידי אלכסנדר, אחרי כן הסתופף אבי בצילו של האדמו"ר מרוספישא, הוא היה נכד של רבי גדול, הוא היה רגיל להגיע לבנדין, ואבא נאחז בו, נתן לו כסף קצת, אכל איתו סעודות, אבל לא נתן לו קוויט'ל. כאשר הרב מבנדין הגיע בשנת תרפ"ב-ג לבנדין, אבי התדבק בו, הוא החליף שטיבל והתפלל עם הרב בבית כנסת הגדול, והרב היה איתו בידידות גדולה ועמוקה.

אני התחתנתי בב' בתמוז תרצ"ד, והעליה לתורה היתה בפרשת קורח. שבועיים לפני כן, בהזדמנות כשהיה אבי אצלו, אמר לו הרב: יש לי בקשה אליך. לא יתכן שאני לא יהיה בעליה לתורה של אפרים. אני רוצה להיות בעליה לתורה, אבל בציווי הרופאים אני צריך לנסוע לביסטרא, אהיה שם עם הרבנית בשבת, אולי יש אפשרות שאפרים יעלה לתורה אצלי?

[ביסטרא הוא מקום בהרים, בסמיכות לקראקא, והיה שם אויר טוב. מרחק הנסיעה מבנדין לשם הוא כמו מרחק הנסיעה כיום מגוש דן לערד. בתקופה ההיא הרב כבר לא הרגיש כל כך טוב, היתה לו מחלה מסויימת כמה שנים, בזמנו לא ידעו לטפל בזה, ובביסטרא היה יהודי חסידי בשם נויפלד, שהחזיק שם בית הארחה, ויהודים חרדים מכל פולין, נסעו לשם למשך כמה שבועות למרפא].

אבא שמע את בקשת הרב, ולא אמר אפילו שתי מלים, אלא מיד אמר – "בסדר"! בא הביתה וסיפר זאת לאמא.

ואכן ביום ששי ערש"ק פרשת קורח, נסענו אבא ואמא ואני, לא יותר. הגענו לשם, היינו שם בשבת, עליתי לתורה, את הפעקאלא'ך שנהוג לזרוק על החתן, זרקו גם הרב והרבנית, היו שם אורחים שהכירו את הרב, מסתם גם הם נסעו כמה שנים לשם. נויפלד הכין איזה קידוש, לא היה משהו מיוחד.

במוצאי שבת נפרדנו אבא אמא ואני מהרב. מביסטרא לבנדין היתה רכבת, ונסענו לרכבת עם כרכרה. השכמנו בחמש בבקר, והכרכרה [=דראשקע, זה לא מרכבה ולא עגלה. אלא משהו קטן עם 2 סוסים] נסעה בשש. באנו למטה בשעה שש, ולהפתעתנו הרב, שהיה תשוש וחלוש, והרבנית, עמדו וחיכו לנו למטה להיפרד מאיתנו שוב פעם. הרב חיבק אותי, עם אבא, ואמר: אתה רואה אותנו, שתזכה אתה וזוגתך להאריך ימים ושנים יחדיו. זה היה דבר נדיר מאוד.

כך היה גם כאשר אחי (שלא היה חסיד) התחתן. לגודל הידידות והכבוד שהורי רחשו לרב, הרב בא אלינו הביתה ואכל סעודה שלימה בשמחתו.

[היה לי גם אח נוסף חסיד אמשינוב, אלחנן, היה אדם חסיד, יקר ומיוחד, היו לו ארבעה ילדים לפני המלחמה, ולא נשאר ממנו כל זכר. יש ספר שהוציא ר' דוד הלחמי על שושלת אמשינוב. הוא כותב בהקדמה שזה גל עד לחסידי אמשינוב באופן כללי, ראיתי שם גם קטעים על בנדין. הוא מביא את שמו ושמות אחרים, שהיו אברכים מצויינים. זה הזכר היחיד ממנו.

חסידות אמשינוב היא מגזע רבי יצחק מוורקא, חבר של הרבי מקאצק, תלמיד של פשיסחא. חסידות אלכסנדר היא ענף מזה, לרבי יצחק מוורקא היה תלמיד רבי פייבל מגריצא, ר' פייבל דנציגר, כל הרבי'ס מאלכסנדר קרויים דנציגר. באמשינוב היתה פשטות. עממיות. יכולת לשבת ליד חסיד אמשינוב, ואפילו להתחלף אתו במקום והוא לא יקפיד עליך במאומה. האדמו"ר מאמשינוב היה מאוד מיודד עם ה"אמרי אמת", וכן כל בית אמשינוב].

פטירת הרב

הרב נפטר בו' אדר תרצ"ה, בליל שבת. תוך כדי שישב על כסאו, עם השטריימל והזיידענע איבעצע, קיבל התקפה, הזעיקו רופא והוא כבר נפטר. הוא ישב על הכסא חלוש, ואמר, "רבונו של עולם, איך בין גרייט, אז די וילסט, זאל זיין אזוי, - רבש"ע אני מוכן, אם אתה רוצה, שיהיה כמו שאתה רוצה..." עצם את העינים ונפטר.

אני הייתי בסוסנוביץ באותה שבת. בסוסנוביץ רק ליחידים היה טלפון. היינו בסעודה שלישית בשטיבל, כנראה בא מישהו ברגל מבנדין לסוסנוביץ (שכן הם היו סמוכות זו לזו) וסיפר את הבשורה המרה. אני התחלתי ממש-לבכות. באתי לבית חמי וחמותי, עשיתי הבדלה ונסעתי לבנדין.

באתי לבית הורי, היו בבית חמשה חדרים, בכל החדרים היה חושך, אבי ואימי היו בבית, עוד היו בבית שתי אחיותי הלא נשואות, כולם ישבו במקום אחד במטבח ובכו כאילו שנפטר להם ילד.

בבוקר באו כל בני הרב, היתה לויה ענקית, מ8-9 בבוקר עד 4, כל העיר היתה, ואף היו שם כמה מאות רבנים מכל פולין. זה היה חורף, שלג גדול וגשם שוטף. ה"אמרי אמת" לא היה בלויה. הוא בא במיוחד מלודמיר לנחם.

כאשר בא ה"אמרי אמת" לנחם, תחילה נכנס לחדר בו ישבו אחותו

הרבנית מרת פייגאלע והבת, לאחר מכן נכנס לחדר בו ישבו שמונה הבנים האבלים. כולם כבר היו אברכים אחרי החתונה, עם ילדים (כל אחד מהם היה מסכתא בפני עצמה, וכולם ביחד – ש"ס). איצ'ה מאיר לוין, מנדל לוין שהתמנה אחריו כרב, מוט'ל לוין, פנחס לוין, אלי' לוין, לייבל לוין, יוס'ל לוין, אהרן דוד לוין.

עין בעין מול השטן הנאצי. השני משמאל הנו רבי מוטל לוין הי"ד בן הרב מבנדין

היו דחיפות גדולות, אני לא זכיתי לראות אז את הרבי. הרבי נכנס והתחיל לבכות מאוד מאוד. זו היתה פעם היחידה בחיים שראו אותו לבכות. מיהרה ובאה אחותו הרבנית ואמרה: 'אנחנו כה התאפקנו מלבכות - ואתה בוכה'? אמר לה הרבי: 'דער טאטע האט גיזאג'ט איך פארגין מיך נישט אויף עהם צי קוקען' (=האבא אמר עליו, אני לא מפרגן לעצמי להסתכל עליו).

היו לרב תשעה בנים ובת אחת. בנו הבכור היה רבי איצ'ה מאיר לוין ז"ל, כן היה לו בן צדיק גדול, פישל, שנפטר בחייו.

זכור אזכרנו

מדי דברי בו

הרב מבנדין

קמה

אגדות מחיי הרב מבנדין - וכזו היתה המציאות

(מאמר של ר' אפרים לירחון "בית יעקב")

מטפס אני ועולה לקברו הקדוש של הגאון והצדיק מבנדין זצ"ל, רבה הנערץ של קהילתנו, שהועתק זה עתה להר הזיתים במרומי ירושלים בירת הנצח - ולבי יהמה בקרבי.

הרב מבנדין! - שתי מלים אלו, שם יקר וחביב זה, הרי עבורי זה אומר עולם ומלואו. נכון. עולם אשר שקע וירד תהומה. אבל, אבל, הזכרונות מן הימים ההם, הלוא הכל צף ועף מעלה מעלה מתוך עמקי התהומות. כל היפה והנאצל, כל הנעלה והמרגש את הנפש, כל המחמם את הלב ומלהיב גם הנשמה - היה קשור בשם מלא רתת זה:

הרב מבנדין!...

והזכרון משכני כעת דווקא אל האוהל המחולל, אשר בקצה שדה הקברות החדש של בנדין, עיר ואם בישראל.

קהילה די עתיקה היתה זו, ואפופת יחס. בשאלות ותשובות של "הנודע ביהודה", ניתן למצוא בירור הלכתי חריף שנשלח על פי כתובתו של הרב דמתא בק"ק בנדין. ארבעה בתי עלמין היו לה לקהילתנו, ולא אבוא למנות במקום זה את כל אישיה הדגולים של קהילתנו. ועל הכל עלה הכורת. על בתי ישראל ועל אבני המצבות מדורי דורות. ואיזה נס ופלא, שקבר קדוש זה נשאר לפליטה. נס - בטח שזה בבחינת נס. אבל פלא? אולי אין זה פלא כלל, מכיון שנהרי נחלי דמעות נשפכו על הקבר הזה, והקבר נתקדש ולא נותן לחללו, וזו היתה יד ההשגחה שעצמותיו של "האוהב ישראל" בדורנו תועלינה לירושלים, ופה שוב יבואו להשתטח על קברו שניצל מן הטמיון...

מתי השתטחתי בפעם האחרונה על קברו הקדוש של הרב? בשנת תש"א. זה היה בימים האפלים של הגיטו הבנדיני. אמי הקדושה הי"ד היתה בצרה גדולה, הצוררים התנכלו לאחי הגדול, ישראל יצחק הי"ד. אז היתה עדיין תקופת היסורין בגיטו, לפני סופת החיסול. ואז עדיין ניהלו המרצחים "חשבון אישי" עם אלה מתושבי הגיטו, שנידונו לעינויים ולהרג.

מה היה חטאו של אחי? חשדו בו, שעוסק במסחר בלתי ליגאלי. חיפשו אותו והוא ברח והסתתר. ואז אסרו כמה וכמה מבני המשפחה ואיימו: "אם לא יתייצב אחי בפני ראשי הגיסטאפו, כי אז יתנקמו בכל בני המשפחה". ואמא אמרה לי: "אין לי כל עצה ותושיה, רק ללכת אל הרב"... והלכתי איתה שמה, אל האוהל. לא בנקל. אסור היה לצאת לשם, בלי רשיון מיוחד. אך אמא התחננה, ומה התימה? התפללנו על הקבר, ותפילתה של אמא בקעה ועלתה השמימה. נעשתה איזו השתדלות, שהצליחה במפתיע. אחי חזר הביתה, התייצב, וכולם שוחררו אז.

האוהל הקדוש... אולם אחר כך סגרו אותנו בצינוק הגיטו ובית העלמין היה כל כך מרוחק מאתנו.

מילה אחת ברצוני לומר אודות הרבנית הצדקנית, מרת פייגא ע"ה, בתו של האי צדיקא ופרישא, הנודע בשמו "שפת אמת" זצ"ל.

אבי מורי, השם ינקום דמו, לא היה מחסידי גור ורק לאחר שהכיר את ביתו של הרב מבנדין מקרוב דבקה נפשו בו, בכל לבו ומאודו. ואמי כמו כן היתה מקורבת לרבנית. לא פעם שמעתי מאמא סיפורים מופלאים על מידותיה התרומיות של הרבנית, ופעם אף אמרה לי "אימרה" מאלפת בשמה, כדי להוכיח לי שהרבנית היא גם למדנית:

– כולם שואלים, למה הקדוש ברוך הוא אמר למשה במצרים: "בוא אל פרעה", הלוא זו היתה שליחות וצריך לומר: "לך אל פרעה"!? אך זה דבר פשוט, כי הקדוש ברוך הוא הלך בכבודו ובעצמו עם משה ולכן אמר לו: "בוא עמי!"...

בית הרב מבנדין, איך לתאר זאת? זה היה בית ועד לחכמים ובו בזמן בית הכנסת אורחים, לכל דכפין ולכל דצריך. ואצל הרב יכולנו ללמוד, עד מה גדולה מצוות הכנסת אורחים, כי הרב התבטל ממש מפני כל אורח, ואפילו בפני מי שמכונה בפי הבריות "אורחא פורחא"...

ואותה שבת בלתי נשכחת, כאשר הרב נתבקש לישיבה של מעלה. עשרות בשנים חלפו מאז, "שנים?" יותר נכון לומר: "תקופות"! והכל עומד לנגד עיני. הרי היתה זו בבחינת מיתת נשיקה – כך התבטאו חסידים ואנשי מעשה. בליל שבת קודש, כשישב הרב החלוש בכורסתו, ראו האנשים שמסביבו, שנרדם כאילו. ואלה היו רגעי ההסתלקות, ללא הגה וללא אנחה כלשהי. "הרב שלנו לא רצה לצער את הסובבים אותו", התלחשו. אבל במוצאי שבת קודש פרץ הצער והאבל החוצה. כל הקהילה, מגודלה ועד קוטנה, אנשים נשים וטף בכו בדמעות שליש על אבדן הצדיק, אשר היה שוכן בקרבנו. "גדולים צדיקים במיתתם", והאוהל הגדול והמרווח שהוקם על קברו היה הומה תדיר, כבימי חיי חיותו בבית הרב...

נתייתמה הקהילה, נתייתם האוהל. לא נשאר מי שיפקוד את קברו של הרב מבנדין, האוהב ישראל האמיתי, מהיחידים בדור האחרון. ועכשיו נפדה הקבר הקדוש. ואני, אחד השרידים, מאלה המעטים שזכו לראות את בית הרב מבנדין בבנינו, ליבי הומה בקרבי. אחת הדמויות, מהודה ופארה של יהדות פולין שנעקדה, צפה לפתע פתאום באורח פלאי ומזהדרת לנוכח עינינו.

הערים בנדין-סוסנובצה

חבורת בחורי בנדין

מה היתה המיוחדות של העיר בנדין?

הן חסידים מבנדין, הן חסידים מאמשינוב, הן חסידים מפיעטרקוב, הם היו אותם סוגי חסידים, אם מדברים על איכות, לא על כמות. לגבי כמות, יש עיר יותר גדולה ויש יותר קטנה, בווארשה היו עשרים וכמה שטיבלך, והיו כמה שטיבלך מובחרים, אבל לגבי איכות לא היה הבדל.

ההבדל היה, המסביב. היה את הרב מבנדין, שמלבד אישיותו המיוחדת כשלעצמה, היה גם גיס של ה"אמרי אמת", ובחורים בגילכם בערך, או יותר מבוגרים, יחד אולי שלושים במספר, למדו אצלו. יתכן שעל ידי הרב התקרבנו יותר לגור.

בחורי בנדין היו מיוחדים, הם היו שם דבר בגור. היו לנו מאות מכירים. בחורי בנדין היו מתיידדים עם מאות בחורים מכל ארץ פולין, גם כן אולי בגלל הקשר עם הרב. מחוז בנדין היה בין המחוזות שהחסידים בו לא היו כל כך בעניות, לא היו עשירים גדולים-אבל היו סיבות כלכליות שלכן הם היו קצת יותר מבוססים, וגם היו הרבה שעשו שידוכים עם אנשים עשירים. יהודים שירדו מנכסיהם באו לעירנו, אנחנו עזרנו להם.

לא היה לנו משגיח... לא היה מי שיכין ומי שיתן, זה הכל היה באופן אוטומטי, זה היה כמו אוכלי המן. זה כבר לא יחזור ההווי הזה, אי אפשר לעשות את זה מלאכותי... זה מוכרח לצמוח לבד, וזה צמח שם.

ואני מספר לכם עכשיו על אדם שהיום הוא "כלומניק", אבל היה בחור... אצל הבנדינער רב, וקצת התקרבתי ל"אמרי אמת" תודות לבנדינר רב, ובזמן שהיתה לי בעיה, הבנדינר רב שאל את ה"אמרי אמת" וקיבל תשובה.

אוירה דבנדין

בנדין היתה עיר מיוחדת, הן בחסידות באופן כללי, והן בחסידי גור.

בשעה 5 וחצי לפנות בוקר כל הבחורים כבר היו בשטיב'ל. למדו, ומרוב אהבת תורה לא שמו לב שהזמן עבר (זה מבחן לאדם אם הוא מחכה

שהזמן יעבור, או שלפתע הוא רואה שהזמן חלף...). הייתי בן חמש עשרה והייתי בשטיבל, למדנו 16-17 שעות.

למדנו ברכות גפ"ת עם כל הראשונים, מסכת ביצה עם תוספות, ועם מה שיש, וגם צל"ח. בשולחן ערוך חו"מ יש סימן ע"ב, אני זוכר עד היום שלמדנו את זה בעיון. זה היה לימוד משהו!

אני הייתי מוסר שיעור לבחורים 3-4 שעות, בגמרא זבחים ומנחות עם תוספות, הזמן עבר ולא שמו לב. מתלמידי היו ר' אפרים מנלה, ר' חיים ישראל וינשטיין. (לפני כמה שבועות צילצל אלי יהודי בשם משה לכטינגר, ואמר לי: אני רוצה לומר לך, שאני לא יכול לשכוח את הלימוד שלמדתי אצלך).

פעם אחת, באחת עשרה בלילה הלכתי לישון. היה לי חברותא שהקשה קושיה עצומה ואני הבנתי שיש משהו כאן שאינו נכון, ונזכרתי לפתע שיש איזה ספר שיכול לעזור לי לפשוט את הענין. הייתי כבר במיטה, קמתי בחזרה, התלבשתי והלכתי לשטיבל, מצאתי את הספר, השמחה שלי היתה כל-כך-גדולה שאין עוד פעם כזאת שמחה בחיים.

לימודים כאלו היו אצלנו בפולין אצל חסידי גור...

איך בא שלמדו הרבה שעות בשטיבל? מה פתאום היתה כזו התמדה שאמרת שלמדו 16-17 שעות?

לא יודע מאיפה זה בא. עוד לא טעמתי בחיים שלי בשום דבר, טעם כזה כמו שטעמנו אז בלימודים! אולי גם בישיבות ליטא למדו ככה באהבת תורה. האהבה שלנו לתורה לא היתה רק ההשכלה של הלימודים, הידע והדעת, אלא אהבו את החסידות של הגמרא. לא ידענו להפסיק מללמוד!

זה לא היה ממוסד, בשעה 1 בצהריים היינו גומרים ללמוד. הלכתי הביתה אולי לרבע שעה חצי שעה, ישבתי עד שגמרתי את השב שמעתתא ליד האוכל. כל אחד גמר בשעה אחרת. אחד גמר בשעה 1 ואחד גמר בשעה שלוש בלילה.

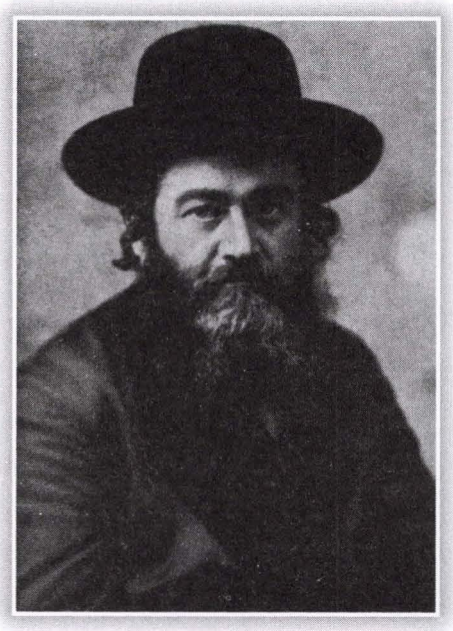
רבי מאיר שפירא בבנדין

את רבי מאיר שפירא מלובלין, זכיתי להכיר, הוא בא כמה פעמים לבנדין כדי להתרים בשביל ישיבת חכמי לובלין (ואני זוכר שהתפלל שם הלל לפני התיבה).

הוא התארח במלון קטן שהיה בעיר, היתה ועדה של טובי העיר, חסידים ואנשי מעשה, שישבו ביחד עם הרב מלובלין, ועשו רשימה של נדבנים, ועשו ליד הרשימה שומה. העריכו כל אחד לפי היכולת הכספית שלו, ולפי זה רשמו את הסכום שיבקשו ממנו. בדרך כלל קראו לאנשים לפנות ערב (במשך כל היום הם היו עסוקים), וישבו כמה בעלי בתים מסביב והתרימו, אחד תרם פחות ואחד יותר. ככה היה במשך כמה ימים.

על אפיזודה יפה ונאצלת שהתרחשה אז, היה הרב מלובלין מספר בהזדמנויות שונות בהתפעלות.

בין בעלי הבתים שבאו לתרום היה יהודי בשם יחזקאל פפר. הוא היה סיטונאי של דברי נייר, והיה אדם מבוסס מאוד ונדבן. הוא בא בלילה, ישב, מסביב היו הבעלי בתים והרב מלובלין בראש, והתחילו לדבר על ישיבת חכמי לובלין, על העובדה שמתרימים. לא הספיקו להגיד לו כמה שרוצים, ור' יחזקאל הוציא מכיסו סכום גדול מאוד, חמש מאות זלוטי, זה כמו היום אלף דולר, אז זה היה הרבה מאוד כסף.

הגה"ק רבי מאיר שפירא זצ"ל

הרב מלובלין הסתכל ברשימה, וראה שאצל ר' יחזקאל פפר השומה היתה - 300 זלוטי, כמעט חצי ממה שנתן. הרב מלובלין לא לקח הכסף, היתה בו כל כך עדינות... ואמר לו: ר' יחזקאל, ס'איז נישט בסדר!

ר' יחזקאל נדהם. הוא חשב, שהוא נותן הרבה...

אמר לו הרב מלובלין: לא, אנחנו לא רוצים כל-כך הרבה. אנחנו עשינו שומה שאדוני צריך לתת כך וכך, אבל לא הסכום הזה.

אמר לו ר' יחזקאל: אתם עשיתם שומה על היכולת שלי, כמה אני יכול לתת, אבל על הלב שלי אתם לא יכולים לעשות שומה, זה הלב שלי!

מדי דברי בו
הערים בנדין
סוסנובצה

הרב מלובלין כה התפעל מהדבר, וכמה וכמה פעמים היה מספר סיפור זה בפומבי בפני אנשים, לא הזכיר את השם, אבל דיבר על העובדה הזו.

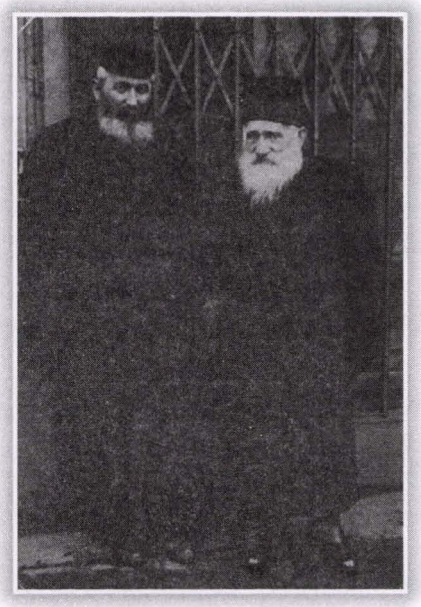
ר' מנדל שפירא

היה בבנדין חסיד גור ר' מנדל שפירא, הוא היה בעל בעמיו, יהודי בן חמישים (אז יהודי בן חמישים היה נראה כמו היום יהודי בן תשעים...). היה לו בית בעצמו. ליהודי הזה אף פעם לא היה חדר שינה, היה לו חדר-כמו אצל רבי. חדר שלו, עם מיטה, שם ישן-שם אכל-שם עבד, הכל הכל שם. כל החסידים בבנדין, אלו שכבר היו בפנסיה, או לא עסקו בשום דבר, או אנשים שלא היה להם שום דבר לעבוד, ישבו שם כל היום, עישנו, דיברו, כל אחד קיבל כוס תה, עוגה, זה היה כמו שטיבל חסידים של ר' מנדל שפירא.

אביו היה ר' יענקלי שפירא, שהיה עוד חסיד של בעל החידושי הרי"ם, והכרתי אותו טוב. הוא היה בימים נוראים בעל מוסף בשטיבל של גור בבנדין, והיתה לו מקהלה גדולה. היו לו כמה בנים בווארשה, בפיטרקוב. הבכור היה ר' מנדל שפירא. אחד מבניו ניהל בנק שהיה שייך לאגודת ישראל.

סוסנובצה

לאחר חתונתי דרתי בסוסנובצה, בה התגורר חמי.

חמיו של ר' אפרים ז"ל ר' אברהם אייזנברג הי"ד עם אביו

חמי, ר' אברהם אייזנברג ז"ל הי"ד, היה חסיד גרודז'יסק. איני רואה היום כאלו יהודים יקרים ושלימי לב. היתה לו חנות גדולה. בפולין, לחנות קטנה היה רשיון קטן שהיה כרוך בתשלום קטן, ואילו עסק גדול הוצרך לרשיון גדול שהיה כרוך בתשלום גדול ומיסים גדולים. כמובן שחמי העלים את המס מהשלטונות ואמר שיש לו עסק קטן, אבל האמת שהוא סחר בווארשה וכו'.

פעם אחת ביום שישי קיצי בשעה 8 בבוקר, לפתע הגיעו אנשי מס הכנסה, נכנסו לבית והראו צו חיפוש ונעלו את הדלתות, החיפושים ארכו עד 3-4 אחרי הצהריים,

הם לקחו מסמכים בדיוק מה והיכן הוא מוכר, ולקחו אותו לחקירה ומעצר, לאחר השתדלות, עשר דקות לפני הדלקת נרות שיחררו אותו.

התפעלתי ממנו באותה שעה באופן יוצא מן הכלל. הוא הגיע הביתה סמוך להדלקת הנרות כשעודנו בבגדי חול, בלי הקפוטה ובלי הגארט'ל, "קינדארלעך גיט שבת"! הוא אמר, לבש את הקפוטה והגארט'ל, והלך להתפלל רגיל (הוא התפלל בגערער שטיבל, לא היה שטיבל של גרודז'יסק).

זוהי התגלמות מעשית נאצלת של "כאילו כל מלאכתך עשויה".

ברוך השם שבמשך כל העשרות שנים שאני עברתי, יא א'חסיד נישט קיין חסיד, גרויסע חסיד קליינע חסיד, היו זמנים שונים שכאשר הגיעה שבת אני גם כן אמרתי כך, אחכה עד יום ראשון, עד מוצ"ש, וזה עזר לי!

אדמורי"ם בסוסנובצה

היה בסוסנובצה האדמו"ר רבי שלמה חנוך מרדומסק הי"ד שהיה מפורסם בכל העולם, והיו עוד שתי רעבי'ס, לא מפורסמים (בפולין היו רבי'ס של אלפי איש והיו גם רבי'ס מקומיים, שיהודים מקומיים עלו ושאלו אותם כל דבר), אחד היה האדמו"ר מפינטשוב, יהודי יקר, הוא נפטר ובנו ר' פיניע מילא את מקומו, הייתי מאוד בידידות עמו.

כ"ק מרן האדמור מרדומסק זצוק"ל הי"ד

בניגוד לשונאים המרובים שהיו לגור, רבי פיניע אהב את גור, ולכן אלישע היה אומר לי הרבה פעמים בליל שבת בוא נעלה אליו. עלינו אליו כמה אברכים ואלישע בראש, ישבנו אצלו בטיש, הוא כיבד אותנו. הוא היה ברקיע השביעי.

היה לו חתן בביאליסטוק, הרב שמואל שדרוביצקי, כאן בארץ ישראל הוא נהיה מחשובי הרבנים, ראש מחלקת הכשרות. היה לר' שמואל הזה בן, חיים דוד'ל, בחיידר יסודי התורה שאלישע היה המנהל ואני עזרתי לו, חיים דוד'ל היה בטוח תמיד שאני הוא המנהל, כי אני בעצם הייתי זה שנואם לפני הילדים, בחנוכה וכו'. הוא הגיע כאן לא"י והוא חיפש אותי בטלפון להעלות זכרונות עם המנהל.

דער ארץ ישראל רבי

היה גם רבי נוסף, רבי אלטר אברהם בצלאל נטע בידרמן זצ"ל, שהיה בנו של הרה"ק רבי אלעזר מנחם מנדל מלעלוב בנו של הרה"ק רבי משה מלעלוב, היו מכנים אותו "דער ארץ ישראל רבי", קראו לו כן כי בתחילה היה רבי בירושלים, ואחרי כן נסע לאונגארן, ושם לא מצא מקום מנוח, והגיע לסוסנובצה. היה גאון גדול, הוא אף הראה מופתים גדולים. יהודים נתנו לו פרנסה.

ה"ארץ ישראל רבי"

מעשה מופת אחד ממנו ראיתי בעיתון של אגודת יוצאי זגלמביה, אישה אחת כתבה שם מופת שהיה לה אצלו. היה היתה ילדה בת 8, ולאמא שלה היו חמישה ילדים, היא היתה החמישית, היא נחלתה בשחפת, הריאות הלכו לה, הרבה אנשים צעירים מתו מזה, זה היה מגיע מתת תזונה. אמא שלה הלכה איתה לפרופסור פוטמרן בסוסנובצה, הוא היה יהודי זקן, אז לא היה רנטגן... (היה בבנדין חובש שהיה חרש באוזן אחת לגמרי, ואמרו עליו שעם האוזן האחת שהוא כן שומע הוא שומע הכל בדיוק מה שקורה...), היא דיברה רק בפולנית, הילדה שמעה שאחר הבדיקה הרופא שואל את האמא, כמה ילדים יש לך? היא אמרה חמש, הוא אמר לה –

את חייבת לדמיין לעצמך שיש לך רק ארבע ילדים, כי אין שום תקוה לילדה. הילדה עמדה ושמעה את זה, אבל לא קלטה היטב במה דברים אמורים, אבל האמא קלטה היטב, היא יצאה החוצה והחלה לבכות.

האשה הזו מעולם לא נכנסה לצדיקים, אך קרוב שלה יעץ לה ליכנס ל"ארץ ישראל רבי".

היא נכנסה אליו, עמדו בתור אנשים להיכנס אל הרבי, הגבאים כתבו לה בדיוק מה הסיפור, כנראה קוויטל. והגבאי נכנס עם הקוויטל לרבי. לאחר כמה דקות הוא קרא להם, הרבי ראה אותם ונתן שמייכ'ל, הוא שאל את הילדה בת כמה את, היא אמרה בת שמונה, ואיך קורים לך? היא אמרה את השם הפולני שלה, הוא אמר לאמא, חנה, אני מבטיח לך שהיא תהיה בריאה ושלימה. וכן הוה. היא עברה את השואה וחיה עד היום.

אחרי שהוא נפטר לקחו אותו לירושלים, הוא קבור בהר הזיתים.

מאורעות השואה

ישוב הדעת תמידי

אחד הבחורים הנחמדים אמר לי, שהיו לו לפני כמה ימים רגעים של תוהו ובוהו, של בלבול.

מעניין! אצלנו לא הרגישו את זה. לא הרגישו מבולבל. בזמנים הכי קשים, כאשר עמדנו בבית, ולמטה מסתובבים גרמנים עם רובים, והם נכנסים לבית להוציא את האנשים, אני ומשפחתי עמדנו יחד, ואני לא זוכר שהיינו אז מבולבלים. לא היינו זקוקים לשום חיזוק מהחוץ, המחשבות היו בלי שום קושיות, ובלי שום שאלות. אבל היום זה קצת אחרת, אני יודע.

אם הבחור היה לומד שטיק'ל "שפת אמת" כפי שצריך, ונכנס לזה וחי את זה, הכל היה נראה אחרת...

קיום מצות ארבעה מינים בזמן הקשה

אי אפשר לתאר, את הרגעים של הימים הראשונים הקשים בזמן המלחמה, ואת כניסת החיילים הגרמנים לעיר. ראית איך חיות טרף מתנפלים עליך, ואין לך שום אויר לנשימה.

זה היה לפני החגים, לפני הימים נוראים. מזמן לזמן נפגשים, עם החברים, גרשון, יונתן, אלישע, דוד לייב קיסנר. מגיע ראש השנה, יום כפור, איני זוכר כבר אם התפללו עדיין בשטיבלך, או שהשטיבלך והבתי כנסת כבר היו סגורים, אבל אני זוכר שעשו מנינים והתפללו בשקט. אבל מה דיברו ביניהם יהונתן ואלישע? "מילא סוכה, מתקרב סוכות, ולא נשב בסוכה, כי המצטער פטור מן הסוכה, אבל מה עושים עם ארבעה מינים"? אין ארבעה מינים בכל העיר לאף אחד.

בחו"ל, בזמנים הטובים אפילו, לא היתה אפשרות לכל אחד לקנות ארבעת המינים. היו שלושה סוגי אנשים מבחינה כספית, היו חלק קטן בעלי יכולת, חלק יותר גדול בעלי אמצעים בינוניים, וחלק גדול גדול מאוד היו נזקקים, שהתפרנסו בקושי בקושי. אנחנו בבית היינו שייכים למעמד

הבינוני, אבל בכל זאת לא הרשינו לעצמנו לקנות ארבעה מינים. (הארבעה מינים לא הגיעו מפולניה, הם היו מיובאים מארץ ישראל או מקורפו). בכל עיר היו כמה סטים בלבד ועליהם היו כל אנשי העיר מברכים. בבנדין היו כמה גבירים שהיו יבואנים, ובכל שנה היו הם רוכשים את ארבעת המינים שעליהם בירכו כל אנשי העיר. אולם באותה שנה, מחמת המתח שכחו היבואנים לקנות את הד' מינים.

יומיים לפני חג הסוכות עברה שמועה מפה לאוזן, שברחוב פלוני, אצל אדם פלוני, יש אתרוג שקיבל מאחותו בארץ ישראל. ואחרי זמן קצר, עברה שמועה נוספת שמצאו אצל מישהו לולב יבש ששמר אותו משנה שעברה. הדסים וערבות נמצאו בשפע על יד הנחלים. בדקו אותם ואגדו את זה.

העבירו קול במחנה, שביום ראשון של החג מי שרוצה לזכות ליטול ארבעה מינים, משעות השחר המוקדמות, אפשר לבוא לבית פלוני ולברך. וגם זכרו לומר, שנשים הרוצות גם הן לזכות במצוה, יבואו אחר הצהרים.

אני רואה זאת כאילו לנגד עיני עתה, איך באו אחד אחרי השני, אלפי אנשים, לקיים את המצוה. וכדרכם של יהודים, שהם מכירי טובה, איני יודע מי אמר שצריכים משהו לתת לאדם שדאג לזה, אבל כל אחד הבין מעצמו. אחד הביא סוכר, ואחד הֵביא דברים אחרים. אולי היו כאלו שנתנו גם כסף לאחר החג כהכרת טובה.

אחרי שעה קצרה שהחלו כל אנשי העיר לברך, נעשה האתרוג ממש שחור מרוב המשמוש. אבל אפשר לומר שזה היה האתרוג הכי מהודר בעולם...

זקני צדיקי העיר סיפרו, שכבר היה מעשה דומה בזמנו של ה"חתם סופר" שלא היו אתרוגים עקב מחלוקת שפרצה, ונאלצו כל אנשי העיר ליטול את אותם ארבעת המינים, והושחר האתרוג מרוב משמוש ידי הנוטלים, ואמר ה"חתם סופר" שאין הידור יותר גדול למצוה, מכך שהושחר האתרוג מרוב נטילת המצוה. (וכן מפורש גם בחתם סופר סוכה כט, ב, "הכתמים והבהרות שנולדו מזיעת הידים נ"ל דהוה הדר, כיון שבאו ע"י מצותו זהו הודו והדרו").

איני זוכר כלל שדברתי באותו זמן, עם חברי, או עם משפחתי, חמי וחמותי, אשתי המנוחה, והבת היחידה בת שש וחצי, ואמרתי מלים של תרעומת, וגם לא שמעתי מהם אף הגה, או תלונה, רבש"ע למה מגיע לנו... חיו כאילו זה המשך החיים של אתמול!

ממרחק של הרבה שנים, אני רואה שה' חנני, שהתמונות והמראות של אז נשארו אצלי. אני רואה אותם בפרספקטיבה של זמן, ומשתומם, איזה גדלות היתה בנו אז ואפילו לא ידענו!

אני חושב בפני עצמי הרבה פעמים על התקופות ההם, ואני מחזק את עצמי מהימים האלו.

אני נולדתי בבנדין, ואחרי שהתחתנתי התגוררתי בסוסנוביץ הסמוכה יחד עם הוריה של זוגתי, אבל עבדתי בבנדין. לפני שהיה גיטו, היתה תחבורה מסוסנוביץ לבנדין. היתה חשמלית, והיה קרון אחד בשביל יהודים ובקרון הזה נסעו הלוך וחזור מסוסנוביץ לבנדין, וכן להיפך. נסעתי לעבודה, וגם כן לביקור אצל ההורים.

בשביל ההיסטוריה, כדאי להדגיש את הנקודות הללו.

הם היו שתי עיירות. סוסנוביץ, עיר ואם בישראל. ובנדין, עיר ואם בישראל. בשניהם, היו שטיבל'ך, וגם היו בתי מדרשות, וגם היו ארגוני גמילות חסד.

בסוסנוביץ היתה מקוה אחת גדולה מאוד (לבעל המקוה קראו ר' יונה מנלה. נכדיו וניניו הנם מחסידי גור). בבנדין היו שתי מקוואות יותר קטנות, מרוחקות אחד מהשני. אחד של ניסן מקווה'ניק, ואחד של יודל מקווה'ניק.

איני זוכר את הזמן המדוייק, אולי בתש"א, בסוסנוביץ הגרמנים סגרו את המקוה, ולא יכולתי ללכת למקוה. אבל לפעמים הזדמן לי ללכת בבנדין למקוה של ניסן מקווה'ניק. המקוה השניה היתה סגורה.

אני זוכר כמו עכשיו, יום ששי במקוה שם, זה היה לא יאומן, הכל היה כמו עשרים שנה קודם המלחמה. עשרות איש, זקנים, ילדים, עם פאות, לבושים ומסורקים, באו טבלו ויצאו מהמקוה, התכוננו לשבת כמימים ימימה וכשנים מקדם. רבונו של עולם! נדהמתי!

איני יודע מה גרם לזה, ומי גרם. ובכלל, אבא שלי לא היה מהחסידים הגדולים ביותר, הוא היה אנערליכע יוד, היה צו של הגרמנים שכולם יגזזו את הזקן, אך הוא לא שינה שום דבר, עד שהלך לאושוויץ. כנראה שהיה רוח בעיר, לשמור על הצלם והדמות היהודית המקורית דוקא בזמן כזה. וכבר הזכרתי את אלישע מבני העליה, שלא גזז את הזקן בכל הזמנים, עד שהלך לאושוויץ.

המִפְקָד

בחודש אב תש"ב, איני זוכר באיזה יום בחודש, היה בגיטו סוסנוביץ מפקד, וגם בגיטו בנדין.

היו בערך 30,000 יהודים בעיר, ועדיין לא היה גיטו ממש, אבל היו הגבלות, כאן מותר ליהודי להיות, וכאן לא. מדרכה יותר יפה – זה לא ליהודי, ובמקומות מסויימים על מדרכה בכלל אסור ליהודים לצעוד, ורק באמצע הכביש. אבל עוד יכולנו לחיות.

היו כרוזים מהיודנראט - מועצת היהודים, שכולם יבואו ביום רביעי למגרש גדול של איצטדיון כדורגל.

הגרמנים עשו הכל בתחכום. שבוע שבועיים לפני כן, בעיירות הסמוכות הקטנות, שהיו בהם 1000 יהודים, או 1200, גם עשו מפקד, ואמרו שכל היהודים צריכים לבוא למגרש מסויים. כולם התלבשו חגיגי להיראות יפה, להראות כאילו שהם עוד מוכשרים לעבודה. באו אפילו עם התינוקות. היו תמיד תעודות זהות (עם צורה של תאנה), והם אמרו שרוצים רק להחליף את התעודות ולשים חותמת של הגיסטאפו. היהודים באו בחרדה, אבל אחרי חצי יום שלחו אותם הביתה. ככה היה בכמה וכמה ערים. אז הוטעינו וראינו שזה מפקד רגיל...

מדי דברי בו
מאורעות השואה

אבל לאחר מכן לקחו שלוש ערים גדולות סמוכות, בנדין סוסנוביץ ודומברובה, שבכל אחת מהם היו בערך 30,000 איש, ושם גם אמרו שכולם יבואו למפקד.

היתה תכונה גדולה בעיר, האם כן ללכת או לא ללכת. זה צידד בכה וזה צידד בכה. אנשים אמרו, ראית שבערים הללו זה סתם היה מפקד רגיל ולא עשו כלום, אלא שיחררו את היהודים...

מועצת היהודים עשתה תעמולה שהיהודים ילכו, וזה היה מטעם הגרמנים. הם שיקרו על אנשי ציבור, גם חרדים, בכדי לבצע את זממם. ביניהם היו, יהודי אחד יקר חסיד גור, פרץ מסוסנוביץ, נשיא אגודת ישראל שם. בבנדין היה שלמה, בדומברובה משה חיים אייזמן, הן היו ראשי הקהילה, יהודים טובים ונחמדים, חסידים.

גם רבנים היו. היה בבנדין רבי מנדלי לוין שהיה רב העיר ובן של הרב מבנדין, [הרב נפטר בתרצ"ה, היה וויכוח בקהילה לגבי הרבנות, אבל לבסוף היו בחירות, באו האחים שלו לבנדין, עשו תעמולה וכו', ר' איצ'ה מאיר

לוין בא לנאום בבית כנסת הגדול, וכל הבעלי בתים צעקו לו – תהיה 'אתה' הרב!... כי איצ'ה מאיר היה מוכשר, אולם הוא סירב. רבי מנדלי היה יהודי צדיק ללא רעשנות, לא ידע לנאום וכו', והוא נבחר לרב בעיר. הוא היה יהודי גדול, והיתה לו עדינות. היו לו ארבעה ילדים]..

מועצת היהודים הצליחו לשכנע בדברי שוא את ר' מנדלי, שבאמת מדובר במפקד גרידא, והוא הלך לנאום יחד עם אחרים לפני אלפי יהודי המקום. הוא אמר את המלים שהם אמרו לו להגיד: שזה אינו טכסיס, וזה רק להחליף תעודות וכו', יהודים, לכו למִפְקַד!

אז היה זמן, שהיהודים לקחו תעודות והלכו למפעלים לעבוד. אבל היו יחידים (וזה סדרה של סיפורים בפני עצמה), ואחד מהם זה אלישע, שהם לא הלכו לעבוד. לא היו לו תלושים, אלא אחרים נתנו לו תלושים. שמרו עליו.

מה עשו היהודים? בנים ובנות בני חמש עשרה, קנו נעלים עם עקבים גדולים, בנות צעירות הלכו למספרות לספר את שערותיהם כדי שייראו יותר מבוגרות. (ה' נתן לי זכרון, וכאשר אני נזכר מעובדה זו ואני רואה את זה מול העיניים, זה שובר אותי עכשיו). בימים הללו שררה בעיר חרדה, מה יהיה? אני בא עם המשפחה עם הילדים, מי יחזור הביתה?...

הגיע יום רביעי בבוקר.

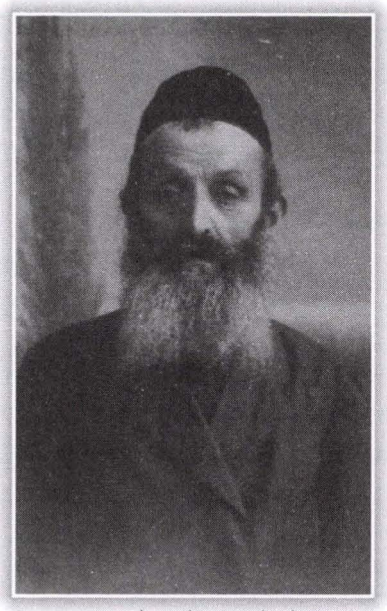
הגרמנים אמרו שלכבוד מאורע זה מותר ליהודים ללכת בכל המדרכות, גם במקומות של אריים, של גויים. רק תבואו למקום!

זה היה נראה כמו כל נדרי. חמש בבוקר, אני לבשתי חליפה יפה, אשתי המנוחה הלכה עם שמלת שבת, היתה לנו בת יחידה בת שש וחצי. היינו עם רגשות מעורבות, תקוה-וחרדה. לקחנו קצת אוכל וקצת מים, כמו שהולכים לטיול של חצי יום.

זה התחיל באור הבוקר. היתה צעדה, עשרים ושמונה אלף איש הולכים צעדה, ובאו לאצטדיון. במקום שבאופן נורמלי יכול להיכנס 10,000 איש, נכנסו 28,000 איש. אחרי רבע שעה-חצי שעה האצטדיון התמלא באנשים, נעשה צפוף, ולא נתנו ספסלים, ובלית ברירה אנשים ישבו איפה שהיו יכולים לשבת. ואז לפתע ראינו את השבר. באו גדוד אס אס עם מכונות יריה, מסובבים את כל המקום... ראינו שאנחנו תלויים!

לא עשינו שום דבר. אכלנו מה שאכלנו, שתינו מה ששתינו, ישבנו חצי יום, זה לקח עד הערב, הילדים צעקו, רבו, בכו, זקנים תשושים

התעלפו, ממש יצאו מדעתם. אחרי צהרים התחיל גשם. על אף שזה היה קיץ, ואנשים הלכו עם בגדי קיץ, והכל נעשה עיסה אחת רטובה ודביקה... או שאלה היו טיפות של דמעות, או שהמלאכים בכו שהם לא יכולים להציל אותנו. היה כנראה ויכוח גדול, היו הרבה סניגורים, אבל הקטיגור ניצח. היו לא רק טיפות אלא שטף של מים, היה מבול.

הרה"ח ר' יחיאל מיכל רוזנזאפט ז"ל חמיו של ר' אברהם אייזנברג הי"ד

כך עמדו יחד משפחות משפחות, האבא והאמא והסבא והסבתא וכל האחים ואחיות, עמדו יחד אחד ליד השני. עודדו אחד את השני, הזקנים הלכו קצת לשבת.

כך היה עד 11-12 בלילה.

ב11-12 בלילה, לא ידענו מה קורה, ראינו לפתע שבסוף המקום היכן שהכניסה, נדלקו לפתע זרקורים עוצמתיים, ענקיים ביותר, ואנשים החלו להידחף לשם והתחילו לצאת. סיפרו שמעמידים שולחנות, יושבים שם גסטאפו, והתחילו להגיד ששם עוברים, ויש אחד עם מקל שמראה כאן וכאן, ימינה ושמאלה, חיים ומוות. עוברת משפחה, שולחים אחד לחיים, אבא ואמא וילדים קטנים – אבא לחיים והילדים הקטנים כולם לצד השני.

היו שם סדרנים של המשטרה היהודית, והם התחילו לעשות סדר: קדימה! קדימה! קדימה! זה לקח חצי שעה-שעה, עד שנדחפים-נדחפים עד לפתח. עמדנו והיינו שוב המשפחה המצומצמת, אבא ואמא, סבא וסבתא, אני זוגתי והילדה.

הגענו לפתח, באנו לשולחן, שם עמדו, ראש היודנראט (מועצת היהודים), ראש הגסטאפו, וגרמנים ממפעלים שהיהודים עבדו שם. היתה לי "בלואה זונדה" (תעודה כחולה של מפעלי עבודה. היו גם תעודות בצבעים אחרים, אבל כחול היתה התעודה הכי טובה. יש לי עוד את התעודה של הבת), שם היתה רשומה הזהות שלי, שמי ושם המשפחה, והעיקר היה רשום שם המקצוע. במקצוע שלי היה רשום "שלייפה" [=משחיז מתכות].

הגרמני ראה שאני כשיר לעבודה, אמר לי בגרמנית – במה אתה עובד? אמרתי לו – "שלייפה". הוא צחק עלי – אתה שלייפר? זה גם נקרא עובד?...

חשבתי שאני כבר אבוד. אולם בכל זאת הראה לי עם היד – ימינה, כלומר לצאת דרך העיר הביתה, אני אשתי והילדה. והורי אשתי, וכן ההורים שלהם, כולם הלכו לצד שמאל.

היה כבר שתיים בלילה, הלכנו הביתה. כעת היתה השאלה, מה עושים בשביל להציל את ההורים. השארנו את הילדה בבית לבד, ואני ואשתי הלכנו לבית מועצת היהודים, ולכל אחד היה שם איזה מישהו עם פרוטקציה. אולם עד הבוקר לא הצלחנו שום דבר לפעול.

הגרמנים רוקנו כמה בתים גדולים מיושביהם היהודים, ושיכנו שמה את אלפי האנשים שהיו כל הלילה תחת הגשם בלי אוכל ובלי מים ואשר לא שוחררו לבתיהם. אנשים מתו שם, לא היה שם שום תנאים, גם לא שרותים.

אמא של אשתי, הצליחה בדרך לשם לברוח מהגרמנים, ובאה הביתה. לאחר מכן חיפשה פרוטקציה, והצליחה בעזרת יהלום גדול בעל שווי עצום לשחד את איש המשטרה היהודית, והוא הביא גם את בעלה הביתה.

הרב מנדל לוין זצ"ל הי"ד

בבנדין היו שני רבנים, רבי מנדלי בנו של הרב מבנדין, ועוד רב מודרני, שהמתנגדים אנשי ה"מזרחי", הביאו על חשבונם. הוא היה עם זקן ופאות, אבל הוא לא היה ר' מנדלי. שני רבנים אלו היו להם כמה ילדים, והם נשארו בצד שמאל. אחרי שעה-שעתיים בא ראש מועצת היודנראט והוציא את הרב המודרני, ואילו רבי מנדלי נשאר שם שעות-שעות, לילה-ויום. לבסוף, כנראה שראש הקהילה היהודית מטעמנו דיבר עם ראש היהודים, והוא הוציאו משם, אבל הוא יצא משם שבור ורצוץ לחלוטין ללא יכולת לתפקד. הוא לקח לליבו את זה שהטעו אותו להכריז עם שאר ראשי היהודים, שהמדובר במפקד גרידא ולא יכל לשאת זאת. הוא נכנס לגיטו עם אשתו וילדיו, אך במשך תקופה ארוכה, לא שב לכוחותיו, עד סמוך לחודש אב תש"ג, תקופה קצרה לפני שנשלח עם משפחתו ושאר יהודי בנדין, לאושוויץ.

הגיטו בבנדין

הצלה פורתא

בסביבות ניסן תש"ג, היינו בצרות, אבל עוד גרנו בדירת שלושה חדרים. קמת בבקר בחדר שלך, במטבח שלך, אכלת משהו, אי אפשר לומר שהיה רעב, אבל היה צרות. לקחו את הורי אשתי והוציאו אותם, וידענו כבר מחנוכה שצריכים לעבור לגיטו ממש.

יום המעבר לגיטו היה בשבוע של פסח. עברנו עם דברים שיכלו למלאות חמשה חדרים, לשני חדרים. הבוידעם בדירתנו היה עם קרשים, ומאחורי הקרשים היה מלא חול, שם היה מלא בסחורה בשווי כמו היום מאה אלף דולר, ואת הכל הכל עזבנו. זה היה בגיטו סוסנוביץ.

לי היה תמיד מזל...

תזכרו טוב שעומדים בשנת תש"ג, לקראת חג הפסח. אז היה בווארשה המרד, אצלנו היו עוד כמה חודשים של רגיעה עד חודש מנחם אב.

עם הכניסה לגיטו, נכנסים מרחבות כזאת למקום צר... ואז הופסקה העבודה בכל המפעלים שעבדתי בהם, כאילו היה לך תעודה כזאת שאתה עובד במקום חשוב, ולא שולחים אותך למוות, וכעת גם זה נפסק, הולכים לגיטו, ואין שום דבר, ואני נשארתי מובטל (לא מבחינת שלא קיבלתי כסף, כי אף פעם לא קבלתי כסף, רק עבדתי) בלי תעודות, בלי שום דבר.

מטעם המשטרה היהודית התחילו לרדוף אותי, לחפש אותי לילה ולשלוח אותי לעבודה. אז ידענו שזה עוד לא מוות, אבל לא התחשק ללכת ולהשאיר אשה וילדה לבד.

איני זוכר מי נתן את הרעיון הזה שאספר עליו, אולי זוגתי.

יהודים בעבודות כפיה והשפלה על ידי הנאצים

הגיטו בבנדין

עוד לפני חתונתי סבלתי מאיבוד דם. הייתי אברך לאחר החתונה, והדימום והסבל כתוצאה מזה החליש אותי. אדם כזה נעשה חיוור מאוד מחוסר דם, וסבלתי. אז לא ידענו ללכת לרופאים, והשלמנו עם זה.

הגרמנים ימח שמם, עד הרגע האחרון השאירו את בית החולים היהודי, עם כל הפיצ'ווקעס והמיכשור, רופאים, אחיות, מכשירים, וחדרי ניתוח עם מנתחים טובים, גויים. אשתי המנוחה היתה חבירה ותיקה של אחת האחיות, והעלו רעיון שאני אכנס לבית החולים כאילו שזה דחוף שצריכים

לנתח אותי, שהרי היה לי באמת דבר רפואי שסבלתי ממנו כל העת ודחיתי את טיפולו, וכך ארוויח עוד שבוע-שבועיים שלא ירדפו אותי, כי אני בבית חולים.

אני זוכר כמו עכשיו, היה פרופסור קטן, סטוך שמו, פולני, והיה חדר-אולם של שלושים חולים, ועברתי מה שעובר חולה בבית חולים רגיל, הרדמה, ניתוח. בניתוח כמו שעברתי זה יסורים אין סוף.

עברתי את התהליך הסופי, הגיע הזמן, אומרים לי תצא הביתה, אין ברירה.

פסח בגיטו

יצאתי מבית החולים, היה זה שלושה ימים לפני פסח. חמי עבד ועשה מה שצריכים לעשות לפני פסח, והכניסו את הפסח הביתה. עמד החמץ בצד אחד, והפסח בצד זה. פסח בא לעולם... (נראה לי שעוד לבשתי אז זיידענע איבעצע מיט דע גארט'ל).

לאיזה בית כנסת הולכים להתפלל? לא בכל רחוב מותר ללכת. היה יהודי בשם צוקר, כבן 30, דומני שהיו לו עוד ילדים קטנים, והם גרו בחדר למטה, הוא השיג ספר תורה ועשה את החדר לבית תפילה. היהודי נשאר בחיים ופגשתי אותו לאחר המלחמה.

חמי הכין קמח לפסח, בישלו תפוחי אדמה, והתירו לאפות מצות עם קמח מהשוק, וזה מה שהיה בליל הסדר, מצות ותפוחי אדמה. אצלי עוד היו הנקודות הקודמות הרוחניות, ולא יכולתי להשלים עם זה, מצות שנאפו מקמח מהשוק, אצלי זה היה כאילו חס וחלילה אוכלים חמץ, ואכלתי רק מצה בשביל לומר על אכילת מצה. מרור היה בשפע... ויותר לא אכלתי מצות כל הפסח, רק תפוחי אדמה. זה היה הפסח הראשון שהרגשתי את הפסח.

חמי ניהל את הסדר, היו לנו עוד הגדות, ואמרנו אחריו בקול נמוך ובקול עצוב, לא יכולנו לשמוח בשמחת החג.

למחרת בבוקר, אצל צוקר אמרו הלל, שרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו. לא שמענו צעקות בכיות.. התפללנו רגיל.

איזו גדלות זו!! שרים הלל, וממשיכים.

היה קיץ קשה מאוד. כאמור, המשטרה היהודית התחילה לרדוף, ממש לרדוף, את כל האנשים עד גיל ארבעים כדי לקחת אותם מהמשפחה, ולשלוח אותם למחנה עבודה. גם אני הייתי ברשימה, ולילה-לילה דפקו בדלת אצלנו שוטרים יהודים, וחיפשו אותי בכל הבית כדי לקחת אותי לעבודה. אז כל לילה ולילה הייתי יורד למרתף, שהיו בו דברים רקובים ופחם, אשתי סגרה אותי בפנים, נעלה אותי מבחוץ עם מנעול, כדי להראות שכאילו שאף אחד איננו בפנים. כאילו שאם יש מנעול לא יוכלו הרשעים לפרוץ...

יהודים בעבודות כפיה והשפלה

כמה פעמים באמצע הלילה, הם באו עם פרוז'קטור גדול, הסתכלו דרך הסדקים פנימה, ואני שכבתי על יד הקיר בלי אויר ובלי שום דבר, ולא מצאו אותי.

הבת ביילא גיטלה הי"ד

בגיטו חיינו יום ולילה יום ולילה, ובקהילה היהודית ארגנו מטבח בשביל ילדים וילדות עד גיל שתים עשרה. כמעט כל יום קיבלו שם קצת מנה עם אורז מבושל. לא אשכח איך שבתי הילדה ביילא גיטלה הי"ד, יום יום באה עם הקערה הקטנה של האורז, ואמרה לאימה: אמא, זה בשבילך. היא הבינה שאמא עדיין לא אכלה ולא טעמה, היא חלשה, והשאירה שיהיה גם לאמא משהו לטעום.

לגיטו שלנו בסוסנוביץ קראו שרודולה, זה היה פרבר של שכונה עניה. לגיטו בבנדין קראו קמיונקה. על אף שהגיטו היה סגור ומוקף, היינו יכולים דרך השדות

לעבור מגיטו אחד למשנהו. בשבת הלכנו לטייל עם הילדה, דרך השדות עברנו לגיטו בבנדין, והיינו שעה שעה וחצי אצל ההורים. השדות היו מלבלבים, היה עשב, היו פרחים בדרך.

ביילא גיטלה הי"ד עם הסבא ר' אברהם אייזנברג הי"ד

לא אשכח, פעם או פעמיים שאירע, שהלכתי עם בתי דרך השדות, ידה בידי, והנה ממול בא מכיר טוב ידיד, ואף הוא טייל והחזיק בידה של בתו הקטנה שהיתה בגיל של בתי, באותו רגע עלו מחשבות בליבי, הסתכלתי על הילדה שלי, הסתכלתי עליו ועל ילדתו, ואף הוא הסתכל אותו דבר, שנינו הסתכלנו אחד לשני בעיניים, ולא דיברנו אף מילה... אנחנו יודעים, יודעים שלא יקח הרבה זמן, ימים או שבועות, ואנחנו ניפרד, ולא תהיה לנו יותר הילדה. עכשיו אנחנו עוד הולכים לטייל...

ויהי היום, הלכנו דרך השדות לבקר את הוריי, לפני הצהריים בשעה 12–11, היינו שעה שעה וחצי, אנחנו יורדים כדי ללכת בחזרה, והנה פתאום בהלה ברחוב וצעקות. הגסטאפו הקיף את כל גיטו בנדין והכריזו שכולם צריכים לצאת לכיכר.

לא הספקנו ללכת חזרה להורים. בדרך היה איזה מכיר, קפצנו אליו הביתה, למזלנו היה אצלו איזה בונקר שהיינו צריכים לזחול מאחורי המיטות למרחק של כמה מטרים, ומשם היינו צריכים לעבור לקיר אחר ושם להתחבאות. אם

לא נחנקנו שם זה היה נס מן השמים. נדחקנו שם אני, זוגתי וילדתי, שכבנו שם עד מאוחר בערב. כששמענו שזה נגמר, כשנעשה שקט, יצאנו. לא אאריך כעת איך חזרנו חזרה.

באנו הביתה, והשעון מתקתק, ידענו שהשעון מתקתק כל הזמן, ולרעתנו, השעון מתקתק עתה בגלל עוד סיבה, הגסטאפו משום מה קרא לראש היהודים (מוניק מרין) ועוד כמה מעוזריו הבכירים, ואמרו להם: בתור פרס על שעבדתם איתנו, אנחנו שולחים אתכם למחנה חופש... וכמובן שהרשעים הללו שלחו אותם ורצחו אותם שם.

הנה למחרת ראש היהודים איננו, עוזרו איננו ואף אחד, כלו כל הקיצין. דהיינו אין לנו שום אדם מהצד היהודי, נשארנו לבד לבד, זאת אומרת שמתקרב הסוף שלנו.

והנה אצלי קרה דבר מאוד מיוחד.

אנחנו גרנו במחוז זגלמביה, הערים - בנדין, סוסנובצה, דומברובה. במרחק של תשעים ק"מ מאיתנו היתה עיר גדולה בשם צ'נסטוחובה שעל ידה היו כמה ערים ועיירות יהודיות. על יד צ'נסטוחובה היתה עיר גדולה בשם קלובוצק. נודע לנו על ידי קרובים של גיסי, שעל יד קלובוצק יש כמה גרמנים בעלי מפעלים, שיחד עם יהודים בעלי תושיה, הם ארגנו שם מחנה עבודה, אשר היה שונה בכמה דברים מסתם מחנה עבודה. זה היה מחנה עבודה חופשי, לא כפיה, באפשרותך לבוא ולגור אצלם, למסור להם את כל הרכוש, ולהיות מוגן. היו כמה מאות יהודים שנתנו את כל הרכוש שלהם לגרמנים של הצמרת של המחנה הזה, הם נשארו בלי כלום, אבל קיבלו חדר, בגדים, ויצאו בבוקר לעבודה חופשית.

ההורים של אשתי סידרו את זה, נתנו את כל הכסף והיהלומים, כל מה שהיה להם, הם היו אנשים מבוססים. נסעו לקלובוצק. לפני שהם נסעו בא גיסי ואמר לזוגתי שהוא הצליח לארגן שאני, זוגתי ובתי גם נבוא לשם. היחודיות כאן היתה, שבמחנה זה היו משאירים גם ילדים, ולא שולחים אותם אל הבלתי נודע.

איך מגיעים יהודים בכזה זמן לקלובוצק? מי יתן לנו לנסוע ברכבת עם טלאי צהוב, עם ילדה קטנה, יהודים נוסעים?

גיסי סידר (הכל עם כסף כמובן) שביום חמישי, יבוא משם שומר גרמני עם נשק, עם מדים, ואחד מהמשטרה היהודית בעירנו ילווה אותנו החוצה, אל הגרמני, והוא יוביל אותנו לקלובוצק ברכבת.

הגיע יום חמישי בשעת בוקר, היינו בבית, אכלנו מה שאכלנו, ארזנו מזוודה עם בגדים לכל המשפחה, ויצאנו לדרך. אבל אז קרו מקרים לא פשוטים.

ביילא גיטלה לא היתה בבית. יום לפני זה היא רצתה להיות אצל הסבא והסבתא כדי להיפרד מהם, היא הרגישה שזאת פרידה, כאילו שהם הולכים לאושוויץ, והיא הולכת להצלה. הבאנו אותה להורים ביום רביעי כדי שהיא תישאר שם לישון ולהיות שם קצת עד כמה שאפשר, והיה היתה שם.

לקחנו את המזוודות, זה לוקח הרבה זמן לסחוב הכל, באנו עייפים, אבל עייפים וקצת מאושרים שהולכים לדרך הצלה. באנו להורים, ובתוך כמה רגעים הופיע השוטר היהודי ואמר לנו: ברבע לאחת או ברבע לשתיים, אני לא זוכר בדיוק, יש רכבת, ואסור לאחר, בואו.

אבל היכן ביילא גיטלה??

היא ירדה לגיטו לטייל עם הסבא.

כולם, האחיות וזוגתי, הלכו לחפש אותה, ולא מצאו אותה.

אמרנו לשוטר שאנחנו לא יכולים לנסוע בלי ביילא גיטלה, הוא אמר לנו: אני מצטער מאוד, הגרמני לא יחכה. אני מבטיח לכם, תיסעו היום, מחר הגרמני יבוא שוב, והוא יקח את ביילא גיטלה. לא היתה לנו ברירה, זאת אומרת, לא שהאמנו שככה יהיה, אלא שלפי הסידורים היתה לנו אשליה שיש הצלה, שאם הגרמני בא היום הוא יבוא גם מחר. לא חשבנו אחרת.

יצאנו עם הגרמני, הלכנו ברחוב של הגויים, ברחוב הראשי, באנו לתחנה, קנינו כרטיסים, ועלינו על הרכבת. ישבנו צפופים ודחוסים בין איכרים, בין לא יהודים. הגרמני עם הנשק ישב באמצע, לידינו. ישבנו מאוד עצובים בגלל שביילא גיטלה איננה.

הנסיעה ארכה שעתיים–שלוש עד קלובוצק. והגרמני הסיע אותנו אל המחנה.

הגענו אל המחנה, זה היה יום קיץ, השמש כבר החלה לשקוע. הכניסו אותנו לחדר, כמין צריף, הנחנו את הדברים. גיסי בא להגיד לנו שלום, לעזור לנו קצת.

לאחר חצי שעה בא הגיס, עם פנים נפולות, ואמר לנו: הגיטו הוקף על ידי הגסטאפו, אין כל אפשרות להיכנס וליצור קשר. לא הייתה לנו אפילו חצי שעה שיכלנו להשלות את עצמנו, ובאה הבשורה הזו.

לא בכינו, יתכן שחשבנו, מי יודע אולי זה טוב שהמקרה קרה שביילא גיטלה לא באה, כי אולי אנחנו בסוף נישלח לאושוויץ, ושמא היא כן תינצל איכשהוא.

לאחר מכן שמעתי מאנשים, סיפרו לי, שביילא גיטלה נותרה עם הסבא וסבתא. בערב ראש חודש אב תש"ג הגסטאפו הקיפו את הגיטו והכריזו יודנריין - חיסול יהודים. תשעים ותשעה אחוז הלכו במשך ימים אלה לאושוויץ. חמי

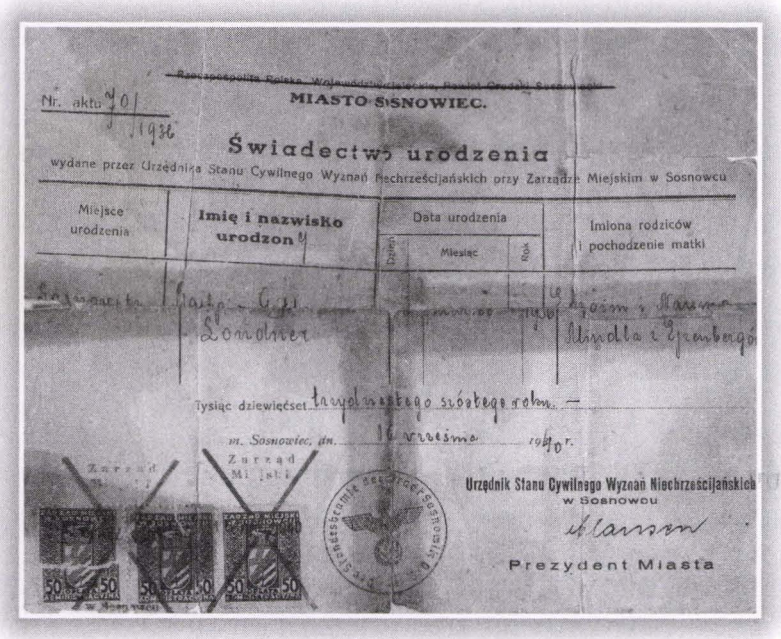
וחמותי יחד עם ביילא גיטלה הצליחו להיכנס לאיזה בונקר ושכבו שם שבוע ימים. אחרי שבוע ימים כשגמרו לחסל את הגיטו, הגרמנים היו צריכים כמה מאות יהודים כדי לנקות, לאסוף את כל הרכוש, את כל הדברים. שוב אירגנו איזה מקום קטן, הכניסו לשם את אלה שנותרו, ושם גם הם היו.

מפקד הגסטאפו, ששמו היה דרייר, היה בא כל שבוע עם עגלה, וחטף ולקח חמשה עשר עשרים יהודים לאושוויץ. ויהי היום הוא חטף את חמותי, לא עזר שום דבר, היא נתנה לו יהלום גדול, אבל הוא לקח ושלח אותה. ונשארו רק ביילא גיטלה וחמי לבדם.

בשבת, י"ט טבת תש"ד, לקחו את כל יתר היהודים ובתוכם ביילא גיטלה וחמי לאושוויץ.

איך לתאר, איך לצייר, את התחושה של השעות האלה של ביילא גיטלה. השעות שהיא נכנסה לאיזה מקום מסתור, עד שהרשעים מצאו ותפסו אותה. והתחושה של הסבא שלה.

בכל שנה ושנה בעת שמזכירים בימים טובים את הקדושים הי"ד, הריכוז שלי, כל המוח שלי, כל המחשבה שלי, הם על שני רגעים. הרגע שביילא גיטלה באה בהתחלת תמוז תש"ג, ביום שאני וזוגתי עזבנו את ההורים עם איש המשטרה היהודית ללכת למחנה. הרגעים האלה איך שביילא גיטלה באה הביתה לסבא שלה, והיא שאלה: איפה אמא?..

Rzeczpospolita Polska Wojewódzki Urząd Stanu Cywilnego

MIASTO SOSNOWIEC.

Nr. aktu 401 / 1936

Świadectwo urodzenia

wydane przez Urzędnika Stanu Cywilnego Wyznań Niechrześcijańskich przy Zarządzie Miejskim w Sosnowcu

Miejsce urodzenia	Imię i nazwisko urodzonego	Data urodzenia: Dzień	Miesiąc	Rok	Imiona rodziców i pochodzenie matki
Sosnowiec	Laika Gitla Sondlicer				Chaim i Mariem Mindla z Grenberga

Tysiąc dziewięćset trzydziestego szóstego roku.

m. Sosnowiec, dn. 16 września 1936 r.

Zarząd Miejski

Urzędnik Stanu Cywilnego Wyznań Niechrześcijańskich w Sosnowcu

Prezydent Miasta

תעודת הלידה של ביילא גיטלה הי"ד

הרגעים השניים, הם בי"ט טבת תש"ד, הרגעים האלה איך שהם הלכו יחד עד התנור, ביילא גיטלה יחד עם הסבא שלה.

סוודר של ביילא גיטלה שנותר בידי הוריה

(מתוך ראיון לארכיון יד ושם תשס"א)

הווי יהודי חסידי במחנה קלטנדורף

זה היה בשנת תש"ג, בחודש תמוז.

הביאו אותי למחנה עבודה. מחנה קלטנדורף בגרמניה, ליד ברסלאו. היה זה מחנה שירות נאצי מיוחד, בקו האספקה לחזית המזרח. הועסקנו שם בעבודות פרך שונות. ובמקרים רבים ניתנו עבודות אנשים לנשים וכן להיפך. בדיוק כמו שעשו נוגשי מצרים לפנים.

מחנה זה עוד לא היה מחנה ריכוז, אלא רק מחנה עבודה, זאת אומרת שעוד הלכנו עם בגדים מהבית. מה לקחתי מהבית? הלכתי עם חליפה קצרה, כבר לא חסידית, ולקחתי כמה חולצות, וכמובן הדבר הראשון שלקחתי היה טלית ותפילין, שני זוגות, רש"י ורבנו תם, ולקחתי גם את שני המכתבים שהיו לי מה"אמרי אמת", מכתב אחד היה חידושי תורה, כפי שסיפרתי שהיה זה מכתב בחידו"ת ששלחתי להרב מבנדין וה"אמרי אמת" כתב עליו הערות, ומכתב נוסף, יותר ארוך, לא אלי, אלא אודותי, שכתב זאת לידיד שלי חסיד גדול בבנדין, שני מכתבים אלו לקחתי אתי למחנה.

במחנה היו פלוגות עבודה, גרנו בחדר אחד מואר מאוד, זה היה נקרא

במחנה חדר 1 [=שטובע איינס], זה היה כמו בבית סוהר, היה לנו ארון ושם שמנו את הדברים, ושם היו לי את הטלית ותפילין ואת המכתבים. לא היתה לנו בעיה להניח תפילין. איני זוכר אם התפללנו לפני העבודה או אחרי העבודה, אבל לא עבר יום שלא הנחנו תפילין.

היינו שם, עשר-שנים עשרה בחורים ואברכים, מכל מיני חסידויות, והתנהגנו שם בכל הגינונים החסידיים האפשריים בתנאים ההם.

ישבנו ואכלנו סעודה שלישית. יכולנו ליטול ידים עם כוס, כל אחד השאיר פרוסה קטנה של חתיכת לחם, ואלו שידעו בעל פה שרו זמירות, ונאמרו גם דברי תורה. זה עוד עומד לנגד עיני, יושבים מאחורי שולחן בחורים תלמידי חכמים, אני זוכר את שמותיהם, אליהו פלאם, תלמיד של הרב מקוז'יגלוב, בנימין הורוביץ, וכן בחור בשם מצנער.

הרה"ח ר' יהושע ויצנבלום ז"ל
עם כ"ק האדמו"ר מצאנז זיע"א

יהושע ויצנבלום, היה גבאי אישי אצל הרבי מקלויזנבורג כאן, ואז הוא היה בחור חסיד באבוב, צדיק גדול, הוא היה שם, והתיידד איתי מיד כשבאתי למחנה. אני הייתי בפלוגה אחת ויהושע בפלוגה אחרת.

הוא אהב לשמוע אותי מדבר. תוך כדי שישבו, יהושע היה מכריז – אפרים, זאג עפיס אַ דבר תורה! עד כמה שזכרתי - אמרתי.

ברוך ומבורך בפי כל הנשמה

בשבת עבדנו בסחיבת ברזלים קשים, וזו היתה עבודה קשה. הלכנו והתפללנו מה שזכרנו בעל פה. היה שם אחד שהיה ראש ישיבה גדול, ירא שמים גדול, והוא אמר לנו כך:

אנחנו מזמרים בשבת ואומרים "א-ל אדון על כל המעשים". אכן, זו נקודה ברורה אצלנו ש"א-ל אדון על כל המעשים", זה הוא היסוד שאנחנו אומרים ומאמינים בו, ומוכנים תמיד ללכת על זה במסירות נפש. אבל ישנה שאלה, איך במצבנו שייך לומר – ברוך ומבורך?? איך אנחנו מהללים ומזמרים לאותו "אדון על כל המעשים" שהוא שלח אותנו הנה?... לא אוכל של שבת, לא בגדי שבת, לא אוירת שבת...

הוא מותיב והוא מפרק. התשובה על כך היא: אנחנו כבר לא גוף! אנחנו נשמה! – "ברוך ומבורך בפי כל הנשמה".

יהודים במחנה כפיה נאצי

אותו אדם איננו, הוא הלך, וגם הרבה בחורים כמותו הלכו ומסרו נפשם על קידוש השם, עם ישוב הדעת כזה, ומחשבות קדושות כאלו.

על אף העבודה בשבת, שמרנו ככל היכולת על קיום ההלכות, וכשבאנו לחדר אחרי העבודה, וזה היה בקיץ בשעה 5-6, היה עוד שבת, וזכרנו ששבת. היו בינינו בחורים למדנים גדולים, ודיברנו בינינו שעכשיו שבת, ולא נגענו אפילו במוקצה, עכשיו שבת!

אחד מאיתנו שעוד זכר אפילו "מכילתא", ציטט "מכילתא" בשמות או ביתרו: יכול [הייתי חושב] שאם באו גייסות לעיר בשבת, ואנסו את בני העיר לחלל שבת, הייתי חושב שכבר אין שבת, שכיון שכבר חיללנו את השבת, אם כן מותר כבר הלאה לחלל שבת. התשובה היא לא! שבת זו לא חטיבה אחת, כל רגע זה שבת חדש. עכשיו לא כופים עליך לחללה, אז - יש שבת חדשה, וחובה לשומרה.

דרשה לכבוד ראש השנה - "אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם"!

בליל ראש השנה הראשון שהיינו במחנה, שנת תש"ד, יהושע אירגן תפילה. באולם התפירה של המחנה, במקומות הצפופים, בינות למכונות התפירה, התאספנו להתפלל בחשאי ולרומם את רוחנו לכבוד החג, לכבוד יום הדין.

במה יכולנו לרומם את הרוח? עובדי כפיה יהודים, מדוכדכים ומיואשים, היה צורך להפיח רוח של התאוששות, ולכן דירבן אותי ידידי היקר יהושע, להשמיע לפניהם כמה מילים מענייני דיומא.

מה אפשר היה להגיד בשעה זו כאשר התכנסנו להתפלל בציבור על אף הסכנה החמורה שבמעשה?

הסברתי איפוא במילים פשוטות, כי אין אנחנו עבדים לצוררים ולנוגשים הארורים, וכי אין אנחנו מכירים כלל וכלל בעוצמתה של מלכות הרשע כמלוא נימה, כי דווקא בעידן של חשכות ואפילה מטיבים אנחנו לדעת את הפירוש הנכון של תפילת "ותמלוך אתה הוא ה' אלקינו מהרה לבדך", כי דווקא דורנו האומלל הוא שלמד לדעת את עומק המשמעות של "אם לא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם".

כלום קרה כדבר הזה בכל שנות ההיסטוריה הישראלית, כי שונאי ישראל יקומו לגלות ולחשוף טיבו של דם יהודי המעורב ומהול בין הגויים, וכי השטן המשחית יכריז מלחמת חרמה על כל יהודי יחידי ובודד, כלשונם "עד היהודי האחרון"? הן זהו האות המוכח ביותר של מלכות שמים, המוטלת עלינו, ברצון או בעל כורחנו.

לכן, אחינו בני ישראל, אם בין כך ובין כך סובלים אנחנו אך ורק בגלל היותנו יהודים; אם המציאות האכזרית של דורנו היא "כי עליך הורגנו כל היום" – אזי מוטב שנקבל עלינו לקיים בשמחה, בלהט, בחשק ובמלוא מסירות הנפש את המצוה של קידוש השם! אמנם יתכן מאד שיש לדון לקולא, כי "מצוות אינן צריכות כוונה". ואם כן, בין כך ובין כך כל יהודי הסובל באשר הוא יהודי הריהו מקדש את השם, אולם הרי מוטב שכן נכוון את לבנו, ונקיים במלוא הרצון והכוונה את המצוה הגדולה של קידוש שם שמים!

קיום מצות סוכה במחנה

מגיע סוכות, ויהושע שואל: מה עושים עם סוכה?

יהושע היה ראש גדול, והוא מתכנן מאחורי החלון מקום מצומצם, שבעה טפחים, קיר כמעט חצי סוכה, מקום בשביל שני אנשים, נזחל, נשב על הרצפה, ונשב לכל הפחות בלילה הראשון בסוכה.

באותו יום שלחו אותי ואת יהושע ועוד כמה, למרחק שמונה ק"מ, במקום ידוע בגרמניה, היה שם משהו לתקן. יצאנו בערב סוכות מוקדם בבוקר בשעה 6 בבוקר וחזרנו בשעה 9 בערב, היה כבר חושך. אני ויהושע

זחלנו וישבנו בסוכה, עשינו קידוש, אכלנו כזית וברכנו ברכת המזון, וזהו.

זה היה ההווי של האנשים האלו. ככה חיינו שם. כך היה גם בפסח ושאר חגים.

אשתי המנוחה הייתה קרוב למחנה הזה, ואחרי כן נפרדנו (היא היתה במחנה ריכוז קשה מאוד, בוויטקסדורף בגרמניה, עבדו שם בתעשיית חומר נפץ), אבל מצד שני הרשו להם ללכת בבגדים שלהם, ועל ידי זה היא הצליחה לשמור את התעודה של הבת, וגם דולרים. היא עבדה במטבח ושם היה להם יותר אוכל, ובחודשים הראשונים שהייתי במחנה, היא שלחה לי כל יום מנה עם מרק של בשר, ותפוחי אדמה מקולפים.

כרגיל אכלנו שם את הכל עם קליפות. את המרק שלהם אכלתי, אבל את המרק הזה לא רציתי לאכול. כמה חודשים היה לנו ילד חרדי בן חמש עשרה, ונתתי לו כל יום את המנה הזאת, הוא התענג ואכל, ואשתי חשבה שאני אכלתי זאת...

הלוואי שהייתי היום רבע מהמדרגה הרוחנית שהייתי בה אז...

היינו כל הזמן שמה, עד תשרי תש"ה, ואז אמרו לנו שאנחנו עוברים למחנה ריכוז, מחנה וואלדנבורג, בשלזיה התחתית. וזה היה בין יו"כ לסוכות. מצבנו התדרדר, וידענו ששמה כולם מתפשטים, לוקחים הכל ונותנים בגדים שלהם, בגדים של קש.

יהושע ויצנבלום היה בעל יוזמה, הוא הסתובב איתי, ואמר: אפרים מה עושים? מילא את הבגדים לוקחים, אבל יקחו לנו גם את התפילין. הוא ידע גם שיש לי מכתבים מה"אמרי אמת". מה יהיה עם המכתבים? מצד אחד הוא אמר, זה משמים שאמרו שיקחו אותנו בחול המועד סוכות, כי קודם כל זה זמן שפטורים מתפילין, ואחרי כן נראה מה יהיה.

(בפולניה, הבעלי מלאכות, אלו שעבדו, הניחו תפילין בחול המועד. כי יש דעה שמי שעובד בחול המועד צריך להניח תפילין. היה מנין שלם של בעלי בתים כאלו. אנו האברכים, טענו אחד לשני, שבחול המועד צריכים לשתות יין ולשמוח לכבוד יום טוב, ואם לא מקיימים את מצות השמחה כדבעי אז צריך להניח תפילין).

במחנה היה יהודי רופא שיניים, שטיפל בגרמנים, ואמרו לו, שהוא יעביר את המכונה שלו למחנה הריכוז החדש. הוא היה מהעיר של יהושע,

יהושע אמר שידבר עמו שיקח את התפילין ושני המכתבים ויכניס במכונה, ואולי יצליח למצוא אותם כאשר נגיע לשם.

נסענו-נסענו, כל היום וכל הלילה, ויצא שנסענו דוקא בשמחת תורה. הגענו למקום החדש באמצע הלילה, וזה סיפור בפני עצמו, איך הם קיבלו אותנו, עם כלבים ועם מכות.

לפנות בוקר לקחו אותנו לעמוד תחת תאורה חזקה, פשטנו את כל הבגדים, ואת כל החבילות שמו בצד, ובחדר השני עומדים ללא בגדים, אין לנו שום דבר. באו ספרים, גם הם יהודים, עם מכונות, וגילחו אותנו כמו הלוים, מכף רגל ועד ראש. את הראש גילחו לגמרי והשאירו שני ס"מ שאותם גילחו עם תער, שיישאר שביל באמצע הראש, כדי שיהיה עלינו סימן היכר ולא נוכל לברוח. אחרי זה לא הכרנו זה את זה...

בחדר שלישי היו ערימות של מכנסיים, אחד גדול ואחד קטן, ולבשנו ולא התלוננו... היינו לצערנו כבר רגילים לצרות... איכסנו אותנו בקומות כאלו, עם מזרונים בלי שמיכות, וזה היה באסרו חג של סוכות.

יהושע היה בחור מאוד פקח. הוא אמר לי, תשמע, הגרמנים ימ"ש לא זורקים שום דבר, אם הם יראו רצועות, זה הרי מעור, ויש שם בית מלאכה של סנדלרים, אולי הם זרקו שם את התפילין, אני אלך לברר. הוא הלך לברר, ואכן מצא שיש שם המון תפילין, ובפרוטקציה גדולה נתנו לו אחד של ראש ואחד של יד (לא אותו זוג).

כל הבחורים והאברכים כבר ידעו שיש תפילין. אבל כעת היתה בעיה איך להניח אותם, זה כבר לא היה כמו המחנה הראשון. כל יום אחרי העבודה, היה עדיין יום, יהושע החזיק את התפילין, ועמדנו בתור עשרים איש, הנחנו עם הברכה, אמרנו שמע ישראל, וזה שימח אותנו. וכך היה כל יום. לא היה יום אחד עד השחרור שלא הנחנו תפילין.

הלכתי לרופא שיניים, הוא מצא רק את מכתב הדברי תורה של ה"אמרי אמת" אך את המכתב השני לא מצא. שמרתי על המכתב מאוד עד השחרור, אין לי מושג איך הצלחתי לשמור על זה.

פסח אחרון במחנות

שבועיים שלושה לפני שהשתחררנו, היינו במצב הכי קשה שיכול רק להיות. הלכנו בלי לבוש נורמלי כלל, רק עם חלוק ומכנסיים עם פסים, בלי גרביים ובלי נעליים, אלא משהו מעץ קשה מתחת לרגל. לראשנו

הלכנו עם כזה מין כובע מבד עם פסים. היה קור עז, 35 מעלות מינוס, זה היה 10 ימים לפני פסח. כולנו היינו בצריף אחד, ישבנו על כסאות (לא היו שולחנות), היו 3 קומות של מיטות, ואיזשהו כיסוי להתכסות.

ישבנו אולי 10 חבר'ה, בתוכם גם דוד גרינבוים (חסיד ותלמיד חכם גדול, כיום בבורו פארק), זה היה כבר כמה חודשים אחר שבלית ברירה התחלנו כבר לאכול ממה שבישלו במטבח המחנה, ידענו שזה לא כשר אבל לא היתה ברירה. אולי היה בכל מחנה אדם אחד שמסר נפשו גם על זה, אבל הוא בסוף מת על קידוש השם. אנחנו עשינו קידוש השם "חלקית"... אבל ה"חלקית" – היה חלקים גדולים.

בפסח, בכל השנים עד השנה הזאת הסתדרנו, זה היה כבר פסח חמישי או שישי שלא היינו בחירות, אלא בשיעבוד, אי אפשר כלל לתאר. ישבנו בתוך המיטות כלומר בתוך הדרגשים וקיימנו את ה"שואלין ודורשין בהלכות הפסח". הצטופפנו בלילות בפינה שלנו והתווכחנו בינינו: מה יהיה בפסח, מה מוטב יותר לעשות? איזה היא הדרך הישרה? אם לקיים את המצוה של "את חג המצות תשמור" או את המצוה של "ונשמרתם לנפשותיכם"? כי זו היתה עבורנו ברירה חמורה ביותר!

ראש המדברים היה יהושע ויצנבלום, הוא היה בחור, בעל כוח, הוא עזר לנו כל הזמן על ידי שנתנו לו כמה תפוחי אדמה. ומישהו הבטיח לו במטבח שיתן לו כמה תפוחי אדמה ליום טוב. הוא אמר, "חבר'ה, אתם כולכם מחוייבים לאכול לחם בפסח אבל אני חזק מכולכם, ולי מותר לא לאכול!"

ואז נזרקה השאלה מפי אחד מבני החבורה, שכולם היו בני תורה: "ואלה אשר כן יקבלו את פסק ההלכה ויאכלו חמץ בפסח, כיצד עליהם להתנהג בקידוש היום של חג הפסח? באין להם שום דבר אחר לקדש, כלום צריכים הם לקדש את החג על פרוסת הלחם?!"

ומן הדין להגיד, כי אף הכרעה זו לא היתה קלה. אולי יותר קל היה לוותר על אכילת חמץ, מאשר להישמע לבירור ההלכתי ולאכול חמץ בפסח, ועוד להגיד עליו "קידוש"!

אני הייתי באותה עת לפני פסח חולה והיה לי שלשול, שקלתי אולי 35 קילו, ראיתי שיקח עוד חודשיים ואני גומר... הכנתי את עצמי להכל. הגיעו שמועות שמצב הגרמנים הוא בכי רע, ידענו גם שכשהגרמנים ידעו שהם נופלים, הם יהרגו את כל יהודי המחנה. אמר לי יהושע, - "אפרים,

אתה במיוחד חייב לאכול, אתה חולה". ואכן החלטתי שאני יאכל חמץ. (הלחם היה החיות. קיבלו כל יום חתיכת לחם, וכן קערה עם משהו נוזלי שהיה נקרא מרק. זה היה מים ושתו את זה).

בערב פסח הלכנו לעבודה, חזרנו, ואז לפתע נזרקה עלי כזו מין הארה משמים.

לנגד עיני ניצב ועלה המחזה איך היה נראה חג הפסח בבית בזמנים הטובים, יושבים כל המשפחה לשולחן הסדר מסביב השולחן. ואז גמלה החלטה בליבי ואמרתי: רבונו של עולם, הרי זה בטוח שזהו הפסח האחרון של המלחמה, או שנמות או שנשתחרר. אם כן ממה נפשך: אם יעלה בגורלי להישאר בחיים, הרי חבל מאד לטעום חמץ בפסח זה, למי שבכל שנות המלחמה עמד באותו נסיון, ואם נגזר עלי להימנות בין ההולכים לעקידה, מכל שכן שחבל הדבר, להיכנע למציאות האכזרית דווקא בפסח האחרון עלי אדמות! מה שלא יהיה – אבל לחם איני אוכל! אני אוכל רק תערובות חמץ, מרק.

שכבתי בקומה השלישית של הדרגש ומתחתי היה מישהו בקומה השניה, אמרתי לו – בוא נעשה הסכם, אני איני הולך לאכול את הלחם בפסח, אתה תיקח עבורי את הלחם ואני אקח את החלק שלך במרק במקום זה. זה כאילו שאתה אומר היום שאדם שגר בקוטג', בוילה גדולה, אומר, בוא נתחלף, אני אתן לך את הוילה ואתה תתן לי את הצריף שלך. הלחם הרי היה החיות. וכך היה.

השם עזר לי שעבר הפסח והוטב לי השלשול. איני יודע איך, היתה לי סייעתא דשמיא.

זה נקרא "קידוש השם חלקית"...

יום השחרור היה יום שלישי. עוד הנחתי תפילין. אבל ביום רביעי שילשלתי מאוד מאוד כל הזמן, ולא הנחתי תפילין. ואז נפרדתי מיהושע. נודע לי באיזה מחנה ריכוז אשתי המנוחה נמצאת, זה היה מחנה נשים, באתי למחנה שלה ב-11 בלילה. למחרת אמרתי לה – מכאן צריכים לצאת! זה היה כמו למשל אם מישהו בקרית שאול יאמר שצריכים לצאת מהקבר... שקלתי אז אולי 36 קילו והייתי נפוח. אשתי אמרה לי- ביסט משוגע?? איך אתה רוצה לצאת מכאן?? אמרתי לה אין לי תפילין כאן, ואני מוכרח ללכת להיכן שיש יהודים עם תפילין.

מחוץ לצריף עמדו חבורת נשים צנועות מבוגרות, והם ראו שאשתי מאוד טרודה, ושאלו אותה: גברת לונדנר מה קרה? אמרה להם: לבעלי אין תפילין...

באה אישה אחת ואמרה: שמעתי שלפני שאנחנו באנו היה כאן מחנה גברים, ולפני שהם יצאו לאושוויץ או למקום אחר הם לקחו את התפילין ועשו בור וקברו אותם שם, בואי נחפש את זה...

הם הלכו וחיפשו ומצאו את הבור, והוציאו משם תפילין, אחד של יד ואחד של ראש, הם היו ענקיים בגודל כנפי יונה, מעולם לא ראיתי בתים של תפילין גדולים כל כך. זה היה אנתיקה שהיה ראוי לשמר אותה... אך לא הייתי בדעה צלולה כל כך אז, ולכן לא שמרתי עליהם.

מה כאן הצימוק?

האישה שמצאה את התפילין באה ארצה, והיא שזכתה להינשא לרבי ה"בית ישראל"...

גבורת הרוח היהודית באימי השואה

חובה לכתוב ולספר לדורות הבאים על הגבורה הרוחנית של אלה שעמדו מול הנאצים בגבורה, ויש לי רושם שגם אלו שעברו את הימים הללו, מתעלמים ולא מספרים מספיק את מה שעברו.

אתאר כאן מחזה נורא הוד של התעלות יהודית רוחנית של נדונים למוות, שנחרט עמוק בליבי.

בשנת תש"ב, ואנחנו עדיין לא היינו בגיטו, התחילו הגרמנים ימ"ש, את המדיניות של הפתרון הסופי.

אז לא לקחו בבת אחת שלושים אלף יהודים בטרנספורט להשמדה, אלא ניסו כמו סוחר גדול שמציע סחורה יפה, וקודם כל נותן דוגמאות. והם עשו דוגמאות.

היה להם אוטו סגור, שחור, עם אשנב קטן וסורגים מברזל, ובכל פעם היו מכניסים בתוכו 10-12 יהודים, ומביאים אותם לאושוויץ. את זה עשו בעיקר מהערים הקרובות לאושוויץ, בנדין, סוסנוביץ. איני יודע אם יש תמונה מזה, אבל סביר להניח שיש, בגלל שהגיסטפו היו מעוניינים בשל סיבות שלהם לעצמם לצלם כל סיטואציה, וגם תמונה כזאת שמראה איזה יהודים לוקחים ראשונים.

לקיחת היהודים למשלוח, היתה כמו גורל. ראש היהודים החליט עם יועצו, שיקחו יהודים מרחוב פלוני ופלוני. היה לפני המלחמה בית יתומים בנין מפואר, והגרמנים לקחו אותו והפכו אותו למקום המתנה, לאלו ששולחים כל יום חמישי. באותם הימים הם היו סגורים ומסוגרים, ושמרו עליהם יום ולילה.

ראש מועצת היהודים תפס לפי דרישת הגרמנים כמה מאות יהודים מכמה חצרות גדולות, ומילא רכבת שלימה. וגם מזמן לזמן, כמעט כל יום חמישי, בא ולקח עשר-שנים עשרה יהודים. הגיסטפו אמרו לו – לא חשוב מי, תן לנו 12 יהודים. והוא הלך ולקח.

ביניהם לקח את ר' בונים בונהרד. הוא היה חסיד אמשינוב, נכד של רבי בונים מפשיסחה. יכול להיות שאחת הסיבות שלקח אותו, היתה נקמנות מסויימת, מפני שהוא היה אדם חשוב מאוד לפני המלחמה, והוא ביקש ממנו כמו שביקש מיהודים אחרים, להשתתף ביודנראט, והוא בפירוש אמר לו, לא רוצה לקחת חלק בזה.

מה אני רוצה לומר?!

יהודים כמו ר' בונים בונהרד, ישבו שם משך כמה חודשים. מאז ועד היום עומדת לנגד עיני התמונה, איך יהודים אלו עם הבגדים שלהם, עם זקנים, אחד אפור, שחור, אחד קצת לבן, בני חמישים, הם יודעים שהם ממתינים למות ומחכים להשלח לאושוויץ, והרושם היה, ולא רק הרושם, אלא ההתנהגות שלהם היתה, כאילו זה חצי שנה לפני המלחמה, וכאילו זה לא שום דבר... גדלות כזאת אצל אנשים מהשורה!

במקום ריכוז זה היה אולם גדול, והרבה גמרות. ושם ישבו יהודים מבנדין, בזקנים ופאות, וכן סתם אנשים מסורתיים, הסתובבו, וישבו ולמדו כאילו הם נמצאים בבית הארחה... אני יכול להעיד על הדבר הזה באופן אישי.

אני הייתי מלא פלא, להסתכל על אנשים שהיו בתוך החבורה מוכנים למה שיקרה איתם. הם ידעו שהחיים שלהם תלויים על בלימה, וכל שעה יכולה לבוא המרכבה, ולקחת אותם לאושוויץ. ו...הם למדו גמרא ותוספות והתווכחו אחד עם השני!

איני זוכר את השמות של האנשים, אבל כפי שאמרתי בתחילה, אחד מהאנשים האלו היה ר' בונים בונהרד.

סיפרו אז, שהאנשים שעמדו למטה, ראו איך שהגיסטאפו מעבירים את החבורה מרחק מאה מטר מהבית לאוטו השחור הזה, וראו את ההליכה של ר' בונים בונהרד, והיו יכולים קצת קצת, להבין טיפה מן הטיפה איך היה נראה המחזה, המראה, של יצחק אבינו הולך עם אביו לעקידה.

כמה שבועות היה שם אחי הבכור על מנת להישלח לאושוויץ. ה' עזר, והוא השתחרר משם והלך למחנה אחר בהסכמת הגיסטאפו, עד שנשלח במשלוח כללי לאושוויץ, ושם נספה. אני גרתי בסוסנוביץ. בנדין מסוסנוביץ מרחק של 6-7 ק"מ, והיה נהוג שאלו שישבו שם בבית היתומים בהסגר בהמתנה למשלוח לאושוויץ, הקרובים קיבלו רשיון לעלות אליהם לבית היתומים, לעבור את השמירה, ולהביא להם אוכל. המשפחה לא רצתה שיבוא לאחי לבקר קרוב שגר בבנדין, ששם כולם מוכרים, וביקשו שאני אבוא מסוסנוביץ, מאחר שאני לא הייתי מוכר.

הייתי פעם אחת בין השמשות אצל אחי למעלה. לא זוכר אם התפללו ביחד, אבל בטוח שהתפללו. באותו זמן עמדתי עם אחי ע"ה ליד החלון, ואחי שואל אותי, מה אתה אומר על זה? תסתכל עלי, אדם בריא, יפהפה, הולך לאושוויץ... אמרתי לו מה שאמרתי...

טשנסטוחוב היתה עיר גדולה. היה לי שם דוד, קראו לו ר' לוי ורגון, נכד של רבי דוד מללוב. היו לו כמה בנות, הגרמנים הקיפו ביום כיפור את הגיטו, וכולם ידעו שזה השמע ישראל האחרון... אחת מבנותיו הגיעה אליו באמצע התפילה, ורצתה לקחת אותו ולהצילו. היה לה הסכמה של פולני, להציל אותו ואת אשתו, או אותו לבד, אך הוא סירב לזוז, הוא אמר: יעצט יום כיפור קען איך נישט גיין!

במוצאי יום כיפור, כבר היה הגיטו סגור ומסוגר באין שום מוצא.

סיבת השואה - התשובה האמיתית היא - 'איני יודע'!

אם מישהו ישמע את זה פעם, שייכנסו בליבו המחשבות האלו. אני חי עם מחשבות.

יוצא לי לפגוש כמה וכמה רבנים צעירים, וגם מבוגרים, ומכל העדות והחוגים, שנכנסים לתוך הענן הזה שנקרא ענן השואה, ולפעמים אומרים סיבות שיודעים למה הדור הנפלא הזה של השואה הלך.

זה אומר בגלל זלזול בדבר קדוש זה, וזה אומר בגלל בזיון של דבר כזה, ועוד כהנה וכהנה הסברים בפיהם למה בארץ ישראל אכן לא היתה לגרמנים שליטה, ומנסים הכל להסביר כאילו מבינים.

לפי דעתי, אם כבר לחשוב מחשבות, יבואו ויעיינו בהתנהגות הזאת העילאית של היהודים, של כמעט רובו של העם, בזמן השואה, ורק על זה שידברו ויספרו, זה חשוב וחיובי ונותן עוצמה.

ועל יתר הדברים, צריך לדעת שהכל נסתר.

כבר אמרו חז"ל – למד לשונך לומר איני יודע!

איני יודע!! זוהי המסקנה שלי!

אם רוצים להסיק מסקנות מה צריך לתקן ולשנות, זה רק דבר אחד, שכולם יעשו תשובה! זה תמיד צורך נצחי בלי כל צורך לנימוקים.

עט
אפרים

שבת שירה בברגן בלזן

וירא בצר להם בשמעו את רנתם (תהילים ק"ו)

ביקש ר' אפרים לומר שירה

שבת שירה תש"ו במחנה ברגן בלזן, שארית הפליטה אשר חמל ה' עליהם, מכונסים כאן אחד מעיר ושניים ממשפחה, חבולים מוכים ופצועים, ביניהם נמצאים רבי אפרים ורעיתו, ששתו את כוס התרעלה עד תומה, ובתם היחידה הפעוטה הי"ד, עלתה קרבן עולה השמימה.

ענני החושך הסמיכים יצירי עשן המשרפות עדיין לא נמוגו מעל אירופה הארורה, אולם רבי אפרים כבר רואה בעיני רוחו כי השחר מפציע ועולה, ומרגיש כי הגיע זמנו לומר שירה.

לבטח השטן מתייצב למולו ולועג לו, מה לך לומר שירה כשמבחר היצירה טובעים בים הדם.

אולם רבי אפרים החזק באמונתו המוצקת ובכח ביטויו הנדיר והבהיר, לבטח גם עונה לו:

הקרבנו קרבנות וקרבן טעון שירה.

וניצב שם רבי אפרים ז"ל, כסולן במקהלה, וכראש המדברים בכל המקום מנעוריו, ואינו מסתכל לאחור מי עמו במקהלה, ואמר גם אמר שירה.

ובודאי גם אותו מלאך רע, שרו של עשו של תקופתנו שנאבק עמו, הצטרף לשירתו בעל כרחו, וענה אמן.

ואם חפצה נפשכם להכיר מי היה רבי אפרים ז"ל, קראו נא שורות אלו. זה היה רבי אפרים וזו היתה שירת חייו, כנאמר: "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות".

במקורו נכתב המאמר על ידי ר' אפרים בשפת האידיש, מצורף בזה העתק מהמקור ותרגום לעברית.

יהיו נא שורות אלו לזכרון לרבי אפרים ז"ל, איש האשכולות שהכל היה בו והוא היה בתוך כולם.

זקני תלמידי חכמים מתגאים לומר 'מורנו ורבנו היה', חסידים חריפי מוח יחוו באצבע על "שפת אמת" מופלא, ויאמרו 'כך ביאר לנו רבי אפרים', צעירי הצאן יתרוממו טפח מעל הקרקע בזכרם כיצד נשאם רבי אפרים ז"ל בשיחותיו לימים עברו, וגם עמך ישראל פשוטי העם שרבי אפרים באצילותו חיזקם והלבין להם שיניו, יאמרו בעיניים לחות 'רבי אפרים שלנו היה'.

תודה לחתנו ובתו ר' שמשון וגב' זהבה מירנברג שיחי', ששלפו את המסמך היקר הזה מאוצרו.

המלבה"ד ידידו ומשומעי לקחו
שמואל אלברט

ב"ה שבת שירה תש"ו

אתמול והיום

שבת בבוקר, מתעוררים מהשינה. בחוץ יום חדש. ה' מחדש את הבריאה. נעלמים הצללים האחרונים של הלילה. מזמן עלה עמוד השחר. השמש העולה שולחת את קרניה הזורחות בשפע, ומחממת את לבבינו. הציפורים מצייצים במקורותיהם המתוקים ומדברים על שירה, על שמחה, חיים, התחדשות, חירות, ישר, שוויון, על האביב הבא.

התקרבות של החג הגדול, של חג החירות, של שחרור העם היהודי, אה! כמה נחמד!

כמה משמח. הרבה שמחה יש בלבבות שלנו. החדווה נראית לעין. רואים כיצד "השבת" מטיילת בחשיבות רבה ברחוב, בבית, בבית הכנסת, בתפילה. כשמגיעים ל"אז ישיר" השירה פורצת. הריקודים יוצאים מאליהם! יותר מתמיד. הנה! עומדים בים יחד עם משה רבינו, עם כל כלל ישראל ושרים "שירה", כל פסוק עם הקולות ההיסטוריים המתוקים, זה מגיע לשיאו בדיוק בעת "קריאת התורה" כשהחזן ובעל הקורא שרים כמו ציפור את השירה הנהדרת וכל הציבור מזמזם יחד בשקט. האבא עם האחים שבים מהתפילה, האמא באה מבית הכנסת, האחיות משתדלות ומתאמצות בהכנת שולחן שבת, ההכנות עם הרבה הוד והדר ממש מלכותי. כולם מתיישבים, האבא בראש השולחן, האמא לצידו, האחים מצד אחד, האחיות מצד שני, מגישים את מאכלי השבת המיוחדים, ואחותי ג"כ לא שוכחת את ה"משוררים", להוציא אוכל לציפורים עבור שירתם, עבור ציוויים אלינו את שירת החירות.

מתקרבים זמנים אחרים. הספינה היהודית, כנסת ישראל, "האנייה בלב ים" נפגשת בגלים סוערים שמכים בחזקה ומציפים ללא רחם אל תוך התאים. ה"נאציזם -הלניזם -בנדיטיזם" האפל החל ללחום, נגד "כנסת ישראל". הוא החריב את הבית כנסת היהודי, את הרחוב היהודי, את הבית היהודי, הוא שרף באש מלווה בשנאה את ה"סיפון" של האוניה היהודית כשכל העם התאסף שם. לאחר שהמים חדרו לקומות התמוכות, אלו היו הגטאות, אוי! איזו תמונה מחרידה, כמה עצוב הרגע. שורף! שורף! שורף! בורחים כמטורפים אנשים, נשים, זקנים, חלשים, חולים, ילדים.

מתערבים צעקות הילדים אמא! אבא! הצעקה המשותפת החסרת אונים של כל כלל ישראל ל"כסא הכבוד". הצעקה של שמע ישראל של מיליוני הקדושים השתיקה את זמרתם, את השירה של מלאכי השרת. הצעקה של מיליוני הקדושים, זו פעולת האשמה גדולה נגד הרוצחים שהדליקו את מכונות ההשמדה של כלל

ישראל, שהבעירו, ששרפו גופות יהודיות בעודם בחיים. ההאשמה היא גם נגד אלה שבאותו זמן סגרו את שעריהם, לאלה שעוד הצליחו להינצל, מהחורבן האיום, נגד אלה שעצמו עיניהם, סתמו אוזניהם, כדי לא לראות ולא לשמוע, את צרות היהודים.

אנו, שארית הפליטה, שהצלחנו לשרוד דרך "נס", שהצלחנו לעלות על סירות הצלה או לשחות לבד בעזרת חגורת הצלה, אך כמה סכנות וכמה סיכונים ארבו לנו. בכוחותינו האחרונים אותתנו לעזרה. בכוחותינו האחרונים, בדמינו וזיעתנו, כתבנו את ה–SOS. או אלו שהיו בסלעים, במערות או בבונקרים, כל אחד בנפרד ניסה להינצל, לבד התמודד במלחמה המרה בין מוות לחיים, לו היה מגיע צופה ומביט מלמעלה! כיצד שוחים, מתאמצים, המוני יחידים. הנה! הנה! נדמה שרואים כבר את הסוף. עוד קצת שחיה ועוד שחיה וההצלה כבר כאן. אך פתאום גל חדש אפל דוחה אחור, ושוב קור, רעב, ללא מוצא. פעמים רבות נראה היה כאילו נשכחנו לגמרי, עד שהגיע "זוכר כל הנשכחות", הקב"ה שזוכר את הדברים שאנו שוכחים, והוציאנו מהמים, ניצלנו!

"עכשיו שבת שירה"

לא האבא, לא האמא! אין אחים, אחיות, ילדים. אנו אומללים, בודדים. לא בית כנסת, לא בית. "משפחה" אחת גדולה של יתומים שבורים. "השירה" אותה אחת, אותה שבת. השמש זורחת, הציפורים מזמרים אלינו ומחכים לתשובתנו. כל הבריאה שרה, החיים מתחדשים. כל סוגי המשוררים שרים "פרק שירה", והעולם מחכה לסולן של מקהלת העולם, ל"ישראל" ולילדי ישראל. איך אפשר לשיר כשהשירה לא יוצאת, איך אפשר לרקוד כשהריקוד לא יוצא, איך אפשר לשיר במקהלת העולם כשהאנושות בגדה בנו באופן כה נורא והשמידה אותנו. איך אפשר לשיר כשאוזנינו שומעות עדיין את צעקות ילדינו בכבשנים, בתאי הגזים, כשאוזנינו עדיין שומעות את התפילות האחרונות של קדושינו... כשלפני עינינו עומדת התמונה הנוראית של החורבן הגדול.

פתאום! נשמע קול ה', הקורא תדיר ומעיר את הבריאה לחיים, לשמחה, לשירה, הקול שנותן תמיד למקהלת העולם קולות חדשים, "מוטיבים" חדשים. הקול מעיר וזועק: "ישראל" "ישראל" וכי אינך יודע את תפקידך הגדול, שליחותך הקדושה, שהועדתי לך בחייך, ואתה קבלת זאת על עצמך בנס הים, ב"מעמד הנפלא", כשנולדת ונבראת לעם ישראל. היזכר! כשנתתי לך השליחות להיות ממלכת כהנים ו"עם סגולה", ילד לדוגמא בין האנושות, שתהיה "ישראל אשר בך אתפאר", שאוכל להתפאר בך, שתהיה גיבור, אמיץ, תוכיח מעשי גבורה, תהיה מורה העולם: ללמדם מציאות ה', יושר, ישרות, חירות, להכיר את ה'!

היזכר, כשאמרתי לך "שמע ישראל" - הקשב ישראל, אנוכי ה' אלוקיך, אני בתוכך "ישראל", אתה המקום שבו אני שוכן. אתה מקדשי, ובתוכך נמצאת

השמש האלוקית, ולך יש את התפקיד לשלוח את הקרניים לכל הבריאה, לכל האנושות, "והלכו גויים לאורך", האומות יואירו באורך, ואתה ישראל ענית "כל אשר דבר ה' נעשה", כל מה שיידרש מאיתנו נעשה, נבצע, "ה' אלוקינו ה' אחד", האלוקים ששוכן כעת בתוכנו נעשהו לאלוקים היחיד בעולם. אנו שקיבלנו את התפקיד העילאי לקדש שם שמים בכל העולם, נוכיח זאת עם היותנו כאן. עם חיינו, נהיה דוגמא. הנה! כך צריך להראות בן של הבורא הגדול.

נשמע קולו של האלוקים, היזכר ישראל! הרגע של קריעת ים סוף, כשאתה בתור סולן שרת "זה קלי ואנוהו" אבנא ליה מקדשא, אבנה לאלוקים מקדש, בית, מקום. ואז בני ישראל!!! כשם שנמלא את שליחותינו, את תפקידנו, בזמן של עליה, תקופת הזוהר של העם היהודי, בארצינו, עם מעשינו להשפיע, להיות עם סגולה, אותו דבר מחוייבים אנו לקיים בזמן של שפל, ירידה, בזמן של גלות, צער ומכאוב. בדיוק כמו אז שהקרבנו בבית המקדש קרבנות לבורא, הכהנים הקריבו, הלווים שרו, כל כלל ישראל, שלוחיהם, שעמדו שם, גם כשאנו מקריבים נפשות יהודיות על המוקד, ילדי ישראל בתאי הגזים, כשכל יהודי שנשאר הקריב במזבח העולם קרבן, כשכל יהודי עשה עקדה, צריכים אנו לקיים ע"י העבודה הקדושה את תפקידנו ושליחותינו.

מאז הווית העם היהודי מחזיקים אנו את הלהבה של האור, של תורה, ואם אתה, בן ישראל, חושב לשיר שירה, מגיעה השבת הקדושה, בן הזוג של ישראל, ושר "קל אדון על כל המעשים", ה' הוא האדון של כל מה שקרה, ואם הנך שוכח היאך לשיר, היאך לשבח, אוי! אוי! "ברוך ומבורך בפי כל הנשמה", צריכים להתרומם גבוה גבוה, למדרגה של "נשמה", של שבת, יש לזכור שכל יהודי הוא חלק אלוק ממעל. מכל החלקים, ניצוצות, של כלל ישראל, נבראת "נשמת ישראל" הגדולה שהיא "אלוקות".

ואז, כשמיליוני הקדושים והטהורים נתנו את "חלקיהם", נשמותיהם הטהורות, את ה"אלקות" שלהם לבורא הגדול עם כוונות טהורות, עם ה"שמע ישראל" ההיסטורי הם פנו אלינו לאחיהם, ואחיותיהם, לילדיהם, הילדים לאביהם ואמם, נשמותיהם הקדושות ל"נשמת ישראל" הגדולה עם הקריאה של "שְׁמַע ישראל" הקשב ושמע ישראל, בתוך כל זה שְׁמַע את קול ה', שתראה את ההשגחה האלוקית, שתיזכר בתפקידך הקדוש שעליך למלא, ואז אנו הקדושים נהיה אתכם, נשמותינו הקדושות יתחברו לשלכן, ל"נשמת ישראל" הגדולה. והשבת הזו, "הנשמה של הזמן" אומרת לישראל, הנשמה של האנושות, התנחם, תהיה אמיץ, עליך למלא עוד תפקידים רבים בחיים, עליך ישראל עוד להגיע לנשמת העולם, בארצך הקדושה, בארץ ישראל, "התעורר" ישראל משנתך, מהאפאטיות שלך, מהפסימיזם שלך, תגלה אוצרותיך של אור של תורה, תתרום הלאה את כשרונותיך לעולם. הראה לעולם שה' הוא לעד, התורה לעד וישראל לעד.

אנו מתעוררים מהאפאטיות שלנו.

אנו שארית הפליטה של העם היהודי נשבעים: קדושים! הקרובים והיקרים לנו מכל! אנו שומעים תדיר את דבריכם האחרונים אלינו, "שמע ישראל" בכוונה גדולה.

אנו עונים "ה' אלוקינו ה' אחד".

אנו נמשיך ללחום לאחדות "אלקות"!

נמשיך להיות הסולנים של מקהלת העולם!

אנו נשמש בתפקיד כסולן!

עד שליבותינו יֵצְאוּ מאיתנו!

אנו, נשמת האנושות העולמית נלך לארץ ישראל ל"נשמה" של העולם עצמו.

קדושים! בקשתכם האחרונה היא נקמה!

כן! אנו נחיה, נעבוד, נבנה!

זו תהיה הנקמה הגדולה ביותר!

קדושים! אבא! אמא! ילדים! אחים! אחיות! אנו מחפשים את קברותיכם, את גופותיכם הקדושים, את שאריות האפר שלכם.

אנו רוצים לענות לכם! איננו מוצאים אתכם. אתם רק נשמה!

אתם מרחפים בארץ הקדושה.

אתם מרחפים במקדש הקדוש.

אנו נשבעים! נבוא אליכם!

שם! שם! יהיה כל יהודי אבן, לבנה למקדש.

כלל ישראל יהיה מקדשו של ה'.

עבודתנו וזיעתנו יתערבו בדמכם הקדוש.

זה יהיה הקרבן היפה ביותר לה'. מלווה בעבודה, בניה עם שמחה,

שיר השירה

אנו נתכונן לרגע הגדול!

יתכונן "עם ישראל" ב"ארץ ישראל" ע"י "תורת ישראל" ל"גאולת ישראל".

השירה של עבודתנו תתערב עם צעקת הדם השפוך החף מפשע. זה לא ינוח. זה ירעיד שמים, זה יעבור בכל המחיצות. זה יעבור את כל המכשולים. זה יגיע לכסא הכבוד.

ה' ישמע!

זה יבוא!

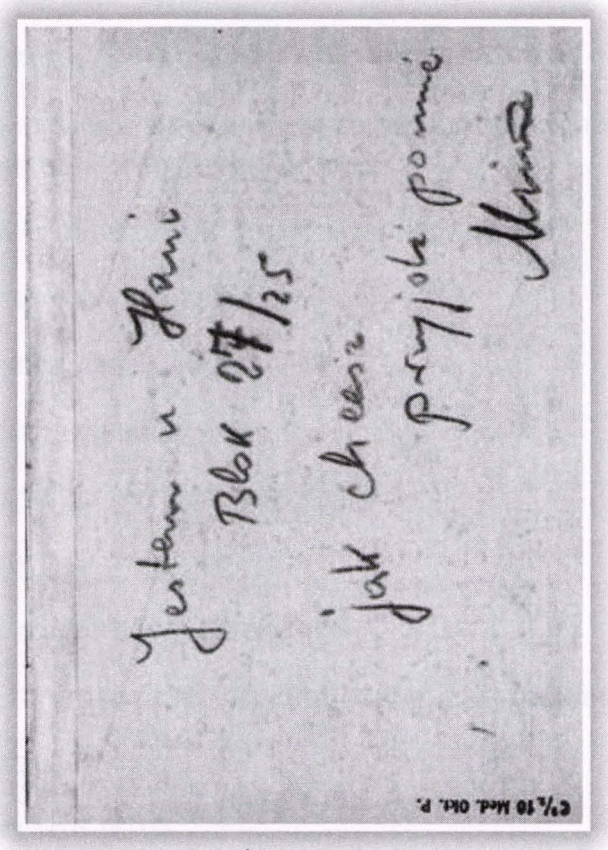
המקדש משמים.

משיח יבוא

גאולת ישראל תהיה.

גאולת-העולם

ואז שירו לה' שיר-חדש.

גב המחברת שבה כתב ר' אפרים ז"ל את מאמר "שבת שירה"

דברים בחנוכת בית תלמוד להוראה דחסידי גור בני ברק - גלעד לקדושי השואה, תשכ"ט

ברשות מרנן ורבנן ורבותי, וברשות אברכי הכולל החשובים.

בשם חבר המייסדים, אני מרשה לעצמי לומר כמה מילים. ואני מאמין שבדברי אבטא את הרגש של כל אלו שנוטלים כאן היום חלק עמכם, הנדיבים הזבולונים, או אם תמצי לומר המקיימים את מאמר הגמרא 'הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם'.

בגמרא שם (ברכות לה, ב) מובא:

'ואספת דגנך', מה תלמוד לומר, לפי שנאמר 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך', יכול דברים ככתבן, תלמוד לומר 'ואספת דגנך', הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחאי אומר, אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן, ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן. אמר אביי, הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן.

מקשה ה"שפת אמת", איך יתכן שמוסרים נפש לעשות כרבי שמעון בר יוחאי ואין מצליחים?

אמנם, יתכן לבאר ולומר, שהגמרא מדייקת בלשונה ואומרת, "הרבה" עשו כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידם. אכן, הרבה אנשים העושים כרבי שמעון בר יוחאי ותורתם היא אומנותם ממש, אי אפשר למצוא, אולם מעטים כן יכולים להימצא. שרוב הציבור יהיו אברכי כולל אין בנמצא, אבל מאות מאות, כמו שאתם, כן ירבו, זה יכול להיות.

אני חייב לומר שאני רואה לעצמי כזכות גדולה את השתתפותי כאן היום במסיבת חנוכת הבית, ואני רוצה אי"ה להיות שותף עמכם גם בעוד דברים.

מאי משמע שותף?

על הבנין שחונכים עתה חרטו, שהוא – "גלעד לקדושי השואה", זכר לקידוש השם של קדושי השואה.

רגילים לומר בעת חנוכת הבית, "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

כאשר אנחנו אומרים בחג החנוכה בברכת שהחיינו, והגיענו "לזמן הזה", הכוונה שתהיה לנו נגיעה עם הזמן "ההוא", עם ההתגלות הגדולה שהיתה בזמן שבו אירע הנס, וכן כשאומרים בפורים "הגיענו לזמן הזה", הכוונה שתהיה לנו נגיעה עם הזמן הגדול שהיה אז בזמן בו עם ישראל קיימו וקיבלו עליהם ועל זרעם מחדש את התורה, בבחינת מתן תורה.

כאשר אנו מזכירים את קדושי השואה ואת הקידוש השם שנעשה על ידיהם, אכן גם על זה אפשר לומר "והגיענו לזמן הזה", שתהיה לנו מקצת נגיעה בחיי הגבורה הנעלים והקידוש השם שהם עשו.

אזכיר כאן זכרונות מזמן השואה מאברכים כמוכם, או כמו שאתם תגדלו ותהיו בעזרת השם. עוד לא כתבו די על הבחורים והאברכים בני העליה הללו, עדיין לא סופר מה היה שם בזמן ההוא.

בערי מגורי, בנדין, וסוסנובצה, זכיתי לראות איך ישבו בחורים ואברכים, בזמנים הקשים והנוראים ההם, והתייגעו בתורה במסירות נפש, ואף ישבו ושרו. בחורים ואברכים אלו, ה"אלה שלא נכנעו", לא רצו ללכת לשום מקום עבודה, לא רצו לשמוע משום רישום בפתקים, הם הסכימו לשאת על עצמם אך ורק את העול מלכות שמים.

אנחנו צריכים שתהיה לאברכים השאיפה תמיד לפני הלימוד, לרצות להשיג ולהגיע לקדושה ההיא שראו באותה העת.

כיום בעיר הקדושה בני ברק, דומני שאין ליהודי שום מסירות נפש ללכת למקוה, או בענין שמירת שבת. אבל לי עומדים מול העיניים האברכים או הבחורים האלו, כאשר בעת שהנאצים כבר שלטו בכל איזורי היהודים, הם הלכו במסירות נפש של ממש לטבול במקוה, או ללמוד בבית המדרש, אם היו תופסים אותם היה בזה סיכון מוחשי, אבל הם לא שתו ליבם לכך, הסתירו את זקנם והלכו, ולא פעם תפסו אותם הגיסטאפו, והם קיבלו מהם מאה מלקות קשות ואכזריות כמו שהגיסטפאו ידעו לתת.

הגמרא אומרת, אלמלא נגדוה לחנניה מישאל ועזריה הוו פלחי לצלמא. אולם את האברכים והבחורים האלו אפילו מכות ויסורים לא עצרו, וזה לא היה אפילו נסיון של פלחי לצלמא, זו היתה מסירות נפש אפילו בשביל לימוד תורה, או גידול זקן, ענין של מראה יהודי בלבד.

ברוך השם אנו זוכים ורואים כאן את דור ההמשך, והלוואי שיותר לא

יצטרכו להגיע לכזאת סוג מסירות נפש, אבל איך שלא יהיה, תמיד צריך יהודי בצקלונו מסירות נפש לעבודת השם ולניהול אורח חיים יהודי וחסידי.

חז"ל אומרים, כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו, שואל ה"שפת אמת", וכי יתכן לומר על כאלו דורות קדושים כמו התנאים והאמוראים, שבית המקדש כאילו נחרב בימיהם? וכמו כן שייך לשאול זאת על הדור דעה של השואה.

אך האמת היא, שהם זכו לבנות את הדור שלנו, כל הדם שנשפך בשואה בשטף, הוא רק הדם לידה של בנין הדור שלנו הנבנה והולך, הדם של הדור החדש הנולד כעת, עיוורים הם אלו שטחו עיניהם מראות, ואינם רוצים לראות ולהפנים איזו מין לעכטיקייט שהולכת ונבנית בימינו בעם היהודי.

וברוך השם שזכינו שבבני ברק יושבים כאלו אברכים נעלים כמו האברכים היושבים כאן, שהם אכן ה"הרבה עשו כרבי שמעון בר יוחאי". אמנם אנחנו הם ה"הרבה עשו כר' ישמעאל", אולם אנו רוצים להזכיר לא רק את ה"הרבה עשו כרבי שמעון בר יוחאי" שהיו בדור של לפני השואה, אלא אף את ה"הרבה עשו כר' ישמעאל" שהיו בדור ההוא, היהודים הפשוטים, האבות שלנו, בעלי בתישע יודען, שמסרו את נפשם כל השבוע במחנות ואגרו במסירות נפש כפשוטו, פירור לפירור, כדי שיהיה להם כזית לחם לקיים סעודה שלישית. את המסירות נפש הזאת צריכים תמיד לספר, המסירות נפש הזאת היא היסוד למה שנבנה עתה כאן, על המסירות נפש הזאת אנחנו צריכים להיות בנויים.

איני טיפוס האוהב לנשאות ציבור מסויים על ציבור אחר, אולם האמת הזו חייבת להיאמר.

היו בפולין הרבה חסידישע יודען, הרבה יהודים יקרים, אבל ה"געראר חסידים" יש להם כזה פלאם, אש סוערת, הם היו כמו "מרגלית". תמיד, גם לפני המלחמה, היו אומרים עליהם שהם חוצפה'דיגע, חוצפדיגע בחורים, אבל החוצפה הזאת פעלה אז בזמן השואה וההסתר פנים הנורא, שהם היו בכל העת חוצפה'דיג כלפי הסטרא אחרא, מה שכל מיני אנשים גסים ומגושמים לא השכילו להבין את החוצפה הזו.

ועם זה אני רוצה לסיים.

אברכים יקרים, הגל-עד היום הוא אינו בשביל קדושי השואה שנהרגו בקדושה ובמסירות נפש, הם אינם זקוקים לזה. מי שחייב את הגל-עד הזה זה אנחנו, הגל-עד הוא עבורנו, אנחנו צריכים תמיד לזכור את הדקות

האחרונות שלהם, את הקדושה שלהם, הטהרה שלהם, על היסוד הזה אנו יושבים ובונים את הדור הנבנה והולך. אנחנו צריכים לשאוף לשבת וללמוד, להיות מונח בלימוד, להתעמק בלימוד, ולא רק סתם לימוד, אלא שייצאו מאיתנו באמת גאונים, שיצאו מאיתנו ר' מנחם זמבה, ר' מאיר דן מאוסטרובה, וזה יהיה לשם ולתפארת לחסידי גור ולכל כלל ישראל, לגאולה שלימה.

החבורה החסידית מקדשי השם בבנדין

(מאמרו של ר' אפרים בקובץ "זכור")

בכל הזדמנות כשאני נזכר בחברי החבורה החסידית בבנדין, אני נפעם ונדהם מחדש מגודל אמונתם ודביקותם בכל מצוה ממצוות השם ומנהג ממנהגי ישראל, אותם קיימו תוך הקרבה ממש, ולפעמים הגיעו הדברים עד לידי כל התפשטות גשמית.

אותן דמויות קדושות וטהורות, לגבם לא היה קיים המשטר הנאצי, הם חיו בעולם אחר, בעולם של קדושה וטהרה, בעולם שאין בו רשע וזדון, אלא עולם של "ביום ההוא יהיה ה' אחד". אברכים ובחורים קדושים אלה, לא התעלמו מהמצוקות הנוראות שהזמן גרמן, אלא פשוט חיו בספירה שלמעלה מן הזמן.

בסתר לבי קינאתי בהם בתמימותם, בפשטות המופלאה שהם עבדו את הבורא, באורח החשיבה החסידית שלהם שלא נשתנתה גם בימי החורבן, כהוא זה. היתה זו תופעה שמימית עילאית ומופלאה לראות אותם מתנהגים ממש כמו בימים שלפני המלחמה בגור. אני לעומת זאת – ורבים שכמותי – עם פרוץ המלחמה נכנעתי ללחץ הזמן, הורדתי את הזקן והפיאות – כי הלא היה בכך סכנת נפשות, ומורי הלכה הורו לנהוג כך – ושיניתי את לבושי החסידי ללבוש מודרני. לא כן חבורה חסידית זו, הם לא השתנו, לא בפנימיותם וגם לא מבחינת חזותם החיצונית. הם לא נתנו לנגוע בזקניהם ובפיאותיהם, לא שינו את לבושם החסידי, הכל כמקדם, כמימים ימימה.

אני דאגתי לפרנסתי ולפרנסת משפחתי, והשתדלתי להשיג מקום עבודה טוב ו"בטוח", ואילו הם היו "בטוחים" ב"שטיבל" החסידי המחתרתי, שם הם עסקו בתורה ובחסידות יומם ולילה, ממש כמו לפני המלחמה.

גם המשטרה היהודית – שידעה עליהם ועל ה"שטיבל" שלהם – לא נגעה בהם לרעה ולא חטפו אותם לעבודת כפייה.

אני התפללתי – כמו רבים בגיטו לפנות בוקר, כי הרי הייתי חייב להתייצב לעבודה השכם בבוקר, ואילו הם החבורה החסידית, המשיכו להתפלל בדיוק כמו לפני המלחמה, אצלם לוח הזמנים לא השתנה.

זכורני כי בסוכות תש"ב, ביום "הושענא רבה", סיכמתי עם מנהל העבודה שלי – עבדתי אז בסוסנוביץ והיתה לי קצת "פרוטקציה" אצל מנהלי

העבודה – כי אחר קצת לעבודה. נסעתי איפוא לבנדין בחשמלית שהיתה "מיוחדת ליהודים", וירדתי וניגשתי ל"שטיבל" של החבורה החסידית. התפללתי שם במנין הראשון, כדי להגיע מוקדם ככל האפשר למפעל, השתדלתי לסיים את תפילתי מהר, ככל האפשר. אולם מסיבה כלשהי נאלצתי להישאר שם עוד זמן מה, ואז התרגשתי עד עומק נשמתי – ממש הזדעזעתי – לשמוע את קול תפילותיהם של אנשי החבורה החסידית.

התפילות והבכיות בקעו רקיעים, הרגשתי בעליל, כי אותם חסידים צעירים מגודלי זקן ופיאות ולבושי הקאפוטות השחורות, כל יסורי עם ישראל כל הצרות והזוועות שנתרחשו על ישראל באירופה רובצות על כתפיהם הכחושות והמצומקות. הם אמנם התעלמו מהיטלר וגזירותיו, אבל היו מאד רגישים כלפי הצרות של עם ישראל.

עד כמה יהודים קדושים אלה היו ערים ורגישים כלפי צרת היחיד והכלל, תעיד העובדה, כי הם אירגנו בבנדין ובסוסנוביץ מפעל מסועף לעזרה הדדית, כדי לשלוח חבילות מזון לחבריהם הכלואים במחנות או בגיטאות סגורים, כמו לודז' ווארשה. פעם אחת נזדמנתי לביתו של ידידי היקר, ר' אלישע (בגור קראו לו "אלישע בנדינר"), נוכחתי לדעת שהוא ושלושת ילדיו הקטנים, שאחד מהם היה תינוק בן כמה חודשים, ממש רעבים ללחם, אין מה לאכול, והנה לפתע ראיתי באחת מפינות הבית ערימה גדולה של מצרכי אוכל, בקבוקי שמן ומצרכים אחרים. הערתי לו: אלישע! הלא יש משהו בבית לאכול? והוא הזדעזע כל כולו, בהשיבו לי: - "חלילה! זהו "מעשר" שהופרש, בשביל חברינו הרעבים בגיטאות ובמחנות, וחלילה לי מלנגוע בזה".

בגעגועים אני נזכר, כי באותן שעות פנויות מעטות שהיו לי, הייתי נוהג "להתגנב" אל ה"שטיבל" שלהם ולהתבשם שם מהאווירה הקדושה ששררה במקום. זה נתן לי חיזוק ועידוד לימים הקשים שפקדו אותנו לאחר מכן. הערכתי אותם על אומץ ליבם לעמוד בכל התלאות והצרות שפקדו את עם ישראל , ובכל זאת לא שינו יהודים קדושים אלה לא את השקפתם באמונה, לא את דביקותם בחסידות "גור" ואף לא את לבושם המסורתי ואת חזותם החיצונית, וכל הצרות והגזרות לא שברו את רוחם, ולא הכניעו אותם.

אני גם סבור, שעצם העובדה ש"מלך הגיטו" מונייק מרין ואנשי המשטרה היהודית, לא נגעו לרעה באברכים אלה, לא נבעה מיחסם החיובי להתנהגותם המופלאה של בחורים קדושים אלה, אלא שגם הם – שידיהם ומעשיהם היו מזוהמות בכל המובנים – הרגישו בצורה אינטואיטיבית שבחורים קדושים אלה מהווים כעין "פוליסת ביטוח" שמימית בשביל הגיטו ויושביו, ומשום כך התעלמו מנוכחותם בגיטו ועשו עצמם כ"לא רואים".

במבט לאחור, אני סבור שאותם בחורים מופלאים השפיעו – בהתנהגותם – מעבר לתחומים הצרים של ה"שטיבל" שלהם. ה"דוגמה האישית" שלהם גרמה לכך שרבים אחרים, הגם שלא היו מוכנים לאותה מידת הקרבה ומסירות נפש כמוהם, בכל זאת הושפעו מהם מעט וניהלו אורח חיים יהודי במשך כל שנות קיום הגיטו.

עובדה: במשך כל שנות קיום הגיטו התקיימו בתי תפילה ו"מנינים" בסוסנוביץ ובבנדין – ובמיוחד בימים הנוראים ובחגי ישראל – והם המו מיושביהם.

בסוכות תש"ג – זכו יהודי בנדין ל"ארבעת המינים" וברכו עליהם.

במיוחד חקוק בזכרוני ראש השנה האחרון – תש"ג – בו התפללתי ב"שטיבל" של חברי החבורה החסידית. אין ביכולתי לתת תיאור על המעמד הקדוש הזה, על ההתלהבות הקדושה שאחזה בכולם ועל הבכיות והזעקות שבקעו רקיעים ממש, אולם במחשבותי כשאני מהרהר לפעמים באותו מעמד קדוש, אני משווה אותו למעמד "הר סיני", כמו שם כך גם ב"שטיבל" בבנדין, המעמד היה "ברתת ובזיע...".

לאחר השחרור בחסדי ה' / החיים הדתיים בברגן בלזן

לאחר השחרור שהינו במחנה ברגן בלזן, היינו כעשרים אלף פליטים שהתאספו מכל גרמניה, במחנה התהוו רקמות של קהילה יהודית קטנה, עם כשרות, רבנות, של כלל החרדים, קהילה של מחזיקי הדת, מפלגות, השומר הצעיר, אגודת ישראל, והסוכנות היהודית היתה פעילה שם.

ברגן בלזן לאחר השחרור

חלף זמן מה עד שהיהודים הניצולים נתפנו לעשיית חשבון הנפש. הדחף הראשון היה, כמובן, להיחלץ ממלכודת המוות. להבריא, לאכול לשובע, לחזור שוב לשיגרת החיים.

אט אט באה היקיצה הרוחנית.

עם התפילה הראשונה בציבור, עם הדלקת נרות השבת, החלה להתעורר הנשמה היהודית... ואז צצו שאלות עתיקות, שאלותיו של איוב אל רבונו של עולם: מדוע? מה חטאנו? אם כה כבד העונש? רשע וטוב לו. צדיק ורע לו...

שאלה זו הוצגה בעצם גם על ידי נכרים. המדינאי האירי הגדול דה-וואלדה אמר בשיחה עם רב מבלזן: "הגד נא, רבי, מדוע הטיל הבורא עונש כה חמור על העם היהודי?"...

על השאלה הזו התווכחנו לא פעם בבלזן. יהודים הוגי דעות ביקשו לרדת לעומקה של אמת ולתפוס את מהלך המאורעות. אך כל הויכוחים והתהיות נסתיימו במסקנה העתיקה: "דרכי השם בהנהגת העולם הם נעלים עד אין ערוך מהשגת בן תמותה".

הדת נעשתה גורם בבלזן, גם אצל אלה המכונים חילוניים.

בימים הנוראים לא נראו יהודים ברחוב. בתי הכנסת ובתי התפילה היו מלאים וגדושים. מבקרים מבחוץ אמרו, כי בשום מקום לא התפללו בדביקות כזו כמו בבלזן.

נישואין נערכו כדת וכדין, וכל חתונה שבה נאמרה תפילת א-ל מלא רחמים, היתה חוייה מרטיטה, הן בשביל משתתפיה והן בשביל צופיה.

הרבנים בבלזן תפסו עד מהרה מקום נכבד, כמו רבני הקהילות במולדת הישנה. הרב הראשי באזור הבריטי, ד"ר צבי עזריה (הלפגוט), פעל מתוך תיאום מלא עם הרב חיים מייזל, הרב ישראל משה אולבסקי, הרב זלמנוביץ', הרב הלפרן ואחרים. כל הרבנים השתייכו לועד הרבנים.

אחת הבעיות הדתיות החמורות ביותר היתה בעיית העגונות. כן העסיקה אותנו בעיית שיקומם של החיים הדתיים של יהודי גרמניה. השרידים המעטים חזרו אל בתי הכנסת ההרוסים, ולא היו להם מנהיגים דתיים.

קהילות יהודיות מפורסמות כהאמבורג, ליסק, ברמן, דיסלדורף, היו

מיותמות, והיהודים הניצולים היו כצאן בלי רועה. בשמעם על בלזן, באו למחנה לבקש השראה דתית ועזרה מעשית.

רבני בלזן טיפלו בעניני הקהילות היהודיות באזור הכיבוש הבריטי כולו. כך למשל, נתלכדה במקום אחד קבוצה של "יהודים המאמינים בדת הנוצרית". כן היו "יהודים למחצה" ו"יהודים לרביע" – ירושה של חוקי נירנברג. ועד הרבנים דן בשאלות אלו במושבו שנערך בבאד-הארצבורג ב-1947 ופסק, מיהו יהודי ומי אינו יהודי. כן פסק ועד הרבנים, מי ראוי להיות מנהיג של קהילה יהודית. היסודות של הקהילות היהודיות הנוכחיות בגרמניה הושתתו על פסק זה.

ישיבת בלזן נתכוננה זמן קצר לאחר השחרור. עוד חסרו אז ספרים ואמצעים חמריים, ובכל זאת למדו בישיבה לפי הנוסח של הישיבות במולדת הישנה. מאוחר יותר יצאו מוניטין לישיבה זו, "שארית ישראל", גם מחוץ לבלזן. ליד הישיבה הוקם בית מדרש, שבו היו יהודים חרדים מתפללים בצבור. בתחילה היה לנו רק ספר תורה אחד, שניצל בנס מהתופת הנאצי.

בשלב הבא אורגנו קורסים דתיים לנערות. מורות לשעבר בבתי ספר "בית יעקב" השתדלו לנטוע ערכי היהדות בלבותיהן של נערות צעירות והעלו בזה את הרמה הדתית של הקיבוץ היהודי בבלזן. נושאי ההתעוררות הדתית היו רבנים לשעבר בפולין ובהונגריה, סופרים דתיים, מורות ומורים דתיים, בחורי ישיבה וסתם יהודים יראי שמים. במרוצת הזמן קיבלנו תשמישי קדושה ממוסדות יהודיים בעולם החפשי.

הארגונים הדתיים בבלזן היו יורשי הארגונים הדתיים בקיבוצים היהודיים שנחרבו באירופה המזרחית – אגודת ישראל, צעירי אגודת ישראל, מזרחי, תורה ועבודה, בני עקיבא. הי' לנו שליחים דתיים מארץ ישראל. מלבד הישיבה והקורסים, היו במחנה תלמוד תורה, בית ספר "בית יעקב", ואף סמינר למורות "בית יעקב". היו קיבוצי הכשרה דתיים ומוסדות דתיים וכמובן גם מקווה.

חוויות דתיות עמוקות היו חזיון נפרץ, גם אצל ילדים.

אסיים בסיפור המזעזע על נער יהודי קטן בשם יוסף.

כאשר נשאל, כיצד ניצל מיד הנאצים, הוא השיב:

"הרהרתי בלבי, כי אם אמות, יביאוני לקבורה בבית עלמין נוצרי. אזרתי איפוא כל כוחותי, כדי להישאר בחיים ולא להינתק מעל כלל ישראל"...

במאבק על אקסודוס

כידוע היה מאבק של עליה ב' (עליה בלתי חוקית לארץ ישראל) עם הבריטים. שיא המאבק היה אקסודוס. זאת היתה אניה עם שבעת אלפים עולים, אנשים נשים וטף, שהבריטים לא הירשו לה לעגון בארץ והחזירוה לאירופה, וככה היא נעה ונדה בין גלי הים זמן ארוך בלי סוף, תוך כדי סבל בל יתואר.

היתה הפגנה נגד הבריטים, בברגן בלזן. התאספנו כל הפליטים, וזעקנו במר לבנו, איפה הצדק כאן.

זה היה בשנת תש"ז, כבר אז היתה תקשורת עולמית בשטח בכל אירוע כזה, עד כמה שאפשר לתאר כלפי מה שקורה היום בשטח התקשורת. היו גם מנהיגי יהדות צרפת בהפגנה.

ר' אפרים ז"ל נואם בברגן בלזן בהפגנה למען עולי אקסודוס

היתה ישיבה של הנהגת המחנה בנושא מי ידבר מחר בהפגנה מטעם הפליטים. היו כמה מועמדים, ובסוף הגורל נפל עלי.

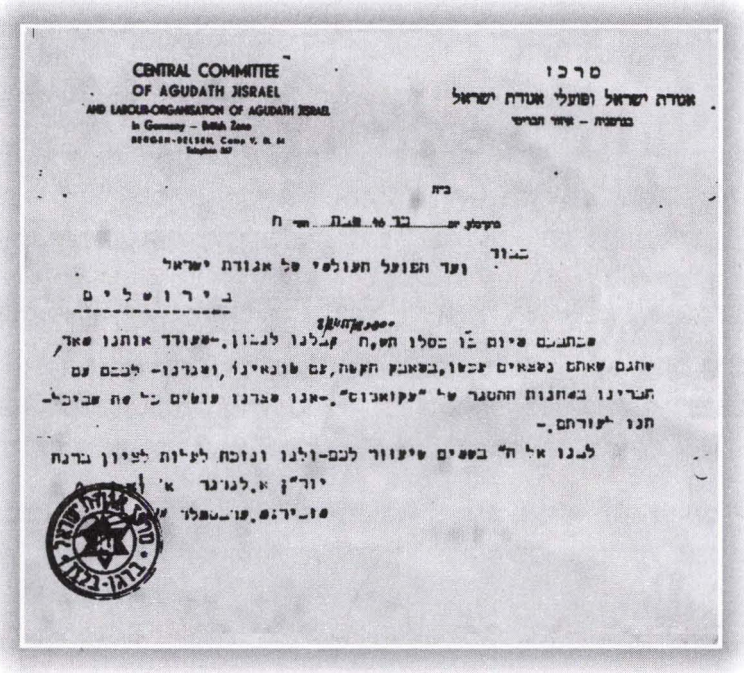
נשאר בארכיון תמונה, איך שאני מדבר. הייתי צעיר, בלי חתימת זקן, ולא היה לי עוד מה ללבוש חוץ ממה שהג'וינט נתן.

אחרי שנים, התגלתה התמונה בכמה מקומות. כמו כן יצאה אנציקלופדיה של כמה כרכים על השואה, ושם יש תמונה גדולה עם השם אפרים לונדנר 1947 בהפגנה וכו'.

הרבה שנים אחרי זה הייתי עם הנכדות בבית התפוצות, כי באו לומר לי, אפרים, תמונה שלך נמצאת שם, ולכן הלכתי עם אשתי המנוחה לראות את התערוכה של ברגן בלזן, והייתה שם תמונה עם השם שלי. הבת שלי מרת זהבה וחתני ר' שמשון, התחשק להם לנסוע פעם לירושלים ליד ושם. משם צלצלו לנכדה שלי, שהם ראו שמה בגודל ענק את התמונה שלי, ולא רשום מי זה. הבת שלי נכנסה למשרד ואמרה, אם אתם רוצים אני אגיד לכם מי זה. אמרו לה, יש במחשב את כל הפרטים, אבל יש לנו מדיניות לפרסם תמונות גם מבלי לפרסם שמות, ומי שיודע יודע. הבת התרגשה שראתה עוד פעם את התמונה. יש גם בהרבה ספריות את התמונה.

אח"כ קיבלתי דרישת שלום ממוזיאון וושינגטון, היו שמה יוצאי ברגן בלזן ביקשו חומר על אקסודוס, וראו את התמונה שלי.

שם בתמונה רואים אותי איך שאני עומד על ארגז, מדבר, ורואים אלפי אלפי אנשים עומדים ומקשיבים. כולם עם דגלים, של כל הפלגים והתנועות שהיו כבר קיימים בין הפליטים של אז, אפילו אדומים של תנועת השומר הצעיר, וכל מיני צבעים, כחול, לבן, ועוד...

CENTRAL COMMITTEE
OF AGUDATH JISRAEL
AND LABOUR-ORGANISATION OF AGUDATH JISRAEL
in Germany – British Zone
BERGEN-BELSEN, Camp V, B. 24
Telephon 267

מרכז
אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל
בגרמניה – אזור הבריטי

בית

מערכת יום ב' בב' מנחם תשי"ח

לכבוד
ועד הפועל העולמי של אגודת ישראל
י ר ו ש ל י ם

שבתנו שום בו בסלו תש"ח קבלנו לבנון-שעודד אותנו שוב
שהגם שאתם נפצעים עכשו, במאבק הקשה, עם שונאינו, ואנחנו- לבבם עם
חברינו במחנות ההסגר של "עקאנדוס"-אנו מברכו עומים כל שת עבוד-
תנו ליעודם-

לנו אל ח" בשפים שיעור לכם-ולנו ונזכה לעליות לציון ברנה

יור"ן א.לנגר א'

מזכירות פוליטית

סיפור מופת מהחזון איש

בשנת תשי"א או י"ב, בתי היחידה תחי', היתה בת 4 וחצי בערך, זו היתה התקופה בה השתוללה בארץ מגפת שיתוק ילדים ל"ע, באמצע הלילה הבחנתי לפתע שהילדה איננה זזה, היא היתה כמו צמח, רצתי איתה מיד לרופא, והוא איבחן שמצבה גרוע, לקחו אותה לפרדס כץ, שם היה בית חולים מיוחד לילדים האלו.

זה היה בחמש בבוקר. עמדתי נבוך והרהרתי לעצמי, מה אני עושה? לנסוע ירושלים לרבי (ה"בית ישראל") אין אפשרות בשעה כזו.

לפתע נפל בראשי שעלי ללכת לבעל ה"חזון איש". ומעניין, בפולין, כשנסעתי לגור, אף פעם לא שמעתי מה"חזון איש", אבל כאן, הייתי כמה חודשים בארץ, התפללתי בבית כנסת בגבעתיים, שם גם כן לא דיברו ממנו, ואיך פתאום נפל לי בראש המילה "חזון איש" ושאני רוצה ללכת אליו?? איני יכול להבין עד היום.

שאלתי ברחוב אנשים שכבר הלכו לעבודה, איך מגיעים ל"חזון איש", הם הראו לי בדיוק איך ללכת, רצתי ורצתי ברחוב, והגעתי ל"חזון איש". היה שם כזה צריף ישן, שהו שם כמה בחורים ואברכים, בכיתי ואמרתי שאני רוצה להיכנס ל"חזון איש", הם אמרו לי שכעת אי אפשר. כנראה שהתפלל אז.

אני עדיין לא התפללתי. בצמוד לבית ה"חזון איש" היה בית כנסת קטן, ביקשתי טלית ותפילין והביאו לי. התפללתי אז בכזה לב נשבר... כמו של אדם שנותר בודד לאחר השואה, הקב"ה בוודאי שמע את תפילתי.

עברו כמה דקות, ניגש אלי בחור ואמר לי שה"חזון איש" הולך להיכנס.

הוא נכנס, לא נתתי קוויטל, אלא דיברתי ובכיתי. הוא אמר לי כמה מילים, איני זוכר בדיוק מה, רק אני זוכר שיצאתי ממנו והייתי אדם שמח, ראיתי והרגשתי שנושעתי.

רצתי לבית חולים, אשתי היתה בחוץ, היא אמרה שהרופאים יצאו ואמרו שלפתע הילדה התעוררה, וזה לא היה כלום, זו היתה התעלפות, אבל לא שיתוק ילדים.

דברים שנשא ר' אפרים בכינוס של משפחת קרוק בבית תלמוד להוראה דחסידי גור

ברצוני לומר כמה מילים לכבוד ר' שמעון, לכבוד המוסד, ההנהלה, לכבוד המשפחה המורחבת, ברוך השם נכדים ונינים.

אין מקריות בעולם! זה כבר מזה זמן שידעתי והכרתי את ר' שמעון בבית הכנסת.

אני לא יכול להיזכר איך הניצוץ נדלק בינינו עם הערכה וידידות. היום אני שמח במיוחד, מפני שמה שר' שמעון החליט, משפיע על החינוך של הדורות הבאים. השמחה שלי כפולה מכך שגם ר' שמעון נמשך לכאן, כי יש לי גם כן, ברוך השם, קשר מזה שלושים שנה למקום זה.

ר' אפרים ז"ל עם הרה"ח ר' שמעון קרוק ז"ל

אני חושב לעצמי תמיד, שר' שמעון מנציח את אלה שהלכו לאושוויץ.

היום למדנו בבית הכנסת בשיעור הקבוע שלנו, בפרשת אלה מסעי.

התורה מספרת בפרשה זו, אודות התקופה לפני שנכנסנו לארץ ישראל מהמדבר, ומסכמת את כל מ"ב המסעות שעברנו במדבר.

יש מהמפרשים שהקשו – מה זה נותן, סיכום כל מסעות ישראל במדבר?

רש"י מביא בשם המדרש משל ציורי: אבא שהיה לו ילד קטן שחלה, לקח אותו אביו ונסע עמו למקום רחוק שם יש רופאים מומחים. בדרך

היה צריך לטפל בו רבות, לתת לו מים, לחבוש תחבושת, וכך טיפל בו האב במשך כל הדרך במסירות, עד שהגיעו למחוז חפצם, והילד קיבל טיפול הולם ונתרפא. בדרך חזור, מידי עוברם בכל המקומות בהם פגעו בדרך הלוך, מספר האבא לילד – כאן היה לך חום גבוה, זאת האכסניה בה לנו, כאן לא היה לנו מים. וכך סיפר לו עד שהגיעו הביתה.

כך גם עם ישראל עברו תחנות תחנות, ולבסוף אבא שלנו, הקדוש ברוך הוא, מדבר עם עם ישראל, עִם הילד. ואומר לו, אתה לא זוכר? כאן עברת, וכך וכך קרה לך בדרך, עשיתי לך ניסים.

כל זה למדתי ברש"י, ואני לומד כבר 80 שנה, ואף פעם לא נעצרתי על זה.

אבל לכאורה, המשל אינו דומה לנמשל. במשל, אחרי תקופה, הילד חוזר עם האבא, אבא מחבק אותו, מספר לו סיפורים, איך היה בדרך הלוך. אבל בדור המדבר, לא היה כבר את הדור הזה שיכול לספר. הם אינם, הם הלכו, הם הרי מתו במדבר. למי מספרים את זה? לילדים שנשארו?

התפלאתי על המדרש הזה.

אך חשבתי לעצמי, זה הכוח של עם ישראל. כל אומות העולם צועקים עלינו – אתם העם הנבחר, והשנאה נובעת מזה. יש מאבק קשה בינינו לבין אומות העולם, לדאבוננו גם בתוך עם ישראל יש מאבק חריף.

מה הכוח של העם היהודי? העם היהודי זה נשמה, נשמת ישראל זה אילן עם ענפים, עם שורשים, וכך זה הולך ונמשך הלאה והלאה.

אומרים במנחה של שבת – "אתה אחד ושמך אחד... אברהם יגל יצחק ירנן יעקב ובניו ינוחו בו"...

למה לא אומרים את זה בליל שבת או בשבת בבוקר?

חשבתי לבאר זאת כך:

יעקב אבינו הוא היחיד מהאבות שהתייחד בכך שכל בניו הלכו עמו בדרך האבות והיהדות, וישב במנוחת הנפש מלדאוג על כך. אברהם אבינו ישב בסעודת שבת, בנו ישמעאל הלך איתו לבית הכנסת, אבל אחר הצהרים מה עושים? איפה התכשיט שלו? הלך למעשיו הלא רצויים, הלך החוצה. לאברהם עדיין לא היה מנוחה מישמעאל. יצחק אבינו אף הוא היה באותה מבוכה, הוא בכה – איפה הצדיק שלי עשיו, הלך לצוד ציד...

אבל יעקב אבינו, הוא זה שכבר זכה לישב בסעודות שבת וגם בסעודה שלישית, עם כל הבנים, כולם יחד זרע ברך ה'. "יעקב ובניו ינוחו בו".

בני ישראל הלכו במדבר ושמה גם תמו לחיות. הדור הקודם שלנו, הדור הראשון, הסבא שלכם ומשפחתו, הלכו לאושוויץ. אבל אפשר להגיד "אלה מסעי בני ישראל". אתם, [שמעון יש לו ברוך השם כבר דור רביעי], ענפים של השורש הגדול שהיה ב-דומברובה, אבא של שמעון, הסבא והסבתא, ואתם הענפים בבחינת יעקב אבינו לא מת. אתם כמו עומדים ליד נהר זורם, זורמים בו מים חיים, זה נשמת עם ישראל. זאת הנקודה של הכנס שלכם.

יש לי את הזכות להשתתף ולברך אתכם את הברכה – "לא ימושו מזרעך, ומזרע זרעך, ומזרע זרע זרעך, לעולם ועד".

גשר לעולם מופלא

עולם קסום ומושלם היה אי שם בפולין, מעבר לתמרות העשן של אש השריפה הנוראה אשר שרף ה', וגן עדן עלי אדמות היה גם הוא שם, מעבר לאוקיינוסים של דם מבחר היצירה האנושית שהוקז כמים.

אנו שנכספנו להכיר חבל ארץ זה אומרים, נעבור נא ונראה מה גבהו הריו, מה עמקו מעמקיו, ומה יפו פירותיו, אולם אדם אין בארץ כמעט, אשר ינחילנו את הארץ הזאת, ויגביה עוף אתנו לשם.

אחד ומיוחד היה רבי אפרים ז"ל, שריד מאותו עולם, והוא אשר ידע את מקומו, את צורתו הגיאוגרפית הרוחנית, ואת מחצביו העשירים. ולא רק עם עיניו, גם עם מוחו לבו וכליותיו הנותנים בינה באדם.

באשר הלך, נשא בצקלונו מפירות הארץ ההיא ומיינה המשומר, בכליו טמונים סנפירונים ממבחר מכרותיה, ובסביבתו נודף ניחוח של שמן המור הנדיר שהיה מצוי שם.

על גופו בעל המוח המבין, העין הטובה והלב הפתוח לרווחה, נשא הוא את כל החפץ להגיע לשם, והיה למדריך ומנתב, וחילק בנדיבות לכל החפץ, מתנובתה ומאוצרותיה, של הארץ הטובה ההיא.

איש האשכולות היה רבי אפרים ז"ל, איש שהכל בו.

עילוי נפלא ומתמיד בתורה הינו מנעוריו, בר דעת באופן בלתי רגיל, וטוב לבו עולה על גדותיו.

חסיד ומתחסד הוא עם קונו, מתרועע עם חבריו המופלגים עובדי ה' בני העליה, מתחקה ובולש אחרי אורחותיהם של חסידי קמאי, כי תורה היא ולימוד היא צריכה, מעורב בדעתו עם הבריות, נושא בעול עם הציבור ועסקן מופלא, ושמו הולך לפניו בכל רחבי פולין החסידית והתורנית.

חיל מן השורה הראשונה הנו, בצבאו של המצביא הגדול של יהדות פולין, הלא הוא כ"ק מרן ה"אמרי אמת" זיע"א, ותלמיד מובהק הוא, לגיסו הגדול הגה"ק רבי צבי חנוך הכהן לוין זצוק"ל, הרב מבנדין.

והוא מתנהג כיאות, כאותו חכם הנמצא בחדרי האוצרות, אינו מאבד זמן לריק, חוטף ככל יכולתו, ואוגר כבן משכיל, בימים טובים אלו.

עם בוא ימי הרעה אשר לא ידע עם ישראל מעודו, בכלי הגולה נושא הוא את אשר אגר, ומזה מחייה את עצמו, וככל אשר יכול גם את הסובבים אותו.

